

**T.C.  
İstanbul Üniversitesi  
Sosyal Bilimler Enstitüsü  
Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı  
Urdu Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı**

**Doktora Tezi**

**93 HARBİ'NDEN SONRA HİNDİSTAN-PAKİSTAN  
ALT-KITASI'NDA URDUCA VE FARŞÇA ŞİRDE  
TÜRKiYE VE TÜRKLER**

**Arzu Süren Çiftsüren  
2502060079**

**Tez Danışmanı  
Prof. Dr. Halil Toker**

**Haziran 2013**



DOKTORA

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : Arzu Süren Çiftsüren

Numarası : 2502060079

Anabilim/Bilim Dalı : Doğu Dilleri ve Edebiyatları

Danışman Öğretim Üyesi : Prof. Dr. Halil

TOKER

Tez Savunma Tarihi : 15/07/2013

Tez Savunma Saati : 14:00

Tez Başlığı : 93 Harbi'nden Sonra Hindistan-Pakistan Alt- Kıtası'na Urduca ve Farsça Şiirdi Türkiye ve Türkler.

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

| JÜRİ ÜYESİ                    | İMZA | KANAATI<br>(KABUL / RED / DÜZELTME) |
|-------------------------------|------|-------------------------------------|
| 1-Prof. Dr. Hüseyin YAZICI    |      | Kabul                               |
| 2-Prof. Dr. Halil TOKER       |      | Kabul                               |
| 3-Prof. Dr. Fatih ANDI        |      | Kabul                               |
| 4-Doç. Dr. Murat KARAVELİOĞLU |      | Kabul                               |
| 5-Yrd. Doç. Dr. Zekai KARDAŞ  |      | Kabul                               |

| YEDEK JÜRİ ÜYESİ              | İMZA | KANAATI<br>(KABUL / RED / DÜZELTME) |
|-------------------------------|------|-------------------------------------|
| 1- Prof. Dr. Mustafa ÇİÇEKLER |      |                                     |
| 2- Prof. Dr. Ali GÜZELYÜZ     |      |                                     |

# 93 Harbi'nden Sonra Hindistan-Pakistan Alt-Kıtası'nda Urduca ve Farsça Şiirde Türkiye ve Türkler

Arzu Süren Çiftsüren

## Öz

Çalışmamızın konusunu 93 Harbinden sonra Hindistan-Pakistan alt-kıtasında Urduca ve Farsça şiirde Türkiye ve Türkler oluşturmaktadır. Bugüne kadar ülkemizde alt-kıtaya yansıyan Türk imajı ile ilgili derli toplu bir çalışma yapılmamıştır. Çalışmamızın özellikle II. bölümünde incelenen Araplar, İranlılar, Batılılar gibi tüm diğer milletlerden oldukça farklı bir bakış açısını Türklere yöneltmiş olan alt-kıta insanın Türklere bugün bile yaptıkları "kardeşim" tanımının hangi psikolojik temellere dayandığını ortaya çıkarılmıştır.

Üç bölümden oluşan bu çalışmada alt-kıtada hüküm sürmüş Türk soylu devletler anlatıldıktan sonra, özellikle 93 Harbinden sonra alt-kıta Müslümanlarının yüzlerini Osmanlı'ya çevirmelerine neden olan olaylar incelenmiştir. Özellikle alt-kıta tarihinde bir dönüm noktası olan "1857 Büyük Sipahi Ayaklanması"na kadar Urduca ve Farsça Şiirde Türk kelimesine yüklenen anlamlar ile sosyal, siyasal ve kültürel çerçeveden Türk imajı ve 93 Harbinden sonra Türkiye ve Türklerin alt-kıta şiirinde nasıl akis bulduğu ele alınmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Türkiye, Türkler, 93 Harbi, Balkan Savaşları, Trablusgarb Savaşı.

# **Turkey and Turks in Urdu and Persian Poems in Indo-Pak Subcontinent After the 93 War.**

**Arzu Süren Çiftsüren**

## **Abstract**

The subject of our study is Turks and Turkey that have been mentioned in Urdu and Persian poems in India-Pakistan subcontinent after the Russo-Turkish War (93 War). By this time in Turkey there was no any particular study has been made on the Turkish image that reflected on subcontinent. Specially in second part of our study, the definition of “my brother” that has been used for Turks by people of subcontinent is revealed by certain psychological foundations.

This study consists of three parts and it starts with the representing the Turkish noble states that governed in subcontinent, the incidents that led the muslims of subcontinent towards Ottoman, especially after the war of 93, attributed meanings to the word of Turk in Urdu and Persian poetry; social, political and cultural perspective of Turkish image until the 1857 Sepoy Mutiny which is a milestone in the subcontinent history and shows how Turks and Turkey has been reflected.

**Keywords:** Turkey, Turks, 93 War, Balkan Wars, Turk-Italian War.

## ÖNSÖZ

Hindistan-Pakistan alt-kıtası geniş alana yayılmış coğrafi yapısı ile tarih boyunca siyasi anlamda bütünlük sağlayamamış, muhtelif devletler ve milletler tarafından çeşitli amaçlarla istilalara maruz kalmıştır. İslâmiyetin ortaya çıkmasından sonra, alt-kıtanın İslâm ile tanışması Hz. Peygamber zamanında Malabar sahillerine gelen tüccarların bölgeye yerleşmeleri ile başladıysa da İslâmiyet'in kalabalık kitleler tarafından benimsenip kabul edilmesi, bölgede hâkimiyet kuran Türk devleti Gazneliler ile olmuştur. Gazneliler ile başlayan Türk devletlerin bölgedeki egemenlikleri yaklaşık sekiz asır sürerek Babürlü Devletinin kurulmasına zemin hazırlamış ve böylece yüzlerce yıl bölge Türk kültürü etkisinde kalarak, Hint-Türk ortak kültürüne ait pek çok eser ortaya çıkmıştır.

Coğrafi keşiflerin başlamasıyla alt-kıtaya yönelen Batılı devletler arasında İngiltere, izlediği politikayla, ticaret yapmak için geldiği alt-kıtada sömürü devleti kurmuş, bölgede yüzlerce yıl süren Türk hâkimiyetine de son vermiştir. Asırlarca kendi ülkelerinde yöneten konumda olan Müslümanlar yönetilen konumuna geçmiş, İngilizler tarafından dil, din, kültür noktasında da dejenerasyona uğratılmaya çalışılmıştır.

Sömürgecilik faaliyetlerinin artmasıyla XIX. yüzyılda tüm dünyada siyasi dengeler değişmiş, milliyetçilik akımının da etkisiyle imparatorluklar dağılma sürecine girmiştir. Alt-kıtanın İngiliz hâkimiyetine girdiği süreçte Osmanlı İmparatorluğu'nda da çözümler başlamış, Rusya ile yapılan Kırım Savaşı ile ciddi manada ilk yenilgi yaşanmıştır. Alt-kıtada Osmanlı'nın içinde bulunduğu duruma karşı ilk uyanış da bu süreçte yaşanmıştır. Gerek kendi bölgelerinde asırlardır yöneten pozisyonunda olan Türkler'e karşı asırlardır oluşan, saygı, sevgi ve sempati duygusu, gerekse bir İslâm ülkesi olarak Halifelik bağı ile bağlı olduğu Osmanlı'nın, Batılı güçlerin esaretine uğramamış son İslâm ülkesi olması ve alt-kıta Müslümanlarının kendilerini koruyacak bir merci arayışları gibi sebepler, alt-kıta Müslümanlarının yüzünü Osmanlı'ya

çevirtmiş, Osmanlıyı içinde bulunduğu zor süreçte maddi-manevi desteklemeye sevk etmiştir.

93 Harbi, Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları'nda Türklerle tek yürek olarak, gün gün savaşın nabzını tutmuşlardır. Bu süreçlerde çıkartılan El-Hilâl, Zemindâr, Comrade, el-Vekîl gibi gazetelerde düzenli olarak Türklerle ilgili haberler yayınlanmış ve Türkler'in uğradığı haksızlıklar edebiyata da yansımıştır. Alt-kıta Müslümanları tarafından Hristiyan Batılı Devletler tarafından İslâm ülkelerine yapılan bu saldırılar adeta Haçlı Savaşı olarak nitelendirilirken, Halifeliğin bekasını sağlamak için Hindistan Hilafet Hareketi oluşumu ile tüm alt-kıtaya yayılan bir teşkilatlanma gerçekleştirmişlerdir.

Yüzlerce yıllık bir şiir geleneği ile yoğrulmuş olan alt-kıta insanı, duyuş, düşünüş, hissedişini şiir yoluyla açıklamış, yukarıda zikrettiğimiz tüm bu süreçler de şiirlerinde akis bulmuştur. Alt-kıtada kaleme alınana roman ve hikâyelere de konu olan Türk milletinin kurtuluş mücadelesinin anlatımı, özellikle şiirde doruğa ulaşmıştır. Ülkemizde bugüne kadar Türk insanının alt-kıta edebiyatında nasıl bir yer tuttuğu ile ilgili derli toplu bir çalışma gerçekleştirilmemiştir. Bu bağlamda, tezimiz tarih boyunca alt-kıta insanının Türkler'e nasıl bir bakış açısıyla yaklaştığını ortaya koyarak, bugün kardeş ülke olarak tanımlanan Pakistan/Hindistan ile geçmişten gelen nasıl bir bağ olduğuna ışık tutacaktır. Tezimizde özellikle 93 Harbinden sonra alt-kıtada Urduca ve Farsça şiirde Türkiye ve Türkler'in nasıl ele alındığını imkânlarımız doğrultusunda incelemeye çalıştık.

Tezimizin I. Bölümünde alt-kıtada hüküm sürmüş Türk devletleri hakkında bilgi verdikten sonra Osmanlı-Hint ilişkilerinde yeni bir dönemin başlamasına vesile olan Büyük Sipahi Ayaklanması ile 93 Harbi ve etkilerini ele aldık. Akabinde özellikle siyasi birlik oluşturmak için II. Abdülhamid'in ve Teşkilât-ı Mahsusa'nın bölgede yaptığı faaliyetlere ve alt-kıttadan bu faaliyetlere verilen tepkilere değindik.

II. Bölümde Alt-kıtada 1857 Ayaklanmasına kadar olan Urduca ve Farsça şiirde Türk İmajını sosyal, siyasi ve kültürel perspektiflerden inceledik.

Tezimizin esasını teşkil eden III. bölümde ise 93 Harbi ile başlayıp, Trablusgarp ve Balkan Savaşları, ardından Milli Mücadele ile devam eden sürecin ve Mustafa Kemal, II. Abdülhamid, Enver Paşa, Halide Edip gibi bu süreçte ortaya çıkan Türk devlet adamları ve şahsiyetlerinin alt-kıtada yazılmış Urduca ve Farsça şiirlere nasıl yansıdığını tespit etmeye çalıştık.

Tez konumun tespitinde, kaynaklara yönlendirilmemde ve çalışmamın her aşamasında desteklerini benden esirgemeyen saygıdeğer hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Halil Toker'e, bana bir dönem danışmanlık yapan değerli hocam Doç. Dr. Durmuş Bulgur'a, fikir ve yönlendirmeleriyle bana destek veren tez izleme komitesindeki hocalarım Prof. Dr. Hüseyin Yazıcı ve Prof. Dr. Fatih Andı'ya, kaynak araştırmam sırasında desteğini esirgemeyen İslâmabad NUML Üniversitesindeki tüm hocalarıma ve Yard Doç. Dr. Zekai Kardeş'a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca, tezimi destekleyen Yüksek Öğretim Kurumu ile İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projesi Birimi'ne şükranlarımı arz ederim.

Arzu Süren Çiftsüren

## İÇİNDEKİLER

|   |           |
|---|-----------|
| ÖZ .....  | iii       |
| ABSTRACT .....  | iv        |
| ÖNSÖZ.....  | v         |
| İÇİNDEKİLER .....   | viii      |
| TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ.....   | x         |
| KISALTMALAR .....   | xi        |
| GİRİŞ .....   | 1         |
| <b>1. BÖLÜM: HİNT ALT-KITASINDA HÜKÜM SÜREN TÜRK SOYLU DEVLETLER: TARİHİ SÜRECE KISA BİR BAKIŞ .....</b>            | <b>11</b> |
| <b>1.1. İSLÂM ÖNCESİ DÖNEM .....</b>  | <b>11</b> |
| <b>1.2. İSLÂM SONRASI DÖNEM.....</b>  | <b>12</b> |
| 1.2.1. GAZNELİLER DÖNEMİ .....  | 13        |
| 1.2.2. GÜRLULAR DÖNEMİ.....   | 16        |
| 1.2.3. DELHİ SULTANLIKLARI DÖNEMİ.....  | 17        |
| 1.2.4. DEKKEN DEVLETLERİ DÖNEMİ .....   | 19        |
| 1.2.5. BABÜRLÜLER (GÜRKANLI DEVLETİ) DÖNEMİ .....   | 20        |
| <b>1.3. OSMANLI-HİNT İLİŞKİLERİNDE YENİ BİR DÖNEMİN BAŞLANGICI: 1857 BÜYÜK SİPAHİ AYAKLANMASI VE ETKİLERİ .....</b> | <b>23</b> |
| 1.3.1. 93 HARBİ VE SONRASI .....  | 25        |
| 1.3.2. II. ABDÜLHAMİD'İN HİNT ALT-KITASINDAKİ FAALİYETLERİ.....   | 26        |
| 1.3.3. TEŞKİLÂT-I MAHSUSA'NIN HİNT ALT-KITASINDAKİ FAALİYETLERİ.....  | 29        |
| <b>1.4. OSMANLI'YA HİNDİSTAN'DAN YAPILAN YARDIMLAR.....</b>   | <b>34</b> |
| 1.4.1. TÜRKİYE'YE GÖNDERİLEN TİBBÎ HEYET .....  | 34        |
| 1.4.2. HİCAZ DEMİRYOLU KAPSAMINDA OSMANLI'YA YAPILAN YARDIMLAR .....  | 36        |
| 1.4.3. DONANMA CEMİYETİ ÇERÇEVESİNDE OSMANLI'YA YAPILAN YARDIMLAR .....   | 38        |



|   |            |
|---|------------|
| <b>1.5.HİNDİSTAN'DAN TÜRKLER'E YAPILAN YARDIMLARA<br/>HİNDİSTAN'DA YANKILAR .....</b>   | <b>40</b>  |
| <b>2. BÖLÜM: HİNDİSTAN–PAKİSTAN ALT-KITASINDA 1857<br/>AYAKLANMASINA KADAR OLAN URDUCA VE FARŞÇA ŞİİRDE TÜRK<br/>İMAJI.....</b> | <b>45</b>  |
| <b>2.1. HİNDİSTAN'DA TÜRKLER VE TÜRK KİMLİĞİ (SOSYAL,<br/>KÜLTÜREL, SİYASÎ PERSPEKTİFLERDEN).....</b>                           | <b>45</b>  |
| <b>2.2. HİNDİSTAN-PAKİSTAN ALT-KITASI URDUCA VE FARŞÇA ŞİİRİNDE<br/>TÜRK İMAJI .....</b>  | <b>51</b>  |
| <b>3. BÖLÜM: 93 HARBİ'NDEN SONRA HİNDİSTAN-PAKİSTAN ALT-<br/>KITASI'NDA URDUCA VE FARŞÇA ŞİİRDE TÜRKİYE VE TÜRKLER.....</b>     | <b>72</b>  |
| <b>3.1. 93 HARBİ'NİN ŞİİRE YANSIMASI .....</b>  | <b>72</b>  |
| <b>3.2. TRABLUSGARP SAVAŞI'NIN ŞİİRE YANSIMASI.....</b>   | <b>91</b>  |
| <b>3.3. BALKAN SAVAŞLARI'NIN ŞİİRE YANSIMASI .....</b>  | <b>147</b> |
| <b>3.4. HİNDİSTAN HİLÂFET HAREKETİ VE ŞİİRE YANSIMASI .....</b>   | <b>200</b> |
| <b>3.5. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE TÜRK MİLLİ MÜCADELESİNİN ŞİİRE<br/>YANSIMASI.....</b>   | <b>222</b> |
| <b>3.6. TÜRK DEVLET ADAMLARI VE ŞAHSİYETLERİNİN ŞİİRE<br/>YANSIMASI.....</b>  | <b>274</b> |
| 3.6.1. MUSTAFA KEMAL ATATÜRK.....   | 274        |
| 3.6.2. HALİDE EDİP ADIVAR .....   | 287        |
| <b>SONUÇ.....</b>   | <b>298</b> |
| <b>KAYNAKÇA .....</b>   | <b>301</b> |
| <b>ÖZGEÇMİŞ.....</b>  | <b>313</b> |
| <b>KİŞİ ADLARI İNDEKSİ.....</b>   | <b>314</b> |

## TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Bu tezde, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisinde kullanılan transkripsiyon alfabesi esas alınmakla birlikte bazı değişikliklerle şu transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır.

### Sesliler:

|       |        |
|-------|--------|
| آ     | : â, â |
| ى     | : î    |
| ے     | : e    |
| و □ □ | : ū, û |
| □ —   | : a, e |
| □ —   | : i    |
| □ —   | : u    |

### Sessizler:

|    |      |    |      |
|----|------|----|------|
| ب  | : b  | ص  | : □  |
| به | : bh | ض  | : □  |
| پ  | : p  | ط  | : □  |
| په | : ph | ظ  | : □  |
| ت  | : t  | ع  | : a  |
| ته | : th | غ  | : □  |
| ث  | : □  | ف  | : f  |
| ث  | : s  | ق  | : □  |
| ج  | : c  | ک  | : k  |
| جه | : ch | که | : kh |
| چ  | : ç  | گ  | : g  |
| چه | : çh | گه | : gh |
| ح  | : h  | ل  | : l  |
| خ  | : h  | م  | : m  |
| د  | : d  | ن  | : n  |
| ڈ  | : □  | ں  | : ñ  |
| ڑ  | : □  | و  | : v  |
| ز  | : z  | ھ  | : h  |
| ژ  | : j  | ہ  | : h  |
| س  | : s  | ی  | : y  |
| ش  | : ş  | ے  | : y  |

## KISALTMALAR

|           |   |
|-----------|---|
| a.g.e     | : Adı geçen eser                            |
| a.g.t.    | : Adı geçen tez                             |
| a.g.m     | : Adı geçen makale                          |
| bkz.      | : Bakınız                                   |
| c.        | : Cilt                                      |
| ev.      | : Çeviren                                   |
| DİA       | : Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi |
| Fak.      | : Fakülte                                   |
| H.        | : Hicri                                     |
| Haz.      | : Hazırlayan                                |
| Hk.       | : Hakkında                                  |
| M.        | : Miladi                                    |
| .        | : Ölüm Tarihi                               |
| s.        | : Sayfa                                     |
| sa.       | : Sayı                                      |
| salt      | : Saltanat                                  |
| yay. haz. | : Yayına Hazırlayan                         |

## GİRİŞ

Hindistan'ın İslâm sonrası Orta Asya Türkleri ile münasebetleri Gazne Devleti hükümdarı Mahmûd'un Hindistan seferlerine kadar gitse de, Osmanlı Türkleri ile tanışıklıkları İstanbul'un fethinden sonra XV. yüzyılda rastlanmaktadır. Behmenî Devleti Sultanı Mehmet Şâh'ın veziri Hoca İmâdü'd-dîn Mahmud Gavan (1410-1481)'ı İstanbul'un fethinden dolayı Fatih Sultan Mehmet'i tebrik için İstanbul'a elçi göndermesiyle başlayan siyasî ilişkiler, ilerleyen süreçte Hindistan'dan elçilerin Hind mallarıyla birlikte Bursa'ya gönderilmesiyle ticarî anlamda devam etmiş ve bu elçiler Bursa'dan Rumeli'ye geçip ticaret yapmışlardır.<sup>1</sup>

XV. yüzyıla kadar Hindistan'ın, hatta genel olarak Arabistan'dan Çin'e kadar olan ülkelerin ticareti Müslümanların tekelinde bulunuyordu. Ancak İber Yarımadasındaki Kastilya ve o dönemki Portekiz krallıklarınının Asya kıtasının zenginliğine sahip olmak amacıyla keşfe çıkışları ileride dünya ticaretinde dengeleri değiştiren olaylardan biri olmuştur. Nitekim, 8 Temmuz 1497 tarihinde Vasco de Gama komutasındaki 3 Portekiz gemisinin Ümit Burnunu dolaşarak 1498 yılında Hindistan'ın Güney Batı Dekken Bölgesi'ne, Malabar kıyılarında Kaliküt Limanına ulaşması, Akdeniz'de olduğu gibi Avrupa'da yerleşik olan ekonomik düzenin değişmesine yol açmıştır. Zira artık ticaret, Türkistan ve Anadolu kervan yolu üzerinden ya da Kızıldeniz'den değil, direkt Ümit Burnu deniz yolundan yapılmaya başlanır. Bu da Arap ülkeleri ve özellikle önemli bir ticaret merkezi olan Cidde ve Mısır limanlarının büyük bir ekonomik kayba uğramasına ve Hristiyan Batı'nın Müslüman Doğu karşısında güç kazanmasına sebep olur<sup>2</sup>. Artık Portekizlilerin amacı Hindistan ile Kızıldeniz arasındaki ticareti engellemek ve Doğu

---

<sup>1</sup> M. Yakup Mughul, **Kanunî Devri: Osmanlılar'ın Hint Okyanusu Politikası ve Osmanlı-Hint Müslümanları Münasebetleri 1517-1538**, İstanbul, Fetih Yayınevi, 1974, s. 9.; M.Yakup Mughul, "Portekiz Tehlikesi Karşısında Osmanlı-Hint Münasebetleri" , **İÜEFY İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, C.VI, Cüz, 1-2, 1975, s. 37-46.

<sup>2</sup> Yusuf Hikmet Bayur, **Hindistan Tarihi; Nadir Şah Afşar'ın Akınından Bağımsızlık ve Cumhuriyete Kadar (1737-1949)**, C. III, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987, s. 55-57.

ülkeleriyle Avrupa arasındaki ticareti kendi lehlerine çevirmektir. Müslüman gemileri zaptederek, mürettebatı öldürerek, Müslüman tacirleri yıldırmaya çalışan Portekizli gemiciler, Vasco de Gama'nın komutasında içinde hacdan dönen kadın ve çocukların da bulunduğu bir gemiyi soyduktan sonra batırarak, Kızıldeniz yolunun son derece tehlikeli olduğunu ve kullanılmaması gerektiğini insanların gözünü korkutarak göstermek ister.<sup>3</sup> Bir yandan münasebetlerinin devamını sağlamak için limanlara adam ve asker bırakan Portekizliler, böylece ilerleyen süreçte karada da bir üs elde etmiş olurlar. Yine, Malabar kıyılarında dolaşan Arap gemilerini batırarak, Kızıldenizden doğuya gidip gelmek isteyen Müslüman gemilerini Maldiv Adaları yönünde ilerleme zorunda bırakır. Portekizlilerin bölgede üs kurma, yerleşme ve Malabar kıyılarına egemen olma mücadelesiyle geçen 9 yıllık sürecinin ardından Arap tacirler, Süveyş-Nil-İskenderiye limanlarından geçen gemilerden vergi alan Mısır Memlûkuları ve getirilen malları İskenderiye'den Avrupa'ya taşıyan Venedik tâcirleri zarar görmüştür. Mısır Memlûkları Hindistan'da hüküm süren ve deniz gücüne sahip bir devlet olan Gucerat ile anlaşıp Portekiz üzerine bir sefer düzenledilerse de başarısız olmuşlardır. Böylece Müslüman devletler Hint denizi üzerindeki üstünlüklerini yitirmişlerdir. Bu süreçte Osmanlı tahtında Yavuz Sultan Selim (salt.1512-1520) oturmaktadır.

Yavuz Sultan Selim'in Mısır ve Hicazı alarak Abbâsî hükümdarı ve aynı zamanda klasik anlamda son İslâm halifesi olan el-Mütevekkil'i Ridaniye Savaşında mağlup etmesiyle, Osmanlı Devleti dünyadaki Müslüman devletlerinin en büyüğü haline gelmiş ve Yavuz Sultan Selim'in ismi her yerde saygı ile anılır olmuştur. Mesela Diû Hâkimi Melik Ayaz, Yavuz Sultan Selim'den "yeryüzünde Allah'ın gölgesi, İslâm'ın dayanağı, Müslümanların koruyucusu, Allah yolunda gazi, Sultanoğlu Sultan, saltanat, hilâfet ve dinde en mükemmel, Sultan Gazi Selim Şâh" şeklinde hitapta bulunmuştur.<sup>4</sup>

---

<sup>3</sup> Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, s. 58

<sup>4</sup> Azmi Özcan, **a.g.e.**, s.9; Naimur Rahman Farooqi, **Mughal-Ottoman Relations: A Study of Political and Diplomatic Relations Between Mughal India and the Ottoman Empire, 1556-1748**, Madison, University of Wisconsin, Madison, 1986, s. 23.

Hint sularında Portekizin üstünlüğü karşısında Mısır Memlûkları Osmanlı'dan yardım istemişler ve bu süreçte Batı Anadolu'dan, Karaman'dan "levend" adı altında pek çok savaşçı bölgeye gönderilmiştir<sup>5</sup>. İlerleyen süreçte Osmanlılar bu bölgeye destek için geldiklerinde daha önce bölgeye gelmiş olan bu askerleri "levend" ve "Rûmî" adı ile Yemen ve Gucerât Sultanlığı'nda yerleşmiş bulacaklardır. Zaten Babür Devleti'nin kurucusu Muhammed Zâhireddin Babür'ün (salt. 1494-1530) hatıratında da bu Türk askerlerin zikri geçmektedir.<sup>6</sup> Özellikle topçu Mustafa Rûmî ve Ali Kulli'nin döktükleri toplar Sikender Lodi ile 1526 yılında yapılan ve galibiyetle birlikte Babür Devleti'nin kurulmasıyla sonuçlanan Panipat vuruşmasının kazanılmasında büyük rol oynamıştır.<sup>7</sup> Ayrıca aynı dönemlerde Türk asıllı Sefer Hüdavend Hân ve oğlu Recep Hüdavend Hân Gucerât Sultanlığı'na bağlı olarak görev yapmışlar, Gucerat Bölgesinin Surat kentinin yönetiminde etkili olmuşlardır. 1572 yılında Gucerât Sultanlığı yıkıldığı zaman ordusunda 300 den fazla Türk bulunmaktaydı<sup>8</sup>.

Yavuz'un Mısır'ı ele geçirip burada hüküm sürmekte olan ve daha önce Portekizlilere karşı kendisinden yardım istemiş olan Memlûk Devleti'ne son vermesiyle, Mısır'ın hâkimiyeti altındaki Kızıldeniz'e de egemen olmuş ve böylece Portekiz sorunu Osmanlılara tevarüs etmiştir. Dolayısıyla artık Osmanlılar bu mesele ile dinî, siyasî ve iktisadî yönlerden kesin bir biçimde ilgilenmeye başlamışlardır.

Daha önce II. Bayezid (salt. 1481-1512) döneminde Portekizliler karşısında başarısız olacaklarını anlayan Memlûklular Osmanlı'dan yardım istemişler, Osmanlılardan alınan bu yardımla oluşturulan on iki gemilik bir Memlûk donanması, Portekizlilerle mücadele etse de bölgeyi yaklaşık 10 yıldır bir iç deniz haline getirmiş olan Portekizliler karşısında başarısız olmuştur.<sup>9</sup> Bu süreçte Osmanlı donanmasının

---

<sup>5</sup> M. Yakup Mughul, **a.g.e.**, s. 10.

<sup>6</sup> Gazi Zâhireddin Muhammed Babur, **Bâbürnâme(Vekayı)**, Doğu Türkçesinden çeviren: Prof. Reşit Rahmeti Arat, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2006, s. 470.

<sup>7</sup> Turkey and Pakistan: **Relations between Turks and Muslims of Indo-Pakistan Subcontinent**, Karaçi, Pakistan Publications, Karaçi 1967.

<sup>8</sup> Naimur Rahman Farooqi, **a.g.t.**, s. 20.

<sup>9</sup> Ertuğrul Önalp, "Hadım Paşa'nın 1538 yılındaki Hindistan Seferi", **OTAM**, sa. 23, 2008, s. 197.

başında Memlûk donanmasından Osmanlı saflarına katılmış olan ve Memlûk donanmasında amiralliğe kadar getirilmiş olan Selmân Reis bulunmaktadır<sup>10</sup>

Yavuz Sultan Selim'in vefatının ardından tahta geçen Kanûnî Sultan Süleyman (salt. 1520-1566) bölgede Osmanlı hâkimiyetini güçlendirip, İran körfezini kontrol altına almak istemekteydi. Zaten ilk Osmanlı elçisi olan Ahmed Ağa da Hindistan'a onun döneminde gitmiştir.<sup>11</sup> Kanûnî Sultan Süleyman, Portekiz tehlikesi karşısında "yeryüzünde Allah'ın halifesi" olduğu ifadesiyle hac yolunun güvenliğinin sağlanmasının kendi sorumluluğu olduğunu söyleyerek Portekizliler'i bölgeden çıkarmaya çalışmış, ve bu amaca yönelik olarak da 2000 kişilik bir Osmanlı donanması 1531 yılında Diû'ya girmiştir.<sup>12</sup> Ardından Gucerât hâkimi Bahâdur Şah'ın yardım isteği üzerine 1538 yılında Hadım Süleyman Paşa komutasındaki ikinci donanma yola koyulmuş, ancak henüz donanma Gucerât'a ulaşmadan Bahâdur Şah Portekizliler tarafından katledilmiştir. Kuka ve Kap limanları Portekiz işgalinden kurtarıldıysa da kesin bir başarı elde edilememiştir. Ayrıca bu dönemde, 1554 yılında Pîrî Reis komutasındaki Osmanlı donanması tekrar körfeze gelip Muskat ve Hürmüz limanlarını kurtarmış, 1556 yılında ise Seydi Ali Reis komutasındaki donanma bölgeye gönderilmiş, burada çok ilgi ve alaka gören Seydi Ali Reis İstanbul'a dönünce bir Türk'ün Hint Alt-kıtası ile ilgili doğrudan doğruya yazılmış ilk eseri olan ve aynı zamanda mevcut araştırmalara göre Türk dili ile yazılmış ilk seyahatname olma özelliğini taşıyan **Mir'atü'l-Memâlik**'i yazmıştır.<sup>13</sup>

Tüm bu zikrettiğimiz süreçlerde yapılan Hint deniz seferlerinde Portekizlilere karşı mutlak bir üstünlük sağlanamamış, Osmanlılar ile alt-kıta arasında da ilişkiler siyasi anlamda durağan bir seyir izlemiştir.

---

<sup>10</sup> M. Yakup Mughul, "Portekiz Tehlikesi Karşısında Osmanlı-Hind Münasebetleri (1517-1538), **İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, C. XVI, Cüz: I-II, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1975, s. 41.

<sup>11</sup> Yusuf Hikmet Bayur, "Osmanlı Pâdişahı II. Süleyman'ın Gürkanlı Padişahı I. Âlemgîr (Evrengzîb)'e Mektubu", **Bellekten**, C. XIV, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Nisan 1950, sa. 54, s. 275.

<sup>12</sup> Azmi Özcan, **a.g.e.**, s. 10.

<sup>13</sup> Seydi Ali Reis, **Mir'atü'l-Memâlik**: İnceleme metin index, haz. Mehmet Kiremit, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999.

Gucerâtlarla aynı dönemde alt-kıta topraklarında hüküm sürmekte olan Babürlüler (1526-1858) var oldukları dönemde sayılı büyük Müslüman devletlerden olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin Portekizlilere karşı Guçerâtlarla işbirliği yapmış olması, ilk zamanlar iki devletin birbirine mesafeli durmasına sebep olmuşsa da ilerleyen yıllarda nadir de olsa diplomatik ilişkiler gerçekleşmiştir. Ancak önceleri Osmanlı Devleti, Babür hükümdarları tarafından görmezden gelinmiştir. Babür'ün ordusunda yukarıda belirttiğimiz ve kendi eserinde de bahsolunduğu üzere Anadolu'dan gelen topçuları barındırmasına ve hatta ki daha önce de zikrettiğimiz gibi, Panipat Savaşında Rajputlara üstünlük sağlamasında bu topçuların büyük katkısı olmasına karşın, Osmanlı'ya karşı kayıtsız tutum takınmasının sebeplerinden biri, Osmanlı'nın Safevilere karşı ittifak ettiği Özbekler'in bir zamanlar Babür'ün atalarının sahip olduğu topraklarda hüküm sürüyor olması ve dolayısıyla Babür'ün düşmanı olan Özbeklerle Osmanlı'nın işbirliği içinde olması idi<sup>14</sup>. Diğer bir sebep de ataları Timur'un 1402 yılında Ankara Savaşı ile bozguna uğrattığı Yıldırım Beyazıt'ın soyundan gelen birinin Halife de olsa üstünlüğünü kabul etmek istememesiydi<sup>15</sup>.

Muhammed Zahiruddin Bâbü'r'den sonra tahta geçen oğlu Hümayun (salt.1530-1540/1555-1556) da Osmanlılara karşı, aynı babasının yaptığı gibi umursamaz bir tutum izlemiştir. Pencap'tan çekilip Sindh bölgesine gitmesiyle Afgan Beylerinden Şir Şâh (salt. 1540-1545) Kuzey Hindistan'ı ele geçirir ve Sur Afgan devletini kurar. Şir Şâh'a yenilen Hümayun Safevî Şahı I. Tahmasb (salt.1524-1576)'a sığınır. Bu sığınma karşılığında Hümayun'dan kendisi Sünni olmasına rağmen, eline geçireceği ülkelerde Şiiliği yayması, hutbede Şii geleneklerine göre 12 imamın adının okunması taleplerinde bulunur.<sup>16</sup> Elbette tüm bu süreç yine Osmanlı ile Babürlülerin birbirine mesafeli durmasına sebep olacaktır. Ancak yukarıda zikredildiği üzere Hindistan'a Basra'da mahsur kalan Osmanlı donanmasını kurtarmak için bölgeye bir sefer düzenleyen Seydi Ali Reis, Portekiz donanması ile yaptığı şiddetli çatışmanın ve fırtınanın etkisi ile

---

<sup>14</sup>Muhammed Zia-ud-Din and Sadia Barrech, "Mughal-Ottoman Relations, 1526-1556", *The Journal of Asian Civilization*, Volume XXXII, No.1, July 2009, s. 138-139; Naimur Rahman Farooqi, *a.g.t.*, s. 384.

<sup>15</sup> Naimur Rahman Farooqi, *a.g.t.*, s. 319.

<sup>16</sup> Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.*, C. II, s. 55.



Hindistan sularına sürüklenmesi sonrasında, vefatından kısa bir süre önce Babür Sultanı Hümayun'un (salt.1530-1540/1555-1556) sarayında kendisi ile görüşmüştür<sup>17</sup>. İki Türk devleti arasındaki ilk ciddi temas bu şekilde gelişmiş ve Seydi Ali Reis'in **Mir'atü'l-Memâlik** adlı eserinde geniş şekilde yer almıştır. Sonrasında Babür tahtına oturan Ekber Şah'ın (salt.1556-1605) saltanatının ilk yıllarında Kanuni Sultan Süleyman'a bir mektup yazarak onu zamanın halifesi olarak nitelendirdiği söylenmektedir.<sup>18</sup> Ancak ilerleyen süreçte Osmanlılar'ın sünnilerin halifesi olduğu inancı Ekber tarafından hoşlanılmayan bir durum olmuş, ve kendisini Özbekler ve Safeviler ile Osmanlı'ya karşı işbirliği yapmıştır<sup>19</sup>. Zaten Ekber de kendi devletini bir zamanlar dedesi Timur'a yenik düşmüş Osmanlı'dan üstün görmekteydi. Naimur Rahman Faruki'nin Osmanlı Arşiv belgelerinden yola çıkarak kaleme aldığı makalesinde Ekber'in, Sultan III. Murad (1574-1595)'in hükümdarlığı dönemine denk gelen süreçte yazdığı 6 mektuptan bahsetmektedir<sup>20</sup>. Bunlardan beş tanesi 1575-1580 yılları arasında Ekber'in ailesinden hanımların da içerisinde bulunduğu Hindistan'dan gelen Hac kervanının aktiviteleriyle ilgili Mekke şerifine yazılmıştır. Altıncı mektup ise Yemen Valisi Hasan Paşa'ya, kendi devleti ile Portekiz arasında sözde ittifak sağlanarak Yemen'i almak istedikleri yönünde olmuştur. Ancak elbette böyle bir durum mevzu bahis olmamıştır.

Ekber'den sonra Babürlü Saltanatının başına geçen Cihângîr (salt. 1605-1627) başlarda Osmanlı Devleti'ne karşı kayıtsız kalmış, Safevilerle ihtilafa düşünce bu kez Osmanlı, Özbek ve Babürlülerden oluşan Sünni bir ittifak gerçekleştirmek istemiştir. Bu amaçla dönemin Osmanlı sultanı IV. Murat' a (salt.1612-1640) mektup yazdıysa da kısa bir süre sonra vefat etmesiyle bu girişimi sonuçsuz kalmıştır.<sup>21</sup>

Babürlüler ile Osmanlılar'ın ilk düzenli ilişkileri ise Babürlü sultanı Şah Cihan zamanında başlamış, selefi Cihângîr gibi o da IV. Murad'a Sünni ittifakı yönünde

<sup>17</sup> Azmi Özcan, **a.g.e.**, s. 12.

<sup>18</sup> **a.e.**, s.12.

<sup>19</sup> Azmi Özcan, **a.g.e.**, s. 13.; Azmi Özcan, "Osmanlı-Babürlü Devleti arasındaki İlişkiler", **Türkler**, VIII, s. 762.

<sup>20</sup> Naimur Rahman Farooqi, "Six Ottoman Documents on Mughal-Ottoman Relations During the Reign of Akbar", **Journal of Islamic Studies** 7:1, 1996, s.32-48.

<sup>21</sup> Azmi Özcan, **a.g.e.**, s. 13

mektup yazmış, ancak yine iki devletin ilişkilerinde kaydadeğer bir gelişme olmamış, halefi Evrengzîb Şah Alemgîr (salt. 1658-1707) zamanında ise resmi ilişkiler seyrek düzeyde gerçekleşmiştir.

Babürlüler ile ilk dönemlerden itibaren durağan şekilde devam eden Osmanlı ilişkileri ilerleyen süreçte Osmanlı himayesinde bulunan Hicaz'a kutsal vazifelerini yerine getirmek için düzenli gidip gelen hacılar vesilesiyle yakınlaşmaya başlamıştır. Zira bu vesile ile iki ülke insanı birbirini daha yakından tanıma imkânı bulmuş, Hindistan'da yetişmiş olan İmam Rabbani, Şeyh Ahmed Serhedî gibi tasavvuf ehli kişilerin eserleri Osmanlı medreselerinde okunmuştur. Mimar Sinan'ın öğrencisi Mimar Yusuf, Hindistan'a giderek Delhi ve Agra'da eserler vermiştir. Hindistan'ın orduları Osmanlı savaş düzenine göre eğitilmiştir.<sup>22</sup>

Ancak müteakip zaman dilimi içerisinde tedricen İngiliz hâkimiyetine giren Hindistan topraklarında Batı karşısında bağımsız kalabilmiş tek Müslüman devlet olan Osmanlı'ya olan sempati farklı bir psikolojik seyir izlemiştir. Nitekim İngiliz tacirler, Portekiz ve Felemenklilerin ardından ilk kez 1570 li yıllarda Hindistan'a gelmiş, misyonerlik faaliyetleriyle bölgeye yayılmışlar, 1698 yılında Kalküta civarında üç köyün toprağını alarak hukuki bir statü kazanmışlar, kurdukları "Doğu Hindistan Şirketi" sayesinde ülkenin siyasi ve iktisadi ilişkilerini ele geçirmişler ve 1858 yılı itibariyle de bölgede kendi yönetimlerini kurmuşlardır. Tüm bu süreçten sonra topraklarını ele geçiren bu büyük güç karşısında direnemeyeceklerini anlayan Güney Hindistan'daki Müslüman Sultanlıklar ilk kez 1777 yılında Malabar Sultanı Ali Raca tarafından Müslümanların Halifesi olarak nitelendirdiği Osmanlı Sultanından mali yardım talebi için elçi göndermiştir.<sup>23</sup> Ancak o dönem Ruslarla yaptığı Kırım Savaşından (1774) yenik çıkan Osmanlı Devleti böyle bir yardımda bulunamamıştır. Yine Hindistan'ın güneyinde hüküm sürmekte olan diğer bir sultanlık olan Maysor Sultanlığı, Sultan Ali Han idaresinde İngilizlere karşı direnmiş, 1872 yılında yerine tahta geçen oğlu Tipu Sultan zamanında yine İngilizler ile mücadeleye devam edilmiş, Tipu Sultan İngilizlere karşı,

---

<sup>22</sup> Azmi Özcan, **a.g.e.**, s. 15.

<sup>23</sup> **a.e.**, s. 17.

Osmanlı'nın ve de diğer Avrupalı devletlerin desteğini almak için elçiler göndermiştir. Böylece Tipu Sultan milletlerarası siyasette rol almak isteyen ilk Hintli olmuştur.<sup>24</sup> Ancak onun çabaları da sonuçsuz kalmıştır.

1836 yılına gelindiğinde İngiliz Hindistanı'nda resmi dil İngilizce olmuş, buna ilave olarak misyonerlik faaliyetlerinin artmasıyla alt-kıta insanının kültürel varlıkları tehlikeye girmiş, kültür ve dinleri noktasında endişeye kapılmaya başlamışlardır. Bu duygular Hindistan Müslümanlarını güvenilecekleri manevi bir destek aramaya sevk etmiş, böylece tek bağımsız Müslüman ülke olarak varlık mücadelesi göstermekte olan ve aynı zamanda hilafet makamının sahibi Osmanlı'ya bağlılıkları artmıştır.

Ulema da Osmanlı'nın yanında olmuş, Veliyullah Medresesi, Deoband ve Nedvet'ül Ulemâ gibi ilim merkezleri âlim ve öğrencileri ile Osmanlı'yı destekleme noktasında ön saflarda yerlerini almışlardır. 1870 ve 1924 yılları arasındaki Hint Müslümanlarının dini ve siyasi düşüncelerinin oluşumları Hindistan'ın dışından gelen tesire bir karşılık olmuştur. Bu karşılığın psikolojik sebebi kısmen Hindu çoğunluğun ortasında kalmaktan kaynaklanan bir güvensizlik duygusu ve İslâm dünyasının sınırlarına kadar ilerleyen Batılı imparatorluklar karşısındaki yok olma hissinden kaynaklanmaktadır<sup>25</sup>. Geniş topraklara sahip olan Hindistan zaten tarih boyu siyasi birlikten mahrum olmuş, çeşitli bölgelerinin farklı devletlerce yönetilmesi ve en son artık İngilizlerin müstemlekeleri olarak, siyasî, kültürel ve dini anlamda hareket alanları kısıtlanmış, resmi olarak dillerini bile kullanamama noktasına gelmişlerdi. Tüm bu olumsuz koşulların sevkettiği psikolojik durum onları bir kurtarıcı aramaya sevk etmiş, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım'ı kaybederek zorlu bir süreç içerisine giren ve halifelik payesi ile bağlı oldukları Osmanlı'ya koşulsuz şartsız destek olmak için var güçleriyle çalışmışlardır.

---

<sup>24</sup> Yusuf Hikmet Bayur, "Maysor Sultanı Tipu ile Osmanlı Padişahlarından I. Abdülhamid ve III. Selim Arasındaki Mektuplaşma", **Bellekten**, C. XII, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sa.47, Temmuz 1948.

<sup>25</sup> Aziz Ahmed, **Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslâm**, Çev. Ahmet Küskün, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1990, s. 151

Osmanlı tahtında I. Abdülmecid (salt.1839-1861)'in bulunduğu döneme denk gelen 1857 Büyük Sipahi ayaklanması sonucu Babürlülerin başkenti olan Delhi'nin İngiltere tarafından ele geçirilmesiyle Hindistan yönetimi 1 Kasım 1858 tarihinde Doğu Hindistan Şirketi'nden İngiliz Hükümetine geçmiş ve böylece Babür Devleti de yıkılmıştır. Artık bu tarihten sonra İngiltere'nin sömürü ülkesi durumunda yaşamaya başlayan alt-kıtada bu esareten kurtuluş mücadelesi başlayacaktır.

Bu kurtuluş mücadelesi kapsamında rol, model alınan Osmanlı'ya olan alaka da artmış, toplumun tüm kesimlerinden Osmanlı için çeşitli vesilelerle yardım toplanır olmuştur. Seyit Emir Ali (1849-1928) ve Nevvab Abdüllatif (1829-1893) gibi siyasi önderler Osmanlı için para toplarken, Hindistan Müslümanları arasında Osmanlı hisse senedini alıp, yabancılara karşı olan borçlanmadan kurtarmak yolunda çalışan kişiler ve yapılan kampanyalar olmuştur.<sup>26</sup>

1877 yılında Osmanlı Rusya ile savaşa başladığında artık Hindistan Müslüman kamuoyu Osmanlı lehine birlik olmuştur. İngiliz ve Hindistan hükümetlerine dilekçe verilmiş, Rusya protesto edilmiştir. Hindistan Müslümanlarına göre Rusya Osmanlı'ya dini duygularla savaş açmış, dolayısıyla Hristiyanlık ve İslâmiyet arasında olan bu savaşta Hindistan Müslümanları olarak din kardeşlerinin yanında olmaları gerektiğini haykırarak daha fazla iânedede bulunulması sağlanmaya çalışılmıştır. Alt-kıta insanı, 27 Ocak 1878 tarihli **Kayserü'l Ahbâr** gazetesindeki bir haberde duygu ve düşüncelerini "Türkler Müslüman olduğu için Avrupada hiç müttefikleri yoktur. Bütün Hristiyan devletler karşı taraftadır. Maalesef Müslümanlar da Türkler'i yalnız bıraktı. Türk İmparatorluğu, İslâm dünyasının gururu idi. Bu yüzden de Türkler'in halihazırda karşı karşıya buldukları talihsizlikler onlardan çok bizi üzmektedir"<sup>27</sup> şeklinde ifade ediyorlardı

**Envâru'l-Ahbâr** gazetesinde ise 1 Ağustos 1877 tarihli sayısında "eğer Osmanlı İmparatorluğunun bütünlüğüne bir hanel gelirse, dinimiz, şerefimiz ve hayatımız bir

---

<sup>26</sup> Azmi Özcan, **a.g.e.**, s.87-88.

<sup>27</sup> **a.e.**, s. 89.

felaketle karşı karşıya kalacaktır" şeklinde yazılmıştır.<sup>28</sup> Hindistan Müslümanları arasında önde gelen din adamları da aynı duyguları paylaşınca camilerde de Osmanlı'nın galibiyeti için dualar edilmeye başlanmış, hatta bu savaş cihad olduğu için mümkün olan her yolla Osmanlı'nın desteklenmesi hususunda fetvalar verilmiştir<sup>29</sup>. Tüm bu Osmanlıya destek çalışmalarının alt-kıtaya yayılması Prof. Dr. Azmi Özcan'ın naklettiği üzere **Defter-i İane-i Hindiyye** adıyla özel olarak hazırlanan ve II. Abdülhamid'e sunulan Osmanlı kayıtlarında yer almıştır<sup>30</sup>.

Hindistan'da Osmanlı elçilikleri ilk 1849 yılında Kalküta ve Bombay'da açılmış<sup>31</sup> ve burada çeşitli vasıtalarla kendi propagandalarını yaparak Hindistandaki Osmanlıcı duyguları artırmaya çalışmışlardır. Bir kaç yıl sonra 1853 yılında Ruslarla yapılan Kırım Savaşı'nda bu propogandalar sonuçlarını vererek, Hindistan Müslümanlarının Osmanlılar için neler hissettiklerini ve neler yapabileceklerini göstermiştir.

İngilizlerin 1878 yılında Kıbrıs'a yerleşmeleri alt-kıta halkının Osmanlılar karşısında İngiltereye olan güveni iyice sarsmış, Kırım Harbi ile başlamış olan uyanış, 93 Harbi, 1897 Yunan Muharebesi, Trablusgarp ve Balkan Savaşları ivme kazanmış ve halifeliğin ilgasına kadar Hindistan Müslümanları Türklerle adeta yekvücut olmuş, mevcut şartlarının tümünü kullanarak maddi-manevi olarak kendi ifadeleriyle "Türk kardeşleri"nin yanında olmuşlardır.

---

<sup>28</sup> Azmi Özcan, **a.g.e.**, s. 89.

<sup>29</sup> **a.e.**, s. 89.

<sup>30</sup> **a.e.**, s. 91.

<sup>31</sup> **a.e.**, s. 23.

# 1. BÖLÜM: HİNT ALT-KITASINDA HÜKÜM SÜREN TÜRK SOYLU DEVLETLER: TARİHİ SÜRECE KISA BİR BAKIŞ

## 1.1. İSLÂM ÖNCESİ DÖNEM

Hindistan alt-kıtasında yapılan arkeolojik çalışmalar burada ilk yerleşik hayata M.Ö. 200 lü yıllarda geçildiğini göstermektedir<sup>1</sup>. O tarihten itibaren uzun yıllar değişik ulusların istilasına uğrayan Hindistan'ın etnik yapısı karışıktır. Ülkenin en eski halklarından biri koyu renkli Dravidler ve Avustraloidler'dir. Sonrasında M.Ö III. yüzyılın ortalarında Hint-Arî kökenli beyazlar, M.Ö. VI. yüzyılda Persler, M.Ö. IV. yüzyılda Yunanlılar'la Makedonlar, ardından, Akhunlar, Moğollar, Türkler ve Afganlar bu topraklarda hüküm süren milletler arasındadır.

Makedonya Kralı İskender, M.Ö. 330'lu yıllarda Hindistan'a bir sefer düzenlemiş, Sindh ırmağı boyunca denize inmiş ve Hindistan'dan çıkarak Irak'a gitmiştir. İskender'in bu Hint seferi ile, tarihi devirlerde Hindistan ile Batı arasındaki ilk tanışıklık meydana gelmiştir<sup>2</sup>.

Mevcut araştırmalara göre İslâm öncesi dönemde Kuzey Hindistan topraklarında hüküm sürmüş ilk Türk Devleti olan Kuşanlar<sup>3</sup> üçüncü hükümdarları Vima Kadphises (yen-kuo-ch'en) (ö. 78) zamanında Hindistan'a yönelmişlerdir. Kuşanlar, Hindistan ve Türkistan'a aynı anda sahip olmuş bir devlettir. O dönemden günümüze kadar ulaşan heykelerde Türk süvarilerine ait tipik elbiseler görülür. Paraların üzerinde ise "güzel"

---

<sup>1</sup> Yusuf Hikmet Bayur, **Hindistan Tarihi; İlk Çağlardan Gurkanlı Devleti'nin Kuruluşuna Kadar (1526)**, TTK, C. I, Ankara 1987, s. 2.

<sup>2</sup> Muhammedurrahman, **Ceng-i Âzâdî Key Urdu Şuerâ: 1857 tâ 1947**, Kavm-i İdâre Berây-ı Tahkîk-i Târîh u Sekâfet, Islamabad 1986, s. 11

<sup>3</sup> Bkz. Enver Konukçu, **Kuşan ve Akhunlar Tarihi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Yayınları, 1973, s. 297.

manasına gelen “kucula” gibi Türkçe kelimeler yer alır. Kuşanlar Budizm’i kabul etmiş olmalarına rağmen tam olarak Hintlileşmemişler, Türk benliklerini de korumuşlardır<sup>4</sup>.

Kuşan Devleti’nden sonra Hindistan’da hâkimiyet kuran ikinci Türk Devleti Akhunlar’dır. Akhun Hükümdarı Toraman (484-515) döneminde Kuzey Hindistan tamamen ele geçirilmiştir. V. yüzyıldan itibaren yaklaşık iki asır Kuzey Hindistan’ın en kudretli siyasî varlığı olarak görülen bu Türk devleti, Hint devletleri ile askerî, siyasî ve kültürel alanda münasebetlerde bulunmuştur. Hintliler’in ilk kez Kuşan Devletinde gördükleri at ve at kültürü bu dönemde Hindistan’a iyice yerleşmiştir. 530 yılında Gavâlyâr yakınlarına dikilen anıtta Hint toplumu Türkler’i “eşsiz kahramanlığa sahip ve dünyaya hâkim olan kimseler” olarak tarif etmiştir.<sup>5</sup>

Batı Göktürk- Sasani ittifakı sonunda VI. yüzyılda hâkimiyetlerini kaybetmeye başlayan Akhunlar, VII. yüzyıla gelindiğinde Hindu asıllı racalar tarafından ortadan kaldırılmışlardır. Ancak, bunlar arasından “Türk Şâhî Hanedanı” adı verilen bir grup, 870 yılına kadar Sindh ırmağı üzerinde Ohind bölgesinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Hicret ve öncesi dönemde Arap şairlerin Kâbil Türkleri olarak andıkları ve Halife Osman ve Muaviye devrinde Sistan’ı işgal eden Müslüman Araplar’ın yıllarca savaştıkları Türkler de bu Türk Şahları’dır. Türk Şahî Kralları, önce Hindistan’da hâkimiyet kuran Akhunlar’ın egemenliği altına girdiler. Akhunlar’ın dağılmasıyla bağımsız oldular. Çinliler Türkistan’ın büyük kısmına egemen olunca, bu kez de Çin’e bağlandılar. Çinliler Türkistan’dan çıkınca yine bağımsız oldular.

## 1.2. İSLÂM SONRASI DÖNEM

Müslümanların Hindistan-Pakistan alt-kıtası ile ilk siyasi ilişkileri Hz. Muhammed zamanında Malabar Sahillerine ayak basmaları ile başlamış, Halife Ömer zamanında 636-37 yıllarında Bombay yakınlarındaki Thane Körfezine kadar gelmiş,

---

<sup>4</sup> Salim Cönce, "Hindistan’da İlk Türk Hakimiyeti: Kuşanlar ve Akhunlar", **Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi**, C. I, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 571-575.

<sup>5</sup> Enver Konuç, “Hindistan’da Devlet Kuran Altaylı Kavimler’den Hunlar”, **XVI. Milletlerarası Altaistik Kongresi Bildirileri**, Ankara, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1979, s. 218

Halife Osman da bu topraklarla ilgili bir rapor hazırlatmıştır.<sup>6</sup> Bu coğrafyaya islâmî fetihler ise Halife Velid b. Abd el-Melik zamanında (705-715) Irak valisi olan meşhur Haccac b. Yusuf'un kumandanlarından Muhammed b. Kâsım es-Sekâfi kumandasındaki Arap kuvvetleri vasıtasıyla başlamış ve Araplar İndus vadisindeki Multan'a kadar ulaşmıştır. İslâmiyetin Araplar tarafından getirilmesinin ardından bölgede İslâmiyetin yayılması, Gazneliler Döneminden itibaren Babürlüler Dönemine kadar yaklaşık 7 asır Müslüman Türklerin aracılığıyla olmuştur.

### 1.2.1. GAZNELİLER DÖNEMİ

Müslüman Türkler'in Hindistan topraklarına girişleri güneye doğru büyüme politikaları sonucu olmuştur. Bu dönemde Hindistan ile ilk karşılaşmalar, Gazne Hükümdarı Sebüktekin (salt.977-997)'in, Kâbildeki Kuşhan Türk Hanedanını devirip, egemenliği eline geçiren Brahman hanedanına mensup Hindu hükümdarı Raca Caypâl üzerine saldırmasıyla başlamıştır<sup>7</sup>. O dönemde Caypâl Pencap'ın önemli bir kısmını, Sindh Irmağının yukarı ovasını ve Kâbil'i elinde tutmaktaydı. Yapılan mücadeleler sonucunda Lâmgân ve Peşaver arasındaki bölgenin kendi topraklarına katılmasıyla Gaznelilerle birlikte İslâm dini de bölgeye girmiş, Sebüktekin bu bölgede oturan Halaç Türkleri ile Afganlar da buyruğu altına almıştır. Böylece, Halaç Türkleri ve Afganların da Sebüktekin'in ordusuna dahil edilmiş, mevcut ordu daha da kuvvetlendirilmiştir.

Sebüktekin'den sonra başa geçen oğlu Mahmûd (salt.998-1030), daha önce zaten babasıyla Hindistan'a gitmiş ve buranın ne kadar zengin olduğunu görmüştü. Hindistan seferini desteklemekte ama asıl olarak İslâm dini bu topraklara yaymak istemekteydi.<sup>8</sup> Bu amaçla ilk kez Eylül 1000 tarihinde Hindistan'a ilk seferini düzenlemiş, Kâbil'in doğusunda Lamgân bölgesinde Hintlilerin elinde bulunan bir kaç kaleyi ele geçirmiştir.

<sup>6</sup> Sâhibzâde Abdurresûl, **Târih-i Pâk û Hind Evvel tâ 1526(Ahd-i Salâfîn 1. bölüm)** , M-R Brothers, Urdu Bâzâr, Lahor, 1964, s. 2

<sup>7</sup> Erdoğan Merçil, "Gazneliler ve Hindistan", **Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu** (31 Ekim -1 Kasım 2002) , Ankara, Atatürk Kültürü Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları XXVI, sa. 12, Ankara, 2006, s. 57-63.

<sup>8</sup> Erdoğan Merçil, **Gazneliler Devleti Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989, s. 16-17.



Eylül 1001 yılında gerçekleştirdiği ikinci Hint seferinde Peşaver yakınlarında ordugâh kurarak, Pencab bölgesini ele geçirmiş olan Raca Caypâl ile karşılaşmıştır. Uyguladıkları savaş tekniği ile Hintlileri mağlup ederek, pek çok ganimet ele geçirmiş ve Hint geleneklerine göre, Müslümanlarca esir edilişi dolayısıyla halkın gözünden düşen Raca Caypâl kendini ateşe atarak intihar etmiş, yerine oğlu Anandpâl geçmiştir.

İkinci Hint Seferinde Bhâtiya Racialığı ile savaşarak, racanın hâkimiyetinde olan bölgeyi ele geçirmiş, bu bölgede mescitler yaptırmış, dinin fazrlarını ve İslâm esaslarını öğretmek için bölgeye hocalar tayin etmiştir.

Putperestlerle mücadele ederek İslâmiyeti yayma gayesinin yanı sıra Sünniliği de korumaya çalışan Mahmûd, Multân bölgesini elinde bulunduran ve Karmatî mezhebinden olan Ebu'l-Futûh Dâvud üzerine yürümek istemiş ancak sular çok taşkın olduğundan İndus nehrini aşağıdan geçmenin tehlikeli olduğunu düşencesiyle Pencâb Racası Anandpâl'den topraklarından geçiş izni istemiş ancak raca bunu kabul etmediği gibi Peşâver'e doğru Mahmûd'un geçişini önlemek üzere hareket etmiştir. Yapılan savaşta yenilerek, Keşmîr'e kaçmıştır. Multân üzerine yürüyen Mahmûd bölgeyi ele geçirerek Karmatîleri cezalandırmıştır.

Mahmûd'un bu şekilde Miladi 1000 yılında başlayan Hindistan seferleri Miladi 1027 yılına kadar devam etmiş ve gerçekleştirilen 17 gaza seferinin sonucunda, Gazne'nin doğusu ve kuzeyinde yer alan dağlık bölgenin önemli bir bölümü ile Kâbil ve Celâlâbâd, Türkler'in eline geçmiştir. Böylece pek çok ganimet ele geçmiş ve bu ganimetlerle Orta Asya'dan pek çok Türk askeri getirtmek mümkün olmuştur. Bu Türklerin de Gazne ordusuna katılımıyla, büyük bir askeri güç elde edilmiş, Gazne Türk Devleti devrindeki diğer İslâm devletleriyle ölçülemeyecek derecede zengin olurken, Hind ülkesinde yüzyıllarca sürecek olan Türk hâkimiyetinin temelleri atılmıştır. Gazneli akınları Hindistan'da İslâm fetihleri açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu akınlar Pencap'ta İslâm dinine güçlü bir dayanak noktası sağlamış ve böylece daha sonraki fetihleri kolaylaştırmıştır.

Mahmûd'un Miladi 1030 yılında ölmesiyle taht mücadeleleri başlamış, oğlu Mesud (salt.1031-1041) kardeşi Muhammed'i mağlup ederek Gazneli tahtına oturmuştur. Karahanlı ve Selçuklu Devletleri tehdidi karşısında Mesud Hindistan'da babasının başarılarını devam ettirememiş, Selçuklular ile 1040 yılında yapılan Dandanakan Savaşı ile yenilgiye uğrayarak, ailesi ve hazineleri ile birlikte Hindistan'a çekilmek istemiş ancak çıkan bir ayaklanma sonucu hayatını kaybederek, yerine kardeşi Muhammed 1041 yılında ikinci kez tahta oturmuştur. Gerek Selçuklularla gerekse Hintlilerle yapılan mücadeleler sonucu başa geçen Gazne hükümdarları ilk dönemdekilerin başarılarını gösterememiş, yerine geçen Sultan İbrâhim (salt.1059-1099), devletin gücünü yeniden sağlamaya çalışmış, ve barış sırasında Selçuklu sultanları ile eşit şartlarda müzakereye girişmiş, evlilik münasebetleriyle de sağlamlaştırılan iki devlet arasındaki barış, yaklaşık elli yıl yürürlükte kalmış, bunun yanı sıra Sultan İbrahim Hindistan'da bazı kaleleri ele geçirmiş, Gûr bölgesini hâkimiyeti altına almıştır. Sikkeleri üzerinde ilk sultan ünvanı görülen Gazneli hükümdarı da kendisi olmuştur<sup>9</sup>.

İlerleyen süreçte Behrâm Şâh'ın hükümdarlığı döneminde 1116 yılında Hindistan'da isyancılar ile mücadele edilmiş, gittikçe kuvvetlenen Gûrlular 1151 yılında Gazne şehrini yakıp, yıkmışlardır. 1152 yılında Behrâm Şâh Gazne'ye tekrar hâkim olduysa da çöküş sürecinin hızlanmasını engelleyememiştir. Behrâm Şâh'ın ardından tahta geçen oğlu Husrev Şâh, Gazne'yi terk ederek Lahor şehrine yerleşmiş, 1160 yılında burada vefat edince de yerine oğlu Hüsrev Melik geçmiş, 1186 yılında Gurluların bir hile ile kendisini esir ederek Gazneli Devletine son vermelerine kadar yönetimde kalmıştır.

Gaznelilerin Türk ve İslâm tarihindeki en büyük rolleri, kuzey Hindistan fütuhâtına yol açarak, yaptırdıkları camiler ve getirttikleri hocalar vesilesiyle de İslâm

---

<sup>9</sup> Erdoğan Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s. 38-39.

dinine Pencap'da güçlü bir dayanak noktası elde edip, daha sonraki Hindistan fetihlerine sağlam bir zemin hazırlamış olmalarıdır.

### 1.2.2.GÜRLULAR DÖNEMİ

Herat'ın doğu ve güneydoğusunda bulunan Orta Afganistan'ın dağlık bölgesiyle Gürcistan'ın güneyi, Cûzcân, Ferâhrud, Herîrûd ve Murgap nehirlerinin civarındaki topraklara Gûr denilirdi.<sup>10</sup> Burası Şensebânîler'in (Gurlular) yurdu idi. Gazneli hâkimiyeti sırasında küçük bir kabilenin reisi olan Şensebânî'nin emirleri önce Gûr toprakları üzerinde siyasî hâkimiyetlerini kurmuş, daha sonra nüfuz sahalarını genişletmişlerdir. Gur Sultanlarından Gıyâseddin Muhammed b. Sâm ve Muizzüddîn Muhammed b. Sâm 1186 yılında Hindistan'daki Gazneli hâkimiyetine son verdikten sonra Kuzey Hindistan'a yayılma girişimleri ile Pencâb'ı Delhi yaylasına bağlayan Tarain Ovasına kadar ilerleyip ve Racputlarla burada savaşmış, galip gelerek bölgeyi hâkimiyetine altına almıştır. Bu şehirdeki putları yıkarak mabedleri camii ve medreseye dönüştürmüştür. Racputlar'a karşı kazanılan bu zafer Hindistan Türk tarihi açısından bir dönüm noktası olmuştur. Kuzey Hindistan'ın Gurlular adına fetihlerini Türk memlûk kumandanları yürütmüştür. Tarain Zaferinden sonra Delhi üzerine yürüyen Muizzüddin burasını da haraca bağlayarak itaati altına almış, ileri gelen kumandanlarından Kutbeddin Aybeg'i Hindistandaki harekâtın idaresine tayin ederek Gazneye dönmüştür.<sup>11</sup>

Aybek, Mirât ve Delhi'yi fethederek, Delhi'yi kendisine başkent yapmıştır. Aybek, Muizziddin'in 1206 yılında ölümünden kısa bir süre önce ise veliaht-ı Hindistan tayin edilerek, Delhi Türk Sultanlığının ilk hükümdarı ve kurucusu olmuştur.

---

<sup>10</sup> İqtidar Hussain Sıddıqi, "Gurlular", **DİA**, C. XIV, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 1996, s. 207-211.

<sup>11</sup> S. Haluk Kortel, "Delhi Sultanlarından Halacîler (Alâeddîn Muhammed Şâh Halacî Devri)", İstanbul, **İstanbul Üniversitesi Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi**, 1994, s. 7.

### 1.2.3.DELHİ SULTANLIKLARI DÖNEMİ

Gûrî Sultanı Muizzüddin Muhammed b. Sâm tarafından kurulmuş, Türk kumandan Kutbeddin Aybeg (salt. 1206-1210)'in Muizzüddin'i öldürüp 1206 yılında tahta geçmesinden sonra bağımsız sultanlık haline gelmiştir. Aybeg'in halefi Şemseddin İltutmuş (1211-1236)'a Abbâsî Halifesi Mûstensir Billâh tarafından gönderilen hil'atla Delhi Müslüman Türk Devleti resmen tanınmıştır<sup>12</sup>. Ülkenin uzak topraklarının merkeze bağlılığını güçlendirmek için iktâ sistemini uygulamaya başlamış, düzenli bir ordu kurarak adına para bastırmıştır.

İltutmuş'un ölümünden sonra bölgede uzun yılları boyunca kargaşa ve karışıklık dönemi yaşanmış, bölge Çihilgâni (kırklar) denilen ve İltutmuş'un 40 Türk Memlûk emirinden oluşan grubun eline geçmiştir. Bu grup, kendi nüfuzlarını kaybetmek istemedikleri için güçsüz hükümdarları sultanlık tahtına geçirmişler ve bu durum Gıyâseddin Balaban (salt.1266-1286)'ın tahta geçmesine kadar devam etmiştir.

Bu dönemlerde Moğol hükümdarı Cengizhan'ın, Türkistan'ı ele geçirmesi Delhi Müslüman Türk devletinin, sürekli olarak kuzeyden gelen bir Türk akınıyla beslenmesine vesile olmuştur.<sup>13</sup> 1285 yılında Kuzeybatı Hindistan'a düzenlenen bir Moğol akınında oğlu Muhammed'in ölmesi Sultan Balaban'ı manen çökertmiş, 1287 yılında da kendisi vefat etmiştir. Balabandan sonra torunu Keykubad (salt.1286-1290) tahta geçmiş ancak yine siyasi kargaşa ve karışıklık baş gösterince, Emîr Celâleddin

---

<sup>12</sup> bkz. M. Aziz Ahmed, **Siyasî Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu**, Tercüman 1001 Temel Eser, 60; Salim Cöhce, "Delhi Türk Sultanlığı'nın Kurucusu Kutbe'd-Din Aybeg'in Hayatı ve Şahsiyeti", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Prof. Dr. Şaban Kuzgun Armağanı, Sayı 5, Elazığ 2000, s. 13-24., Enver Konukçu, "**Hindistan'daki Türk Devletleri**", Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, IX, İstanbul 1993; "Delhi Türk İmparatorluğu'nda Sultan Şemseddin İltutmuş'un Kırk Kölesi: Çihilganilerin Kimlikleri ve Oynadıkları Roller", **V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi** (İstanbul 23-28 Eylül 1985) İstanbul 1985.; Mübarek Galib, **Hindistan'da Türk Hükümdarları: Timurîlerin Hindistan'a Dahil Oldukları Zamana Kadar ve 602-902 Senelerinde Delhi'de Saltanat Eden Hükümdarlar**, İstanbul, 1341.

<sup>13</sup> Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, C. I, s. 333.

Fîrûz Şâh Halacî bir darbe ile tahtı ele geçirmiş ve böylece Delhi Sultanlığı'nda yine Türk asıllı bir hânedan olan Hâlacî hânedanı dönemi başlamıştır.<sup>14</sup>

Türkler arasında Kalaç diye anılan Halaçlar, IX. yüzyıldan itibaren İslâm coğrafyacıları ve tarihçilerinin eserlerinde "Halac" (Hılc الخلق), "Halaciyye" (Hılcıyye الخلیجیة)imlâsı ile kaydedilmektedir<sup>15</sup>

Sultan Celâleddin Fîrûz Şâh'ı öldürerek 1296 yılında yerine geçen yeğeni Sultan Alâeddîn Muhammed Şâh Halacî, hırslı yapısıyla kısa süre içerisinde bütün Hindistan'a hâkim olarak Hindistan topraklarının tamamen fethedilmesini ve Türk İslâm hâkimiyetine girmesini sağlamıştır.

Kalaçlar döneminde Dekken'e doğru seferler yapılması, Dekken racasının "Türkler yani Müslümanlar acayip bir taifedirler, gördüm ki onlarla çarpışmak uygun değildir"<sup>16</sup> sözüne vesile olur. Bu dönemde ülke Moğol akınlarına maruz kalsa da bütün Hindistan Türk egemenliği altında birleşmiş ve yönetimde de zamana göre büyük bir düzen sağlanmıştır. Dolayısıyla sadece Hindû racalara boyun eğdirmekle kalmayıp, Moğol ordularının Hindistan'ı istila etmeleri de önlenmiştir. Bunda, yöneticilerin birlikte çalışacakları kişiyi seçmedeki feraseti, Kalaç Türklerinin büyük gruplar halinde ve önceki dönemlerden daha çok devlet hizmetinde olmaları, Türkistan'da Moğollara karşı yapılan ayaklanmalar sonucunda pek çok Müslüman Türk'ün Hindistan'a sığınması gibi sebepler sayılabilmektedir. Ancak ilerleyen dönemlerde yöneticiler arasında Hindu-Müslüman çekişmesi ortaya çıkınca, 1320 yılında Kalaç Hanedanının Delhi Sultanlığındaki yönetim süreci son bularak, Tuğluk Hanedanlığı (1320-1413) dönemi başlamıştır.

Tuğluk Hanedanlığı, Timur'un Türk topraklarını Moğol egemenliğinden kurtardığı ve Türkler'i büyük fütuhata götürdüğü döneme rastlar. Dolayısıyla, Delhi

<sup>14</sup> Bkz. N. R. Farooqi, "Delhi Sultanlığı", **DİA**, C. IX, s. 130-132; Enver Konukçu, "Dehli Kalaç Sultanlığı'nın Kuruluşu", **IX. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri II**, 1988.

<sup>15</sup> Enver Konukçu, "Halaç", **DİA**, C. XV, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, s. 228-229.

<sup>16</sup> Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, C. I, s. 303.

Sultanlığı Müslüman Türkler için hem bir sığınak hem de iş bulma ve yükselme alanı olmaktan çıkar. Bu da Hindistan topraklarına önceki dönemlerde olduğu gibi yoğun Türk akınının durmasına ve buradaki Türk gücünün giderek azalmasına sebep olur. Bu durum Pencab'ın kuzeyindeki dağlık bölgede yaşayan Afganların Hindistan'ın önemli kısımlarına egemen olmasına yol açacaktır. Nitekim Tuğluk Hanedanlığından sonra, Delhi Sultanlığında Seyyidler Dönemi (1414-1451) ve sonrasında da Afgan Ludîler Dönemi (1451-1526) başlayacaktır.

#### **1.2.4. DEKKEN DEVLETLERİ DÖNEMİ**

Dekken kelimesinin aslı sanskritçe "güney ülkesi" manasına gelen Dakşinâpat kelimesinden gelmektedir.<sup>17</sup>

Dekken devletleri genel olarak kendilerini Türk hanedanlardan Kalaç ve Tuğluk hanedanlarının mirasçısı sayarak, bu hanedanların elinde bulundurduğu yerler için egemenlik iddiasında bulunmuşlardır. Dekken'e kuzeyden, çoğunluğu İran'dan ve Habeşistan'dan gelen yabancılar olmak üzere dışardan akınlar yapılmıştır. Kuzeyden gelen ve çoğunluğu Türk olan yabancılarla, yerleşmiş Türkler ve Habeş Zenciler arasında karışıklık meydana gelmiştir. İran'dan gelenlerin pek çoğunun Şii ve Dekkenlilerin ise Sünni olması da karışıklığa sebep olan unsurlardan biridir. 1482 yılından Babürlülerin kurulduğu döneme kadar olan süreçte Dekken Devletleri, Nizamşâhîler, Âdilşâhîler, İmâdşâhîler, Berîdşâhîler ve Kutubşâhîler olmak üzere 5 hanedan altında toplanmışlardır.

Âdilşâhîler (1489-1686), Hindistan'ın güneybatısında Bîcapûr bölgesinde hüküm sürmüşlerdir. Hanedanın kurucusu Yûsuf Âdil Hân, Behmenî Devleti'nin (1347-1527) meşhur veziri Mahmud Gavân'ın hizmetinde bir gulam iken, zamanla terfi ederek Devletâbâd valiliğine tayin edilmiş, Behmenî hânedanının çöküşüne sebep olan entrika ve mücadelelerde faal bir rol oynayarak, devletin yıkılmasından sonra ortaya çıkan beş mahalli hânedandan biri olmuştur. 1489 yılında Yûsuf Âdil adına hutbe okutarak

---

<sup>17</sup> K. A. Nizami, "Dekken", **DİA**, C. IX, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, s. 112.

Bîcapûr'da bağımsızlığını ilân etmiştir. Yûsuf Âdil'in, Osmanlı Sultanı II. Murad'ın oğlu olduğu ve ağabeyi II. Mehmed tahta çıktığı zaman öldürülmesinden endişe eden annesi tarafından kaçırdığı iddia edilmişse de bunun asılsız bir iddia olduğu bilinmektedir.<sup>18</sup>

Yûsuf Âdil Hân 1510 yılında vefat edince yerine oğlu İsmail geçmiş, bu sırada Portekizliler Goa Limanını işgal etmişlerdir. Vicayanagar Hinduları da Âdilşâhîler topraklarından bir kısmını zaptetmişlerdir. İsmâil'in yerine 1535 yılında tahta geçen oğlu I. İbrahim, Türklerin bir kısmını hizmetten çıkararak yerine Dekkenliler'i almış ve bu görevden uzaklaştırılan Türkler Viceyanagar Racasının hizmetine girmişlerdir. Ancak bu Hindu devletin bölgede güçlenmesi karşısında diğer Müslüman Türk Devletlerle ittifak ederek, yapılan savaşta Viceyanagar Hindu krallığına son verilmiştir.

İlerleyen süreçte II. İbrahim'in hükümdarlığı zamanında 1612 yılında Bidar'ı alarak Beridşâhîler Devletine son vermişlerdir. 1631 yılından itibaren Bâbürlü ordusu Âdilşâhîlere karşı düşmanca bir tavır takınmışlar, 1685 yılında Bîcapûr'u kuşatarak bir yıllık kuşatmanını ardından bölgei ele geçirerek Âdilşâhîler hânedanına son vermişlerdir.

### 1.2.5.BABÜRLÜLER (GÜRKANLI DEVLETİ) DÖNEMİ

Babürlüler<sup>19</sup>, Hindistan Alt-kıtasının İngilizlerin sömürmesine girmesinden 332 yıl önce bu topraklarda varlık göstermiş son büyük Türk devletidir. Timurun 5. kuşak torunu olan Çağatay Türklerinden Zahîrüddîn Muhammed Bâbür Şah (salt. 1526-1530) Panipat Meydan Savaşı ile Afgan Lodî Hanedanlığına son vererek, Hint-Türk İmparatorluğunu kurmuştur<sup>20</sup>. Zira Seyhun Irmağı ile Hindikuş arasındaki bölgenin yani Türkistan'ın Özbekler'in eline geçmesi Muhammed Babür Şâh'in yüzünü güneye çevirmesine sebep olmuş, böylece ilerleyen süreçte Hindistan'ı tek bir çatı altında

<sup>18</sup> Erdoğan Merçil, "Âdilşâhîler", **DİA**, C. I, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, s. 384.

<sup>19</sup> Bkz. Henry George Keene, **The Turks in India**, Lahor, 1977; Enver Konukçu, "Bâbürlüler", **DİA**, C. IV, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, s. 400-404.

<sup>20</sup> Gazi Zahirüddîn Muhammed Babür, **Vekayi-Babür'ün Hâtratu**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. I, 1943, s.06.

toplamayı başarabilen bir Türk Devleti olan Babürlüler tarih sahnesindeki yerini almıştır. Devletin ismi ile ilgili farklı adlandırmalar yapılmıştır. Hindistan'a kuzeyden gelen tehditler Moğol olarak adlandırıldığı ve Babürlüler de bu istikamet üzere geldikleri için Babür'ün orduları bu adla anılmış ve yerli literatüre bu şekilde geçmiştir. Nitekim Gucerat'ı ele geçirdikten sonra Dekken'deki mevcut Müslüman ve Türk devletlerle mücadeleye girişmişler, Dekken Devletlerinin tanınmış tarihçisi Firişte de **Tarih-i Firişte**'sinde Babür ve devletine Moğol adını kullanmış ve Türk kelimesini kullanmamıştır. İlerleyen süreçte Dekken bölgesine gelen Portekizli tacirler buldukları bölgede Babürlüler için kullanılan Moğol sözünü Avrupa'ya yaymışlardır. Böylece yerel ve Batılı kaynaklarda Babür Türk devletine Moğol adlandırılması yapılmıştır.<sup>21</sup>

Babürlülerin Hindistan'a hâkim olmaya başladıkları XVI. yüzyılda Türklüğün dünya genelinde en yoğun olduğu dönemdir. Zira batıda Osmanlılar, İran ve Horosan bölgelerinde Safeviler, Afganistan ve Hindistan'da Babürlüler ve Türkistan'da Özbekler bulunmaktaydı. Yavuz Sultan Selim tarafından Mısır'ın ele geçirilerek halifeliğin Osmanlı'ya geçmesi ilk önceleri Babür tarafından görmezden gelinmiştir. Zira atası Timur Han'ı 1402 yılında Ankara Savaşında bozguna uğratan Sultan I. Beyâzıd (salt.1389-1403)'ın soyundan gelen birine halifelik bağı ile dahi olsa bağlı olmak istemiyordu.<sup>22</sup>

Babür'ün ölümüyle tahta geçen Hümayun (salt.1530-1539) Ludi Afgan emirleri ve yerli racalar karşısında babası gibi başarı gösterememiş ve bir süre Hindistan'dan Kâbil'e çekilerek burada yaşamıştır. Yaklaşık 15 yıl sonra tekrar Delhi'yi ele geçirebilmiştir.

Hümayun'dan sonra Babürlü tahtına oturan Ekber Şah (salt.1556-1605) atalığı olan döneminin ileri gelen devlet adamlarından ve anı zamanda şair yönüyle tanınan

---

<sup>21</sup> Yusuf Hikmet Bayur, **Hindistan Tarihi; Gurkanlı Devleti'nin Büyüklük Devri (1526-1737)**, C. II, Ankara, Türk Tarih Kurumları Yayınları, 1987, s.1-6; Azmi Özcan, "Osmanlı ve Babürlü Devleti Arasındaki İlişkiler", **Türkler**, VIII, s. 171; Gazi Zahirüddîn Muhammed Babür, **Vekayi-Babür'ün Hâtratu**, C. I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1943, s. 06.

<sup>22</sup> Zekai Kardeş, "Ebû'l Kelâm Âzâd ve El-Hilâl Gazetesi Çerçevesinde Türkiye ve Türkler", İstanbul, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi**, 2011, s. 1.



Bayram Han<sup>23</sup> ın rehberliğinde, 14 yaşında Babür tahtına geçer. Panipat Alan Savaşıyla, Afgan-Racput ordusunu yenerek, Kuzey Hindistan'da Türk egemenliğinin tekrar sağlamıştır. Ekber'in döneminde Avrupa'da din savaşları yaşanıp ve engizisyon mahkemeleri kurulurken, Ekber bölgesindeki Müslüman ve Hindülara eşit haklar tanımış, Müslüman olmayanlardan alınan vergiyi kaldırmıştır. Ekber'in din ayrımı yapmadan herkese eşit davranılan bu siyasetine "Sulh-u Kül" adı verilmiştir. Ekber Dönemine kadar devlet içinde insanlar, kuzeyden gelen Türkler, yerli ve yerlileşmiş Müslümanlar ve Müslüman olmayanlar sıralamasıyla görev alırken, Ekber devlet yönetiminde sadece Türklere değil Hindulara da yer vererek memnuniyetsizliği ortadan kaldırmıştır.

Ekber'den sonra tahta geçen Cihangir (salt. 1605-1627) devlet işlerinde babası kadar başarılı olamamış, İngilizlerin bölgeye gelerek Doğu Hindistan Şirketi'ni kurmaları onun dönemine denk gelmiştir. İngilizlere Hindistan'da serbest ticaret hakkı da bu dönemde verilmiştir.

Cihangir'den sonra yerine güçlü ve başarılı bir devlet adamı olan oğlu Şah Cihan (salt. 1628-1666) tahta geçmiştir. Osmanlı-Safevî savaşlarının yaşandığı dönemde, sünni olan Osmanlı'dan yana bir tutum sergilemiştir. Türk-İslâm mimarisinin en güzel yapıtlarından biri olan Tac Mahal onun döneminde yapılmış, Osmanlı'dan talebi doğrultusunda Mimar Sinan'ın talebelerinden Mehmet İsa Efendi ve Mehmet İsmail Efendi Tac-Mahal'in yapımı için İstanbul'dan Hindistan'a gönderilmiştir.<sup>24</sup>

Şah Cihan'dan sonra başa geçen Alemgîr (salt. 1658-1707) Babür Devleti'nin son büyük hükümdarı olmuştur.

Babürlüler 1707 yılına, hükümdar Alemgîr'in vefatına kadar, 181 yıl günümüz Afganistan, Pakistan, Hindistan ve Bangladeş'in içinde bulunduğu geniş topraklarda hüküm sürdükten sonra gerileme sürecine girmişlerdir. İngiliz kaynaklarından "Büyük

---

<sup>23</sup> Bkz. İlhami Gültekin, "Muhammet Bayram Han Şiirlerinin Vezin Özellikleri", **DÜSBED**, Yıl: 3, sa. 5, Nisan 2011, s.9-19.

<sup>24</sup> Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, s. 217.

Sipahi Ayaklanması", Hint kaynaklarında "Bağımsızlık Savaşı" olarak anılan 1857 yılı mücadeleleri sonucu ortadan kaldırılmış ve yönetim İngilizlerin eline geçmiştir.

Daha önce 1724 yılında Babür Devleti'ne bağlı olarak Dekken'de Çın Kılıç Han tarafından kurulan Haydarabad Nizamlığı alt-kıtada hüküm sürmüş son Türk Devletidir. 1858 yılına kadar Babürlülerin hâkimiyetinde olan bu devlet, bu tarihten sonra İngiltere'ye tabi olmuş, 1956 yılında ise tamamen ortadan kalkmıştır.

Böylece ilk asırlardan bu yana Hindistan topraklarında farklı dönemlerde hüküm süren Türkler'in bu bölgedeki hâkimiyetleri tamamen sona ermiştir.

### **1.3. OSMANLI-HİNT İLİŞKİLERİNDE YENİ BİR DÖNEMİN BAŞLANGICI: 1857 BÜYÜK SİPAHİ AYAKLANMASI VE ETKİLERİ**

İngiliz kaynaklarında "sepoy munity" olarak geçen ve "sipahi" kelimesinden esinlenerek oluşan "sepoy" kelimesi, önce İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nde sonrasında ise İngiliz ordusundan görev yapan Hintli askerler anlamına gelmektedir<sup>25</sup>. Yine, İngiliz kaynaklarında "Büyük Sipahi Ayaklanması" yerli kaynaklarda ise "Bağımsızlık Savaşı" olarak geçen ve alt-kıtanın farklı bir tarihi dönemece girmesine sebebiyet veren Büyük Sipahi ayaklanması görünürde İngiliz ordusunda görev yapan yerli askerlerin tüfeklerinde kullanılan kartuşların gress yağından yapılmış olmasına tepki vermesiyle meydana gelmiştir. Hindularca kutsal sayılan inek ve Müslümanlarca necis olan domuz yağından üretilen gress yağının kartuşlarda kullanılıyor olduğu söylentisi Hindistanlı sipahileri harekete geçirmiştir. Zira bu kartuşların tüfeklere doldurulması için askerlerin kartuşları ağızları ile ısırarak açmaları gerekmektedir<sup>26</sup>. Bu da inançları doğrultusunda kabul edilebilecek bir durum değildi.

---

<sup>25</sup> William Dalrymple, **The Last Mughal: The fall of a Delhi 1857**, London, Bloomsbury Publishing, 2006, s. 3.

<sup>26</sup> Zekai Kardeş, **a.g.t.**, s.72

Elbette bu görünen sebeptir. İngiliz Doğu Hindistan Şirketinin takip ettiği siyaset ve yayılcı politikaları altında Müslüman ve Hindu yerli halk sosyal ve ekonomik açıdan zaten yıllardır ezilmekteydi.

İngiltere Kraliçesi Elizabeth'in 31 Ekim 1601 tarihli fermanı ile kurulan Doğu Hindistan Şirketi, başkasının ortaklığı olmaksızın doğu ülkelerinde ticaret yapma hakkı elde ettikten sonra, Hindistan'a gelmiş ve 1612 yılında Batı sahillerinden Sûrat'ta oturma izni alarak burada ticarete başlamıştır. Giderek diğer çevre bölgelerde de oturma izni alan şirket, birtakım imtiyazlar elde etmiş, 1640 yılında Madras racasına vergi vermek kaydıyla topraklarını ele geçirmiş ve ilerleyen süreçte Hindistan'ın sahil bölgelerine tamamen hâkim olmuştur. 1843 yılında Sindh ve 1849 yılında Pencab bölgelerine hâkim olmuş, Madras, Bombay ve Bengal olmak üzere Hindistan'ı üç askeri bölgeye ayırmıştır<sup>27</sup>.

Şirketin mahalli devletlerden biri olan Oudh'u ele geçirmesiyle buradaki büyük arazi sahipleri durumdan rahatsız olmuşlardı. Dolayısıyla ordu dışında diğer kesimlerde de Doğu Hindistan şirketine karşı hoşnutsuzluk oluşmuştur.

1857 yılının ocak ayında Kalküta dolaylarında Dumdum bölgesinde bulunan yerli askerler tüfekleri kullanmaya zorlandıklarında bunu redetmişler, tepki olarak da ordugahta yangın çıkarmışlardır. Kısa bir sürede tepkiler daha geniş bir alana yayılmış, Delhi'nin kuzeyinde bir bölge olan Ambala'da mart ve nisan aylarında 25 yangın çıkmıştır.<sup>28</sup> 6 Mayıs'ta Mirath'taki Hintli askerler kartuşları kullanmayı reddedince divâniharbe verilmişler, buradan diğer arkadaşları tarafından kurtarılmışlardır.<sup>29</sup>

Fiilî ayaklanmanın başlangıcı sayılan 10 Mayıs 1857 tarihinde Delhi'nin kuzeybatısına 50 km mesafede bulunan ve Bengal ordusunun karargahı durumunda olan Mirath'tan botlarla Yamuna nehrini aşarak Delhi'ye gelen sipahiler, burada yaşayan

---

<sup>27</sup> Heather Streets, "The Rebellion of 1857: Origins, Consequences and Themes", **Teaching South Asia**, Vol. I, Number 1, 2001, p. 84-104.

<sup>28</sup> Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, C. III, s. 309.

<sup>29</sup> Halil Toker, "Hint-Türk İmparatorluğu'nun Son Temsilcisi, Bahâdur Şah Zafer (1189-1279/1775-1862)", **Nüşa**, Yıl:4, Sa. 12, Ankara 2004, s. 65.

İngilizlere saldırdıktan sonra II. Bahadır Şah Zafer, kendisi her ne kadar başlarda bunu istemese de, ayaklanmanın fiilî lideri yapmışlar ve Delhi'yi ele geçirmişlerdir.<sup>30</sup> Zamanla İngiltere'yi Hindistan'dan atmaya yönelik millî bir harekete dönüşen bu ayaklanma Eylül ayına kadar devam etmiş ve ilk başlarda İngilizler yenik durumda olsalar da, Hindistan cephesinde ayaklanmayı idare edebilecek basiretli bir lider bulunmaması ve de İngiltere'ye takviye güçler gelmesi sonucunda ayaklanmayı bastırmayı başarmışlar ve Delhi'yi ele geçirerek Hindistan'ı resmen ve fiilen İngiliz hâkimiyetine almışlardır. Babürlü Devletine son vererek, 2 Ağustos 1858 tarihinden itibaren de Hindistan'ı Büyük Britanya İmparatorluğu'na bağlı olarak Londra'dan yönetmeye başlamışlardır.<sup>31</sup>

İngilizler tarafından Bâbü Devleti egemenliğine son verilip yönetimin ele geçirilmesiyle, Osmanlı İmparatorluğu ile Hint Alt-Kıtası arasında daha önce diplomatik, askeri ve ticarî anlamda süregelen ilişkiler farklı bir mahiyet kazanmıştır. Artık amaç, Hristiyan güçlerin esareti altına girmemiş son İslâm Devleti ve aynı zamanda tüm İslâm ülkelerinin hilâfet merkezi olan Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü koruyabilmesi ve İslâm Devleti olarak ayakta kalabilmesinin sağlanmasıdır. I. Abdülmecid'in halifeliği zamanında Osmanlı ile Rusya arasında yapılan Kırım Savaşı alt- kıtasının Osmanlıya destek için harekete geçmesi anlamında ilk adım olmuş, akabinde yaşanan 93 Harbi ile bu destek ivme kazanmış, Trablusgarp ve Balkan Savaşları esnasında ise doruğa çıkmıştır.

### 1.3.1. 93 HARBİ VE SONRASI

Rusya'nın Balkan siyaseti ve İstanbul ve Boğazları ele geçirerek sıcak denizlere inme politikası sonucu 1853 yılında Osmanlı İmparatorluğu ile arası iyice açılmıştı. 1839 yılından itibaren Tanzimat adıyla devletin bütün kademelerinde birtakım reformlar gerçekleştirmesi İngiltere ve Fransa'nın sempatisini kazanırken Rusya'yı oldukça rahatsız etmişti. Bu nedenle de Rusya, Osmanlı idaresi altında yaşayan azınlıkları

<sup>30</sup> Nayanjot Lahiri, "Commemorating and Remembring 1857: The revolt in Delhi and its afterlife ", **World Archaeology**, Vol.35, The Social Commemoration of Warfare, 3 Jun 2003, pp. 35.

<sup>31</sup> Azmi Özcan, "1857 Büyük Hind Ayaklanması ve Osmanlı Devleti", **İÜEF İslâm Tetkikleri Dergisi**, C. IX, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1995, s. 269-270.

Hristiyanlık çemberi ile biraraya getirerek hükümete karşı isyana teşvik etme çalışmalarına ivme kazandırmıştır. Zaten daha önce 1804 yılında Sırp isyanı ile Balkan ülkeleri arasında Osmanlı'ya karşı hareketlenmeler başlamış bulunmaktaydı. 1853 yılında Rusya'nın Eflak ve Boğdan'ı işgal etmesi ise Kırım Harbi ile bitecek yeni bir savaşın başlangıcı olmuştur.<sup>32</sup>

Akabinde gelişen olaylarla Rusya'nın Balkanlar'da yaşayan Ortodoks dinine bağlı Osmanlı vatandaşlarını (Rum, Bulgar, Sırp, Ermeni ve Romen) Osmanlıya karşı harekete geçirmesi ile Rûmî takvime göre 1293 tarihine geldiği için "93 Harbi" olarak adlandırılan Osmanlı Rus Savaşı sonucu yenik düşen Osmanlı'da dağılma süreci de başlamıştır. Bu süreç Osmanlı- Hint ilişkilerinde de yeni bir dönemin başlamasına vesile olmuş, din kardeşlerinin bu sıkıntılı dönemlerinde alt-kıta insanı da uyanışa geçerek, maddî manevî varlıklarını hissettirmek adına çeşitli faaliyetleri olmuştur. Bu uyanışın alt yapısında yukarıda belirttiğimiz üzere alt-kıtanın yüzyıllarca çeşitli süreçlerle muhtelif Türk devletler tarafından yönetilmesi neticesi Türklere olan güven duygusu ve muhabbetin yanı sıra aşağıda anlatacağımız gibi bu süreçlerde alt-kıtada Türkler tarafından yapılan propaganda faaliyetlerinin de etkisi büyüktür.

### **1.3.2. II. ABDÜLHAMİD'İN HİNT ALT-KITASINDAKİ FAALİYETLERİ**

1842-1918 tarihleri arasında 34. Osmanlı padişahı ve 98. İslâm halifesi olarak tahtta bulunan II. Abdülhamid savunduğu "Pan-İslâmizm" yani İslâm Birliği düşüncesi çerçevesinde özellikle sömürge altındaki İslâm ülkelerinde kabul görmüş, oradaki milli kimliklerin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Pan-İslâmizm ifadesi ilk kez Batılılar tarafından 1870'lerin ortalarından itibaren telaffuz edilmeye başlanmıştır.<sup>33</sup> Osmanlıca karşılığı olan "İttihâd-ı İslâm", "İttihâd-ı Din", "Uhuvvet-i Din" gibi kavramlar ise zaten

<sup>32</sup> Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri)**, C.V, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983, s. 232.

<sup>33</sup> Azmi Özcan, **Pan-İslâmizm, Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1914)**, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1992, s. 36

bu tarihten önce de Osmanlı Devleti ile Hindistan, Endonezya ve Orta Asya'daki Müslüman sultanlıklar arasında kullanılmaktaydı. Ancak bu kavram siyaset sahnesinde bir politika olarak II. Abdülhamid ile belirmeye başlamıştır. Osmanlı padişahının bütün Müslümanların halifesi olduğu görüşü ilk kez Abdülaziz devrinde (1861-1876) kesin bir biçimde öne sürülüp 1876 anayasasının 4. maddesine "Zât-ı Hazreti Padişah-ı hasbelhilafe din-i İslâmın hâmisî ve bilcümle tebâ-ı Osmaniye'nin hükümdar ve padişahıdır" şeklinde yansıtılmasına karşın bu düşünceye aktif rol II. Abdülhamid tarafından yüklenmiştir.<sup>34</sup> Sömürü durumundaki Müslüman devletlere maddi ve siyasi destek sağlamaya çalışan II. Abdülhamid din adamları ve devlet elçileri vasıtasıyla bu devletlerin İslâm Birliği ve Osmanlı etrafında birleşmelerini temin etmek için uğraşmıştır. Bu doğrultuda Mısır ve Hindistan gibi devletleri sömürgesi altında bulunduran İngiltere ile karşı karşıya gelen II. Abdülhamid, izlediği akılcı siyaset ile Müslüman halkı uyandırmış, İngiltere'nin sömürgeci ilerleyişini sekteye uğratmıştır. Nitekim hatıratında bunu şu şekilde ifade etmektedir: "İngilizler Asya'da yüz elli milyon Müslüman'ı idareleri altında tutuyorlardı. Bu Müslümanlar üzerinde Hilafetin büyük nüfuzu vardı. Bunları bildiğim için İngilizler'i kuşkulandırmadan, her ihtimale karşı seyitler, şeyhler, dervişler gönderip Asya'daki Müslümanlar'ı hilafete mânen bağlamaya hususî itina gösteriyordum. Buharalı Şeyh Süleyman Efendi'nin Rusya'daki Müslümanlar arasında yaptığı hizmetleri bilhassa şükranla yâdedirim. Bunun İngilizlerle münasebetlerimizde çok faydasını gördüm. Hindistan'daki umumî valileri, oradaki Müslümanlar'ın Osmanlı Devletiyle yakından ilgilendiklerini gördükçe, hükümetlerine, Osmanlılarla iyi geçinmelerini yazıyorlar ve böylece bizim işlerimiz bir nebze kolaylaşmış oluyordu"<sup>35</sup>.

II. Abdülhamid döneminde 1882'den itibaren Osmanlı temsilciliklerinin sayısında bir artış olmuştur. Özellikle Hindistan'ın Müslüman nüfuslu beldelerinde bu artış yoğun olarak göze çarpmaktadır. Bu yıllarda temsilcilik açma girişiminin başında

---

<sup>34</sup> Philip Hendrick Stoddard, **Teşkilât-ı Mahsusa: Osmanlı Hükümeti ve Araplar 1911-1918: Teşkilâtı Mahsusa Üzerine Bir Ön Çalışma**, çev. Tansel Demirel, İstanbul, Arba Araştırma Basım Yayınları, 1994, s. 13.

<sup>35</sup> İsmet Bozdağ, **II. Abdülhamid'in Hatıra Defteri**, İstanbul, Kervan Yay., 1975, s.75.

Karaçi gelmekteydi. Bombay, Kalküta, Madras, Kolombo gibi ticaret merkezlerinde de fahri şehbenderlikler açılmıştır. Fahri şehbenderlerin, Osmanlı taraftarı, şerefli, zengin ve ahali arasında ağırlığı olan ailelerden olmalarına dikkat edilmiş, böylece Müslüman halk ile halifelik payesini kullanarak yakın olunmak istenmiştir.<sup>36</sup>

II. Abdülhamid'in izlediği diğer bir politika ise Hindistan Müslümanlarının din birliği çerçevesinde tabi oldukları Osmanlıya, temsilcilikler vasıtasıyla iane toplanıldığında, bağışta bulunan kimselere taltifen madalyalar göndermesidir. Osmanlı hükümetince kurulan Bombay Başşehbenderi'nin kurduğu komisyon bir yandan yardımları düzenlerken, bir yandan da verilecek madalyaları organize ediyordu. Nitekim II. Abdülhamid'in bağışta bulunanlara Osmanlı Hükümeti'nin takdir ve teşekkürlerini nişanlarla, madalyalarla ifade etmesi siyaseti de Hindistan Müslümanlarını teşvikte oldukça önemli bir rol oynamıştır.

Bu topraklara yönelik yaptığı en mühim faaliyetlerden olan ve ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak ele alacağımız Hicaz Demiryolları Projesi de II. Abdülhamid'in Müslüman nüfus üzerinde saygınlığının ve otoritesinin artmasına vesile olmuştur. Bu proje tamamen bir Osmanlı teşebbüsü olup, Osmanlı mühendis ve teknisyenleri tarafından gerçekleştirilmiş, masrafların tamamı ise İslâm dünyasından toplanan yardımlardan karşılanmıştır. Ayrıca bu projenin askeri, siyasi ve dini amaçlar çerçevesinde yapımına karar verilmiş, ancak askeri ve siyasi amaçlar açıklanmayarak, dini amaçlar kamuoyuna yansıtılmıştır. Buna göre oldukça meşakkatli bir şekilde 40-50 gün süren Hac yolculuğu 4-5 güne indirilecekti. Bu da II. Abdülhamid'in Hindistan Müslümanları nazarındaki yerini daha da güçlendirici ve destekleyici bir durum olmuştur.

---

<sup>36</sup> Cezmi Eraslan, **II. Abdülhamid ve İslâm Birliği**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1992, s. 315-330

### 1.3.3. TEŞKİLÂT-I MAHSUSA 'NIN HİNT ALT-KITASINDAKİ FAALİYETLERİ

Sultan II. Abdülhamid'in hal' edilmesinden sonra iktidar olan İttihat ve Terakki, sahip olduğu Türkçülük düşüncesinin etkisiyle Türkistan ile doğrudan münasebetler kurmuş ve bu bölgeye çeşitli süreçlerle Osmanlı zâbitleri gönderilmiştir. Bunlar arasında Enver Paşa'nın harbiye nazırlığının ilk günlerinde, bizzat onun emriyle Teşkilât-ı Mahsusa tarafından gönderilenler de vardır. Teşkilât-ı Mahsusa, I. Dünya Savaşı öncesinde Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa tarafından kurulmuş olan Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk resmî gizli istihbarat teşkilatıdır.<sup>37</sup> Bu teşkilatın tam olarak ne zaman kurulduğunu saptamak güç olsa da 5 Ağustos 1914 tarihinde Enver Paşa tarafından yayınlanan gizli bir emirle resmî kimliğini kazanmıştır.<sup>38</sup> Teşkilât-ı Mahsusa, Enver Paşa ve çalışma arkadaşı Süleyman Askeri'nin idare ettiği ve İttihat Terakki Cemiyeti'nin Batı Trakya'ya ilişkin kararlarını uygulamakla görevli bir örgütün büyüyüp gelmesi ile meydana gelmişti. Eşref ve Selim Sami Kuşçubaşı, Çerkes Reşit ve Hüsrev Sami de söz konusu teşkilatta bulunan isimlerdi.

Teşkilat-ı Mahsusa'nın görevi Osmanlı ordusuna komitacı yetiştirmek ve devletin istihbarat işlerini yürütmektir. Değişen savaş usulleri karşısında, Osmanlı'nın Balkanlar'da ve Kuzey Afrika'da yenilmesine neden olan propaganda gücünün önemine binaen, İngiliz ve Rusya sömürsü altındaki Müslüman milletlere ulaşarak propaganda gücü ile başarı sağlayacağına inanan Enver Paşa Teşkilât-ı Mahsusayı kurdurduktan sonra, faaliyet programını da belirlemiş, Türkistan Türklüğü ve Asya Müslümanlarıyla doğrudan temas kurmayı hedeflemiş ve bu doğrultuda Hindistan ve Türkistan'a Teşkilat mensuplarından bir grup komitacı göndererek bu beldelerde Rusya ve İngiltere aleyhine isyanlar çıkarmalarını tertiplemiştir.<sup>39</sup>

<sup>37</sup> Ali Bâdemci, **1917-1934 Türkistan Milli İstiklâl Hareketi ve Enver Paşa**, İstanbul, Kutluğ Yayınları, 1975, s. 59.

<sup>38</sup> Phliph H. Stoddard, **a.g.e.**, s. 47.

<sup>39</sup> Ali Bâdemci, **a.g.e.**, s. 62.



Teşkilat için faaliyet programı düzenleyen Enver Paşa Hindistan üzerinden Hiamalayaları aşarak Kaşgar'a geçilerek burasının merkez yapılacaktı. Bu doğrultuda ilk olarak Hindistan'daki Teşkilat-ı Mahsusa'nın ajanlarına Hint Hilafet Komitesi ve Merkez Kongre Partisinin Müslüman liderleriyle temaslar için talimat verildi. Eşref Bey daha evvel Belçika Liyej'de toplanan Hint İstiklâl Komitesinin müzakerelerine şeklen müşahit olarak, gerçekte de Osmanlı Devleti'nin temsilcisi olarak iştirak etmiş, Hint Müslümanları ile Hilafet makamı arasındaki bağları takviye edecek tedbirler alınmıştı. Liyej Konferansını takip eden günlerde İngiliz basını Osmanlı Devletini itham eden yazılar neşretmiş, Jön Türklerin Sultan Hamid'den daha büyük ısrarla, Hilafet politikasını takip ettiklerini ileri sürmüşlerdi.<sup>40</sup>

Nitekim farklı kimliklere bürünen ve dikkat çekmemeleri için toplamda 5 kişiden oluşan Kuşçubaşı Selim Sami, Hüseyin Emrullah Bey, Adil Hikmet Bey, Hüseyin Bey ve Bursalı İbrahim Haklıer Bey'lerden müteşekkil bu kadro Bombay'a ulaşmış, burada Huddam-ı Kâbe Cemiyetine mensup ve adı açıklanmayan bir delege kendileriyle görüşmeye gelmiş ve onlara yardım etmişti.<sup>41</sup> Bombay'dan Peşaver'e oradan da kuzeye doğru giderek Doğu Türkistana ulaşırlar.

Teşkilât özellikle Hindistan, Mısır, Kuzey Afrika, ve Orta Asya'da mevcut idarelere karşı isyan çıkartarak İslâm birliği propagandası çerçevesinde dünya Müslümanlarının Osmanlıya destek vermesini sağlamaya çalışmıştır. Bu anlamda padişah tarafından I. Dünya Savaşına resmen girildiği açıklanan tarih olan 11 Kasım 1914 tarihinde yine padişah tarafından bir beyanname yayınlanarak savaşın Osmanlı topraklarına ve halifeliğe yapılan saldırıları sona erdireceğini ifade ediyor, imparatorluğun varlığının ve dünyadaki 300 milyon Müslüman'ın refahının söz konusu olduğunu dile getiriyordu. Ardından Almanya'nın da etkin çalışmalarıyla 14 Kasım 1914 tarihinde Cihâd-ı Ekber'in ilan edilmiş ve sömürü atındaki Müslüman ülkelerde bunun propagandası iyi yapılırsa eski etkiliyeciliğine kavuşarak güç kaynağı haline geleceği

---

<sup>40</sup> Cemal Kutay, **Anavatanda Son Beş Osmanlı Türkü**, İstanbul 1962, s. 33.

<sup>41</sup> Adil Hikmet Bey, **Asya'da Beş Türk**, Osmanlı Türkçesinden Çeviren Dr. Yusuf Gedikli, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1998, s. 50-56.

düşünülmüştü. Zira "Cihad-ı Ekber Feteva-yı Şerif" hükümleri mucibince bütün Müslümanlar üzerinde cihadın farz olduğu ve İtilaf Devletleri tebaası olan Müslümanların da cihada katılmaları gerektiği vurgulanmıştır.<sup>42</sup> Elbette bunun karşısında İngiltere de Hindistan'da bir takım önlemler almış ve Cihâd-ı Ekber'in Hindistan Müslümanları üzerinde etkili olmasını engellemek ya da olabilecek etkileri en aza indirmek için propaganda faaliyetlerine hız vermiştir. Mesela Sultan II. Abdülhamid'in hal' edilmesinin Hindistan Müslümanları nezdinde Jön Türklerin niyetleri ve İslâm ve Hilâfet hakkındaki içtenlikleri açısından şüphe uyandırmasını fırsat bilen İngilizler Hindistan Müslümanlarını Osmanlı Devletinden soğutarak ona olan temayülünü ortadan kaldırmak için Jön Türkleri dinsiz ihtilâlciler olarak nitelendirmiş ancak Osmanlı Devletinin bütünlüğünü korumak ve İslâm dünyasından destek alabilmek için hilâfetin önemini anlayan Jön Türklerin çalışmalarıyla güven bunlamını kısa sürede aşmıştır.<sup>43</sup>

Osmanlı müsttefiki Almanya, savaşın çıkmasından sonra Avrupa'da siyasî bakımdan faal olan Hintlileri bir araya getirerek "Hint Milliyetçi Partisi" adıyla bir örgüt kurmalarına yardımcı olmuş, Avrupa'daki Hint Milliyetçilerinin lideri olarak tanımlanan ve Almanların himâye ve teşvikleriyle Berlin'de teşekkül etmiş olan komitenin İstanbuldaki temsilcisi olan Har Dayal'in de katkılarıyla, Afgan Emiri Habibullah'ı İngiltere'ya savaş açmaya ikna etmek ve böylece Hindistan'ın Kuzeybatı eyaletlerindeki Pathan kabilelerinin ayaklanmalarını sağlamaya çalışmıştır.<sup>44</sup> Har Dayal'e Almanya tarafından yüklenen bu misyonda aslında Teşkilât-ı Mahsusa da işin içindedir. Nitekim Har Dayal 20 Mayıs 1915 tarihinde bizzat Enver Paşa'ya ya da Teşkilât-ı Mahsusaya sunduğu programda yapılacaklarını "Özgürleşme","savaştan sonraki özgürleştirici propaganda" ve "Türkiye ve Hindistan Arasındaki İlişkiler Kurmak İçin Propoganda

---

<sup>42</sup> Vahdet Keleşyılmaz, **Teşkilât-ı Mahsûsa'nın Hindistan Misyonu (1914-1918)**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1999, s. 17.

<sup>43</sup> Vahdet Keleşyılmaz, **a.g.e.**, s.36-37.

<sup>44</sup> Feroz Ahmad, **"1914-1915 Yıllarında İstanbul'da Hint Milliyetçi Devrimcileri"**, çev. Fatmagül Berktaş, Yapıt, Sa. 6, Ağustos-Eylül 1984, s. 8-9.

Önerileri" başlıklarıyla üç bölüm halinde açıklamıştır.<sup>45</sup> Har Dayal'in bu programını uygulamaya koyabilmek için ise İstanbul'da "Genç Hindistan Cemiyeti", "Seyfî Hindistan Cemiyeti", "Hint Uhuvvet-i İslâm Cemiyeti" gibi çeşitli Hint İstiklâlcî cemiyetleri kurulmuş ve yukarıda zikredilen doğrultuda çalışmalar yapmıştır.<sup>46</sup>

Har Dayal'ın dışında Teşkilât-ı Mahsusa ile tarih sahnesine çıkan diğer bir Hintli isim Seyit Abdülvâhid'dir. Onun da Har Dayal gibi bir takım teklif ve değerlendirmeleri olmuş ancak Har Dayal'den farklı olarak o İslâm birliği üzerinde durarak, Cihad fetvasını özellikle Belucistan bölgesinde duyurulmasını ve bunun da zeplin ve teyyare vasıtasıyla yapılabileceğini, Afganlılar üzerinde bir nüfus elde edebilmek için buraya bir heyet gönderilmesini önermiştir.<sup>47</sup>

Yukarıda zikredilen tüm bu çalışmalara sonucunda Kabil'de başkanı Raca Mahendra Partap, başbakanı Bereketullâh ve içişleri bakanı Mevlânâ Ubeydullâh olan muvakkat hükümet kuruldu. Ayrıca 1866 yılında kurulan Diyobend Medresesi ilk öğrencisi olup 1875 yılında aynı medreseye müderris olarak atanan ve Şeyh'ul-Hind unvanıyla meşhur olan Mahmûd Hasan Diyobendî (1851-1920), Trablûs ve Balkan Savaşları sırasında 1905 yılında rektörlüğüne atandığı Diyobend Medresesini tatil ederek, öğrencileri ve arkadaşları başta olmak üzere Müslümanları Osmanlıya yardıma çağırmıştır. Kendisi işleri yürütebilmek için Delhi'ye taşınmış, güvendiği öğrencilerine Afganistan sınırındaki Yağıştan'da askeri bir kamp kurduğunu. Öğrencisi Ubeydullah Sindhî'yi diplomatik faaliyetlerde bulunmak ve sürgünde kurulan Hint hükümetinin Hindistandan sorumlu bakanı yapmak için Afganistana gönderdi.<sup>48</sup> Amaçları Hindistan üzerine bir saldırı olduğunda bunu önlemeye çalışmak, diğer devletlerle dostluk kurarak İngilizlere karşı birlik olmaktı.<sup>49</sup>

---

<sup>45</sup> Vahdet Keleşyılmaz, **a.g.e.**, s. 57-58.

<sup>46</sup> **a.e.**, s. 64-65.

<sup>47</sup> **a.e.**, s. 85-87.

<sup>48</sup> Abdülhamit Birşik, "Mahmûd Hasan Diyübendî", **DİA**, C. XXVII, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, s. 366-367

<sup>49</sup> Kadı Muhammed Adîl Abbâsî, **Tahrîk-i Hilafet**, Lahor, Progressive Books, Urdu Bazar, 1986, s. 66-67.

Mahmud Hasan Hicaz'daki Osmanlı vali ve komutanı Galip Paşa'nın yanında kalmış ve ondan aldığı cihadı teşvik yolunda yazılmış bulunan mektupları Mevlvî Muhammed Mian Ensarî vasıtasıyla Hindistan'a göndermiştir.<sup>50</sup> İpek mendil üzerinde görünmez mürekkeple yazıldığı için İngiliz kaynaklarında İpek Mendil Komplosu olarak geçmektedir<sup>51</sup>.

Bunların yanı sıra I. Dünya Savaşı yıllarında Türk-Hint münasebetleri bakımında propaganda maksadıyla imtiyaz sahibi Hintli Ebû Saîd El Arabî olan ve müdürlüğünü Yusuf Şatvan'ın yaptığı İstanbul'da Arapça, Osmanlıca ve Urduca olarak haftalık yayınlanan **Cihân-ı İslâm** gazetesi kanalıyla da Hintliler üzerine tesir edilmeye çalışılmaktaydı. İstanbul'da bunun dışında proaganda amaçlı Urduca gazeteler yayınlanmaktaydı. Bunlar 1880li yıllarda Türkçe ve Urduca olmak üzere 2 dilde yayınlanan **Peyk-i İslâm**, ve Arapça ve Urduca dillerinde İttihat ve Tearakki'nin yayın organı olarak 1909 yılında yayınlanan **Ed-destûr** gazeteleridir. Ayrıca, Hindistanlı gazeteciler tarafından Farsça olarak 13 Eylül 1915 tarihinde yayınlanan, "Hint Uhuvvet-i İslâm Cemiyeti" tarafından Teşkilât-ı Mahsusa destekli olarak yayınlanan **Uhuvvet** gazetesi de vardır.<sup>52</sup> Bu gazete düzensiz olarak da olsa 3 yıl süre ile yayınlanmış, sonrasında yerini **Brotherhood** isimli İngilizce gazeteye bırakmıştır.

**Cihân-ı İslâm** gazetesinin bir sayısında Enver Paşa İngiliz karşıtı "gadr"(ayaklanma, isyan) 1857 ayaklanması için Urduca kelime çağrısında bulunmuştu. Enver Paşanın bu çağrısı Hint Milliyetçiliğine, Hindu olsun Müslüman olsun Hintlilere yönelikti. Çağrı şöyleydi:

"Hindistan'da Gadr ilanının zamanıdır. İngilizlerin dükkanları talan edilmeli, silshlarına el konulmalı ve onlar bu silahlarla öldürülmelidir. Hintlilerin sayısı 320 milyondur. İngilizler ise yalnızca 200 bindir. Onlar katledilmelidirler. Orduları yoktur. Süveyş kanalı kısa bir süre sonra Türkler tarafından kapatılacaktır. Ülkesine ve doğduğu

<sup>50</sup> Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, C. III, s.

<sup>51</sup> Azmi Özcan, "İngilizlere Karşı Hind-Osmanlı Planı Yahut İpek Mendil Komplusu", **Tarih ve Toplum**, Temmuz 1992.

<sup>52</sup> Halil Toker, "**Cihân-ı İslâm: Turki ka Ek Urdu Ahbâr**", Lahor, Urdu Academy, 2011, s. 36-41.

toprakları kurtarmak için ölen kişi sonsuza dek yaşayacaktır. Hindular ve Müslümanlar siz hem ordunun askerlerisiniz hem de kardeşsiniz ve bu aşağılık İngilizler sizin düşmanınızdır. Cihat ilen ederek gazi olmalısınız ve kardeşlerinizle birleşerek İngilizleri öldürmeli ve Hindistan'ı kurtarmalısınız".<sup>53</sup>

İttihat ve Terakki Milli Mücadele'nin kadrolarını oluştururken<sup>54</sup>, bu şekilde Enver Paşa tarafından örgütlenen Teşkilat-ı Mahsusa bugün bile tam olarak mahiyeti meçhul olan çalışmalardan olmak üzere casuslar ve gönüllüler tarafından pan-islâm ve Türçülük propagandasını Müslüman Türk halklarına yaymıştır. Bu doğrultuda çok sayıda ajan, İran, Türkistan, Hindistan, Afganistan ve Kafkasya'ya gönderilmiştir. Abdülhamid ile başlayıp, Teşkilât-ı Mahsusa ile devam eden bu çalışmalar 1919-1924 tarihleri arasında alt-kıtada "Hilâfet Hareketi" adıyla belirecek olan ve ileriki bölümlerde işleyeceğimiz oluşumun tohumlarını atmış ve faaliyet alanını genişletmiştir.

## **1.4. OSMANLI'YA HİNDİSTAN'DAN YAPILAN YARDIMLAR**

### **1.4.1. TÜRKİYE'YE GÖNDERİLEN TIBBÎ HEYET**

Hindistan Müslümanları Balkan Savaşları sırasında Osmanlıyı desteklemeye yönelik çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlar, bu doğrultuda da 12 Ekim 1912 tarihinde "Comrade" gazetesinde yayınlanan bir yazıyla Şevket Ali tarafından Türkiye'ye bir Kızılay ekibi gönderme fikri ilk kez ortaya atılmıştır.<sup>55</sup> Daha önce 2 Ekim 1911 tarihinde Kalküta'da "Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne Yardım Komitesi" kurulmuştur. Sonrasına gelişen olaylarla Osmanlı Hilal-i Ahmer başkanı Hüseyin Hilmi Paşa'nın yardım isteyen telgrafiyle yardımlar ivme kazanmış ve Hindistan'ın çeşitli bölgelerinden, aralarından Aligarh Üniversitesi mezunu ya da siyasi sebepler sonucu

---

<sup>53</sup> Feroz Ahmed, "**Kemalist Hareket ve Hindistan**", bkz: İskender Gökalp-François Geogon, **Kemalizm ve İslâm Dünyası**, çev. Cüney Akalın, İstanbul 1990, s. 151.

<sup>54</sup> Sina Akşin, **a.g.e.**, s. 308.

<sup>55</sup> Azmi Özcan, **a.g.e.**, s. 193

üniversiteyi terk eden 5 doktor ve 19 hastabakıcıdan oluşan ekip, Londra'da hekimlik yapmış Muhtar Ahmed Ensârî başkanlığında 15 Aralık 1912 tarihinde Bombay'dan Türkiye'ye hareket etmiştir. Dr. Ensârî dışında, Dr. Muhammed Naîm Ensârî, Dr. Feyzî, Dr. Bârî ve Dr. Mahmudullâh ve Abdurrahmân Sıddıkî, Abdulazîz Ensârî, Manzûr Mahmûd, Muhammed Yûsuf, Abdurrahman Peşâverî, Tevekkel Hüseyin, Tafazzal Hüseyin, Kadı Beşîrüddîn (Mirath), Vahideddîn, Nur'ul Hasan, Çerâğ Ali, Gulâm Ahmed, Şuayb Kureyşî, Halîkuzzaman, Rızâ Hüseyin, İsmâîl Şîrâzî ve Tevenger Hüseyin adlı üyelerden oluşan bu heyet Balkan Savaşlarında yaralananlara tıbbî yardımda bulunmak üzere Türkiye'ye gelmişler, önce Kadırga'da bir hastanede çalışmışlar ardından, Ömerli de sahra hastanesi kurarak yaralıları tedavi etmişlerdir. Bir kısmı Gelibolu'ya giderek buradaki sahra hastanesinde çalışmışlardır.<sup>56</sup>

Türkiye'de buldukları süreçte sağlık işlerinin yanı sıra bir yandan da Mevlânâ Muhammed Ali'nin haftalık gazetesi **Comrade**'de hatıra ve izlenimlerini ihtiva eden yazılar yayınlamaya ve Türklerle ilgili haberlere yer vererek daha geniş bir kamuoyu oluşturmaya çalışıyorlardı.<sup>57</sup>

Fransız İhtilalinin getirdiği milliyetçilik akımının etkisiyle Balkan Devletleri arasında çözümler başlamış, Yunanistan'ın Balkanlardan ayrılmasıyla başlayan süreç, Bosna Hersek, Bulgaristan, Karadağ ve Sırbistan ile devam etmiştir. Balkan Savaşları sonucunda yapılan antlaşmalarla Osmanlı'nın elinden çıkan yerlerde yaşayan Türkler mevcut Osmanlı topraklarına göç etmişlerdir. Bu süreçte Hindistandan gelen tıbbî heyetin başkanı olarak Osmanlı topraklarında bulunan Dr. Ensârî ve bu tıbbî heyet dışında Türkiye'ye gelen "Zemindâr" gazetesi editörü Zafer Ali Hân ve Muhammed Ali'nin önerileriyle kurulan "Rumeli Muhacirlerine Yardım Cemiyeti" için çeşitli

---

<sup>56</sup> Ebû Salmân Şâhchânîpûrî, (Murettib: Muhammed Yûsuf, birâder-i Hôrd Abdurrahman Şehîd), **Gâzî Abdurrahman Şehîd Peşâverî**, Karaçi, İzhâr Sons, 1979, s. 120.

<sup>57</sup> Ebû Salmân Şâhchânîpûrî, **a.g.e.**, s.36.

çalışmalar yapılmış, muhacirlerin yerleşebilecekleri iskân bölgeleri bulmak için Dr. Ensâri ve Zafer Ali Hân Anadolu'yu dolaşmış, Adana'da karar kılmıştır.<sup>58</sup>

Dr. Ensâri başkanlığındaki bu heyet Temmuz 1913'te Hindistan'a geri dönerken Abdurrahman Peşâverî, Abdurrahman Sıddıkî, Şuayb Kureyşî, Çodhri Halîkuzzaman, Manzûr Mahmûd, gibi üyeler 3-4 ay daha Türkiye de kalmış, bunlardan Abdurrahman Peşâverî bir daha Hindistana dönmemiş, Türk vatandaşı olarak I. Dünya Savaşına katılmıştır. 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin Afganistan büyükelçiliğine atanmış ve bu görevini ifa ederken kimliği belirsiz bir kişi tarafından şehit edilmiştir<sup>59</sup>.

#### **1.4.2. HİCAZ DEMİRYOLU KAPSAMINDA OSMANLI'YA YAPILAN YARDIMLAR**

Şam'dan başlayarak Medine'ye kadar getirilecek bir demiryolu Hicaz'a yapılabilecek dış saldırılar ya da bölgede çıkabilecek isyanlarda savunma vasıtası olacağı gibi hac yolculuklarını da bir hayli kolaylaştıracağı düşüncesiyle II. Abdülhamid'in yayınladığı bir irade ile 1 Eylül 1900 tarihinde inşaatına başlanmıştır.<sup>60</sup>

Hicaz demiryolunun yapılmasındaki sebepler askeri, siyasi ve dini amaçlar çerçevesinde şekillenmiştir. Demiryolu bölgeye asker sevkini hızlandıracağından muhtemel ayaklanmalara ya da dış saldırılara karşı savunma rolü üstlenecekti. Askeri etkinliği artan Osmanlının bölgedeki hâkimiyeti de perçinlenmiş olacaktı. Hicaz ve Yemen'e asker ve mühimmatın sevkiyatı demiryolu ile yapılacak böylece Süveyş kanalına duyulan ihtiyaç giderilmiş olacaktı. Ayrıca, demiryolu büyük bir meşakkatle yapılan hac yolculuğunu kolaylaştıracak, büyük bir dini hizmete vesile olacak, Suriye'den Medine'ye bedevi saldırılarının da etkisiyle 40-50 gün süren hac yolculuğunu 4-5 güne indirecek, bu ekonomik anlamda da bir rahatlamaya sebep

<sup>58</sup> Zuhâl Özyaydın, "The Indian Muslims Red Crescent Society's Aid to the Ottoman State During the Balkan War in 1912", *Journal of the International Society for the History of Islamic Medicine (ISHIM)*, 2(4): 12-18, 2003, s. 13

<sup>59</sup> Ebû Salmân Şâhcihânpûrî, *a.g.e.*, s. 16.

<sup>60</sup> Ufuk Gülsoy-William Ochsenwald, "Hicaz Demiryolu", *DİA*, C. XVII, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, s. 441-445.

olacaktı. Aynı zamanda projenin hayata geçmesiyle II. Abdülhamid'in İslâm âlemindeki itibar ve nüfuzu da kuvvetlenecekti. Çeşitli komisyonlar kurularak, çalışmalara başlandıktan sonra, 1901 yılı devlet bütçesindeki harcamaların % 18 ini bulan masraflar için Müslüman ülkelerden iane çalışmaları başlatılmıştır. Bu süreçte Hindistan **el-Vekîl** gazetesi editörü Muhammed İnşâallah da bu demiryolunun propagandasını yapmıştır. Başta Hindistan olmak üzere Osmanlı vatandaşı olmayan pek çok Müslüman ülkeler, kutsal bir amaç uğruna girişilen bu çalışmalara yardımda bulunulmuştur. Artan masraflarla demiryolunun bağışlarla yapılamayacağı aşikâr olunca çeşitli kaynaklar bulunmuş ve başarılı bir mali yönetim ile 1900-1908 yılları arasında demiryolu tamamlanmıştır.

Hicaz Demiryolu inşaatına en büyük destek Hindistan Müslümanlarından gelmiştir. Elbetteki bunda II. Abdülhamid'in Hint Alt-kıtasında, Hindistan Müslümanları'na yönelik yürüttüğü faaliyetlerin etkisi çok büyüktür. Gerek bu faaliyetlerin etkisi, gerekse içinde bulunduğu çıkmaz durumdan bütün Müslümanların hamisi durumunda olan halifelik makamına sarılarak kurtulabilecekleri umudu, Hindistan Müslümanlarının Osmanlı halifesine olan inançlarını ve bağlılıklarını artırmıştır. Bu bağlılık özellikle 93 Harbi ile pratikte de kendini göstermeye başlamış ve Hindistan'dan Osmanlıya maddi destek sağlanmıştır. Hicaz Demiryolu projesinde ise, bölgede bağış toplama komitesi kurulmuş, bu topraklarda ilk kez Kalküta ve Bombay'da 1849 yılında Osmanlı lehine kamuoyu oluşturmak ve gerektiğinde iane toplamak amacıyla açılmış olan Osmanlı şebkenderleri de bağış faaliyetlerinin organizatörleri olmuşlardır.<sup>61</sup>

Osmanlı Şebkenderlikleri dışında, Hicaz Demiryolu Merkez Komitesi, başta Haydarabad olmak üzere, birçok şehir ve şubelerde Hindistan'daki bağış toplama kampanyasının içinde yer almışlardır. Bunlar arasında **el-Vekîl** gazetesi sahibi Muhammed İnşâallah da yer almaktadır.

---

<sup>61</sup> Ufuk Gülsoy, a.g.e, s. 74-75.



Muhammed İnşâullah Hindistan'da Hicaz demiryolu fikrini savunan kişi olarak, İstanbul'a gönderilen pek çok bağışta gayreti bulunmaktadır. Amritsar'da çıkarılan **el-Vekil** ve Lahor'da yayınlanan **el-Vatan** isimli İslâmi gazetelerin sahibi olan İnşâallah, bir yandan halkı bu konuda bilinçlendiren yazılar yazarken, bir yandan da bağışlar topluyordu. 1900-1909 yılları arasında kendi eliyle İstanbul'a 30 kez bağış göndermiştir.<sup>62</sup> Topladığı parayı sigorta ettirerek, banka vasıtasıyla İstanbul'a yolluyor, sonrasında da bağış yapanların listesini yolluyordu. Alındı belgesi ile birlikte ise bağış yapanlara verilecek madalyalar yollanıyordu.

Bombay'da yayınlanan **Sultanü'l-ahbar** gazetesi, **Rangon İslâm Cemaati**, Lakhnov'da yayınlanan **Riyad Gazetesi**, **Madras İane Komisyonu**, Delhi Şehrindeki "Hicaz Demiryolu Heyeti", "Bombay Encümen-i İslâm Reisi Bedreddin Efendi" gibi isim ve kuruluşlar da bağış kampanyasına iştirak edenler arasındaydı. Bu dönemde Hindistan'ın muhtelif yerlerinde 150 den fazla bağış komisyonu kurulmuştur. Hatta ki bazı Hindistanlı Müslümanlar evlilik ve cenaze masrafları için biriktirdiği paraları iane sandıklarına bağışlamışlardır.<sup>63</sup> Osmanlı Devleti Hindistan'daki gazete ve gazetecilerle yakın ilişkiler kurmuş, bunlara destek vermiştir. Zira bu gazeteler, Hint Müslümanlarının Osmanlı hilafetine bağlanması ve Osmanlıya yardımcı olmak için açılan bağış kampanyalarına destek olunması gibi konularda başarılı hizmetler veriyorlardı. Hint Müslümanlarının Hicaz demiryoluna yaptıkları toplam bağışın miktarı net olarak bilinmemekle birlikte, bu rakamın 15.500 ile 40.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir.<sup>64</sup>

### 1.4.3. DONANMA CEMİYETİ ÇERÇEVESİNDE OSMANLI'YA YAPILAN YARDIMLAR

Donanma Cemiyeti, "Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Millîye Cemiyeti" adıyla 19 Temmuz 1909 tarihinde kurulmuştur. II. Meşrutiyet Döneminde hızla kuruluşunu

---

<sup>62</sup> Ufuk Gülsoy, **a.g.e.**, s. 77.

<sup>63</sup> Azmi Özcan, **a.g.e.**, s. 142.

<sup>64</sup> Murat Özyüksel, **Hicaz Demiryolu**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 90-91.

tamamlayarak İmparatorluğun belli başlı merkezlerinde şubeler açmıştır. II. Abdülhamit döneminde Osmanlı donanmasının uzun süre demirli tutulması, mevcut savaş gemilerinin eskimiş olması ve benzeri birçok nedenlerden dolayı yetersiz kalmış olması İttihat ve Terakki yöneticilerini harekete geçirmiştir. Bunların telkinleriyle basında, Mebuslar Meclisinde Donanmanın güçlendirilmesi için yayınlar, konuşmalar yapılarak kamuoyu oluşturulmuştur. Diğer taraftan mevcut gemilerle 1909 baharında Karadeniz'de yapılan manevrada istenilen sonuç alınmamış, yetersizlik açıkça görülmüştür. 3 Temmuz 1909 tarihinde Sultan Mehmet Reşat'ın huzurunda gerçekleştirilen resmigeçit, Osmanlı savaş gemilerinin içinde bulunduğu hazin durumu bir defa daha gözler önüne sermiş, kamuoyunun dikkatini yeniden donanmaya çevirmişti.

Dönemin şartları içerisinde donanmanın devlet imkânlarıyla ıslah edilmesinin imkânsızlığı görülmüş ve cemiyet İstanbul'da Belediye çalışanlarından bazılarıyla, subay, tüccar, avukat, gazeteci ve gayri müslim bir doktorun da aralarında bulunduğu bir grup tarafından 19 Temmuz 1909 tarihinde kurulmuş, padişahın himayesinde faaliyete geçmiştir.<sup>65</sup>

Bu cemiyetin teşkilatlanma ve propaganda çalışmaları arasında Hint Müslümanlarının önemli bir yeri vardır. Cemiyetin 30 Temmuz 1910 yılındaki I. Umumi Kongresinde Hindistan delegesi sıfatıyla Müşir Hüseyin Kıdvâî katılmıştır. Bu tarihten önce de Donanma Cemiyeti Merkez İdare Heyeti üyelerinden ve aynı zamanda Hariciye nezareti tercümanlarından Ali Asgar Bey Hindistan'da bulunan Müslümanların yardımseverliklerine başvurmak, iane konusunda onları teşvik etmek, yardım toplamak ve biriken yardımları İstanbul'a göndermek üzere Hindistan'a yollanmıştır.<sup>66</sup> Gerek Hilal-i Ahmer gerekse Hicaz Demiryolu çerçevesinde Osmanlıya en fazla yardım Hindistan Müslümanlarından olduğu gibi yine Donanma Cemiyeti çerçevesinde de en çok yardım Hint Müslümanlarından gelmiştir. Bombay, Kalküta, Rampur, Rangoon,

---

<sup>65</sup> Selahattin Özçelik, **Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000, s. 9.

<sup>66</sup> Selahattin Özçelik, **a.g.e.**, s. 127.

Madras, Batavya ve Haydarabad gibi şehirlerden çok miktarda yardım İstanbul'a akmıştır. Hatta ki Hindistan Müslümanlarının yardımlarının, Yunanlıların Averof adlı zırhlısını gölgede bırakacak kadar çok olduğu **Sırât-ı Müstakim** de yer almıştır.<sup>67</sup>

## 1.5.HİNDİSTAN'DAN TÜRKLER'E YAPILAN YARDIMLARA HİNDİSTAN'DA YANKILAR

Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında Türklerin uğradığı zulüm karşısında Muhammed Ali, Mazhar-ül Hak, Ebû'l Kelâm Âzâd, Mevlana Zafer Ali Hân gibi Müslüman aydınlar gazete sütunlarından kaleme aldıkları yazılarla tepki vermişler ve alt-kıtada Türklerin mücadelesine destek için kamuoyu oluşturmuşlardır. Yardım sandıkları kurulmuş, maddi ve manevi yardımlarda bulunulmuştur. Hindistan Müslümanları arasında Türklere karşı İngiltere'yi savunanlar da olmuş, bunlar da kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır. Osmanlı halifelerinin hilafetin gaspettiklerini bu makamın ancak Kureyşîlerin hakkı olduğunu ve dolayısıyla Hint Müslümanlarının Türkler ve genel olarak dışarıdaki Müslümanlarla ilgilenmemeleri gerektiğini ispata çalışan Sir Seyyid Ahmet ve arkadaşları bu konuda başı çekmişlerdir.<sup>68</sup> Sir Seyyid Ahmet Han, Hint Müslümanlarının kendilerini zamanın gerisinde kalmış düşüncelere mahkûm etiklerini, muhafazakârlıkları nedeniyle sıkıntı çektiklerini ifade etmiş ve ancak İngiliz eğitim sistemi ile kabuklarından çıkacaklarına inanmış, İngilizce eserleri Urducaya tercüme etmek için "Scientific Society"i kurmuştur. 1866 yılında **Aligarh Institute Gazette** adlı haftalık bir gazete yayımlamaya başlamıştır.<sup>69</sup> Burada Türklerle ve İngiliz yönetimine olan bağlılığıyla ilgili yazılar kaleme almıştır: "Hülefa-yı Raşidin'den sonra hükümdar olmuş olanlara sultan, hükümdar, emir denilebilir, fakat onların kendilerine halife, sultan, emir veya herhangi bir diğer ünvanı vermelerine rağmen biz Müslümanlar, Peygamberin vefatını takip eden ilk 30 senede hüküm sürmüş

<sup>67</sup> Sırât-ı Müstakim, "Osmanlı Donanması ve Hindistan Ahali-i İslâmiyesi", C. IV, Dersaâdet 1326, s. 392 (Selahattin Özçelik a.g.e., s. 210-211)

<sup>68</sup> Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e., C. III, s. 355.

<sup>69</sup> Gülseren Halıcı Özkan, "Bağımsızlık Mücadelesinde Yeni Bir Ruh: Sir Seyyid Ahmet Han ve Aligarh Hareketi", **Nüşa**, Yıl: III, Sa. 8, Kış 2003.

olan halifelerle idame ettirmiş olduğumuz münasebeti onlarla idame edemeyiz. Biz herhangi bir memlekette hüküm süren bir Müslüman hükümdarını ancak bir Müslüman hükümdar addedebiliriz, onu Halife-i Resulullah saymayız”<sup>70</sup> ve yine "Bizler İngiliz Hükümetine bağlı ve adanmışız, Abdülhamid'in tebaası değiliz. Abdülhamid halife olarak bizim ülkemize ne ruhsal bir etkiye sahiptir ne de olabilecektir"<sup>71</sup> şeklinde yazılar yazmıştır. **Tehzibü'l-Ahlak** gazetesinde yer verdiği Türklerle ilgili makaleleri incelendiğinde gelenekleri ve yaşam şekilleri itibariyle Türkleri beğenmesine ve başlarına gelen olumsuz durumlar karşısında üzülmeye karşın, tebaası oldukları İngiltere'ye bağlı kalmaları gerektiğini savunduğu görülmektedir. "Yunan ve Türk" başlıklı makalesinde, Türklerin Yunanlıları mağlub etmesinin ardından alt-kıtada yaşanan coşkuyla, bu galibiyetin, bu fethin İslâm'ın fethi olarak adlandırılmasının yerinde bir durum olmadığından, zira İslâm fetihlerinin ancak Hz. Peygamber zamanında yaşandığından, şimdi Türklerin Müslüman olmayan İngiliz ve Fransızların yardımıyla elde ettiği galibiyete İslâm fethi olarak adlandırmanın ya da Türklerin daha önce Rusya karşısında yenilmesine de İslâm'ın yenilmesi şeklinde nitelendirmesinin yerinde bir durum olmadığından bahsetmektedir.<sup>72</sup>

1906 yılında Sir Seyyid Ahmet Han ve takipçileri tarafından Müslümanların görüşlerini ve menfaatlerini temsil etmek için kurulan "Bütün Hindistan Müslüman Birliği Partisi" 1910 yılına kadar "Hint Milli Kongresine (Indian National Congress)" karşı İngiliz politikasını desteklemişlerdir. II. Abdülhamit'in İslâm birliği politikası, Trablusgarp ve Balkan Savaşları sırasında İngiltere'nin takındığı umursamaz tavır ve Cemalettin Afganî'nin İslâm Birliği çalışmaları ile yeni bir mecraya girmiştir. 22-23 Mart 1913 tarihinde Lukhnov'da Muhammed Şafi'nin başkanlık ettiği bir oturumda Türklerin Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında "medeni" dünyaya karşı cesurca savaştıklarını, çoluk çocuk, yaşlı genç demeden zulme uğradıklarını, İngiltere'nin ise bu

---

<sup>70</sup> Sir Verney Lovett, **A History of the Indian Nationalist Movement**, London, 1968, s.283-284.

<sup>71</sup> Aziz Ahmed, **Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslâm**, çev. Ahmet Küskün, İstanbul 1990, s. 153.

<sup>72</sup> Sir Seyid Ahmed Han, "**Makâlât-ı Sir Seyyid**", (Murattab: Mevlânâ Ahmed İsmâil Panîpatî), Lahor 1961, s. 211-213.

duruma sessiz kaldığını ifade etmiş, Türklerin yanında olduklarını bildirmiştir.<sup>73</sup> Ayrıca bu oturumda kendilerine yeni bir ülkü tespit ederek, Hindistan'a ait bir özerk hükümete sahip olmayı derneğin amaçlarından biri olarak tespit etmişlerdir. Bunda İngiltere'nin Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında takındığı umursamaz tavrın da etkisi vardır. Aynı tarihlerde "Zemindar" gazetesi sahibi Zafer Ali Hân bir yandan İngiltere ve İngiltere nezdinde Hristiyan âlemine karşı şiddetli yazılar yazarken, bir yandan da Hilâl-i Ahmer için para toplamaktadır. Diğer taraftan partinin Londra şubesine iki Şîf lideri olan İngiltere Danışma Konseyi üyesi yargıç Seyyit Ali Emir ve İsmailî mezhebi lideri Ağa Han getirilmiş ancak bunlar İngiltere taraftarı bir tutum sergileyerek, İngiltere'nin Times gazetesinde İngiltere'nin Türklerin en yakın dostu olduğunu yazmışlardır. Bu da Hindistan Müslümanlarının Türklere karşı olan tutumlarında İngiliz yanlısı grup ve Türk yanlısı grup şeklinde farklı gruplara ayrılmasında bir dönüm noktası olmuştur. İsmailî mezhebinin dini lideri Ağa Han<sup>74</sup> ilk önceleri diğer Hindistan Müslümanları gibi, Kurtuluş Savaşı vermekte olan Türklerin yanında yer almıştır. Otobiyografi tarzında kaleme aldığı eserinde de buna şu şekilde yer vermektedir: "Mümkün olduğunca Türkiye'ye yardım ediyorduk. Fakat acaba bu yardımın miktarı gerçekte ne kadardı? Dürüstçe cevap vermek gerekirse çok az. Tabii ki, kendi kendimizin efendisi değildik. Türk-Balkan meselesinde İngiliz politikasını etkilememiz zordu. Hükümet biz Müslümanların içten yakarışlarını soğuk da olsa nezaketle dinledi. Fakat bizimle gerçek anlamda ilgilenmedi. Hindistan'daki İslâmi görüş genel olarak ateşliydi. Mevzu bahis olan İslâm'ın onuru ve bütünlüğüydü. Dolayısıyla Türkleri her türlü tehlikeye göğüs germeleri, her türlü fedakârlığı kabullenmeleri ve savaşı sonuna kadar sürdürmeleri konusunda teşvik etmeliydik. Türklere karşı beslediğimiz duyguların tamamı çok güzeldi. Fakat benim bu konuda bazı endişelerim vardı. Hindistan'daki Müslümanlara

<sup>73</sup> Shan Muhammad, **Indian Muslims: 1900-1947 III**, Meenakshi Prakashan, 1980, s. 244-258.

<sup>74</sup> İlk İsmailî topluluk tarihte 148/765 yılında İmam Cafer-i Sadık'ın vefatından sonra ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Abbasiler Emevi hanedanlığını yıkıp kendileri başa geçmişler ve İmamîye Şiası da İsmailîleri de içine alan farklı gruplara bu dönemde bölünmüştü. 1830'ların sonunda İran'daki politik gelişmelerden ötürü Nizarîlerin 46. İmamı ve ilk Ağa Han ünvanını taşıyan Ağa Han Hasan Ali şah İran'dan Hindistan'a göç etmiş ve 1848'de Bombay'a yerleşerek mezhebin yönetim yerini buraya taşımıştır. Burada adı geçen III. Ağa Han, asıl adıyla Sultan Muhammed Şah (2 Kasım 1877-11 Temmuz 1957), İsmailîlerin Nizârî kolunun 48. imamıdır ve Hindistan Müslümanları arasında oldukça etkin bir söz sahibi olmuştur.

Türklere yardım etmeye gücümüzün yetmeyeceğini açıklamaya çalıştım. Bütün iyi niyetimiz ve samimiyetimizle yardım etmeyi istesek de bunu tam anlamıyla gerçekleştirmek elimizden gelmiyordu. Bizler hayatlarımızı sürdürürken, Türkleri son kuruşlarına ve kanlarının son damlasına kadar İslâm davası için direnmeye, savaşmaya ve ölmeye çağırmak haksızlık ve insafsızlıktı. Teşviklerimiz onlara yardım şöyle dursun, durumlarını daha da kötüleştiriyordu”.<sup>75</sup> Ancak Ağa Han’ın bu zihniyeti I. Dünya Savaşının başlamasıyla değişmiş, İttihatçılar tarafından yapılan “cihat ilanı” onu Osmanlı’nın I. Dünya Savaşına İngiltere’nin karşısında girmesine rağmen Osmanlı lehine çalışmalarda bulunmaya sevk etmiştir.

İngiltere altkıttadaki yerli işbirlikçilerini Türkler aleyhinde yazı yazmaya zorluyor, onlara İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin aslında Müslüman olmadığını ve Siyonistlerle işbirliği yaptıklarını, bir İslâm beldesi olan Filistin’i de Musevilere sattıklarını ihtiva eden yazılar yazdırıyor ve bu yönde broşürler dağıttırıyordu.<sup>76</sup>

Osmanlı’nın I. Dünya Savaşına girmesiyle Güney Asya Müslümanları bir yanda İngiltere diğer yanda Osmanlı arasında tekrar ikileme düşmüşlerdir. Ağa Han tarafından 22.6.1916 tarihli Times gazetesinde yayınlanan bir beyanname de İngiltere’nin Türkler aleyhine yaptıkları propagandanın ne kadar etkili olduğunu göstermektedir.<sup>77</sup> Aslında keyfi ve saldırganlık duygusu ile savaşa girmesine saygın ve herkesçe anlaşılabilir bir boyut kazandırmaya çalışan Türk hükümetinin, bunu Hıristiyanlığa karşı bir cihat olarak lanse ettiğini belirten Ağa Han kitabında da bunları şu şekilde anlatmaktadır: “Şiddetli bir tepki gösterdim. Diğer Müslüman liderlerle beraber bütün İslâm âlemine bu sözde cihada itibar etmemeleri, vazifelerini yapmaları ve Batılı İtilaf cephesinin, özellikle de İngiltere ve Fransa’nın yanında sadakatle direnmeleri için çağrıda bulundum. Kendi üzerime düşen vazifeyi yerine getirmek adına, Türkiye’nin yaptığı bu feci hata

---

<sup>75</sup> III. Ağa Han Sultan Muhammed Şah, **Ekselansları Ağa Han (İmam, Politikacı, Filozof Dost)**, İstanbul 2005, çev. Zeynep Özbek, s. 173-174.

<sup>76</sup> Mim Kemal Öke, "İngiliz Belgelerinde Türkçülük" (1916-1918), **Türk Yurdu**, C.VIII/1, Şubat 1987, s.13-18.

<sup>77</sup> Mustafa Keskin, **Hindistan Müslümanları’nın Milli Mücadele’de Türkiye’ye Yardımları (1919-1923)**, Kayseri 1991, s. 32.

hakkındaki görüşlerimi açıkladığım bir bildiri yayınladım. Osmanlı Hükümeti ve benzer güçlerin Almanya'nın saldırgan ve emperyalist stratejisi uğruna piyon olarak kullanılmaya mecbur edileceğini, İngiltere ve İtilaf Devletlerine karşı savaş ilan etmekle Türklerin Alman efendilerinin emirleri doğrultusunda hareket ettiğini, padişah ve danışmanlarının Alman görevliler ve diğer gayri Müslimler tarafından bu adımı atmaya mecbur bırakıldıklarını beyan ettim. Özeldede Türkiye'nin genelde ise İslâm dünyasının batılı güçlerin saldırgan eylemlerinden endişe etmelerine gerek olmadığını belirttim ve bildirimime şunları ekledim:

İngiliz ve Rus İmparatorlukları ile Fransız Cumhuriyeti yalnızca tarafsız kalması koşuluyla Türkiye'ye kendi topraklarında tam bağımsızlık garanti etmişlerdir. Türkiye İslâm'ın emanetçisidir ve bütün dünya, kutsal şehirlerin onun elinde kalmasına rıza göstermiştir. Herkes, Türkiye'nin hiçbir şekilde tehlikeli bir konumda olmadığı ve onun ne İslâmiyet uğruna ne de bağımsızlığını savunmak adına savaşa girmediği gerçeğini görmelidir. Dolayısıyla, Müslüman olarak bizim yegâne vazifemiz, bağlı olduğumuz dünyevi ve laik devlete karşı sadakatimizi, inancımızı ve itaatimizi devam ettirmektir".<sup>78</sup> Ağa Han aynı eserde, "Bu sözlerimin tam da ihtiyaç duyulduğu bir anda güçlü bir etki bıraktığını söylemek haksız bir iddia olmaz sanırım. Batılı güçlerin Müslüman tebaasının büyük bir çoğunluğu, bağlılıklarını devam ettirdiler. Müslüman askerler dünyanın dört bir yanındaki savaşlarda Hıristiyan yoldaşlarıyla birlikte çarpıştılar. Alman imparatoru ve danışmanları tarafından kendi çıkarları uğruna üretilen ve kötüye kullanılan çirkin cihat fikri çöktü ve 1915'in ilk aylarından sonra bir daha işitilmedi"<sup>79</sup> sözleriyle de Osmanlı aleyhine yaptığı çalışmanın nasıl başarılı olduğunu ifade etmektedir.

---

<sup>78</sup> III. Ağa Han Sultan Muhammed Şah, **a. g. e.**, s. 181

<sup>79</sup> **a.e.**, s. 182.

## 2. BÖLÜM: HİNDİSTAN–PAKİSTAN ALT-KITASINDA 1857 AYAKLANMASINA KADAR OLAN URDUCA VE FARŞÇA ŞİİRDE TÜRK İMAJI

### 2.1. HİNDİSTAN’DA TÜRKLER VE TÜRK KİMLİĞİ (SOSYAL, KÜLTÜREL, SİYASÎ PERSPEKTİFLERDEN)

Hindistan'da Türk kimliğinin oluşmasında bölgeyi yöneten Türk devletlerinin ve bu süreçlerde çeşitli vesilelerle buraya yapılan Türk göçlerinin etkisi büyük olmuştur. İslâm öncesi dönemde Kuşanlarla (I.y.ydan III. y.y.ın ortalarına kadar) başlayan Hindistan'a Türk göçü, Akhunlarla (420-562) devam etmiş ve Akhunlar, Hint devletleri ile askerî, siyasî ve kültürel alanda münasebetlerde bulunmuştur. Hindistan'a Türk göçü, 1040 yılında yapılan Dandanakan Savaşı ile Selçuklulardan ciddi bir darbe alan Gazneli Devletinin güneye doğru inmesiyle ivme kazanmış, Türklerin burayı kendilerine vatan kabul edip, teşkilatlanmaya başlamaları bu döneme rastgelmiştir.<sup>1</sup> Aynı şekilde bugün Pakistan'ın millî, Hindistan'ın ise resmî dillerinden biri olan ve başta İngiltere olmak üzere, Kanada, Norveç, İtalya ve Suudi Arabistan'ın da aralarında bulunduğu pek çok ülkede kabarık kitlelerce, Pakistan ve Hindistan göçmenleri tarafından konuşulan Urduca'nın da ortaya çıkışı bu dönemde olmuş, ilerleyen süreçte de aşağıda anlatılacağı üzere alt-kıtada hüküm sürmüş Türk soylu yazarlar tarafından gelişimine katkıda bulunulmuştur.

Urduca, "ordu" kelimesinin Hindistan-Pakistan alt-kıtasında yaygın söylenişiyile "urdu" şekline, Türkçe dil adı yapımında kullandığımız "-ca, ce, -çe, -ça" yapım

---

<sup>1</sup> Mim Kemal Öke, **Hilafet Hareketleri (Güney Asya Müslümanlarının İstiklal Davası ve Türk Milli Mücadelesi)**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları/61, 1991, s. 4.



eklerinin eklenmesi ile türetilmiştir."<sup>2</sup> Urduca'nın ortaya çıkışıyla ilgili muhtelif görüşler olmasına karşın, Müslümanların Hindistandaki fetihlerin ardından konuştukları Arapça, Farsça ve Türkçe'nin bölgenin mahallî dilleriyle karışmasıyla teşekkül etmiş bir dil olduğu herkes tarafından kabul edilmektedir.<sup>3</sup> Gazneli Mahmûd ve askerleri Pencab bölgesini ele geçirince Müslüman askerler gelerek bu bölgeye yerleşmişlerdi. Farsça ve Türkçe dilleri ile konuşan bu askerlerle Pencabî dilini konuşan halk arasında iletişimi sağlamak için tüm bu dillerin birleşimiyle ortak bir dil oluşmuş, böylece Urduca'nın ilk teşekkülü gerçekleşmiştir<sup>4</sup>. İleriki dönemlerde yine Türk soylu devletlerden Gurî Sultanlarından Muhammed Gûrî (salt. 1163-1203)'nin Pencab bölgesini istilası komutanlarından ve Kutbeddîn Aybek (salt 1206-1210) 'in Delhi'yi fethetmesinin ardından Lahor'dan beraberinde getirdiği askerlerin konuştukları Urduca'nın ilk şekli ile, Delhi'deki halkın konuştuğu Khari Boli'nin karışması sonucu günümüz Urduca'sı ortaya çıkmıştır.<sup>5</sup>

Bu şekilde ilk önce Gazneli Mahmûd ile birlikte Pencab bölgesinde yani Kuzey Hindistanda teşekkül eden Urduca, yine Türk soylu hükümdarlardan Sultan Alaaddin Halacî (salt. 1296-1316) ve Muhammed Tuğluk'un Dekken bölgesinde yani Güney Hindistanda yaptıkları fetihlerle bu bölgeye de yayılmıştır. Halacî, merkezi otoriteden uzak olan bu bölgelerde otoriteyi korumak için çeşitli düzenlemeler yapmış, Gucerattan Delhiye kadar olan bölgeleri çeşitli mahalli idarelere ayırmış ve her birinin başına Türk yöneticiler yerleştirmiştir. Bu şekilde sayısız Türk soylu aile bu bölgelere gelerek yerleşmiş ve kendi kültürel ve sosyal birikimlerini de beraberlerinde getirmişlerdir<sup>6</sup>.

Böylece, Orta Asya'dan Hindistan-Pakistan alt-kıtasına gelen ve burada muhtelif devletler kuran Türkler, öncelikle ordu ve yönetim kadrolarında görev almışlardır. Mesela, Gazne Devleti hükümdarı Sultan Mahmûd'un yalnızca sarayında 4000 Türk

<sup>2</sup> Halil Toker, "Urdu Dili ve Edebiyatında "Turk ve Turk" Kelimelerinin Kullanımına Dair", **Şarkiyat Mecmuası**, C. IX, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2007, s. 71-99.

<sup>3</sup> Halil Toker, "Urdu Şiirine Genel Bir Bakış-Başlangıçtan Klasik Dönemin Sonuna Kadar", **Şarkiyat Mecmuası**, C. VIII, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1998, s. 285.

<sup>4</sup> Halil Toker, a.g.m, s. 286.

<sup>5</sup> Thomas Grahame Bailey, "Urdu: The Name and Language", **JRAS**, Nisan 1930, s. 391-392.

<sup>6</sup> Cemîl Câlîbî, **Târîh-i Adab-i Urdu**, Lahor 1995, C. I, s. 23.

askeri bulunmaktaydı.<sup>7</sup> Ayrıca Sultan Mahmud ve Mesut saraylarında Ferruhî-i Sistanî (ö. 1037) ve Menûçehrî-yi Dâmgânî (ö. 1040) gibi devrin büyük şairlerini toplamaya ehemmiyet göstermişler, komşu ülkelerden de şairleri saraylarında himaye etmişlerdir. Bu şekilde Gazneliler'in Arap ve Fars sanatçıları Gazne'ye toplaması burasını bir kültür ve sanat merkezi haline getirmiş, Hindistan'a yerleşmeleriyle de bu şair ve sanatçıları sarayda himaye etme politikası devam etmiş, bu kültürel etkileşimi doğurmuş ve ilerleyen süreçte de Moğol baskısından kaçan Müslüman göçmenler Hindistan alt-kıtasına yerleşmiştir<sup>8</sup>. Elbette bu şekilde, bölgede yaşayan Müslüman Türklerin sayısının artmasıyla din, sanat ve edebiyat alanlarında bölgeyi etkileyerek, yeni bir ruh kazandırmışlar, bir taraftan da hayatın her alanında değişiklik olurken, buna paralel olarak yeni bir dil karışımı ortaya çıkmasına vesile olmuşlardır.

Urdu dilinin teşekkülünde böylesi etkin bir rolü olan Türkler'in Urdu edebiyatının gelişiminde de katkısı büyük olmuştur. Nitekim ünlü evliya ve şairlerinden olan ve Farsça şiirlerinde çok fazla Urduca kelime kullandığı için ilk Urdu şairi olarak kabul edilen Emir Hüsrev-i Dehlevî (1255-1325) bir Türk kabilesi olan Bayat boyundandır. **Halik-i Bari** adlı eseri Urdu diliyle yazılmış ve günümüze kadar ulaşmış olan ilk eserdir<sup>9</sup>.

Yine Dekken Devletlerini oluşturan Türk soylu beş hanedandan birini teşkil eden Kutupşahîlerin hükümdarlarından Muhammed Kuli Kutupşah (salt. 1580-1611) ilk Urduca divanın sahibidir. Şiirlerinde tasavvuf ve aşk konularının yanı sıra Hindistan'ın gelenek ve görenekleri gibi farklı temaları da şiirlerinde işleyerek Urdu şiirine yenilik getirmiştir.<sup>10</sup>

---

<sup>7</sup> Erkan Türkmen, "Türkçe ile Urduca Arasındaki İlişkiler", **Türk Dili**, Sa. 397, Ocak 1985, s. 28. (ref. Minhaç Saraç, **Tabakat-ı Nasrî**, Lahore, Merkezi Urdu Board, 1975, s. 413.)

<sup>8</sup> Aziz Ahmed, **Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslâm**, çev. Ahmet Küskün, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1990, s. 33-34.

<sup>9</sup> Ada Ca'ferî, **Gazal numa**, Encümen-i Terakki-yi Urdu Pakistan, Bâbâ-yı Urdu Road, Karaçi 1987, s. 19.

<sup>10</sup> Selma Benli, "İlk Dönem Urdu Edebiyatına Genel Bir Bakış", Nüşa Dergisi, Yıl: 4, sa. 13, Bahar 2004, s. 91-106.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, Türk sultanlar ve şehzadelerin sanatçıları desteklemek suretiyle edebiyatın gelişmesine katkıları olmuş, bilhassa Ekber döneminde Türk asıllı şairler Fevzî, Urfî, Nazırî ve Zuhurî gibi Sebki Hindî'nin Türk kökenli büyük şairleri yetişmiştir.

Karakoyunlu Türkmenlerinin Baharlı kabilesinden olan Muhammed Bayram Hân (ö.1561) Bâbü İmparatorluğu hükümdarlarından Bâbü, Hümâyün ve Ekber zamanında bir komutan olarak şöret kazanmış ve hânlar hâmı ünvanına sahip olmuştur<sup>11</sup>. Farsça, Türkçe, Urduca, Peştûcâ şiirleri bulunan Bayram Hân'ın oğlu Abdürrahîm de babası gibi ünlü bir komutan ve şairdir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Hindistan'a gezi düzenleyen Seydi Ali Reis, Bayram Hân tarafından dostça karşılanmış ve Türkçe olarak karşılıklı şiirler söylemişlerdir<sup>12</sup>.

Türk asıllı şairlerin pek çoğu Farsça ile eserler vermiş, bir kısmı Çağatay Türkçesi ile eserler yazmışlardır. Bunlar arasında en başta Zahîrüdîn Muhammed Bâbü Şah gelmektedir. **Divân, Bâbürnâme, Aruz Risâlesi, Mübeyyin ve Risâle-yi Vâlidîyye Tercümesi** gibi eserleri Çağatay Türkçesinin en güzel örneklerini oluşturmaktadır.<sup>13</sup>

Diğer bir Türk şair olan Hoca Kâlân, Farsça ve Çağatayca yazdığı şiirlerinde Penâhî mahlasını kullanmıştır. Kandeher valisi Mîrîm Beg, Mirzâ İbrahim Câmî, Hümâyûn, Kâmrân Mirzâ, Süleyman Şah Mirzâ ve oğlu İbrahim Mirzâ, Sind hükümdarı Sultan Hüseyin Argun, Abdürrahîm Hân, Kelbi Ali Beg, Bahârlu, Hemedanlı Siyânî, Derviş Mislî, Mîr Yunus Muhammed Hân da Hindistan-Pakistan alt-kıtasında Çağatay Türkçesiyle şiirler yazmış Türk asıllı şahsiyetlerdir<sup>14</sup>.

---

<sup>11</sup> İlham Gültekin, "Bayram Muhammed Han Şiirlerinin Vezin (ölçü) Özellikleri", **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (DÜSBED)**, Yıl: 3, Sa. 5, Nisan 2011.

<sup>12</sup> Aziz Ahmed, **a.g.e.**, s. 44-45.

<sup>13</sup> Ali Fuat Alkan, **Hindistan'da Gelişen Türk Edebiyatı**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları/2044, 1998, s. 11.

<sup>14</sup> Ali Fuat Bilkan, **a.g.e.**, s. 12.

Kabil'den Hindistan'a göç eden bir Türk ailesine mensup olan Mirza Muhammed Rafi Sevda (ö. 1781) bilhassa kaside ve hiciv tarzında usta kabul edilmektedir. Delhi'nin siyasi ve sosyal ortamının gerginliğinden rahatsız olarak Lakhnov'a yerleşmiş ve burada vefat etmiştir<sup>15</sup>.

Diğer Türk asıllı bir şair olan bir Mîr Hasan (ö.1787), ünlü şair Mîr Zahik'in oğludur ve 1739 yılında Nadir Şâh'ın Delhi'de yaptığı katliamlara şahit olarak Faizâbâd'a yerleşmiştir. Toplam 11 eser sahibi olan Mîr Hasan asıl şöhretini 1785 yılında tamamladığı **Sihri'l Beyân** adlı mesnevi ile yakalamıştır<sup>16</sup>.

Urdu Dilinin efsanevi ismi Esedullah Han Galip de edebiyat sahasına damgasını vurmuş Türk asıllı şairlerdendir. Soyu Orta Asya Türklerinden Aybeglere kadar uzanır. Semerkant'tan Hindistan'a göç ederek, Urdu şiirini en parlak noktaya taşımıştır. Farsça kaleme aldığı bir şiirinde Türk olmasıyla ilgili şunları söylemektedir:

|                                      |                          |
|--------------------------------------|--------------------------|
| لا جرم در نسب فربمندیم               | غالب از خاک پاک تورانیم  |
| به سترگان قوم پیوندیم                | ترک زادیم و در نژاد همی  |
| در تمام ز ماه ده چندیم <sup>17</sup> | ایبیک ایم از جماعت اتراک |

Ben Galip, temiz Turan yurdundanım

Şüphesiz neseb olarak asil bir soydanım

Türk oğluyum ve aslım da Türktür

Savaşçı Türk milletinden bir parçayım.

Türk boylarından Aybeglerdenim

<sup>15</sup> Khursidul İslâm and Ralph Russell, **Three Mughal Poets: Mir-Sauda-Mir Hasan**, New Delhi, Oxford University Press (Oxford India Paperback), 1994, s. 37-68.

<sup>16</sup> Khursidul İslâm and Ralph Russell, **a.g.e.**, s. 69-94.

<sup>17</sup> Altaf Hüseyin Halî, **Yadgar-e Gâlip**, 1897, s. 12.

Ben, işte bu ayın 10. kuşağıdanım.

Osmanlılar Döneminde Hint alt-kıtasına gönderilen resmi görevliler tarafından alt-kıtaya dair bilgiler kaleme alınmıştır. Bununla ilgili, bir Türk'ün Hindistan kıtası ile ilgili doğrudan doğruya yazmış olduğu ilk eser XVI. yyda meşhur denizci Seydi Ali Reis tarafından kaleme alınmış olan **Mir'atü'l- Memâlik** tir. XVIII. yyda I. Mahmud Döneminde ise daha sonra Mektûbî kaleminde Hindî Mehmet Emin olarak tanınan ve Osmanlı devletinde sadrazamlığa kadar yükselen Mehmet Emin Efendi Hint Alt-kıtasına elçi olarak giderek, altı yıl sonunda 1749 yılında dönerek bu seyahatine dair bir takrir yazmıştır.<sup>18</sup> Bu eserde Osmanlı memleketlerinden gelerek burada çalışan Türklerden bahsetmektedir. “Bu kıtada, Osmanlı memleketlerinden gelmiş ve burada çalışan Rumlar da vardı. Rum yani Osmanlı askeri bu kıtada çok makbuldür”<sup>19</sup>. Bu sözlerden de alt-kıtaya göç etmiş olan Türklerin var olduğunu anlamaktayız.

Yine alt-kıtanın dili olan Urduçada var olan Türkçe kelimeler, alt-kıtada Türk varlığını gösterir bir unsurdur. Seyyit Ahmet Dihlevî tarafından yazılan **Ferheng-i Asfia**'ya göre Urduçada kullanılmakta olan 6041 Farsça kelime, 105 tane ise Türkçe kelime bulunmaktadır.<sup>20</sup> Şüphesiz Türkçe kelimelerin sayısının bu kadar az olmasının sebebi Farsça ve Türkçede ortak olarak kullanılan kelimelerin Farsça olarak gösterilmesidir.

Kuzey Hindistan'da halen bütün Müslümanlara Türk ulu, ve Urdu diline Türkimata (Türkçe sözler) denmesi bu bölgede dil ve kültür bakımından Türklerin ne derece etkin ve nüfuzlu olduğunu göstermektedir.<sup>21</sup>

Görüldüğü gibi Türkler, alt-kıtada sadece askerî ve yönetici maharetleriyle değil edebî alandaki etkileriyle de kendilerinden söz ettirir olmuşlar ve yüzlerce yıl gerek alt-

---

<sup>18</sup> İsmet Miroğlu, “Hindistan Hakkında XVIII. Yüzyılda Yazılmış Küçük Bir Eser”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Prof. Dr. M. C. Şehâbeddin Tekindağ Hatıra Sayısı, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1984, s. 539-554.

<sup>19</sup> İsmet Miroğlu , **a.g.m.**, s. 543.

<sup>20</sup> Mevlevi Seyyit Ahmed Dehlevî, **Ferheng-i Asfia**, Tarakî-e Urdu Board, C. IX, Delhi 1974, s. 794.

<sup>21</sup> Erkan Türkmen, **a.g.m.**, s. 37.

kıtada kurdukları ve I. bölümde zikrettiğimiz bağımsız Türk Devletleri ile gerek sahip olduğu askerlik tekniğinin üstünlüğünün orduda sayılarının artmasına vesile olması suretiyle, gerekse edebiyata verdikleri katkılarla bu coğrafyada ilk çağlardan bugüne değin bir Türk kimliğinin oluşmasına ve bu kimliğine aşağıda göreceğimiz gibi çeşitli imajlar yüklenmesine vesile olmuşlardır.

## 2.2. HİNDİSTAN-PAKİSTAN ALT-KITASI URDUCA VE FARŞÇA ŞİİRİNDE TÜRK İMAJI

"İmaj"- "imge" kelimelerinin sözlük anlamı "zihinde tasarlanan ve gerçekleşmesi özlenen şey, düş hayal, hülya; duyularla alınan bir uyaran söz konusu olmaksızın bilinçte beliren nesne ve olaylar, hayal" anlamlarına gelmektedir<sup>22</sup>. "Türk" kelimesi için Türkçe sözlüklere bakıldığında , "anayurdu Orta Asya olan, buradan çeşitli yönler yayılarak büyük devletler kuran, Türkçenin değişik lehçeleriyle konuşan millet ve bu millettten olan kimse", "Türkiye Cumhuriyetinde yaşayan Türkiye vatandaşı olan kimse", "köylü", "(sevgili için kullanıldığında cevri eziyeti çok olmasından kinâye) zalim, kanlı kimse ", güç, kuvvet; güçlü kuvvetli", "güzel, dilber, civân", yiğit, mert, kuvvetli kimse, kahraman" anlamlarına geldiği görülür.<sup>23</sup>

Türk kelimesi, Türk milletinin karşılaştığı toplumda bıraktığı etkiye bağlı olarak, kültürden kültüre farklı çağrışım gösterebilmektedir. Batılı ülkelerdeki Türk imajı ile doğu toplumlarında var olan Türk imajının da sosyal ve kültürel etkileşimler sonucu farklılıklar göstermesi ise tabii bir durumdur.

Avrupalıların Türklerle ilk karşılaşmaları Türk Devleti Hunlar zamanında olmuştur. Hun İmparatoru Atilla'ya "Tanrı'nın kırbağı, Tanrı'nın felaketi", "geçtiği yerde ot bitmeyen adam" adını veren Avrupalılar onun kendilerini cezalandırmak için Tanrı

<sup>22</sup> **Türkçe Sözlük**, C. I, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998, s. 1076.

<sup>23</sup> İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük: Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde**, C. III O-Z, İstanbul, Kubbealtı Yayınları, 2006, s. 3216.

tarafından gönderildiğini düşünmüşlerdir.<sup>24</sup> İlerleyen süreçte Türklerin Anadolu'ya girmeleri ile Avrupada Türk karşıtı bir cephe oluşmuş, bunun sonucu olarak temeli dini duygulara dayanan Haçlı seferleri düzenlemişlerdir. Türk imajı ilk dönemde "barbarlar, Tanrının cezaları" şeklinde olmuş, bu olumsuz imaj, Osmanlıların Balkanlara girmesiye biraz daha artmış, İstanbul'un fethi ile Avrupa'da Türk korkusu yayılmaya başlamış, Kanuni döneminde yapılan seferlerle doruğa çıkmıştır. Sonuç olarak, Güney Avrupa'da Türk fütühatları ile ilgili haberler sınırlı bir okuyucu kitlesi bulsa da özellikle 1526 yılında Macaristan İmparatorluğu ile Osmanlı arasında gerçekleşen ve Budin'in Osmanlı'nın eline geçmesi ile sonuçlanan Mohaç Meydan Muharebesinden ve 1529 yılında gerçekleşen I. Viyana Kuşatması ve akabinde 1683 yılında II. Viyana Kuşatmasından sonra Türk konulu edebi eserlerin sayısında büyük bir artış görülmüş ve bunlarda ağırlıklı olarak Türk korkusu işlenmiştir.<sup>25</sup> Nitekim, "XVI. yüzyılda özellikle Mohaç ve Viyana'ya sefer yapmadan Avrupa'da Türkler hakkında daha olumlu bir imaj varken, bu Türk imajının özellikle 1530'lara doğru değişimi artan Türk tehlikesinden doğmaktadır. Türk tehlikesi kısmen dini taassuptan doğan, kısmen Türk korkusundan doğan tesirlerle, etkilerle Türkler aleyhine olumsuz birtakım yazılara dönüşmüştür".<sup>26</sup> Bu süreçlerden önce Avrupa'da Türk imajının oluşmasında bir vesile ile Türklere esir düşen Avrupalı kişiler, ya da seyahatleri esnasında Türk kervansaraylarını kullanan seyyahlar aracılık etmiştir.

1396 yılında henüz 16 yaşındayken Türkler'e esir düşmüş, 31 yıllık esaretten sonra Bavyeradaki evine dönebilmiş olan Hans Schildberg isimli kişi, 1477 yılında yayınladığı gezi kitabında Türklerle ilgili yaşadıklarını anlatmış, 1480 yılında ise Roma Dominik Kilisesinde latince olarak Türklerin örf ve adetleri üzerine bir risale yayınlanmıştır. Daha sonra bu risale Almanca'ya çevrilerek, Protestanlığın kurucusu

<sup>24</sup> H. Mustafa Eravcı, **Avrupa'da Türk İmajı: XVI. - XIX. Asır İngiltere Örneği**, Konya 2010, s. 41.

<sup>25</sup> Ute Monika Schwob, "XV. ve XVI. Yüzyılın Almanca Eserlerindeki Türk İmajı: Basma Kalıp Düşüncelerin Oluşumuna Dair", **I. Uluslararası Seyehatnamelerde Türk ve Batı İmajı Sempozyumu Belgeleri**,(Eskişehir 28 Ekim-1 Kasım 1985), Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1987, s. 185-195.

<sup>26</sup> Nejat Göyünc, "16. Yüzyılda Avrupada Türk İmajı", **I. Uluslararası Seyehatnamelerde Türk ve Batı İmajı Sempozyumu Belgeleri**,(Eskişehir 28 Ekim-1 Kasım 1985), Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1987, s. 91-94.

Alman Martin Luther (1483-1546) tarafından önsözü yazılmış ve burada Türklerle ilgili şu açıklama yapılmıştır:

"Türkler o çağda yaşayanların bozulmasından dolayı Tanrı'nın gazabıydı".<sup>27</sup>

Martin Luther'in Türklerle ilgili dinsel içerikli olumsuz fikirleri başka protestan yazarlar tarafından da benimseniyordu. Türklerle karşı taraftar kazanmak için yazılan ve din ögesi ile birleştirilen yazılarda Türkler "Tanrının terbiye değneği" olarak adlandırılıyor, Türkleri tövbekâr olarak önünde diz çökülecek Tanrı'nın bir belası olarak tanımlıyorlardı. Tanrının belası ve Tanrıdan uzaklaşmanın cezası olarak görülen Türkler ve onlara tek çözüm olarak tövbe etmek vaizlerin tekrarladığı bir formüldü.<sup>28</sup>

Aydınlanma sonrası Avrupasında ise yukarıda sayılan sebeplere ilave olarak, XVIII. yüzyılda ortaya çıkan ve doğunun mistik ve bilinmez yanlarını da kapsayan oryantalizm çerçevesinde, özellikle hayal gücünün de etkisiyle yapılan resimler de Avrupada Türk imajı ile ilgili bizlere fikirler vermektedir.

İspanyol Edebiyatında da XVI. ve XVII. yüzyıllarda Akdeniz'de korkulan büyük bir düşman olarak görülen Osmanlı Devleti ve Türkler hakkında edebî eserler mevcuttur. Bunlardan kimi Türkler ile ilgili duydukları ile hayal gücünü birleştirerek Türklerle ilgili eserler verirken İspanyol edebiyatının ünlü yazarı Miguel de Cervantes gibi kimleri de yaşadıklarından yola çıkarak Türklerle ilgili eserler vermiştir. 1575 yılında İtalyadan İspanyaya dönerken Türkler tarafından esir edilerek Cezayir'e gönderilen ve 5 yıl burada esir olarak yaşayan Cervantes, İnebahtı Savaşında kolundan yaralanmıştır. Esaret günleri eserlerine de yansıyan Cervantes, eserlerinde olumsuz bir Türk imajı çizmektedir.<sup>29</sup> Ancak Cervantes'in yanı sıra kimi İspanyol yazarlarında Türkler'e olumlu imaj çizilerek, öldükten sonra hayır müesseseleri bırakan, bol bol sadaka verdikleri için oldukça cömert olan, Müslüman, Hristiyan ve Musevi herkese karşı eşit adalet uygulayan, sahip

---

<sup>27</sup>Ute Monika Schwob, **a.g.m.**, s. 190.

<sup>28</sup>Ute Monika Schwob, **a.g.m.**, s. 191.

<sup>29</sup>Ertuğrul Önalp, "Cervantes'in Türklere Esir Düşmesi ve Esaretinin Eserlerine Yansıması", **OTAM**, Sa. 3, Ankara 1992, s. 297-321.



oldukları hamamları ile temizliğe önem veren, misafirperverliği ve dindarlığı ile ön planda olan millet şeklinde nitelendirilmiştir.<sup>30</sup>

Yukarıda zikredilenlerin dışında Avrupalılarda zamanla Türklerle ilgili oluşan imaj doğrultusunda kullandıkları , "Anne Türkler", "Kurnaz Türkler", "Türk İşi", "Şark Kurnazı", "Hamamcı Türkler", "Türk gibi sigara içmek", "Türk gibi küfür etmek" gibi sözler bulunmaktadır.<sup>31</sup>

Araplarda Türk imajına genel olarak bakmak gerekirse, Araplarla Türklerin ilk tanışıklıkları, Arapların 642 yılında Sasaniler ile yaptıkları Nihavend Savaşı'ndan sonra olmuştur. İran'daki Sasani hâkimiyetine son veren Müslüman Araplar, doğuya doğru ilerlemişler, burada Ceyhun Nehri'ni aşınca Türklerle karşılaşmışlardır. Bu, Türk-Arap karşılaşması sonucu Araplar arasında Türk korkusu ortaya çıkmış, bu korku da Arapların güçlü Türkler karşısında hâkimiyetlerini kaybetme endişesinden kaynaklanmıştır. Emevî siyasetine bakıldığında, Farisi tehditin ortadan kalkmasıyla Arap halkını Türklerle korkutulduğu ve Türklere karşı yürütülen savaşa dini bir motif vermek için özellikle Hz. Peygamber'e atıflar yapıldığı görülmektedir. Türkler hakkında "korcu" ve "korkutma" çizgisinde hadisler ortaya atılmış ve Türkler, "Ye'cüc ve Me'cüc" olarak tasvir edilmiştir.<sup>32</sup>

Abbasiilerle birlikte askerî sahanın yanı sıra ilmî ve kültürel sahada da etkili olan Türkler, ilerleyen süreçte Haçlı Seferleri karşısında gösterdikleri başarılarla Araplar nazarında farklı imajlar yüklenmişlerdir. Artık Araplar ve Türkler arasında Haçlılara karşı ülkü birliği oluşmuştur.<sup>33</sup>

Sadece Abbasi halifelerinin muhafız birlikleri olarak görev almakla iktifa etmeyen Türkler, sınır boylarında da İslâmın gaza ve fetih faaliyetlerini yürütmekte de

---

<sup>30</sup> Ertuğrul Önalp, "İspanyol Seyyahlara Göre Türk İmajı", **I. Uluslararası Seyhatnamelerde Türk ve Batı İmajı Sempozyumu Belgeleri**, (Eskişehir 28 Ekim-1 Kasım 1985), Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1987, s. 353-361.

<sup>31</sup> Gürsoy Şahin, **a.g.e**, s. 23.

<sup>32</sup> Şükran Fazlıoğlu, **Arap Romanında Türkler**, İstanbul, Küre Yayınları, 2006, s. 32.

<sup>33</sup> Şükran Fazlıoğlu, **a.g.e**, s. 42.

rol almışlardır. Salim Koca'nın naklettiğine göre, "Türk göbeğinin kesilmesinden itibaren askerin başbuğu, bölgenin komutanı olmaktan ve kendisini zahmetli işlere sokmaktan başka şey düşünmez" diyen Arap düşünürü İbni Hassul'un yanı sıra Abbasi halifesi Mem'ün zamanında (813-833) devrin düşünürü olan el-Câhiz yazdığı **Türklerin Erdemleri** adlı eserde Türkler için, "bir Türk başlı başına bir millettir" ibaresini kullanmıştır.<sup>34</sup>

Nitekim, Türkler İslâmiyeti benimseyerek inançları uğrunda gayretli savaşçılar olarak ün kazanmışlardır. Diğer ırklardan farklı olarak Türkler, kendi ülkelerinde pek güç veya mevki sahibi olmamakla birlikte yabancı ülkelere göçünce emir ve general gibi rütbelerde görev almışlardır. Askerî kabiliyetleri sayesinde, zamanla Abbasi Halifelerinin yönetici kadroları arasında yerini almışlardır. Aziz Ahmet'in Delhi Türk İmparatorluğunu anlattığı kitabında Türklerle ilgili Abbasi Döneminden kalma şöyle bir fıkradan bahsedilmektedir: "Mu'tasımın nedimleri bir gün müneccimleri davet ederek onlardan efendilerinin halifeliğinin ne kadar süreceğini sorarlar. O sırada hazır bulunanlardan biri: "Türkler istediği kadar" cevabını verir".<sup>35</sup>

Câhiz'in (ö. 869) Türkler hakkında yazılmış Arapça en eski kitap olan **Menâkib Cund el-hilâfe ve fedâil el-Etrâk**" adlı eserinde Araplar'ın ve kendisinin Türkler hakkındaki düşüncelerini bir araya toplamış, Türkler'in İslâm dini ve Abbasî Devleti için taşıdıkları önem, askerlikteki kabiliyetleri ve iyi ahlaklı oluşlarına binaen, yaşadığı dönemde Bağdat ve Samarra muhitlerinde bulunan Türkler'e karşı kiminin sahip olduğu endişeleri gidermeye çalışmıştır.

Türkler'in ok atıcılıkta herkesten üstün olduğunu, at üzerindeyken ok ile vahşi hayvanları, kuşları ve av hayvanlarını nişan yaptıklarından, Türklerin ömürlerinde boş boş oturdukları günlerin çok az olduğundan, boş vakitlerini hiç olmazsa vahşi hayvan

---

<sup>34</sup>Salim Koca, "İslâm Medeniyeti Çerçevesinde Türk İmajı", Gazi Üniversitesi Türkiyet Dergisi, Bahar 2010, Sa. 6, Ankara 2010, s. 126-127.

<sup>35</sup>M. Aziz Ahmed, **Siyasî Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu**, Tercüman 1001 Temel Eser, 60, s. 21-22.

avlayarak geçirdiklerinden, harp ve darpta her zaman diğer uluslardan üstün olduklarından bahsetmiştir.<sup>36</sup>

Sonuç olarak, Araplar nezdinde tarihi Türk imajını yazılı kültürde en çok etkileyen Abbasî hilafetindeki "Birinci Türk Dönemi" olmuş, bu süreçte menfî olarak işlenen Türkler, ilerleyen süreçte Sünni-Şii çatışmasının çıkmasıyla, Şii tehlikesinin karşısında duran güç olarak müspet manaya dönüşmüştür. Sonrasında Türklerin, Haçlı Seferlerinde İslâm dünyasının güvenliğini sağlaması "kurtarıcı" sıfatını pekiştirmiştir.<sup>37</sup>

Fars edebiyatında ise Türk kelimesine eski İran ve Turan mücadeleleri doğrultusunda kimi zaman olumsuz anlamlar da yüklenmiştir. Firdevsî-i Tusî (ö. 1020)'nin, Sasaniler hükümetinin dağılmasına yani İran topraklarında İslâmiyet'in yayılmasına kadar geçen süreci çeşitli bölümler halinde ve epik olarak anlattığı eseri Şehnâme'de, Türk ve İran arasındaki ilişkiler doğrultusunda Türkler genelde olumsuz sıfatlarla anılmasına karşın Türk kadını güzelliği ile ön plandadır.

Şehnâme'de Türk kadınlarının tipleri şu şekilde vasıflandırılmıştır: ""şen bir bahar gibi", "gülbahçesi gibi yanaklar", "gül yanaklı", "ay yüzlü", "parlak güneş gibi", "renk itibariyle Yemen akiki gibi", "kırmızı yakut", "el değmemiş inci", "erguvan çiçeği", "mis kokulu mercan", "yükseklik itibariyle servi gibi", "yay kaş", "kemet saç", "peri yüzlü", "güzel yanaklı"". <sup>38</sup>

Yukarıdakiler dışında Türkler 'e yaptığı şu vasıflandırmalar da vardır: "" iri yarı, ulu", "erkek ejderha", "kan içici Türk", "kötü işli Türk", "biçare ve kötü soylu Türk", " öfkeli Türk", "cesur Türk", "savaşçı Türk", "Türkoğlu", "çirkin Türk", "öncü Türkler"". <sup>39</sup>

Şadi Aydın , "Türk: Klasik Fars Şiirinde Sevgili" adlı kitabında İranlı ünlü sözlük yazarı Ali Ekber Dehhoda "Lugatname-i Dehhoda" isimli sözlüğünde Türk

<sup>36</sup> el-Cahiz ve Türklerin Faziletleri=el Cahiz ve fezail el-etrak, haz. Ramazan Şeşen, İstanbul 2002.

<sup>37</sup> Şükran Fazlıoğlu, a.g.e, s. 56.

<sup>38</sup> Şadi Aydın, Türk: Klasik Fars Şiirinde Sevgili, Ankara 2012, s. 30.

<sup>39</sup> Şadi Aydın, a.g.e, s. 30-31.

maddesinde şunları yazdığını aktarmaktadır: ""Turk-hû: sevgili", "Turk-i bed-hû: sevgili", "Turk-vâr: Türk gibi", "Turk-zâde: Türk'ten doğmuş", "Turk-i aşkar: Merih", "Turk-i bed-hâh: düşman Türk", "Turk-i cefâger: cefâkar sevgili", "Turk-cûş: yarı pişmiş et", "Turk-i çarh: Seb'a-yı seyyare", "Turk-i Çin: güneş", "Turk-i dil-sitân: gönül alan sevgili", "Turk-i dil-keş: sevgili", "Turk-i felek: Merih", "Turk-i Hindu-hâl: siyah benli sevgili", Turk-i hisarî: ay ve güneş", "Turk-i hargehi: savaşçı sevgili", "Turk-i Hıta: Hıtalı Türk sevgili", Turk-i muarbed: Merih", "Turk-i nimruz: güneş", "Turk-i pencom-hisar: Merih", "Turk-i pencomin: Merih", "Turk-i rustaiyan: sarımsak", "Turk-i sinan-guzar: güneş", "Turk-i sultan-şukuh: sultan görkemli Türk (sultan görkeminde Türk)", "Turk-i Şirazî: Şirazlı Türk sevgili", "Turk-i zerd-kûlah: güneş", "Turk-i zulm-pişe: zâlim sevgili", "Turkan-ı çarh: Seb'a-yı seyyare", "Turkâne: Türk gibi", "Turkî kerden: terbiyesizlik ve edepsizlik etmek", "Türktaz: çapul, çapulcu", "Turktazî: hücum, baskın", "Turk-i tennaz: nazlı sevgili", "Turk-i gerdun: Merih", roh-i Turk: Türk yüzlü, güzel yüz", "Turk-i devat-dar: elinde diviti olan sevgili"". <sup>40</sup>

Fars Edebiyatında da aşağıda anlatılacağı üzere, Urdu edebiyatında olduğu gibi Türk kelimesine yiğitlik, güzellik gibi anlamlar yüklemişlerdir. Ancak, devletlerin birbiriyle olan sosyal, siyasal ve kültürel ilişkileri edebiyatı da şekillendirmiştir. Nitekim Türklerle her zaman dostane ilişkilerde bulunan alt-kıta devletleri, bunu edebiyatına da olumlu şekilde yansıtmışken, Türklerle tarih boyu mücadele halinde olan İranlılar da bu durum yukarıda gördüğümüz gibi farklı seyirler izlemiştir.

Türkler tarih boyunca ele geçirdikleri toprakları anayutlarına eklemişler, onları ikincil bir ülke olarak görmemişlerdir. Ele geçirdikleri bölgeye yerleşip, orayı yeni anayurtları olarak kabul etmişler, böylece Orta Asya'dan yola çıkarak her ele geçirdikleri bölgeyi yurt edinmişler, sonuç olarak da tarih boyunca farklı coğrafyalarda birçok yeni Türküli, Türküli ortaya çıkmıştır. Her yeni Türkülinde Türk milleti, öncekinden farklı bir kültür sentezine tabi olmuşlar, ama dil, devlet şeklinde teşkilatlanabilme, ordu yürütme yetisi gibi temel temel özelliklerini köklü değişmelere rağmen bir şekilde muhafaza

---

<sup>40</sup> Şadi Aydın, a.g.e, s. 33.

edebilmişlerdir. “Uzun mızraklar ve keskin kılınçlarla kurulmuş olan Türk devleti, bu usulle çok geniş sahaları hâkimiyetleri altına alabilmiştir”.<sup>41</sup>

Hindistan Pakistan Alt-kıtasına kuzeyden yaptıkları akınlarla bölgeyi yer yer ele geçiren ve çeşitli süreçlerle burada hâkimiyet kuran Türklerin bu coğrafyada oluşturdukları Hint-Türk kültürü de işte yukarıda zikredildiği gibi ele geçirdikleri yeni bölgeleri anayurtları olarak kabul edebilme yetisinden kaynaklanmaktadır.

Peki, yukarıda Batılılarda ve Araplarda incelediğimiz Türk imajına karşın alt-kıtada Türklere bakış nasıldır? Türk kelimesi ile ilgili Urdu diliyle yazılmış sözlüklere baktığımızda, genelde millet ismi olmasının yanı sıra cesur, yiğit, sevgili ve güzel anlamlarına geldiğini görmekteyiz. Urduca'da kullanılan Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelerin bulunduğu sözlükte Türk kelimesi millet ismi olmasının yanı sıra, mahub (sevgili) olarak da açıklanmıştır<sup>42</sup>. Diğer bir sözlükte<sup>43</sup> Yafes b. Nuh'un oğlu Türk'ün soyundan gelen ırkın adı olduğu yazmaktadır. Yine adı geçen sözlükte **Turk-tâzî** olarak kullanılan ifade hamle, yağmalama anlamlarında açıklanmaktadır. **Turkî -ba-Turkî cevâb denâ**, sertçe cevap vermek, sertçe karşılık vermek; **Turkî tamâm honâ**, biraz zorluk gördükten sonra yola devam etmek, gururunu yitirmek, işi bitmek; **Turkî - t'ôpî** İnce kadifeden yapılmış, ve Müslümanlar arasında genel olarak kullanılıp, şu anda bırakılmış olan, Aligarh Üniversitesinin üniformasının da mutlaka olması gereken bir parçası olan kırmızı fes olarak tanımlanmaktadır. Rûmî **t'ôpî** olarak da isimlendirilmiştir. Yine diğer bir sözlük olan İlmi Urduca Sözlükte<sup>44</sup> Türk kelimesi ile ilgili başlıklar şu şekilde yer almaktadır:

<sup>41</sup> Ş. Teoman Duralı, **Omurgasızlaştırılmış Türklük**, İstanbul, Degâh Yayınları, 2010, s. 31-32.

<sup>42</sup> Muhammed Abdullah Han Huşgî, **Ferheng-i Âmire(Urdu Zeban me Muste'mil Arabî, Farsî aur Turkî Elfaz)**, İslâmabad, Mukteder-i Kavm-i Zeban, 1989, s. 148.

<sup>43</sup> Şan'ul Hak Hakkî, **Ferheng-i Telaffuz**, İslamabad, Mukteder-i Kavm-i Zeban, 1990, s. 293.

<sup>44</sup> İlmî Urdû Lugat-Câmi, Vâris-i Ser Hindî Em-Ey, İlmî Kitâbhâne, Urdu Bazar, Lahor, 1983, s. 446-447.

**Türk:** 1. Türkistan'da yaşayanlar. 2.Türkiye ve Tatar bölgesinde yaşayan Müslüman bir kavim 3. asker, cesur. 4. Maşuk. 5. Müslüman.

**Türk- baçça:** Türk delikanlısı, güzel genç.

**Türk-tâz:** savaşçı, asker, yağmacı.

**Türk tâzî:** Savaş, yağma, hamle.

**Türk-suvâr:** Müslüman atlı, süvari. 1857 Özgürlük Savaşı'ndan önce İngiliz elbiseleri giydirilip, tüm teçhizatları hükümet tarafından karşılanan süvari.

**Türk-i Falak/Gardûn:** 1. Güneş. 2. Merih.

**Türk-ânâ:** Türk gibi.

**Türk-ânî:** Türk bayanlarının giydiği dökümlü bir elbise.

**Türkmân:** Türklerin azınlıkta olduğu yerlerde kullanılan halk ismi.???

**Türkan:** 1. Türk eşi. 2.Türk kadını. 3.Asker eşi. 4.Müslüman kadın.

**Türkî:** 1. Türklerin dili. 2.Türkistan atı. 3.gurur, kibir. 4.Türkistan'da yaşayanlar. 5.Türkistan'ı oluşturanlar. 6. Türkistanlı.

**Türkî- ba- Türkî cavâb dênâ:** Nasıl, ne şekilde söyleniyorsa aynı şekilde cevap vermek. 2. ters cevap vermek.

**Türkî pit'ê Tâzî kânpê:** (Türk dövülünce Arap korkudan titrer/kızım sana söylüyorum gelinim sen anla) başkasına verilen cezadan ders almak.

**Türkî tamâm karnâ:** 1. gururunu yitirmek. 2. cesaretini yitirmek.

**Türkî tamâm honâ:** 1. gururunu yitirmek 2. işi bitmek, son bulmak, geriye hiçbirşey kalmamak. 3. cesaretini yitirmek. 4. askerlik yeteneğini yitirmek. Tatar, Çinli Türk, (mec.) güneş.

**Turk-i nîmrûz:** güneş

**Turk-i falak:** güneş

**Turk-i gardan:** güneş.

**Turk-i sitemgar:** zalim sevgili.

**Turk suvar:** Müslüman sipahi. 2. Atlı.

**Turkan-ı çarh:** yedi yıldız: Zuhre, Müşteri, Zuhal, Utarid, Merih, Şems, Kamer (diğer sözlüklerde bu terkinin açıklaması olarak Merih gezegeni, güneş kullanılmış).

Yukarıdakilerin dışında, "Urdu Dictionary Board (Urduca Sözlük Kurulu)" tarafından hazırlanan sözlükte Urdu dilinde Turk ve Turkî kelimesi ve bunlardan türeyen deyim, tamlama ve terkipler örnekleriyle birlikte aşağıdaki gibidir<sup>45</sup>:

**Turk:** 1. Türkistan'ın yerlisi, Harezmi ve Çin arasında yaşayan, kendilerinin Yasef b. Nuh'un oğlu Türk'ün soyundan geldiklerini söyleyen Tatar kavimleri.

جم اس کے حلقہ بگوش ازبکی و ترک

جم اس کے حاشیہ بردار حبشی و

(Gavvâsî)<sup>46</sup>

Habeşistanlı ve Anadolulu onun kapısının kuludur

Özbek, Türk ve Moğol onun kölesidir.

2. Turk kelimesi, mecaz olarak maşuk, mahbub anlamında kullanılmaktadır.

اے ترک اس ادا سے نہ ہو گا شکار

ترجھی نظر نشانے پہ پڑتی نہیں

<sup>45</sup> Ayrıca konu ile ilgili bkz: Halil Tokar, "Urdu Dili ve Edebiyatında "Turk" ve "Turkî" Kelimelerinin Kullanımına Dair", **Şarkiyat Mecmuası**, C. IX, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2007, s. 71-99.

<sup>46</sup> Urdu Lugat(Târihî usûl par), V., Urdu Dictionary Board, Karaçi, 1983, s. 136.

(Sanam-hâna-i işk)<sup>47</sup>

Kızgın bakışla hiçbir zaman hedef tutturulmaz

Ey Türk/sevgili! Bu edayla gönlü tavlayamazsın.

تڑپ رہا ہے مگر پھر نظر ہے ترکش

خوشا یہ تیر ترا اور زبے شکار اے

(Şâd 'Azîm Âbâdî, Meyhâne-i Elhâm)<sup>48</sup>

Ey Türk! Senin bu okun o kadar hoş, avın o kadar şanslı ki

Can çekişiyor ama yine de gözü sadakta.

آنکھوں کی راہ سے دم نکلے تماشائی

وہ تماشا ہے ترا حسن پر آشوب اے

کا

ٹک

Ey Türk! Senin fitne dolu güzelliğin öyle gösteriştir ki

Seyredenin canı gözlerin yolundan çıkar.

Mecaz olarak, Asker, sipahi anlamında:

وہ ترک ہی نہیں جو نہ کھیلے شکار

ایما ہے عاشقوں سے یہی چشم یار کا

<sup>47</sup> Urdu Lugat(Târihî Usûl par), V, s. 137.

<sup>48</sup> Urdu Lugat(Târihî Usûl par), V, s. 137.

<sup>49</sup> Hâce Haydar Ali Âteş, **Külliyat-ı Âteş, Mekteb-i Şiir u Edeb**, Semenâbâd, Lahor, s. 11.



(Gonça-i Ârzû)<sup>50</sup>

Sevgili gözüyle aşıklara şu imada bulunuyor

Hergün ava çıkmayan Türk/sipahi asla olamaz.

**Türk Pîsar:** Türk delikanlı, güzel, genç, mahub, maşuk anlamlarına gelmektedir.

ایک غمّاز نے اس ترک پسر سے یہ ہے جو سودا کوئی شاعر وہ ترا مفتوں

(Savdâ, Mahzan-i Nikât)<sup>51</sup>

Bir gammaz o Türk delikanlısına

Şu şair Sevda sana gönlünü kaptırmış, dedi.

**Türk-i Çarh:** Merih/Mars gezegeni, güneş.

چشم ستارہ سحر، لون زحل سے دشمن ترک چرخ سے تیز نگاہ

(Mûmin, Mecmû'a-yı Kasâid)<sup>52</sup>

Kirpikler sürme rengini Zuhâl'den almış

Türk çarkının (Merih) hançerinden, Müşteri'nin bakışı daha keskindir.

Farsça'da olduğu gibi Urducada da Türk'ün Merih gezegenine benzetilmesi, Merih'in savaşçılık özelliğinden kaynaklanmaktadır. Merih feleğin başkomutanıdır ve elinde bir kılıç veya hançer ile tasvir edilir. Burçlar içinde yıldızı Merih olanların özellikleri, kuvvetli, öfkeli, sert ve cüretkâr yapıda olmalarıdır. Bu özellikler İran ve

<sup>50</sup> Urdu Lugat(Târihî Usûl par), V, s. 137.

<sup>51</sup> Urdu Lugat(Târihî Usûl par), V, s. 137.

<sup>52</sup> Urdu Lugat(Târihî Usûl par), V, s. 137

Urdu şairlerinin tanımladığı Türk imajına uyduğu için Türk kavramı Merih gezegeniyle birlikte düşünülmüştür.<sup>53</sup>

**Türk Çaşm:** Güzel göz, askerler nasıl övülüyorsa o şekilde övülen göz.

لیا ہے لوٹ مرا دل دیار کی مانند

خبر نہیں ہے مجھے ترک چشم نے

(Mîr Sûz, Divân)<sup>54</sup>

Bilmem ki hangi Türk/güzel gözlü

Gönlümü bir ülke gibi yağmaladı.

شکار کون سا ان کے لئے حلال نہیں

یہ ترک چشم تمہارے بڑے شکاری

(Tacalliyât-ı Işk)<sup>55</sup>

Senin bu Türk/güzel gözüne ne büyük avcı

Onun için olan hangi av helal olmaz

**Türk-i Çin**<sup>56</sup>: Çinli Tatar, mecaz olarak güneş.

**Türk-i Rûz/Rûzgâr**<sup>57</sup>: güneş (Câmi'u'l-lugât).

**Türk suvâr**<sup>58</sup>: Müslüman atlı, sipahi. (Câmi'u'l-lugât). 1857 ayaklanmasından önce, baştan ayağı İngiliz elbiseleri giyinip, tüm gereksinim ve teçhizatı hükümet tarafından karşılanan Hindistanlı süvari. Muhtemelen Türklerin giysilerinin de bu giyselere benzemesi sebebiyle bu ad verilmiştir.<sup>59</sup>

<sup>53</sup> Şadi Aydın, a.g.e, s. 31.

<sup>54</sup> Urdu Lugat(Târihî Usûl par), V, s. 137

<sup>55</sup> Urdu Lugat(Târihî Usûl par), V, s. 137

<sup>56</sup> Urdu Lugat(Târihî Usûl par), V, s. 137.

<sup>57</sup> Urdu Lugat(Târihî Usûl par), V, s. 137.

<sup>58</sup> Urdu Lugat(Târihî Usûl par), V, s. 137.

<sup>59</sup> Mevlevî Seyyit Ahmed Dehlevî, **Farhang-i Asafiya, C 1-2, Elf ta je**, Urdu Science Board, Lahor 1995, s. 603.

نہیں سوار رہے یاں سوائے ترک  
جہاں کہ نوبت و شہنائی و جہانجہ کی

(Şâh Kemâledîn Kemâl)<sup>60</sup>

Nevbet, şehnayı (zurna) ve düğün alayının olduğu yerde

Türkten başka süvari (asker) kalmaz.

**Turk-i falak:** Merih/Mars; güneş.

غیرت حق کی بجلیاں کوند رہی ہیں  
ترک فلک کو حکم ہے اک نئی ترک

(Bahâristân)<sup>61</sup>

Hakın gayret şimşeği her tarafta çakıyor

Feleğin Türk'ü/güneşe/Mars'a yeni bir hamle emri gelmiş.

دیکھا تجھے جو خون شہیداں سے  
ترک فلک زمین میں خجالت سے گڑ

سرخ شہ  
گیا<sup>62</sup>

Seni şehitlerin kanlarıyla kıpkırmızı gördüğünde

Güneş utanarak yere gömüldü.

**Turk-i gardûn:** (Tur felek), Merih, güneş.

جب آئی وہ ترکوں کی پلٹن نظر  
ڈرا ترک گردوں سر چرخ پر

(Sıdku'l bayân)<sup>63</sup>

O Türk asker alayı görününce

<sup>60</sup> Muhammedurrahman, **Ceng-i Âzâdî Key Urdu Şuerâ: 1857 tâ 1947**, Islamabad, Kavm-i İdâre Berây-ı Tahkîk-i Târih u Sekâfet, 1986, s.75-76

<sup>61</sup> Urdu Lugat(Târihî Usûl par), V, s. 137.

<sup>62</sup> **Kulliyat-ı Âteş**, s. 22.

<sup>63</sup> Urdu Lugat(Târihî Usûl par), V, s. 138.

Feleğin başındaki Merih korkuya kapıldı.

**Turk-mizâc:** acımasız, zalim, hamleci, kötü karakterli, yaramaz. (Câmi'u'l-lugât)<sup>64</sup>.

**Turk-nîmrûz:** Güneş (Câmi'u'l-lugât).<sup>65</sup>

**Turknî:** Kadın asker, saraylarda nöbet tutan ve koruma görevi gören kadın.<sup>66</sup>

**Turk huve to bhi nâ:** Türk/Müslüman oldu da ne oldu! Din değiştirmesine rağmen hiçbirşey değişmedi anlamına gelen bir Hindu atasözü (Câmi'u'l-lugât)<sup>67</sup>.

**Turkâ:** 1. Müslüman (Hindular arasında olan bir söyleyiş).

کھڑا تھا اس جگہ جب تجھ کو دیکھا

سکياں بولیاں کہ سوتا نہیں یہ ترکا

(Tâlib u Mûhenî)<sup>68</sup>

Kız arkadaşları dedi ki bu Müslüman uyumaz

Seni gördüğü yerde hala bekliyor.

**Turk-âna:** Türk gibi, Türk tarzında. 2. Maşukane, gönül çalan tarzda.

خدا کے سامنے وہ آج میرا نام لیتے

قیامت دم بخود ہے غمزہ ترکانہ

(Harf-i Temenna, 1943)<sup>69</sup>

Kıyamet nefesini tutmuş, gönül çalan şaşırıp kalmış

Allah'ın huzurunda onlar (melekler) benim methedince.

<sup>64</sup> Urdu Lugat(Târihî Usûl par), V, s. 138.

<sup>65</sup> Urdu Lugat(Târihî Usûl par), V, s. 138.

<sup>66</sup> Farhang-i Asafiya s. 604.

<sup>67</sup> Urdu Lugat(Târihî Usûl par), V, s. 138.

<sup>68</sup> Urdu Lugat(Târihî Usûl par), V, s. 138.

<sup>69</sup> Urdu Lugat(Târihî Usûl par), V, s. 139.

**Turk-tâz:**1. Hamle, saldırı, yağma. 2. salike sülukta gelen İlahi cezbe.

مثال زلف پڑی دل کے بیچ فوج      تری نگاہ نے جب آکے ترکتاز کیا  
(Velî)<sup>70</sup>

Senin bakışın gelip saldırıya geçince,

Zülûf gibi yenilgiye uğradı (darmadağınık oldu gönül)

خاموش میر شمع رسالت کی بجہ گئی      باد شمال ظلم نے کی صبح ترکتاز  
(Mîr, 1810)<sup>71</sup>

Zulmün kuzey rüzgarı sabah bir hamle yaptı,

Sus Mir, risalet mumu söndü.

اس جفا جو کو بعد مدت کے      ہاے پھر شوق ترکتاز ہوا  
(Bahâristân, 1931)<sup>72</sup>

Eyvah O cefâkâr uzun zamandan sonra

Tekrar yağmalama hevesine kapıldı.

**Turk-tâzî:** Yağma, hamle, saldırı.

بشر کو تیں نے بخشی سرفرازی      سبن پر کرنے لاگا ترکتازی  
(Fâiz Dehlevî, 1413)<sup>73</sup>

<sup>70</sup> Urdu Lugat(Târihî Usûl par), V, s. 139

<sup>71</sup> Urdu Lugat(Târihî Usûl par), V, s. 139.

<sup>72</sup> Urdu Lugat(Târihî Usûl par), V, s. 139.

<sup>73</sup> Urdu Lugat(Târihî Usûl par), V, s. 139.

İnsanoğlunu sen yücelttin ama

O herkese saldırmaya başladı.

2.sevgiliye yaraşır naz eda, işve.

جان عشاق ادائوں پہ نہ جاتی تھی کبھی

ترکتازی تری آنکھوں کو نہ آتی تھی

(Nâzım, Şu'le-yi Civâla, 1865)<sup>74</sup>

Senin gözlerinde hiçbir dem işve olmazdı

Aşıkların canı edalara kurban olmazdı

زمانہ ہو گیا پامال تیری ترکتازی کا

یہ آخر تا کجا مشق جفا کچھ حد بھی

(Külliyât-ı Hasret, 1916)<sup>75</sup>

Ey zâlim! Sen böyle ne zamana kadar cefâ edip duracaksın,

Uzun zaman önce senin işven ve cilven ayaklar altına alındı.

**Turknî:** Emirlerin ve sultanların saraylarında korumalık yapan ve kendisine saygı duyulan kadın asker.

**Turk u tâz:** Mücadele, çabalama, gayret, alt üst etme, yağma.

**Turkî:**

1. Türk milletine ait, Türk, Türkistana ait.

2. Güreşte Türkler'e ait yöntemler.

3. İyi nesil Türk atı.

کوئل آگے تھے خوش جلو میں سبھی

تازی ترکی عراقی و عربی

<sup>74</sup> Urdu Lugat(Târihî Usûl par), V, s. 139

<sup>75</sup> Urdu Lugat(Târihî Usûl par), V, s. 139

(Mîr, Kulliyât, 1055)<sup>76</sup>

Arap, Türk ve Irak atları

Mutluluk içinde hepsinden önde ilerliyordu.

4. Askerlik, erkeklik, mertlik, (mecazen) gurur.

ترکان کا ترکی نا چلے آیا ہے ترکان      ظاہر ہوا ہے شرع کا احکام تیرے

(Kulî Kutub Şâh, Külliyat, 1611)<sup>77</sup>

Şeri hükümler senin mektubundan anlaşılıyor ama

Türklerin mertliği bayram hilaline işlememiştir.

5. Türklerin dili, Türkistanda konuşulan dil.

6.( mec.) anlaşılmayan dil.

7. Emir Hüsrev'in icad ettiği bir musiki makamı.

**Turkî Afîm:** Küçük Asya'da kullanılan bir efsun türü.

**Turkî ba Turkî bolnâ:** Mertçe konuşmak, cevap vermek.

**Turkî ba Tûrkî cevab denâ:** Anlayacağı dilde cevap vermek, sert cevap vermek, terslemek.

**Turkî ba Turkî sunnâ:** cevabını almak, sert cevaba maruz kalmak.

**Turkî Pite Tâzî kânpe:** (deyim) Türk dövülünce Arap korkudan titrer, Birine ceza verip herkesi korkutmak. (kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla).

**Turkî Tamâm şod:** herşeyini kaybetmek, geriye hiçbirşey kalmaması.

<sup>76</sup> Urdu Lugat(Târihî Usûl par), V, s. 144.

<sup>77</sup> Urdu Lugat(Târihî Usûl par), V, s. 144.

**Turkî tamâm karnâ:** Onurunu kaybetmek.

**Turkî tamâm honâ:**

1. Gurunu yitirmek, işi bitmek.

ابھی ترکی تمام ہوتی ہے

ترکٹازی پہ تو جو باندھے کمر

(Cûşîş, Divân, 1801)<sup>78</sup>

Sırtını yağmaya yaslayanların

Artık işleri bitti.

2. Bitmek, geriye hiçbirşey kalmamak, işi bitmek.

3. Tüm cesaret ve askerlik yeteneğini kaybetmek.

کمال ایسا دکھایا لشکر ترکی نے میدان

ہوئی ترکی تمام ان کی جو تھے یونان

(Selîm Pânîpatî, Afkâr-ı Selîm, 1925)<sup>79</sup>

Türk ordusu ceng meydanında öyle bir üstünlük gösterdi ki

Yunanlıları destekleyenler cesaretlerini kaybettiler.

**Turkî Tavâ:** üzerinde ekmek pişirilen tava.

**Turkî Topî:** Türk şapkası, kırmızı fes.

**Turkî Zarb:** Saz çalma usulü.

**Turkî gusul:** Türk hamamı.

<sup>78</sup> Urdu Lugat(Târihî Usûl par), V, s. 145.

<sup>79</sup> Urdu Lugat(Târihî Usûl par), V, s. 145.



**Turkî kulâh-ı çâr gul:** Müslüman dervişlerin giydiği külah, dört güllü Türk külahı.

سر پہ جو ترکی کلاہ چار گل اوڑھے      ترک دنیا دل سے کر بیٹھا ہے  
(Kulliyat-ı Zafar, 1845)<sup>80</sup>

Dünyayı gönülden terkederek derviş gibi oturduysa ne olmuş!

Başına dört güllü Türk külahı takarak.

**Turkî ke hâth parâ Tâzî ke kân huve :** (deyim)Türk'ün dövülmesi Arap'ın kulağına küpe olur.

**Turki nâ çalnâ:** Onurunu yitirmek.

**Turkiyân urânâ:** Türkçe konuşmak, (mecaz) böbürlenmek.

**Turkiyyet:** Türk olma özelliği

**Turkî tamâm hânâ:**

1. işve.

یا آج ترک چشم کی ترکی تمام ہے      یا دل مقابلے کی نہیں تاب لا سکا

(Dâğ)<sup>81</sup>

Ya gönül yarışa güç yetirebildi

Ya da Türk gibi güzel sevgilinin işvesi sona erdi.

<sup>80</sup> Urdu Lugat(Târihî Usûl par), V, s. 145.

<sup>81</sup> Fahreddîn Siddikî Aser-Muhammed Ali Encüm- Tebessum Zehrâ, **Urdu Muhâvere**, Izharsons Publication, Lahor, s.128.

XVI. yy.da yaşanmış olan ve bir gazelinde başka bugüne başka bir eseri ulaşmamış olan Molla Hayâlînin bu gazelinin makta beyitinde Türk kelimesi şu şekilde geçmektedir:<sup>82</sup>

فارسی میں ہے بلالی ترکی میں ہے      دکن میں ہے خیالی، ہے شاعری کے

Farsça'da Hilâlî, Türkçe'de Cemâlî,

Dekken'de Hayâlî şairlikte hünerlidir.

---

<sup>82</sup> Cemîl Câlibî, **Tarih-i Adab-ı Urdu**, C. I, s. 408.

### 3. BÖLÜM: 93 HARBİ'NDEN SONRA HİNDİSTAN- PAKİSTAN ALT-KITASI'NDA URDUCA VE FASRÇA ŞİİRDE TÜRKİYE VE TÜRKLER

#### 3.1. 93 HARBİ'NİN ŞİİRE YANSIMASI

Rusya'nın Balkan siyaseti ile İstanbul ve Boğazları ele geçirerek sıcak denizlere inme politikası sonucu 1853 yılında Osmanlı İmparatoruğu ile arası iyice açılmıştı. 1839 yılından itibaren Tanzimat adıyla devletin bütün kademelerinde birtakım reformlar gerçekleştirmesi İngiltere ve Fransa'nın sempatisini kazanırken Rusya'yı oldukça rahatsız etmişti. Bu nedenle de Rusya, Osmanlı idaresi altında yaşayan azınlıkları Hristiyanlık çemberi ile biraraya getirerek hükümete karşı isyana teşvik etme çalışmalarına ivme kazandırmıştı. Zaten daha önce 1804 yılında Sırp isyanı ile Balkan ülkeleri arasında Osmanlı'ya karşı hareketlenmeler başlamış bulunmaktaydı. 1853 yılında Rusya'nın Eflak ve Boğdan'ı işgal etmesi ise Kırım Harbi ile bitecek yeni bir savaşın başlangıcı olmuştu.<sup>1</sup>

Rusyanın bu işgali Doğu Avrupa'nın ve Balkanların siyasî dengesi ile ilgilenen Avusturya ve Prusya'nın da işine gelmiyordu. Fransa ve İngiltere ise Rusya'nın siyasetini tehlikeli ve çıkarlarına aykırı görmekle birlikte ilk etapta sessiz kalmayı tercih etmişlerdi.

Rusya'nın Eflâk ve Boğdan'ı boşaltmaması üzerine 4 Ekim 1853 tarihinde iki ülke arasında Kırım Harbi olarak adlandırılan savaş başlamış, başlangıçta Türk ordusu bazı başarılar sağladıysa da Ruslar'ın 30 Kasım 1853 tarihindeki Sinop Baskını ile Osmanlı'nın gücü kırılmıştı. Sinop yenilgisi üzerine İngiltere ve Fransa, Rusya'nın

---

<sup>1</sup> Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri), C. V, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1983, s. 232.

gücünü anlayarak Osmanlı'nın yanında savaşa dahil oldular. Savaş sonrası 30 Mart 1856 tarihinde imzalanan Paris Antlaşması ile son bulan Kırım Harbi sonucunda, savaşın galiplerinden biri olan Osmanlı esasında savaştan çok büyük zarar alarak çıkmış, savaşı yürütebilmek için Avrupalı devletlerden ödeme gücünün üstünde borç almıştı. Savaşın hemen ardından ilan edilen Islahat Fermanı ile yasalar önünde dine bakılmaksızın eşitlik sağlanmış ve aslında "Osmanlı Devleti bu fermanı kendiliğinden ilân ettiğini dünyaya açıklamakla, hükümranlık haklarını yalnızca şekil yönünden kurtarmış, gerçekte ise Osmanlı İmparatorluğu'nun Hristiyan tebaasının refahını düşünmek ve bu hususta gereken kararları almak Avrupa büyük devletlerinin eline geçmişti.<sup>2</sup> Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki asırlık emellerini gerçekleştirmek, Osmanlıları Avrupa'dan atmak, yukarıda da söylediğimiz gibi, İstanbul'u ele geçirerek sıcak denizlere inmek isteyen Rusya, Balkanlardaki Hristiyanları özellikler Slavları korumak bahanesiyle Kırım Harbi'nin intikamını almak için, Osmanlı toprak bütünlüğüne en çok taraftar gözüken Fransa'nın 1870 yılında Prusya karşısında ağır mağlubiyete uğraması ile kuvvetler dengesinin Osmanlılar aleyhine bozulduğunu fırsat bilerek Paris Antlaşmasında yer alan "Rusya'nın Karadeniz'de donanma ve tersane bulundurmaması" hakkındaki maddeleri tanımadığını ilân etmiştir. Böylece, Rûmî takvime göre 1293 senesinde denk geldiği için 93 Harbi olarak adlandırılan savaş 24 Nisan 1877 tarihinde Osmanlı Devleti ile Rusya arasında başlamıştır. Osmanlı Devleti, hem batı sınırındaki Tuna, hem de doğudaki Kafkas Cephesinde savaşmıştır.

Bu savaşta, Bulgaristan ve Balkan geçitlerinin birleşme noktası olan Plevne, Osman Nuri Paşa<sup>3</sup> tarafından 19 Temmuz-10 Aralık 1877 tarihleri arasında savunulmuş ve yoğun saldırılara direnirken malzeme, mühimmat ve yiyecek sıkıntısının baş göstermesi ile direnme giderek güç bir hâl almıştır. Rus başkomutanı Osman Paşa'ya

---

<sup>2</sup> Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, s. 250.

<sup>3</sup> Bkz. Metin Hülâgu, **Gazi Osman Paşa (1833-1900): Askeri ve Siyasi Hayatı**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1993, Enver Behnan Şapolyo, **Türk Rus Savaşları Tarihi Gazi Osman Paşa ve Plevne Müdâfaası**, İstanbul 1959; Rifat Gökçen, **Gazi Osman Paşa**, İstanbul 1983; Mehmet Saray, "Balkanlarda Rus Yayılması Gazi Osman Paşa ve Plevne Müdâfaası", **İ. Ü. Tarih Enstitüsü Dergisi**, sy. XIII, s. 571; M. Şakir Ülkütaşır, "Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa'nın Hayatı", **Türk Kültürü Dergisi**, sy. 182, Ankara 1961, s.67-\_; M. Çağatay Uluçağ, **Gazi Osman Paşa**, İstanbul 1957.

kahramanlığını öven bir mektup göndererek teslim olmasını teklif ettiyse de Osman Paşa, bunu kabul etmeyerek direnmeye devam etmiştir. 42 binlik Türk kuvveti 72 topla 130 bin Rus ve Romanya askerine ve 450 topa karşı savaşmıştır.<sup>4</sup> Ancak durumun çaresizliği karşısında, Osman Nuri Paşa 10 Aralık 1877 tarihinde askerleri ile birlikte teslim olmuştur. Osman Nuri Paşa ileriki sayfalarda inceleyeceğimiz gibi adına Urduca şiir yazılan Türk komutanlarından biri olmuştur.

Kafkas cephesi komutanı Ahmet Muhtar Paşa komutasındaki askerler de başarılı bir savunma gösterdilerse de Kars, Ardahan, Rize, Artvin ve Batum Berlin Antlaşması ile Ruslara bırakılmak durumunda kalmış ve 16 Mart 1921 tarihinde imzalanan Moskova Antlaşması ile de Rusların elinde kalmıştır.

93 Harbinin ardından 3 Mart 1878 tarihinde Yeşilköy (Ayestefonos) Antlaşması imzalanmış ve buna göre Rusya Balkanlar'a tamamen hâkim bir güç haline gelmiştir. Böylece Osmanlı İmparatorluğu 513 yıldır yurt tuttuğu Balkan topraklarından 7 ay gibi kısa bir süre içinde vaz geçmek durumunda kalmıştır. Bu durum, askerî ve siyasî hezimetin yanında, sosyal açıdan da feci sonuçlar doğurmuş, Balkanlarda yaşayan yüzbinlerce Türk vatandaşı evlerini bırakarak Anadolu'ya ve İstanbul'a göç etmek durumunda kalmıştır.

Osmanlı'da tüm bu süreç yaşanırken Hindistan'da 1857 ayaklanmasının ardından İngiltere bölgedeki tek etkin güç olmuş, siyasi, sosyal ve kültürel açıdan İngilizler tarafından yeni düzenlemeler yapılmış, Müslümanlar kendi ülkelerinde ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmeye başlamışlardır. Manevi açıdan büyük değişimler yaşamak durumunda kalan ve yeni yöneticelerine yabancılaşan Hindistan-Pakistan alt-kıtası Müslümanları son bağımsız İslâm Devleti olan Osmanlı Devletine gönülden bağlanarak çeşitli yollarla yardım etmeye çalışmışlar, ilk kez Kırım Harbi ile ortaya çıkan bu yakınlık duygusu 93 Harbi ile iyice belirginleşmiş, çeşitli bölgelerde Türkler için yardımlar toplanmış, Rusya'yı protesto gösterileri yapılmıştır.<sup>5</sup> Bu durum edebiyata da

---

<sup>4</sup> Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, C. VIII, Ankara, 1983, s. 51.

<sup>5</sup> “Turkey and Pakistan-Relations Between Turks and Muslims of Indo Pakistan Subcontinent”, Chapter III British Hegemony and Muslim Awakening, Pakistan Publications, Karachi, s. 15-23.

yansıdığı, Türklerin yiğitliğini, cesaretini, hayran olunacak karşı koyuşlarını konu alan şaheserler ortaya çıkmıştır<sup>6</sup>. Bu süreçte özellikle Plevne Savunması kahramanı Gazi Osman Nuri Paşa Türklerle ilgili yazılan bu eserlerde önce çıkan şahsiyetlerden olmuştur.

1892 yılında Anadolu-Suriye ve Mısır'a seyahat eden Şibli Numanî İstanbul'da bulunduğu üç aylık süreçte Gazi Osman Paşa ile de tanışmış buna "Anadolu-Suriye-Mısır Seyahatnamesi" adlı eserinde şu şekilde yer vermiştir:

"Gazi Osman Paşa Plevne'de 24 bin Rusu yaralayan, 8 binini de kılıçtan geçiren işte o ünlü generaldir. Rus kralı, bütün askeri gücünü onun karşısına dikmişti ve kendisi de orduların başındaydı. Gazi Osman Paşa askerlerin azlığına ve yiyeceklerinin azalmasına hatta tükenmesine rağmen, bütün Rus güçlerine karşı uzun süre savaştı. Sonunda hiçbir yardım ulaşamadığı için göğüs göğüse yaptığı meydan savaşında yaralanarak esir düştü. Dünyada benzeri az görülen bu yiğit askere Rus çarının kendisi kılıç kuşattı ve aylarca yanında konuk etti. Bu olaylar o günlerde gazeteler aracılığı ile bütün dünyaya yayıldı. Çocuklar bile ünlü, yiğit komutanın adını öğrenmişti".<sup>7</sup>

Yusuf Karaca tarafından Türkçeye çevrilen bu seyahatnamenin giriş kısmında ayrıca Süleyman Nedvî tarafından kaleme alınan **Hayat-ı Şibli** adlı eserden bu tanışmayla ilgili şöyle bir hususa yer verilmiştir:

"Bir gün çok sevdiğim ve derin hayranlık duyduğum, dünyanın Plevne kahramanı olarak tanıdığı, gönüllere taht kurmuş olan Gazi Osman Paşa'yı ziyarete gitmiştim. Görüşme esnasında karşılıklı derin bir saygı ve sevgi yakınlığı sergiliyorduk. Bu yüzden elini elime almış bırakmıyordum. Gönlümdeki derin saygıyı ve hayranlığa ulaşan sevgiyi bu hareketimle daha iyi göstermeye çalışıyordum. Bir ara dayanamadım ve:

---

<sup>6</sup> Hanif Fauk, **Atatürk (Urduca Yayınlarında)**, Ankara, Ankara Üniversitesi DTC Fakültesi Yayınları, 1979, s. 7.

<sup>7</sup> Şibli Numanî, **Anadolu-Suriye-Mısır Seyahatnamesi**, terc. Yusuf Karaca, Risale Yayınları, İstanbul 2002, s. 127.

-İslâm düşmanlarına hangi elinizle saldırdınız, gösterin de müsadenizle o mübârek eli öpeyim, dedim.

Bunun üzerine o nazik şerefli insan, büyük ve yiğit komutan bana:

-İlme hizmet için çalışan ve durmadan yazan sizin eliniz öpülmeye daha layıktır, diyerek zorla benim elimi öptü"<sup>8</sup>

Bu olay yaşanırken Şibli Numanî 60, Gazi Osman Paşa ise 35 yaş civarındadır.

93 harbi ve yukarıda da zikrettiğimiz gibi bu savaşta öne çıkan isimlerden Gazi Osman Paşa ile ilgili Hindistan Pakistan alt-kıtası şairlerinden İsmâîl Mirathî ve Ekber Allahâbadî'nin şu şiirleri kaleme almıştır:

Mevlevî İsmâîl Mirathî (ö.1917) çocuk edebiyatı alanında tanınmasına rağmen Aligarh Hareketinden etkilenen Hindistan-Pakistan alt-kıtası milli şairlerinden biridir.<sup>9</sup> Müslümanların saygınlıklarını kazanmaları için okla yayla kılıçla değil ilim ve sanatla kuşanmaları gerektiğine inanarak eğitime önem vermiştir. Çok uzun olup ancak bir kısmı bugün elimize kadar ulaşabilmiş olan "Plevne Mersiyesi" başlıklı şiiri aşağıdadır:

مرثیہ پلیونا<sup>10</sup>

تھی صبح شبِ تار کی مانند کھر سے

آتی تھی نظر فوجِ ادھر سے یا نہ ادھر سے

جو چیز کی تھی سامنے غائب تھی نظر سے

دشوار تھا اس وقت گزر راہ گزر سے

ناگاہ قدم روس کے لشکر نے بڑھایا

<sup>8</sup> Şibli Numanî, **Anadolu-Suriye-Mısır Seyhatnamesi**, terc. Yusuf Karaca, İstanbul, Risale Yayınları, 2002, s. 12.

<sup>9</sup> İsmail Mirathi hakkında daha fazla bilgi için bakınız: Muhammedurrahman, **Urdu Me Beççun ka Adab**, Karaçi 1971; Muhammed Eslem Seyfi, **Mukaddime-yi Hayât u Kulliyât-ı İsmâîl Mirathi**, Dehli 1939.

<sup>10</sup> Hazreti Mevlana Mevlevi Muhammet İsmail Sahib, **Kulliyat-ı İsmail**, Sabak Müderris-i Farisi Government Central Normal School Agra, Defter-i İshaat, Dey Orriental Publishing Company, Orriental House Miret 1910, s. 214-216.

جنگاہ میں لشکر کو ہر افسر نے بڑھایا  
 اس معرکہ سخت میں تھا زار بھی موجود  
 اور لشکر روسی کا سپہدار بھی موجود  
 رومانیہ کا والی غدار بھی موجود  
 جنرل تھے بڑے نامی و جرار بھی موجود  
 رومانیہ اور روس کے لشکر ہوئے باہم  
 دو بحر تھے اک کوہ کی جنبش پے فراہم  
 روشیا نے کئے جمع سوا لکہ سپاہی  
 تھی شاق زبس حملہ اول کی تباہی  
 نقصان گزشتہ کی مکافات جو چاہی  
 دکھلائی بڑی دھوم سے اب شوکت شاہی  
 باقی نہ رہی جائے بجز خیمہ و خرگاہ  
 صحرائے پلونہ میں ہوئی بند گزرگاہ  
 میدان میں ہوئی تیں طرف فوج مقرر  
 جنگ آور و جرار مقرر ہوئے افسر  
 تھا سلسلہ توپوں کا ہر اک سمت برابر  
 یوں وادی و کہسار میں پھیلے تھے ستمگر  
 پلٹن پہ تھی پلٹن تو رسالہ پہ رسالہ  
 روسی تھے پلونہ پہ کہ مہتاب پہ ہالہ



اُس وقت دیا دمدمہ ترک نے پیغام  
 ہے مستعد جنگِ صفِ لشکرِ اسلام  
 او روس خبردار بس آگے نہ بڑھے گام  
 یہ توپ کا گولہ ہے تمہارے لئے انعام  
 عثمان دلاور کے وہی شیر کہڑے ہیں  
 پہچانتے ہو حملہ اول میں لڑے ہیں  
 جب زار نے عثمان پہ کی تاخت دوبارہ  
 جو زور تھا لشکر کا وہ ڈالا وہیں سارا  
 اور اُن کے میدان میں ہوا خود بھی صف آرا  
 لیکن نہ دیا قسمتِ واژوں نے سہارا  
 ہر حملہ میں اوندھا ہی پڑا زار کا لشکر  
 قسمت نہ لڑی گرچہ لڑا زار کا لشکر  
 برّاقی سنگین سے تھی آنکھ جھپکتی  
 شمشیر بھی تھی صاعقہ کردار لپکتی  
 اور گولی پہ کولی متواتر تھی ٹپکتی  
 میدان میں قضا پھرتی تھی گشتوں کو تھپکتی  
 بندوق شرر بار سے جلتا تھا بیاباں  
 توپوں کے گرجنے سے دھلتا تھا بیاباں

لشکر کی چڑھائی تھی کہ دریا کی چڑھائی  
تھی کوہ و بیابان پہ گھٹا سی امنڈ آئی  
دھوں دھان کے سوا کچھ بھی نہ دیتا تھا سنائی  
فوجوں کے سوا کچھ بھی نہ دیتا تھا دکھائی  
ہتھیار ہر اک سمت چمکتے تھے جہما جہم  
اور حادثہ جنگ تھا تیزی پہ دمام

#### PLEVNE MERSİYESİ

Sabah, sisten karanlık gece gibiydi  
Ordu, hiçbir yerden görünmüyordu  
Ortalıkta her ne varsa göz önünde değildi  
Bu zamanda geçitten geçmek zordu  
Aniden Rus ordusu saldırmaya başladı  
Savaş meydanında orduda her subay ileriye sürdü  
Bu çetin savaşta Çar da oradaydı  
Rus ordusunun başkumandanı oradaydı  
Romanya'nın acımasız valisi de oradaydı.  
Ünlü komutan ve savaşçı da oradaydı  
Rus ve Romen ordusu ittifak ederek

Bir dağın etrafında birleşmiş iki deniz gibiydi.  
Rus ordusu 125 bin askerdi  
İlk saldırının tahribatı derin  
Önceki zaiyatın karşılığını vermek için  
Padişahlığının tüm görkemini ortaya koymak istedi.  
Kampların ve askeri çadırların dışında hiçbirşey kalmadı  
Plevne Sahrasının tüm yolları kapandı.  
Meydanda üç tarafta ordu konulanmış,  
Savaşçı ve yırtıcı komutanlar tayin edilmiş,  
Toplar yanyana muntazam sıralanmıştı.  
Vadi ve dağlarda zalimce yayılmışlardı  
Bölük bölük, kıta kıta (müfreze müfreze, süvari süvari)  
Plevne'de Ruslar ayın halesi gibiydi.  
O vakit Türk topçusu şu mesajı verdi:  
İslâm ordusu savaş için saf tutmaya hazırdır.  
Ey Rusya, dikkat et! Bir adım dahi ileri atma  
Yoksa bu top güllesi senin için bir hediye olacaktır.  
Yiğit Osman'ın aslanları saf tutmuş duruyor  
İlk hamlede onların nasıl savaştıklarını gördün.  
Çar, Osman'a tekrar saldırınca

Tüm gücüyle ordusunu ileri sürdü.  
O savaş meydanına gelip kendisi de saf tutmuştu  
Ama kötü kısmet yardım etmedi  
Her saldırıda Çar'ın ordusu geri püskürtüldü  
Askeri savaşmasına rağmen kismeti ona yardım etmedi  
Süngülerin parlaklığıyla aydınlandı gözleri.  
Kılıç da yıldırım misali düşüyordu  
Mermi, üstüne mermi atılıyordu  
Meydanda kader ölüm şeklinde tecelli ediyordu.  
Tüfeklerden çıkan kıvılcımdan çöl yanıyordu  
Topun gümbürtüsünden çöl sallanıyordu  
Bu bir ordu saldırısı mıydı yoksa sel mi?  
Çöl ve dağlarda kara bulutlar çıka geldi  
Islık seslerinden başka hiçbirşey duyulmuyor,  
Hiçbirşey görülmüyordu.  
Etrafta sadece silahlar parlıyordu  
Anbean sıcak savaş yaşanıyor.

Mevlana İsmâil Mirathî önderliğinde toplanan Mirath bölgesi halkı yaralı Türkler için yardım toplamış, toplantı sırasında uzunca bir konuşma yapan Mirathî konuşmasının

sonunda okuduğu şiirle de herkesi etkilemiştir.<sup>11</sup> 93 Harbini anlattığı "Türk - Rus Savaşı" başlıklı şiiri şöyledir:

### جنگِ روم و روس<sup>12</sup>

حالاتِ روم سے ہمیں دن رات کام ہے  
اخبار کا ورق نہیں خوان طعام ہے  
کیسے خیال جنگ میں روزے گزر گئے  
معلوم بھی نہیں کدھر آئے کدھر گئے  
سو جہا نہ اور کچھ ہمیں اس بھوک پیاس میں  
دن کا ٹٹے رہے انہیں خبروں کی آس میں  
روزہ خبر بغیر ہمیں بار ہو گیا  
آیا جو تار فتح تو افتار ہو گیا  
چھٹکی ہوئی ہی چاندنی اور صاف آسماں  
چپ چاپ ہے، زمین تو سنسان ہی جہاں  
پتا بھی دیکھئے تو کھڑکتا نہیں کوئی  
طائر بھی آشیاں میں پھڑکتا نہیں کوئی

<sup>11</sup> Turkey and Pakistan-Relations Between Turks and Muslims of Indo Pakistan Subcontinent, s. 18.

<sup>12</sup> **Kulliyat-ı İsmail**, Hazreti Mevlana Mevlevi Muhammet İsmail Sahib, Sabak Müderris-i Farisi Government Central Normal School Agra, Defter-i İshaat, Dey Orriental Publishing Company, Orriental House Miret 1910, s. 69-71.

خلق خدا پڑی ہوئی سوتی ہے بے خبر  
 بجنے لگا ہے اتنے میں نقارہ سحر  
 اس وقت جاگتے ہیں تو آتا ہی یہ خیال  
 اے ماہ کیا ہے خطہ بلغیریا کا حال  
 کیا اب بھی گونبختا ہے وہ میدان توپ سے  
 آتش فشاں ہے لشکر عثمان توپ سے  
 بلقان کے دروں میں سلیمان صف شکن  
 کیا اب بھی ہی غنیم کے لشکریں شعلہ زن  
 کیا خیمہ زن ہوئی ہے محمد علی کی فوج  
 یا **جنترہ** کی سمت رواں ہے مثال موج  
 بیکر کے شہسوار ہیں کس داروگیر میں  
 کیا غلغلہ ہے کوچ کا ترکی بیر میں  
 کیا اب بھی ہیں مجاہد اسلام جاگتے  
 ببیت سے جن کی روسیہ پھرتے ہیں بھاگتے  
 کیا اب بھی ترکتاز میں ترکی سوار ہیں  
 جن غازیوں کی تیغ سے روسی فگار ہیں  
 کیا کر رہی ہے احمد مختار کی سپاہ  
 فیروزمند غازی جرار کی سپاہ

اے ماہِ نور بارِ سفر میں ہے تو مدام  
 حالاتِ جنگ کے تجھے معلوم ہیں تمام  
 تو جا کے معرکہ میں چمکتا ہے رات بھر  
 اور سیر دیکھنے کو ٹھٹکتا ہے رات بھر  
 کرتے تھے اس طرح سے خیالی خطاب ہم  
 جب دیکھتے تھے لطفِ شبِ ماہِ تاب ہم  
 لیکن ہجوم اب تو ہے ابرِ بہار کا  
 ہے آسماں نمونہ صفِ کارزار کا  
 بجلی کے کوندنے میں ہے شمشیر کی ادا  
 اور بادلوں کی گھور گرج توپ کی صدا  
 یوں ابرِ جھوم جھوم کے آتا ہے بار بار  
 شکایت ہے جیسے حملہ ترکانِ ذی وقار  
 بد دل ہے فوجِ روس تو ہو اور بھی خراب  
 عثمانیوں کا دبدبہ ہو جائے کامیاب  
 ہے یہ دعائے شام یہ ہی نالہٴ سحر  
 ہوں ترکِ فتحیابِ خدا یا بکر و فر  
 ابرِ سیہ کی طرح سے آتا ہے جھوم جھوم  
 خود زار بھی گیا ہے کمالِ غرور سے

اور فوج جمع کی ہے بہت دور دور سے  
عثمان یا خدا انہیں زیر و زیر کرے  
سیلاب خون روس سے مٹی کو تر کرے  
ترکوں کو ایسی شوکت و شان و جلال دے  
جو زلزلہ غنیم کے لشکر میں ڈال دے  
مشرق کی سمت سے ہو سلیمان گرم کار  
افواج زاروچ کو دکھا دے رہ فرار  
بیلگریا میں ختم ہو ہنگامہ جنگ کا  
رومانیہ نشانہ ہو ترکی تفنگ کا  
دم بند روسیوں کا ہو صمصام ترک سے  
بھاگے سپاہ روس فقط نام ترک سے  
محمود روز عید ہے دل سے دعا کرو  
حامد یہ التجا بحضور خدا کرو  
ترکی سپاہ میں علم فتح ہو بلند  
پہنونچے سپاہ زار کو آزار اور گزند

## TÜRK RUS SAVAŞI

Anadolu'da olanlarla ilgili gece gündüz merak içindeyiz



Gazete yaprağındaki haberler sanki bizim için yemek içmek gibi zorunlu hale geldi

Savaş düşüncesiyle oruç öyle bir geçti ki,

Ne zaman başladı, ne zaman bitti hiç anlaşılmadı.

Bu açlık ve susuzlukta başka birşey düşünmedik

Bu haberler ile günlerimizi geçirdik.

Oruç, bize haberler almazsak yük oldu

Fetih telgrafı gelince ise adeta iftar oldu.

İşte parlak ay,berrak gökyüzü

Yeryüzü sessiz, cihan kederli

Bakın yaprak bile hiç kımıldamıyor

Kuşlar dahi yuvasında hareketsiz

İnsanlar da habersiz uyuyor iken

Sahur davulu çalmaya başladı.

Şimdi uyanınca şu düşünceye dalıyorum:

Ey ay! Nedir bu Bulgaristan'ın durumu?

O alanda yine top sesleri yankılanıyor mu?

Osmanlının ordusundan toplar hala atılıyor mu?

Balkan kapılarında safları yıkıp geçen Süleyman

Acaba hala düşman ordularına saldırıda bulunuyor mu?

Mehmet Ali<sup>13</sup>'nin ordusu kamp kurdu mu?  
Ya da "Cantara" ya doğru dalga misali akıyor mu?  
Süvariler hangi savaşta şimdi?  
Rusyanın, heybetinden korkup kaçtığı  
Cesur Türkler göç etmeyi mi düşünüyor?  
O İslâm mücahitleri hala uyank mı?  
Hani kılıçlarıyla Rusları yaralayan gazilerden  
Hala yağmada Türk süvariler var mı?  
Ahmet Muhtar<sup>14</sup>'in ordusu ne yapıyor?  
Yiğit muzaffer gazinin ordusu  
Ey nurlu ay! Sen sürekli seyir halindesin  
Savaşta olup bitenleri çok iyi bilirsin.  
Sen savaş meydanında gece boyu parlar durursun  
Savaşı için hayranlıkla gece boyu ağır ağır ilerlersin.  
Mehtaplı gecenin çekiciliğini gördüğümüzde  
Biz bu şekilde hayali konuşmalar yapardık.  
Ama şimdi bahar bulutları hücumda  
Gökyüzü de tıpkı savaş meydanını andırmakta.

---

<sup>13</sup> Mehmet Ali Paşa, Alman kökenli Osmanlı generalidir. Savaşın ilk aylarında Tuna cephesi komutanı olarak görev yapmıştır.

<sup>14</sup> Ahmet Muhtar Paşa, 93 Harbinde Kafkasya Cephesi komutanıdır.

Şimşeğin çakmasında kılıç edası,  
Gök gürültüsünde top sesleri var.  
Bulutlar titreyerek tekrar tekrar öyle geliyorlar  
Ağırbaşlı Türklerin hamlesi gibi şikayet ediyorlar  
Korkak Rus ordusu daha da hezimete uğrasın!  
Osmanlıların debdebesi başarılı olsun!  
Sabahtan akşama dua edip duruyoruz,  
Ey Allah'ım! Türkler başarılı olsun.  
Osman'a saldıran Rus ordusu  
Siyah bulutlar gibi akın akın geliyor.  
Çar da kendinden fazlaca emin olarak geldi,  
Uzaklardan askerleri topladı.  
Ey Allah'ım! Osman onları yerle bir etsin!  
Rusların kan selinden toprak ıslansın!  
Türlere öyle şan, şevket, yücelik ver ki  
O korku düşman ordusunu yıkıp yok etsin!  
Doğudan Süleyman saldırısın!  
Çarın oğlunun ordusuna yenilgi yolunu göstereyin!  
Bulgarsitan'da savaş sona ersin!  
Romanya tüfeğinin hedefi olsun!

Türklerin keskin kılıcından Rusların nefesi kesilsin

Rus askeri Türk adından bile kaçır olsun.

Mahmûd<sup>15</sup>, bayram günüdür gönülden dua et.

Hamit<sup>16</sup>, Allahın huzurunda şöyle yalvar ki:

Türk askerlerinin fetih bayrağı yükselsin,

Çarın askerinin başına musibet ve felaket gelsin!

Savaşın bütün çıplaklığıyla gözler önüne serildiği İsmâil Mirathî'nin bu şiiri dışında, Ekber Allahâbâdî de 93 Harbi ile ilgili şiir yazan şairler arasındadır. Ekber Allahbadî'nin 1877 yılında Türkiye, Almanya ve İngiltere arasında meydana gelen olayları ele aldığı **Cengnâme** adını da verebileceğimiz 250 şiirden oluşan mesnevisi bulunmaktadır. Ancak bunun sadece aşağıdaki çok küçük bir kısmı bugün elimizde mevcuttur<sup>17</sup>

#### رزمیہ مثنوی

وہ عثمان پاشائے جنگ آزما

بہ اقبال و ہمت مقابل ہوا

پکارا کہ اے جنرل روسیہ

نہ کر اپنے لشکر کو ناحق تباہ

فریب و دغا پر تجھے ناز ہے

یہاں زور بازو میں اعجاز ہے

<sup>15</sup> İsmail Mirathi'nin oğlu.

<sup>16</sup> İsmail Mirathi'nin oğlu.

<sup>17</sup> **Kulliyat-ı Ekber Allahabadî**, Muarif be Lisan'ul Asr, Han Bahadır Seyyit Ekber Hüseyin Sahib, Seng-i Mil Publications, Lahor, 2008, s. 654.

تھے حیلہ سازی میں بس یہ کمال  
 یہاں حق پرستی کا ہر دم خیال  
 اگر تجہ کو ہے دعویٰ جنرلی  
 تو ہے اپنے قبضے میں تیغ علی □  
 زبس اس کے دل میں تھا نخوت کا جوش  
 لگا کہنے اے ترک ناداں! خموش  
 عبث اس قدر ہے یہ لاف و گداز  
 ابھی تیرے لشکر کو کرتا ہوں صاف  
 کیا الغرض اس نے سامان جنگ  
 پیا پیے لگی چلنے توپ و تفنگ  
 عجب جوشش فضل یزداں ہوئی  
 کہ ترکوں کو فتح نمایاں ہوئی

#### SAVAŞ MESNEVİSİ

O deneyimli asker Osman Paşa  
 İkbâl ve himmetle göğüs gerdi.  
 Şöyle seslendi ki: "Ey kara yüzlü general!  
 Boşuna kendi ordunu yok etme  
 Hilekarlık ve aldatmanla övünürsün ama  
 Burada kişisel güçle mucize var.

Sen o yanda hilekârlıkla uğraşıyorsun  
Biz bu tarafta adaleti göz önünde bulunduruyoruz.  
Sen komutanlık iddiasında bulunuyorsun ama  
Bizde de Ali'nin kılıcı kınında durmuyor, haberin olsun!"  
Onun gönlünde çok fazla kibir vardı  
Şöyle söylemeye başladı: "Ey cahil Türk, sus!  
Bu laf, bu boş söz o kadar abes ki  
Şimdi senin ordunu temizliyorum".  
Kısacası o savaş hazırlıklarını yaptı  
Ard arda top ve tüfek atılmaya başladı.  
Ama Allahın faziletinin tecellisi öyle farklı oldu ki,  
Türklerin fetihleri aşikar oldu.

### **3.2. TRABLUSGARP SAVAŞI'NIN ŞİİRE YANSIMASI**

Kuzey Afrika'nın önemli bir ticaret merkezi olan Trablusgarp, 1511 yılında Osmanlı topraklarına katılmış 1911 yılına kadar da Osmanlı yönetiminde kalmıştır. XVI. yüzyılda başlayan sömürgeleştirme hareketlerinin dışında kalan İtalya, XIX. yüzyılda siyasi birliğini sağladığında sömürgelerin çoğunun İngiltere ve Fransa arasında paylaşıldığını görmüştü. 1881 yılında Fransa'nın Tunus'u, 1882 yılında İngiltere'nin Mısır'ın işgali ile İtalya, Kuzey Afrika'da Osmanlı Devletine ait son toprak parçası olan Trablusgarp ile ilgilenmeye başlamış, Rusya ile yaptığı Racconigi Antlaşması (1909) ile

bu konuda Rusya'nın da desteğini sağlamıştı.<sup>18</sup> Bütün bu olayların ardından, olası savaş karşısında, Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa gibi Avrupa devletlerinden savaşı durdurma konusunda arabuluculuk yapmalarını istediye de, bu devletlerin tarafsız olduklarını açıklamalarıyla Osmanlı Devleti ile İtalya karşı karşıya kaldı. Trablusgarp'ta yeterli sayıda askeri bulunmayan Osmanlı Devleti, son dönemde art arda alınan yenilgiler ve Balkan ülkelerinde meydana gelen isyanlar yüzünden bu savaş için gereken hazırlıklarını tamamlayamamış, üstelik İngiltere'nin tarafsızlığını ilan etmesiyle Mısır'dan kara yolu bağlantısı da kesilmişti.

Savaş için bir bahane arayışında olan İtalya ise 23 Eylül 1911 tarihinde Osmanlı Devletine bir nota vererek, İttihat ve Terakki Partisi üyelerinin halkı İtalyanlar aleyhine kışkırtmaları sonucu Trablusgarp ve Bingazi'de bulunan İtalyanların can güvenliklerinin kalmadığı ileri sürmüş, Osmanlı Devletinin İtalyanlar aleyhine cereyan eden bu olaylara tepkisiz kaldığını iddia etmiş ve Bâbiâliyi Trablusgarp'a silah, cephane ve erzak göndermekle suçlayarak kınamıştı.<sup>19</sup>

Osmanlı Hükümeti, aynı gün suçlamalara verdiği cevapla birlikte Londra, Paris ve Berlin Büyükelçiliklerine gönderdiği telgrafta, "İtalya'yı bir antlaşma yoluna getirmek için elden gelen ve gelmeyen her şeyi yapmak gerekir. Zira karaya asker çıkararak veya başka bir suretle İtalyanlar savaşa başlarsa iç durumumuz çok korkulacak bir biçim almak tehdidini göstermektedir"<sup>20</sup> demişti.

Osmanlı hükümeti bir taraftan İtalya'yı işgal fikrinden vazgeçirmeye çalışırken bir taraftan da olası bir savaş için çeşitli tedbirler alıyordu. Sultan Abdülhamid'in özel çabasıyla Trablusgarp ve çevresindeki sahil kentlerinde silah depoları, kışlalar inşa ederek ve bölgedeki aşiretlerden Doğu Anadolu'daki Ermeni tecavüzlerine karşı kurduğu Hamidiye alaylarına benzer silahlı birlikler oluştururken, kısıtlı imkânlarına rağmen

---

<sup>18</sup> Mümtaz Onur Gürer, **İtalyan Krallığı'nın Doğu Akdeniz Politikası (1861-1913)**, İzmir, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2007, s. 83.

<sup>19</sup> İsrail Kurtcephe, "**Osmanlı Parlamentosu ve Türk-İtalyan Savaşı (1911-1912)**", Ankara, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı: 5, 1994, s. 235.

<sup>20</sup> Mümtaz Onur Gürer, **a.g.t.**, s. 98.

ayırabildiği kaynaklarla iktisadi ve eğitim amaçlı yatırımlar yaparak, bölgeyi içerden kuvvetlendirmeye çalışmıştı.<sup>21</sup> Ayrıca artık İtalya tarafında savaş hazırlıklarının ayyuka çıkmasıyla, Osmanlı Devleti'ne ait cephane ve yiyecek dolu "Derne" gemisi, bin bir zorlukla Trablusgarp'a ulaşmıştı.

Osmanlı hükümetinin savunma tedbirlerini artıracığından çekinen İtalya hükümeti, uzun zamandır hazırlığını yaptığı savaş zamanının geldiğini hükmederek, 28 Eylül 1911 tarihinde bir nota daha vermiş, özetle, "Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp ve Bingazi'nin ilerlemesi için bir şey yapmadığı, bu bölgelerin İtalyan kıyılarına yakınlığından dolayı kendileri için hayati önem taşıdığı, bu bölgeye medeniyet götürülmesinin zorunlu olduğu, fakat bu konudaki İtalyan fikir ve görüşlerinin Osmanlı Devleti tarafından tasvip edilmediği ve İtalya'nın buradaki teşebbüslerinin de inatla engellendiği, şimdiye kadar Trablusgarp ve Bingazi'de İtalyanların meşru faaliyetlerine karşı daimi bir düşmanlık göstermiş olan Osmanlı Devleti'nin şimdi kendi haysiyet ve menfaatleri ile ters düşmeyecek bütün iktisadi imtiyazları vermeye hazır olduğunu, bu konuda İtalya ile anlaşma yapmak istediğini, İtalyan hükümetinin yapılacak olan bu antlaşmayı geçmişte yapılanları göz önünde bulundurarak faydasız gördüğünü, Trablusgarp ve Bingazi'deki İtalyan konsolos ve memurlarının buradaki Osmanlı askeri ve memurları tarafından İtalya aleyhine tahrik edildiğini ve bu durumun yalnızca İtalyan tebaası için değil diğer yabancı tebaalar için de tehlike oluşturduğunu, asker nakleden geminin tehlikeli olacağını Osmanlı hükümetine bildirilmesine rağmen geminin Trablusgarp'a gelmesinin durumu bütün açıklığıyla ortaya koyduğunu, bundan doğacak zarara karşı İtalyan hükümetinin tedbir alması gerektiğini ve bu doğrultuda İtalya'nın Trablusgarp ve Bingazi için askeri işgale karar verdiğini, bundan başka yapacağı bir şey kalmadığını bildiriyor, Osmanlı memurlarının işgale muhalefet etmemelerini istiyordu. Bu notanın Osmanlı hükümetine tebliğ tarihinden itibaren 24 saat içinde cevap almak istediği aksi takdirde hemen işgali başlatacağı bildirilmişti.<sup>22</sup>

---

<sup>21</sup> Mümtaz Onur Güner, **a.g.t.**, s. 99-100.

<sup>22</sup> Mümtaz Onur Güner, **a.g.t.**, s. 101-102.



Osmanlı hükümeti de notaya cevap vermiş ancak aynı gün yani 29 Eylül 1911 tarihinde İtalya tarafından savaş ilanı notası verilmişti. 2 Ekim 1911 tarihinde İtalyanlar Trablusgarp'a çıkmışlar ve daha sonra Tobruk, Derne, Bingazi ve Humus şehirlerini de işgale başlamışlardı.

Abdülhamid'in savaş başlamadan önce bölgede aldığı, yukarıda belirttiğimiz tedbirlerin yanında İttihat ve Terakki Partisi de Trablusgarp'ta İtalyan faaliyetlerini engellemek için çeşitli girişimlerde bulunmuştu. Hristiyan İtalyanlara karşı, Müslüman Araplar ve Türkler arasında din birliği oluşturmuşlar böylece bölgedeki Arapların Hristiyan İtalyanların değil, Müslüman Türklerin yanında yer almasını sağlamışlardı.<sup>23</sup>

Aralarında Kolağası Mustafa Kemal, Enver Bey, Yüzbaşı Fuat Bey (Bulca), Yüzbaşı Nuri Bey (Conker), Eşref Bey (Kuşçubaşı), Binbaşı Ali Fethi Bey (Okyar, Paris askeri ataşesi), Halil Bey (Enver Bey'in amcası), Nuri Bey (Enver Bey'in kardeşi), Ekrem Bey (Müşir Recep Paşa'nın oğlu), Albay Neşet Bey<sup>24</sup> gibi Türk subayları hükümetin de desteğini alarak gizlice Mısır ve Tunus üzerinden Trablusgarp'a gelmişler ve bölgeye ulaşmaları İtalyanlara karşı güçlü bir direniş sergilenmesinde oldukça etkili olmuşlardı.

Trablusgarp'a vardktan sonra Mustafa Kemal, Arap önderleriyle görüşmelerde bulunmuş, Sünisileri<sup>25</sup> ve yerli halkı teşkilatlandırmak için önemli görevler yüklenmiş, teşkilatçılıktaki başarısı sonucu Sünisiler ve yerli halk savaşın sonuna kadar Türklerin tarafında yer almıştı. Özellikle halifeye son derece bağlı olan Sünisilerin desteğini almış olması İtalyanlara karşı verilen mücadelenin oldukça güçlenmesini sağlamıştı. Zira Sünisi tarikatının lideri olan İbni Seyyit Muhammed eş-Şerif el Sünisi Mart 1912 tarihinde İslâm alemi için İtalyanlara cihat ilan etmişti.<sup>26</sup>

---

<sup>23</sup> Zekai Kardeş, **Ebû'l Kelâm Âzâd ve El-Hilâl Gazetesi Çerçevesinde Türkiye ve Türkler**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2011, s. 89.

<sup>24</sup> Mümtaz Onur Güner, **a.g.t.**, s. 111.

<sup>25</sup> Seyit Muhammed bin Ali es-Sünisi tarafından 1837 yılında Afrika'da kurulan İslâm tarikatı.

<sup>26</sup> Zekai Kardeş, **a.g.t.**, s.91.

Gönüllü Türk subaylarının Trablusgarp'ta gösterdikleri çabalar sonucu direnme gücü, Trablusgarp Komutanlığı, Bingazi Komutanlığı ve Derne Komutanlığı olmak üzere üç ana bölgeye ayrılmıştı.

Enver Bey, Trablusgarp'ta tamamen Müslüman olan Arapları itaat altına alabilmek için halifenin damadı olduğunu, buraya onun elçisi olarak geldiğini söylemiş, bu da büyük ölçüde işini kolaylaştırmıştı. Zira halifenin damadının da bizzat gelerek cihada eşlik ediyor olması Araplar üzerinde çok büyük bir etkiye yol açmıştı.<sup>27</sup>

Gerek gönüllü Türk subaylarının yukarıda zikrettiğimiz çalışmalarıyla iyi bir savunma cephesi oluşturmalarıyla, gerekse Osmanlı Devleti'nin İtalya'ya uyguladığı ekonomik ambargo ile İtalya'ya bir karşı duruş sağlanmış ve kesin bir başarı sağlayamayan İtalya Akdeniz'e yönelerek On İki Ada'yı işgal etmişti.

Bu süreçte hem kendi içindeki siyasî sorunlar, hem azınlık isyanları ile zaten zor süreçler yaşayan Osmanlı Devleti, uluslararası arenada da yalnız kalmış ve Balkan Devletlerinin Osmanlı Devletine karşı savaş hazırlığına girmeleriyle de İtalya ile barış antlaşması imzalamak durumunda kalmıştı. 18 Ekim 1912 tarihinde imzalanan Uşi Antlaşması ile Osmanlı Devleti Tunus ve Mısır'dan sonra Kuzey Afrika'daki son toprak parçası olan Trablusgarp'ı da kaybetmiş, On İki Ada Osmanlı Devletinin elinden fiilen çıkmış, İtalyanlar Ege Denizine yerleşmişlerdir. Kuzey Afrika'da İtalyan sömürgeciliğinin başlamasıyla Doğu Akdeniz'de güçler dengesi bozulmuş, İtalya artık etkisi olan bir devlet haline gelmiştir.

Osmanlı Devletinde yaşanan tüm bu süreç, tıpkı daha önce Kırım Savaşı ve 93 Harbinde olduğu gibi, Hindistan-Pakistan alt- kıtasında merak ve endişeyle yakinen takip ediliyor, Hindistan'ın muhtelif şehirlerinde düzenlenen gösterilerle "İtalyan eşkiyalığı" olarak nitelendirilen saldırılar lanetleniyordu.<sup>28</sup>. Osmanlılara destek sağlamak için yapılan faaliyetlerde yeni genç gruplar, genç aydınlar ilk kez bu kadar belirgin

---

<sup>27</sup> Mümtaz Onur Güner, **a.g.t.**, s. 114.

<sup>28</sup> Azmi Özcan, **a.g.e.**, s. 178-186.

birşekilde ortaya çıkmışlardı.<sup>29</sup> Müslüman basın gelişmeleri büyük bir dikkatle takip ediyor, okuyucularına aktarıyordu. Muhammed Ali'nin ünlü gazetesi **Comrade** ayrıca bir savaş eki çıkarıp yardım kampanyaları başlatırken, **Zemindâr, Vatan, Paisa Ahbâr, Vekil, Observer, Hablü'l-Mefîn** gibi gazetelerde Avrupalı devletlerin konuya yaklaşımları sert bir dille eleştirilirken, İtalyanların hareketini, "yayılmacı ihtirasların utanmazca sergilenmesi" olarak nitelendiriyorlardı.<sup>30</sup>

Savaş süresince **El-Hilâl** gazetesinde yayınlanan Trablusgarp Savaşı ile ilgili haberlerde ise, İtalyanların başarısızlıkları ön plana çıkarılırken, Türkler her zaman destekleniyordu. Örneğin 27 Temmuz 1912 tarihli **El-Hilâl** gazetesinde yer alan haberde 23 Haziran'da İtalyanların Tukra'da konuşlanmış sahil filoları ile 320 top atışı yapılarak saldırıda buldukları ancak bu kadar büyük bir bombardımandan sonra sadece bir Arap mücahidin şehit olduğu yazılmıştı.<sup>31</sup>

Aynı tarihli gazetenin başka bir haberinde, İtalya'nın Trablus'u işgal etmenin mutluluğuyla alkol alarak sarhoş oldukları esnada Arap kabilelerinin İtalya kampına saldırısından bahsetmektedir. Bu saldırıda İtalyanlar bozguna uğratılmış, kimi İtalyanlar kaçarak kurtulabilmişti. Bu sayede, sekiz yüzden fazla tüfek ve ganimet ele geçirildiği bildirilmişti.<sup>32</sup>

Basın yoluyla Türklerin yanında olmanın dışında, çalışmamızın I. bölümünde de bahsettiğimiz gibi 2 Ekim 1911 tarihinde Kalküta'da "Hilal-i Ahmer Cemiyetine Yardım Komitesi" kurularak zarar gören Müslümanların yaralarını sarmaya çalışmışlardır. Kısaca "Hindistan Kızılay Cemiyeti" olarak adlandırılan bu cemiyetin gayesi, savaşı durdurmak için çalışmalarda bulunmak ve savaş kurbanlarına yardım toplamak olarak açıklanırken, ilerleyen süreçte Trablusgarp'a bir tbbî heyet de göndermiştir.<sup>33</sup>

---

<sup>29</sup> Azmi Özcan, **a.g.e.**, s. 179.

<sup>30</sup> Azmi Özcan, **a.g.e.**, a.y.

<sup>31</sup> Zekai Kardeş, **a.g.t.**, s. 91.

<sup>32</sup> Zekai Kardeş, **a.g.t.**, s.91-92.

<sup>33</sup> Azmi Özcan, **a.g.e.**, s. 179-180.

Hindistan Müslümanlarının o dönem en büyük siyasî teşkilatı olan "Bütün Hindistan Müslümanları Birliği" de 7 Ekim 1911 tarihinde Lakhnov'da düzenlediği toplantıda Osmanlıyı desteklediklerini açıklarken, İtalyan mallarını boykot edilmesi çağrısını yapıyordu. 22 Ekim 1911 tarihinde Bengal'de 40-50 bin kişinin katıldığı bir mitingde Hindistan Kızılay Cemiyeti temsilcisi Gulâm Hüseyin Arif "bir kuruş bile düşman cebine girmemelidir" sözleriyle boykotun önemini vurguluyordu.<sup>34</sup>

Hindistan hükümetine gönderilen dilekçeler ile savaşın başlarında tarafsızlığını ilan eden İngiltere'nin savaşa müdahale edip durdurması isteniyor, mukaddes beldelere ulaşımı sağlayan bazı Kızıldeniz liman şehirlerinin İtalyanlar tarafından bloke edildiği yönündeki haberler ve Osmanlı Devletini ateşkese zorlamak için Mekke ve Medine'nin bombalanacağı yönündeki söylentiler Hindistan Müslümanları tarafından İngiltere'ye yapılan baskının yoğunlaşmasına sebep oluyordu. Hindistan Müslümanlarına göre İngiltere'ye olan sadakatleri ile Osmanlı'ya olan bağlılıklarının birbirleri ile çatışmayacağı tek yol İngiltere'nin Osmanlı devletine yardım etmesiydi.<sup>35</sup>

Ancak bu durumun kendi çıkarlarıyla da kesişmesi İngiltere'nin Hindistan Müslümanları için yapabileceği tek şey İtalya'ya Osmanlılar için kabul edilmesi mümkün olmayacak şartlar öne sürmemesini hatırlatmaktan ibaret kaldı.<sup>36</sup>

Trablusgarp savaşı ile ilgili yaşanan tüm bu süreçler Hindistan basınında yukarıda zikrettiğimiz şekilde akis bulurken Urdu Dili ile yazılmış şiirlere de şu şekilde yansımıştır:

Zemindâr gazetesinde savaş ile ilgili haberlere yer veren Mevlana Zafer Ali Hân aynı zamanda Trablusgarp Savaşı ile ilgili şiirlerini bu gazete aracılığıyla neşretmektedir. Tıpkı bu dönemde eser veren diğer şair ve yazarlar gibi onun şiirlerinde de İtalya'nın izlediği tutum İslâma karşı yapılmış Haçlı seferlerinin devamı niteliğinde yorumlanmaktadır.

---

<sup>34</sup> Azmi Özcan, **a.g.e.**, s.180.

<sup>35</sup> Azmi Özcan, **a.g.e.**, s.182.

<sup>36</sup> Azmi Özcan, **a.g.e.**, s.183.

### نئی صلیبی جنگ<sup>37</sup>

مسیحوں اور مسلموں میں جنگ جس وقت سے ٹھنی ہے  
بدن کو دیتی ہے روح دھمکی کہ آگیا وقتِ جانکنی ہے  
سمجھ رہے ہیں ہے یہ اہل یورپ کہ ہم مسلمان کو لوٹ لیں گے  
کہ اس میں کس بل نہیں ہے کل کا وہ آج کمزور و منحی ہے  
ہوا ہے ایماں جہاں سے رخصت اٹھا ہے انصاف کا جنازہ  
جہاں میں چھا جائے گا اندھیرا یہی جو یورپ کی روشنی ہے  
رہی سہی راستی کا جلوہ ہے ایک انگلینڈ میں نمایاں  
مصیبتوں کے سیاہ بادل سے اک فقط یہ کرن چنی ہے  
وہی بھر و سہ ہے سب سے بہتر جو اپنے او پر ہو اور خدا پر  
نہ دوست سمجھو کسی کو اپنا کہ دوستی اصل دشمنی ہے  
بتا رہی ہے دراز دستی اطالیہ کی طرابلس پر  
کہ آج کشور کشا وہی ہے جسے ذرا مشرق ریزی ہے  
ٹریں حریفان کینہ پرور کہ وار کرنے کو ہیں مسلمان  
دُعا ہے اسلامیوں کا نیزہ اثر اسی نیزہ کی انی ہے  
خمیدگی دیکھی تو مومنوں کو یہ نکتہ سوجھا  
کہ ہاتھ رہتا ہے ان کے میدان شعار جن کا فروتنی ہے

<sup>37</sup> Zafer Ali Hân, **Baharistân**, (Tartib: Zâhid Ali Hân), Lahor April 2007, s.162-163.

اطالوی مس ہوئی مسلمان ملا سے حق سے ایمان  
چراغ پا ہیں جنابِ پاپا عجب تماشا یہ دیدنی ہے  
ہماری کشتی کو ڈوبنے سے بچا لیا ہے تری دعا نے  
تری توجہ سے یا محمد ہماری بگڑی ہوئی بنی ہے

### YENİ HAÇLI SAVAŞI

Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında savaş başladığında

Ruh bedene ölüm anının geldiği tehdidini veriyor.

Batılılar biz Müslümanları yağmalayıp herşeylerini ellerinden alacağız sanıyorlar

Zira onlar da dünkü sahip oldukları güç yoktur, onlar bugün güçsüzdür.

İmanın ayrılıp gittiği yerden adaletin de cenazesi kalkmıştır

Her nereyi karanlık kaplarsa aslında bu Batı'nın (sözde) aydınlığıdır.

Doğruluktan geride kalan son ışık kendini İngiltere'de gösteriyor

Felaket bulutlarından sadece bu ışın süzülüp geliyor.

En iyi güven kendine ve Allah'a olandır,

Kimseyi kendine dost sayma, zira dostluk düşmanlığın aslıdır.

İtalya'nın Trablus'a el uzatması şunu anlatıyor,

Bugün ülkeler fethedenler aslında eşkiyalık yapanlardır.

Kindar düşmanlar korksunlar, zira Müslümanlar darbe yapmak üzere

Müslümanlar duası mızrak etkisine sahiptir.

Kılıcın eğriliğini gören Müminler şu noktayı anladılar:

Savaşı alçak gönüllü olanlar kazanır.

İtalyan bayan Müslüman oldu, iman nuru kazandı,

Sayın Papa ne yapacağını şaşırılmış, onun durumu izlemeye değer!

Bizim gemimizi batmaktan senin duaların kurtardı,

Ey Muhammed! Senin teveccühünle dağınık haldeki biz toparlandık.

Zafer Ali Hân, yine “Türk ve İtalyan” başlıklı başka bir şiirinde Allah'ın Türklere mutlaka yardımcı olacağını haykırmaktadır:<sup>38</sup>

ترک اور اطالوی

خدا کا ہو غضب اٹلی پہ نازل  
دیا جس نے مسلمانوں کو چرکا  
کیا ہے جس نے خون بیگناہاں  
لیا ہے جس نے ٹھیکہ شور و شر کا  
دیے ترکوں کو جھوٹے جس نے الزام  
بنایا ہے کبوتر جس نے پر کا  
گھمنڈ اپنے جہازوں پر ہے جس کو  
سبق بھولا ہے جو 'اَیْنِ الْمَقْرَ' کا  
ہوا اٹلی پہ نازل قہر یزداں  
نہیں شکوہ دعا کو اثر کا

---

<sup>38</sup> Zafer Ali Hân, a.g.e., s. 164.

لگے بھونچال سے کشتوں کے پشتے  
 نمونہ بن گیا روما سقر کا  
 جہاز اک غرق اس کا ہو گیا  
 یہ پہلا وار ہے دور قمر کا  
 چٹانیں بھی ہوئیں ہمدردِ ترکی  
 مزہ ریوٹر نے چکھا اپنی ترکی  
 کیا بیضے نے اس کا ناک میں دم  
 ادھر کا اب ہو اٹلی یا ادھر کا  
 ہوئی معلوم قدر عافیت جب  
 پڑا تھڑا قضا کا اور قدر کا  
 ہوا ہے ناطقہ اے مشرکو بند  
 خدا کے سامنے زور اور زر کا  
 لڑے گا کیا مسلمانوں سے اٹلی  
 تقابل کیا شغال اور شیر نر کا  
 اڑانے کو ہے ترکی کوئی دم میں  
 پھریرا نصرت و فتح و ظفر کا  
 فرشتے ہیں مددگار ان اسلام  
 یہ لشکر ہے دعابائے سحر کا  
 خدا ترکوں کی فرمائے گا امداد  
 تصدق احمد □ مرسل کے سر کا



Müslümanlara acı veren,  
Günahsızların kanını akıtan,  
Fitne ve fesattan sorumlu olan ,  
Türkleri yok yere suçlayarak haddi aşan,  
Pireyi deve yapan  
“O gün insan ‘kaçacak yer neresi’ der”<sup>39</sup> hitabımı(dersini) unutan  
İtalya Allah’ın gazabına duçar olsun!  
Allah İtalya’ya afet gönderdi  
Şimdi dua etkisiyle şikayet etmiyor.  
Zelzele ile ekinler toprak yığımı haline geldi,  
Roma cehenneme döndü.  
Onun bir gemisi suya gömüldü,  
Bu ay vaktinin ilk saldırısıdır.  
Kayalar bile Türklere dert ortağı oldu  
Reuters<sup>40</sup> kendi inadinın cezasını gördü.  
Kolera onu çok perişan etti,  
Artık İtalya nereye gitsin?  
Biraz kendine gelince,  
Kazanın ve kaderin tokatını yedi.

<sup>39</sup> Kıyame Suresi, 10. Ayet: يَفْؤُلُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَقَرِّ (O gün insan kaçacak yer neresi?" diyecektir.)

<sup>40</sup> 1850 yılında Paul Julies Reuter tarafından kurulan İngiliz Haber Ajansı.

Şöyle söyledi: Ey Müşrikler!

Allah'ın önünde gücün ve altının bahsi olur mu?

İtalya Müslümanlarla başa çıkamaz ki!

Erkek aslanla çakal hiç karşılaştırılır mı?

Bir anda Türkler yardım, fetih

Ve zafer bayrağını dalgalandıracaklar.

İslâm'ın yardımcıları meleklerdir

Seher vaktindeki duaların askerleridir.

Allah Türklere yardım edecek

Hz. Muhammed'in başının sadakası olarak.

Zafer Ali Hân, "Trablusgarp Savaşı" başlıklı şiirinde İtalya'nın bu haksız savaşında İngiltere'yi birşeyler yapıp, güven ve huzur tesis etmeye çağırmaktadır:<sup>41</sup>

کارزار طرابلس

چمک اے تیغ روما کا نشان ہے تو مٹانے کو  
گرج اے توپ اٹلی کے دھوئیں ہے تو اڑانے کو  
چڑھ اے ایمان اس چوٹی پہ جس پر کفر قابض ہے  
بڑھ اے اسلام اور شوکت دکھا اپنی زمانے کو  
ابھی تک گونجتی ہے کان میں آواز خالد □ کی  
سنیں گے ہم نشیں سے ہم اسی اگلے فسانے کو  
مسلمان لاکھ بودے ہوں مگر نام محمد □ پر

<sup>41</sup> Zafer Ali Hân, a.g.e., s. 166-167.

خوشی سے اب بھی حاضر ہیں وہ اپنے سر کٹا نے کو  
 خبر لیں خرمن اٹلی کی اٹھ کر حضرتِ پاپا  
 کہ لشکر ترک کا ہے برق مضطر، تلملا نے کو  
 یہ چوتھے آسماں پر جا کے عیسٰی سے کوئی کہہ دے  
 کہ نکلی آپ کی اُمّت ہے قصر امن ڈھانے کو  
 تری تعلیم نے اُن کو بنایا گرگِ مردم در  
 تجھے اے پوپ دیں پطرس نے جو بھیڑیں چرا نے کو  
 یہ ڈاکو وہ بھی اُن سے چھینے پر ہیں تلے بیٹھے  
 مسلمانوں کو رُوکھی سُوکھی جو ملتی بیٹھے  
 نا مارا چھا پہ کیوں الجیریا پر اہل اٹلی  
 یہیں کیا مشعل تہذیب باقی تھی جلانے کو  
 بنایا ہے خُدا نے محتسب تجھ کو زمانے کو  
 اُٹھ اے برطانیہ امن و امان قائم کرانے کو  
 ہماری طرح عالم کے مسلمان جان اور دل سے  
 تجھے حاضر ہیں سر پر اور آنکھوں پر بٹھا نے کو  
 مسلمانوں کے دل کی آرزو اُس وقت پُوری ہو  
 کہ انگریزی میں سُن لیں جارح پنجم اس ترانے کو

TRABLUSGARP SAVAŞI

Parla ey kılıç! Roma'nın izini sen sileceksin  
Gürle ey top! İtalya'nın dumanını sen savuracaksın.  
Ey iman! Küfrün ele geçirdiği tepeye yüksel,  
İlerle ey İslâm! Zamanına şanını göster.  
Halid'in sesi hala kulaklarda yankılanıyor,  
Dostlardan o geçmiş zamanın hikayesini dinleyeceğiz.  
Yüz binlerce Müslüman zayıf da olsa Muhammed adına  
Şimdi de seve seve başlarını vermeye hazırlardır.  
Sayın Papa kalkıp da İtalya'nın harmanını korusun  
Zira Türk ordusunun (sabırsız) kıvranmakta olan şimşeği çakmak üzere.  
Dördüncü semaya gidip birisi İsa'ya şunu desin:  
Ümmetiniz barış, huzur köşkünü yıkmaya çıkmış  
Ey papa! Petrus'un sana otlatmak için verdiği koyunları  
Senin eğitimin yırtıcı bir kurda dönüştürdü,  
Bu eşkıya, o da onlardan çalmak için oturup bekliyor,  
Müslümanların bayat mayat yemeye, ellerinde olanı.  
İtalya Cezayir'e niçin saldırdı?  
Burada kültür meşalesini mi yakacaktı?  
Seni Allah dünyanın (zamanın) muhtesibi yaptı  
Kalk ey İngiltere! Güven ve huzur tesis etmeye.

Bizim gibi dünya Müslümanları can u gönülden

Seni başlarına taç etmeye hazırlardır.

Müslümanların gönlündeki arzu (o zaman) tamamlanmış olacak,

İngilizcede V. George bu marşı duyduğunda.

Zafer Ali Hân, "Trablusgarp" adını verdiği diğer bir şiirinde de aslında İtalya'nın ve diğer Batılı devletlerin amacının Müslümanların yeryüzünden silmek olduğunu anlatmakta, İngiltere'yi yine bunun karşısında durmaya çağırmaktadır:<sup>42</sup>

طرابلس

1912ء

کھیل بچوں کا جسے سمجھا تھا اٹلی نے وہ جنگ  
کر رہی ہے قافیہ اس کے جوانمردوں کا تنگ  
خاک بن کر اڑ گئی روما کے دل کی آرزو  
خون ہو کر بہ گئی پاپا کے پہلو کی امنگ  
اینٹ وکٹر کی گری پتھر محمد کا چلا  
قول سعدی بے کلوخ انداز را پاداش سنگ  
ہیں ترے بیڑے ہمارے آگے اے اٹلی حباب  
ہم ترے ایرو پلینوں کو سمجھتے ہیں پتنگ  
نعرہ اللہ اکبر جب زباں پر آئے گا  
تیرے ہاتھوں سے چھڑا دیں گے ہم اے روما تفنگ  
جھونک دی اٹلی نے چشم روشن ایماں میں خاک  
چڑھ گیا آئینہ انصاف پر یورپ میں زنگ

<sup>42</sup> Zafer Ali Hân, a.g.e., s. 170-171.

آسماں سے ابن مریم □ آج اتر آئیں اگر  
 دیکھ کر اخلاق روما بے گماں رہ جائیں دنگ  
 دل میں قارونی ہوا اور حرص کا پوشیدہ چور  
 سر سے فرعونى نمود اور کبر کی ظاہر ترنگ  
 مدعا یہ ہے کہ مٹ جائے مسلمانوں کا نام  
 واسطے اس کے تراشے جا رہے ہیں عذر لنگ  
 ناتواں مقف لکد کوب تو انا ہو گئے  
 چھوٹی چھوٹی مچھلیوں کو نکلے جاتے ہیں نہنگ  
 کیا اسی شائستگی پر ہے مسیحیت کو فخر  
 کیا یہی تہذیب ہے سرمایہ ناز فرنگ  
 آج کل یورپ میں قوت اور تعصب کا ہے زور  
 بادشاہ ڈنٹر پیلتے ہیں پادری پیتے ہیں بھنگ  
 کیوں پڑھاتا ہے سیق شاگرد کو ایمان کا  
 جبکہ خود ایمان سے عاری ہے استاد فرنگ  
 بے گناہوں کے لہو کی بہ رہی ہیں ندیاں!  
 خاکِ ایران خون عصمت سے ہوئی ہے لالہ رنگ  
 آج ایران ہے تو کل کابل کی باری آئے گی  
 گر یہی ہے روسیوں کی چال ڈھال اور رنگ ڈھنگ  
 آہ! اے انصاف ہم ڈھونڈیں کہاں جا کر تجھے  
 سینٹ پطرس برگ جب مضراب اور لندن ہو چنگ  
 اب بھی سر ایڈورڈ کاش اپنا طریقہ دیں بدل

ہو گر انگلستان کا ان کو کچھ بھی پاس نام و ننگ

## TRABLUSGARP SAVAŞI

1912

İtalya'nın çocuk oyuncuğu sandığı savaş,  
Onun (kendi) gençlerini perişan ediyor.  
Roma'nın gönlündeki arzu toz olup uçtu  
Papa'nın bağındaki coşku kan olup aktı.  
Victor'un tuğlası yıkıldı, Muhammed'in taşı hedefini buldu.  
Sadi'nin sözüdür ki "tuğlanın layığı/karşılığı taşır,"<sup>43</sup>  
Ey İtalya! Senin donanman bizim nazarımızda su kabarcığı gibidir  
Senin uçaklarını da uçurtma gibi görüyoruz.  
Allah u ekber sedası dile geldiğinde  
Ey Roma! Elinden tüfeğini alacağız.  
İtalya, imanın aydınlığının gözüne toprak attı  
Avrupa'daki adalet aynasının sırrı yok oldu.  
Bugün gökyüzünden Meryem oğlu inse,  
Romanın ahlakını görüp şüphesiz şaşırıp kalır.  
Kalbinde Karun gibi oldu ve hırsın gizli hırsızı

---

<sup>43</sup> Rahat durmayanın cezası şiddetli olur anlamında Farsça atasözü.

Başında firavunluk yelleri esiyor ve kibirli coşkun aşikâr  
Dava Müslümanların adının yeryüzünden silinmesidir  
Bunun için sakat bir özür uyduruyorlar.  
Güçsüz olan düşman güçlendi  
Timsah küçük küçük balıkları yutup gidiyor.  
Hristiyanlık bu kültürden ötürü gurur mu duyuyor?  
Batının böbürlendiği medeniyet bu mudur?  
Bugünlerde Avrupa'da güç ve taassup zirvede  
Papazlar afyon içiyor, padişahsa bilek güreşi yapıyor.  
Öğrencilere dürüstlük dersi niye veriyorlar?  
Oysa ki Avrupalı hocaların kendileri imandan yoksun iken.  
Günahsızların kanı dere olmuş akıyor,  
İran toprakları masumiyet kanıyla kızıla durmuş.  
Eğer Rusların tutumu ve gidişat böyle olursa  
Bugün İran, yarın Kabil'in sırası gelecek.  
Ah ey adalet! Melodi Saint Petersburg, arp ve mızrab da Londra olursa  
Biz seni nerede arayıp da bulalım.  
İngiltere'nin birazcık adını şanını düşünüyorsa,  
Sir Edward kendi politikasını değiştirsin.



Biraz daha ümitvâr olduğu “Trablusgarp Savaşı” adlı diğer aşağıdaki şiirinde,  
Allah dilerse Hristiyanların kaçacak yer bulamayacaklarını ifade etmektedir:<sup>44</sup>

### جنگِ طرابلس

ہماری دُعا کا اثر دیکھ لیجے  
حریفوں کو زیر و زبر دیکھ لیجے  
جہاں ابرِ ظلمت نظر آرہا ہے  
وہاں مہر ہے جلوہ گر دیکھ لیجے  
خدا نے جو چاہا تو پاپائیوں کو  
ملے گی نہ راہِ مفر دیکھ لیجے  
ہلانے کو ہیں آکے امت کے سرپر  
کوئی دم میں پاپا چنور دیکھ لیجے  
خر لنگِ رُوما کیا چاہتا ہے  
جہنم کا عزم سفر دیکھ لیجے  
یہ کہتی ہے اتنا کی آتشِ فشانہ  
سفر میں کسی کا مقر دیکھ لیجے  
مہادیوجی کی تو سن لی کہانی  
اب اللہ کا کرّ و فر دیکھ لیجے  
نہ دیکھی کبھی ہو جو بے پرک اڑتے  
تو ریوٹر کی برقی خبر دیکھ لیجے  
نہ ہوں بدگماں آپ ریوٹر سے ہرگز  
کہ نائی ہے یہ معتبر دیکھ لیجے

<sup>44</sup> Zafer Ali Hân, a.g.e., s. 172.

نہ دیکھا ہو انور کو سٹوسیوں میں  
تو بجلی کو بادل کے گھر دیکھ لیجے  
گر جتے ہوئے رعد کو لیجئے سن  
بھپرتا ہوا شیر نر دیکھ لیجے  
کہا ہنس کے پاپا سے اس نازنیں نے  
کہ لونڈی کو بھی اک نظر دیکھ لیجے  
اٹھا سایہ سرکار کا میرے سر سے  
پڑی ہوں میں ترکوں کے گھر دیکھ لیجے  
جھپٹ کر دبوچا مجھے چاہتا ہے  
کوئی حجت منتظر دیکھ لیجے  
کلائی کو دیتا ہے جھٹکا یہ ظالم  
لچکتی ہے میری کمر دیکھ لیجے  
میں تم پر تصدق یہ مہر عقیقی  
ہے کندہ بنام دگر دیکھ لیجے

#### TRABLUSGARP SAVAŞI

Duamızın etkisine bakın  
Düşmanlarımızın alt üst oluşuna bakın  
Karanlık bulutlarının görüldüğü yerde  
Kendini gösteren güneşe bakın  
Allah dilerse,

Papanın takipçileri kaçacak yer bulamayacaklar, bakın.

Bakın Papa bir anda ümmetin başının üzerinde

Tavus kuşunun tüyünü sallamak üzere.

Romanın topal eşeği ne istiyor?

Bakın, cehennemini yolunu azmediyor.

Etna'nın pükürmesi şunu söylesin,

Sakarda (cehennemde) birinin yerine bakın!

Mahadeva<sup>45</sup>'nin hikayesini dinledik,

Şimdi Allah'ın azametine bakın.

Kanatsız bir şeyin uçtuğu asla görülmediyse eğer,

O halde Reuter'in yıldırım telgrafına bakın.

Reuter hakkında asla su-i zan etmeyin

Zira itibarlı bir berberdir o.

Senusilerin arasında o aydınlığı görmediysen,

Yıldırıma bulutun yuvasında bak.

Çakan şimşegi dinleyin,

Kükreyen erkek aslana bakın,

O nazenin gülerek Papaya,

“Cariyeye de bir nazar ediniz” dedi.

---

<sup>45</sup> Mahadeva, Hindu Tanrısı Şiva'nın “Sofuları Tanrısı” rolüdür.

Devletin himayesi benim başımdan katlı  
Bakın, Ben Türklerin ocağına düşmüşüm.  
Aniden saldırıp beni bastırmak istiyor,  
Bakın bir bahane bekliyor.  
O zalim bileğiyle dürtüyor,  
Benim belimi büküyor, bakın.  
Bu akikten yapılmış mühür sana ait ama  
Üzerine başkasının ismi işlenmiş bir bakın.

Zafer Ali Hân, "Enver'in Atı" başlıklı şiirinde gaza şevki ve şehadet aşkının Müslümanları cesaretlendirdiğini ve İtalya'nın mutlaka gazaba uğrayacağını anlatmaktadır:<sup>46</sup>

سمند انور

کری گا کیا وہاں جنرل کناوا  
جہاں بگڑا ہو سب آوے کا آوا  
پڑھاتے ہیں انہیں پٹی جفا کی  
وہ پاپا جو ہیں ان بچوں کے باوا  
گلاٹی نے ٹرپلی پر صد افسوس  
کیا شیطان کی شہ پا کے دھاوا  
کیا دجال نے اٹلی میں جا کر  
دبان ظلمتِ حرص و ہوا وا

---

<sup>46</sup> Zafer Ali Hân, a.g.e., s. 173.

چلا تازی سے لڑنے کو خر لنگ  
قضا نے اس کو بھیجا ہے بلاوا  
پیہٹے گا کوئی دم میں کوہ اٹنا  
بہا دے گا تمام اٹلی میں لاوا  
لڑائی کی خبر سن کر ہیں بیکل  
مسلمانان ہند و چین و جاوا  
شکستوں پرکشکتیں کھا رہے ہیں  
ہیں ریوٹر کی یہ سب خبریں نباوا  
ہوئی پٹلون ڈھیلی آبری کی  
دیا گھوڑے کو جب انور نے کاوا  
غزا کا شوق اور عشق شہادت  
مسلمانوں کو دیتا ہے بڑھاوا

#### ENVER'İN ATI

Bütün ailenin mahvolduğu yerde

İtalyan general Caneva<sup>47</sup> ne yapacak?

O çocukların dini lideri olan Papa

Onlara zulmü nasihat ediyor.

Giolitti<sup>48</sup> şeytanın desteğini alarak,

---

<sup>47</sup> Luigi Caneva, İtalyan komutan.

Tropoliye yüzlerce kez saldırdı ne yazık!  
Deccal İtalya'ya gidip,  
Hırs ve heva karanlığının kapısını mı açtı?  
Topal eşek Arap atıyla yarışa tutuştu.  
Kaza ona davetiye gönderdi.  
Bir anda Etna Dağı<sup>49</sup> püskürecek,  
Bütün İtalya'ya lav akıtacak.  
Savaş haberini duyup,  
Hintli, Çinli, Cavalı Müslümanlar huzursuz oldular.  
Yenilgi üstüne yenilgi alıyorlar,  
Reuters'in bütün bu haberleri asılsız  
Enver atını şahlandırınca,  
Abri<sup>50</sup>'nin korkudan pantolonu aşağı düştü.  
Gaza şevki, şehadet aşkı  
Müslümanları cesaretlendirmektedir.

"İslâm Alemine Hristiyan Aleminin Saldırısı" başlıklı şiirinde de Rusya'nın ve İtalya'nın Müslümanlara yaptıklarından bahsetmektedir:

---

<sup>48</sup> Giovanni Giolitti, 1892-1921 yılları arasında çeşitli süreçlerde 5 kez başbakan olan İtalyan devlet adamı.

<sup>49</sup> Sicilya'nın doğu kıyısında, Avrupa kıtasındaki en yüksek yanardağ.

<sup>50</sup> İtalyan deniz komutanı. (?)

دنیاۓ توحید پر دنیاۓ تثلیث کی تاختے

ڈالا کسی نے ڈاکا مارا کسی نے چھاپا  
رٹتے ہیں زار و وکٹر درس جنابِ پاپا  
روتی ہے تجہ کو یورپ افریقہ کی یتیمی  
اور تجہ کو پیٹتا ہے ایران کا رنڈاپا  
انصاف اور ایمان ہم کو نظر نہ آئے  
مغرب کو ہم نے چھانا مشرق کو ہم نے مایا  
گاتے ہیں روس اٹلی مل کر کھرج کی لے میں  
پنجم کی لے میں جو راگ ابلیس نے الاپا  
ہر تیر اس کماں کا جوشن گزار ہو گا  
لائق نہیں ہنسی کے اسلام کا بڑھاپا  
جو چاہے درج کر دے کیا ڈر ہے پائپر کو  
اپنے ہی گھر کی بجلی اپنے ہی گھر کا چھاپا  
مذہب وفا ہمارا منسلک جفا تمہارا  
ہم نے تمہیں سراہا تم نے ہمیں سراپا  
ہندوستان کی قومیں کچھ سوکنیں نہیں ہیں  
کس واسطے پھر ان کو آپس میں ہو جلاپا  
ہیں مسلم اور ہند و ہندوستان کا زیور  
وہ مخلصی سراسر یہ آشتی سراپا

İSLÂM ALEMİNE HRİSTİYAN DÜNYASININ SALDIRISI

Biri yağmaladı, biri baskın yaptı

Victor ve Rus çarı sayın Papa'nın dersini ezberledi.

Ey Avrupa! Afrika'nın yetimi sana gözyaşı döküyor,

İran'ın dulları sana matem ediyor.

Aradık taradık/ölçtük biçtik ne doğuda ne batıda

Adalet ve imanı biz göremedik.

Rusya ve İtalya kalın bir ses tonuyla 5. perdeden

İblis'in söylediği nağmeyi terennüm ediyorlar.

O yayın her oku bu zırhı delecektir

İslâm'ın yaşlılığı alaya alınmamalıdır.

Ne istiyorsa yayımlar, neden korksun ki Pioneer<sup>51</sup>?

Elektrik kendinin, yayın evi kendinin.

Bizim yolumuz vefa, sizin yolunuz cefa

Siz bizi ayaklar altına aldınız.

Hindistandaki uluslar birbirleriyle kuma değil ki

Aralarında niçin düşmanlık olsun?

Hindular ve Müslümanlar Hindistan'ın süsüdür,

Biri (Müslümanlar) baştan ayağa ihlas, diğeri (Hindular) baştan ayağa dostluk.

Zafer Ali Hân, İngiliz Dışişleri Bakanına hitaben yazdığı başka bir şiirinde İslâm ülkelerine düşen Haçlı yıldırımını anlatmaktadır:<sup>52</sup>

---

<sup>51</sup> The Pioneer, 1865 yılında Hindistan'ın Allahabad bölgesinde George Allen adında bir İngiliz tarafından haftada üç gün olarak yayımlanmaya başlayıp bugün Hindistan'da günlük yayımlanan gazete.



سر اٹورڈ گرے

خوب جی بھر کے سر اٹورڈ گرے دیکھ چکے

ہم غریبوں کے سیہ خانے کا ویراں ہونا

اپنے شیرازہ ہستی کا بکھیرا جانا

اپنی جمیتِ قومی کا پریشاں ہونا

برقِ تثلیث کا توحید کے گھر پر گرنا

ظلمتِ کفر میں ایمان کا پنہاں ہونا

ترک کے طرہ طرار کا جُھک جھک جانا

چاکِ دامانِ عرب تا بگریباں ہونا

خاک کا درنہ و طبروق کے سر پر اڑنا

خُونِ مینِ مشہد<sup>53</sup> و تبریز<sup>54</sup> کا غلطان ہونا

مصر کے سینہ صد چاک کے پرزے اڑنا

ہند کے دیدہ نمناک کا طوفان ہونا

صفِ ماتمِ ادھر ایران کے اندر بچھنا

اور مراقش میں ادھر حشر کا ساماں ہونا

ستمِ ایجادی بلقان کی لکھتے ہوئے شرح

بید کی طرح مرے خامہ کا لرزاں ہونا

یہ مسلمان ہیں اس جرم میں کر دو انہیں قتل

دستِ بلقان میں یورپ کا یہ فرمان ہونا

---

<sup>52</sup> Zafer Ali Hân, a.g.e., s. 175.

<sup>53</sup> İran'ın başkenti Tahran'ın 850 km doğusunda bulunan şehir. 1912 yılında Ruslar tarafından bombalanmaya başlamıştır.

<sup>54</sup> İran'ın kuzeybatısındaki en büyük şehirdir.

خانماں سوخت مسلم کی تمناؤں کا  
دشتِ غربت میں سراسیمہ و حیراں ہونا  
خانقاہوں سے مشائخ گھسیٹا جانا  
اور مساجد میں وصلیوں کا نمایاں ہونا  
کبھی جن پردہ نشینوں کا نہ اٹھا تھا نقاب  
ان کے ناموس کا بازار میں عریاں ہونا  
یوں تبہ کر ہمیں آپ کو اب بے منظور  
جنگ کو روکنا اور صلح کا خواہاں ہونا  
کی مرے قتل کے بعد اس نے جفا سے توبہ  
ہائے اس زود پشیمان کا پشیمان ہونا<sup>55</sup>

#### SİR EDWARD GREY<sup>56</sup>

Sir Edward Grey iyice gördü:

Biz fakirlerin hanesinin viran oluşunu,

Varlık şirazesinin dağılıp gitmesini,

Milli cemiyetimizin perişan oluşunu

Haçlı yıldırımının Tevhit yurduna düşüşünü,

Küfür karanlığında imanın saklanması,

Türklerin zülûflerinin dağılışını,

<sup>55</sup> Galip'in meşhur şiir.

<sup>56</sup> 1905-1916 yılları arasında görev yapan İngiliz Dışişleri Bakanı.

Arap gallabiyesinin yakaya kadar yırtılışını,  
Derne<sup>57</sup> ve Tobruk<sup>58</sup>,un mahvoluşunu,  
Meşhed ve Tebriz<sup>59</sup>,in kana bulanışını,  
Mısır'ın yaralı sinesinin pare pare oluşunu,  
Hind'in yaşlı gözlerinin sele dönüşünü,  
Bir yanda İran'da matem yasının tutulmasını,  
Bir yandan Marakeş'de kıyametin kopmasını,  
Balkan ülkelerinin sergilediği zulmü açıklarken,  
Kalemimin söğüt ağacının dalı gibi titrediğini,  
Bunlar Müslüman, bu suçla onları katledeyim!  
Balkanların elinde Avrupanın bu fermanının olduğunu,  
Müslümanların arzularının tümünden küle dönüşünü  
Gurbet çölünde sersem gibi şaşkın dolaşışını  
Hangahlardan mesayihin sürüklenerek çıkarılışını  
Ve mescitlerde haçın dikilişini  
Örtüsü hiç açılmayan o mülüman kadınların  
Namuslarının pazarda sergilenişini,

---

<sup>57</sup> Libya topraklarında bulunmaktadır. Trablusgarp Savaşının devam ettiği süreçte,5 Ekim 1911-18 Ekim 1912 tarihleri arasında Derne'yi ele geçirmek isteyen İtalya ile Osmanlı Devleti arasında Derne Muharebesi yapılmış, İtalya'nın geri çekilmesiyle sonuçlanmıştır.

<sup>58</sup> Libya'nın kuzeydoğusunda stratejik açıdan öneme haiz olan bir liman kentidir. Trablusgarp Savaşı'nın yapıldığı süreçte Tobruk Muharebesi de yapılmış ve kent 22 Aralık 1911 de İtalyanların eline geçmiştir.

<sup>59</sup> İran'da iki şehir olan Meşhed ve Tebriz, 1912 yılında Ruslar tarafından bombalanmıştır.

Bizi bu şekilde mahvettikten sonra

Savaşı durdurmaya ve barışı şimdi mi kabul ediyorsunuz!

“Beni katlettikten sonra o zulümden tevbe etti,

Ah! O çabuk nadim olanın pişman oluşuna” yanarım.

Trablusgarp Savaşının yaşandığı bu süreçte Türklere en büyük destek Muhammed İkbâl'den gelmiştir. İkbâl, "Huzûr-u Risâlet-meâb meyn" (Hz. Peygamberin Huzurunda) adlı şiirinde, rüyasında huzuruna çıktığı Hz. Peygamberin kendisine hediye olarak ne getirdiğini sorduğunda cennette bile bulunmayan bir hediye getirdiğini söyleyerek içinde Türk şehitlerinin kanının bulunduğu şişeyi Hz. Peygamber'e sunmaktadır. İkbâl, bu şiir nezdinde Türk halkına verdiği kutsal payeyi gösterir:<sup>60</sup>

#### حضور رسالتآب □ □ میں

گراں جو مجھ پہ یہ ہنگامہ زمانہ ہوا  
جہاں سے باندھ کے رختِ سفر روانہ ہوا  
شام و سحر میں بسر تو کی، لیکن قیودِ  
نظامِ کہنہ عالم سے آشنا نہ ہوا  
گئے مجکو فرشتے بزمِ رسالت □ میں لے  
حضور آیہ رحمت □ میں لے گئے مجکو  
کہا حضور نے اے عندلیبِ باغ حجاز  
کلی کلی ہے تری گرمی نوا سے گداز

<sup>60</sup> Allâme Sir Muhammed İkbâl, **Kulliyat-ı İkbâl-ı Urdu**, Karaçi, Elmüslim Pablişiz, Urdu Bazar, 1994, s. 141-142

ہمیشہ سرخوش جامِ ولا ہے دل تیرا  
 فتادگی ہے تری غیرتِ سجدِ نیاز  
 زُا جو پستی دنیا سے تو سوے گردوں  
 سکھائی تجھ کو ملانک نے رفعتِ پرواز  
 نکل کے باغِ جہاں سے برنگِ بو آیا  
 ہمارے واسطے کیا تحفہ لے تو آیا؟  
 حضور □! دہر میں آسودگی نہیں ملتی"  
 تلاش جس کی ہے وہ زندگی نہیں ملتی  
 ہزاروں لالہ و گل ہیں ریاضِ ہستی میں  
 وفا کی جس میں ہو بو، وہ کلی نہیں ملتی  
 مگر میں نذر کو اک آہگینہ لایا ہوں  
 جو چیز اس میں ہے جنت میں بھی نہیں ملتی  
 جھلکتی ہے تری امت کی آبرو اس میں  
 "طرابلس کے شہیدوں کا ہے لہوائں میں

#### HZ. PEYGAMBER'İN HUZURUNDA

Bana bu zamanın kavgası çekilmeyecek hale gelince,

Hazırlığımı yaparak, yola koyuldum.

Şafak ve günbatımı esaretinde günlerimi geçirdim

Ama dünyanın şu eski düzenine alışmadım.

Melekler beni Hz. Peygamberin (s.a.v) meclisine çıkardılar

Rahmet ayetinin sahibi Hz. Peygamberin (s.a.v) huzuruna çıkardılar.

Efedimiz buyurdu: "Ey Hicaz bağının bülbülü

Güller senin sözlerinin ateşiyle eridi

Senin gönlün daima aşk şarabıyla sarhoştur

Alçakgönüllülüğün niyaz secdelerini bile kıskandırır

Dünyadan gökyüzüne doğru uçtuğun zaman

Melekler sana daha yükseğe nasıl ulaşılacağını öğretti.

Cihan bahçesinden çıkıp güzel bir koku gibi geldin

Peki, bizim için ne hediye getirdin?"

"Efendim, dünyada huzur ve rahat kalmadı

Olmasını istediğimiz hayat da ele geçmiyor

Varlık bahçelerinde binlerce lale ve gül var

Ama kokusu olan vefa sahibi o gül artık bulunmuyor.

Ben sizin huzuruza bir şişe getirdim,

Öyle bir şişe ki onun içindeki cennette bile bulunmaz

Onda senin ümmetinin namusu parıldıyor

Onda Trablus şehitlerinin kanları bulunuyor".

Yine Trablusgarp savaşı sırasında gazilere su dağıtırken şehir düşen Fatma'nın hikayesini anlattığı "Abdullah kızı Fatma" adlı şiirinde, Fatma nezdinde tasavvurundaki yeni Müslüman nesli anlatmaktadır:

فاطمہ بنتِ عبداللہ

عرب لڑکی جو طرابلس کی جنگ میں غازیوں کو پانی پلاتی ہوئی شہید ہوئی

61 ۱۹۱۲

فاطمہ! تو آبروئے امتِ مرحوم ہے  
ذرہ ذرہ تیری مشتِ خاک کا معصوم ہے  
یہ سعادت حورِ صحرائی تری قسمت میں تھی  
غازیانِ دیں کی سقائی تری قسمت میں تھی  
یہ جہاد اللہ کے رستے میں بے تیغ و سپر!  
بے جسارتِ آفریں شوقِ شہادت کس قدر!  
یہ کلی بھی اس گلستانِ خزاں منظر میں تھی!  
ایسی چنگاری بھی یارب اپنی خاکستر میں تھی!  
اپنے صحرا میں بہت آہو ابھی پوشیدہ ہیں  
بجلیاں برسے ہوئے بادل میں بھی خوابیدہ ہیں  
فاطمہ! گو شبنم افشاں آنکہ تیرے غم میں ہے  
نعمۂ عشرت بھی اپنے نالہ ماتم میں ہے  
رقص تیری خاک کا کتنا نشاط انگیز ہے!  
ذرہ ذرہ زندگی کے سوز سے لبریز ہے  
بے کوئی ہنگامہ تیری ترتبِ خاموش میں

<sup>61</sup> Allâme Sir Muhammed İkbâl, a.g.e., s. 175.

پل رہی ہے ایک قوم تازہ اس آغوش میں  
بے خبر ہوں گرچہ ان کی وسعتِ مقصد سے میں  
آفرینش دیکھتا ہوں ان کی اس مرقد سے  
تازہ انجم کا فضائے آسماں میں ہے ظہور  
دیدہ انساں سے نامحرم ہے جن کی موجِ نور  
جو ابھی ابھرے ہیں ظلمتِ خانہِ ایام سے  
جن کی ضو نا آشنا ہے قیدِ صبح و شام سے  
جن کی تابانی میں اندازِ کہن بھی نو بھی ہے  
اور تیرے کوکبِ تقدیر کا پرتو بھی ہے

#### ABDULLAH'IN KIZI FATMA

Trablusgarp Savaşı'nda Gazilere su içirirken şehit edilen Arap Kızı

1912

Fatma! Merhum ümmetin namususun sen

Masumdur senin her bir zerren.

Senin gibi bir çöl hurisine kısmetmiş bu saadet,

İslâm gazilerini su ile serinletmek.

Allah yolunda askersiz ve kılıçsız yaptığın bu cihat ne yüce

Ne kadar büyük bir aşkla bağlanmışsın şahadete!

Bu gonca o hazan bahçesinde yeşerdi



Saklıydı bu kıvılcım İslâm aleminin küllerinde.

Sahramızda pek çok ahı gizlenmiş

Yağmur yüklü bulutlarda şimşekler uykudadır hala.

Fatma! Gözyaşlarımız senin kederinden akıyor olsa da

Kederimizde bir neşe de vardır.

Senin şehit düştüğün toprakla raksın ne de manidâr!

Her bir zerren yaşam ateşiyle dolu

Senin sessiz türbende bir fırtına var

Senin kucağında yeni bir millet yetişiyor.

Onun gayelerinin genişliğinden bîhaberim ama

Bu mezardan onun dirilişini görüyorum.

Gökyüzünün derinliklerinde yeni yıldızlar zuhur ediyor

Öyle yıldızlar ki, nurları insan gözüne görünmüyor.

Zamanın karanlığından yeni yükseldiler

O yıldızlar ki sabah ve akşam esaretinden tamamen özgürdürler

Bunların parlaklığında eskinin de yeninin de izleri var

Senin bahtının yıldızının ışığı da var.

İkbâl'in yine bu dönemde yazdığı "Şikayet" adlı uzun manzumesi, Müslümanların o dönemde içinde buldukları çaresizlik karşısında Allah'a şikayetini dile getirmektedir. İkbâl, 1911 yılının başlarında yazdığı şiiri, İslâmı Koruma Derneği

toplantılarından birinde okur.<sup>62</sup> İkbâl'e göre İslâmiyetin son güçlü kalesi Osmanlı Batılı güçler tarafından tehdit altındadır. Bunun yanı sıra milliyetçilik akımının etkisiyle Suriye ve Yemen Arapları Osmanlı'ya isyan etmekte, diğer Müslüman ülkeler de Batılı emperyalist güçlerin sömürüsü altında ezilmektedir. Müslümanların bu hiç de haketmedikleri durum karşısında İkbâl Allah'a serzenişte bulunarak şikayetini dile getirmektedir.

Bu süreçte yazdığı şiirlerle Türklere destek veren diğer bir isim de, aynı zamanda Aligarh Ekolünün de kadın temsilcilerinden olan Zahide Hatun Şirvânî (1894-1922)'dir<sup>63</sup>. Tüberkiloz hastalığı sonucu çok genç yaşta hayatını kaybeden Şirvânî tam da Müslümanların Batılı güçler karşısında kıvranısta oldukları o sancılı dönemde yaşamış, içinde bulunduğu sosyal ve siyasi durumları da şiirlerinde ele almıştır. Trablusgarp Savaşı yaşanırken bu durum Şirvânî'nin kaleminden şöyle yansımıştır:

شکوے گلے گئے نہ فغان کی نہ آہ کی  
 کیونکر اڑی خبر میرے حال تباہ کی  
 جاہ کی و مدفون دل میں آرزوئے عز  
 دیکھی تہ قدم جو لحد بادشاہ کی  
 خوف ریا سے جی دم طاعت ہے ڈوبتا  
 یا غرق موج اشک ہے کشتی گناہ کی  
 سوئے مقام اہل ریا چشم دل سے دیکھ

<sup>62</sup> Celâl Soydan, **Muhammed İkbâl-Aşk ve Tutku-On Uzun Manzume**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2000, s. 35.

<sup>63</sup> Enis Fatma, "**Z H Ş: Urdu key Edeb-i Resâil Me Şayi Hone Vali Evvelîn Ehem Şaire ki Hayat u Şairi ka Tahkîk-i aur Tenkîdî Câize**", Karaçi, University of Karaçi Phd Thesis, 2005; Gail Minault, "Zay Khay Sheen: Aligarh's Purdah Nashin Poet", **Cracow Indological Studies**, 2009, s. 878-896.

پائے گا بتکدہ کی جگہ بانقاہ کی  
 یاں مقصد و حید سخن نشر صدق ہے  
 پروا نہیں ہے مجہ کو تری واہ واہ کی  
 زنجیر پا کبھی نہ ہوئی تھی نہ ہے نہ ہو  
 ہیبت کسی دنی سے دنی دزدراہ کی  
 احسان کسی سخی سے سخی مال دار کا  
 خاطر کسی بڑے سے بڑے بادشاہ کا  
 میں احتیاط سوز ہوں وہ آتشیں مزاج  
 اہل حرم سے شکل نہیں کچہ نباہ کی  
 اے شیخ! بے رسیدہ درگاہ حق وہی  
 جس نے ہمارے ٹوٹے ہوئے دل میں راہ کی  
 کھانا قسم کا آج سے ہم کو ہوا قسم  
 سنتا نہیں بے کوئی خدا سے گواہ کی  
 قرآن خوان کو کیوں ہو تلاش سکون دل  
 مکی کو کیوں طلب ہو مقام پناہ کی  
 ہیں اہل طب مداومت کحل پر مصر  
 لاؤں کہاں سے گرد مدینے کی راہ کی  
 خون کے سے گھونٹ واعظ دین پی کے رہ گیا

مسلم کی مے کشی پہ جب اس نے نگاہ کی  
حکمت چہنی، علوم چہنی، مال و زر چہنا  
ہم لٹ گئے وہائی جیبب الہ  
جاتا ہے ذہن ترکی بیمار کی طرف  
آتی ہے جب کہیں سے صدا آہ آہ کی<sup>64</sup>

Ne âh ki, ne de figan ki şikayet ağzımdan döküldü  
Benim hâl-i perişanımın haberi duyulunca.  
Gönülde izzet ve görkem arzusu medfûn  
Ayaklar altında padişahın lahtini gördük.  
Ya riya korkusuyla ibadetlerin âhından gönül yorgundur  
Ya da gemi günahın gözyaşı dalgalarında boğulmuştur  
Makam düşkünü riya ehline gönül gözüyle bak  
Dergâhın yerine puthaneyi görürsün  
Burada benim sözümün amacı doğruluğu yaymaktır  
Senin övgülerini duymaya ne ihtiyacım var ki!  
Ayağına zincir hiç olmadı, olamaz, olmasın  
Çünkü eşkiyanın heybeti en sefilden daha sefildir.

---

<sup>64</sup>Enis Fatıma, a.g.t, s. 148

Zengin birinin cömertliği

En büyük padişahın hatrına

Ben tüm kaygılarımı yakarım.

Kâbe ehliyle anlaşma yapmaya imkân yok

Ey Şeyh! Hakkın dergahına ulaşan

Kırık dökük kalbimiz yol bulandır.

Artık yemin etmemeye yemin ettik

Çünkü kimse Allaktan şahitliğin durumunu dinlemek istemiyor.

Kur'an okuyan neden sükuneti arasın?

Mekkeliler neden iltica makamı istesin?

Hekimler gözlerin tedavisi için sürme kullanılmasında ısrarlılar

Medine yolunun toprağının nereden getireyim?

Müslümanların şarap içtiğini görünce

Vaiz elinden birşey gelmeyip bir köşede kalakaldı.

Devlet, ilimler, mal mülk elimizden zorla alındı

Biz yağmalandık, bittik, meded, Yâ Habibullah!

Biryerlerden vah vah sedası geldiği zaman

Aklım hep hasta Türkiye'ye gidiyor.

Zahide Hatun, Müslümanların içinde bulunduğu elim durumu anlattığı şiirini ne zaman biryerlerde inleme sesi geldiğinide aklına hasta adam Türkiye geldiği dizesiyle

bititirken, 1911 yılında yazdığı "Mutsuz Seyirci" isimli şiirinde yine Türklerin içinde bulunduğu durumu aynı duygularla şu şekilde anlatmaktadır:<sup>65</sup>

ناشاد تماشائی

کیا یہی ہے گلستاں جنت نشاں تفریح گاہ  
دے رہی ہے یا مرے دل کی طرح دھوکا نگاہ  
چشم طوفاں زا ہے؟ یا صحن چمن میں خوب ہے  
اشک حسرت ہیں کہ شبنم؟ جائے غور و خوض ہے  
لالہ کا داغ جگر عکس دل پر داغ ہے  
سینہ صد چاک ہے یاں گل؟ یہ کیسا باغ ہے  
نرگس بیمار کو دکھا تو حیرانی بڑھی  
نکھت آوارد سے دل کی پریشانی بڑھی  
سنبل ژولیدہ مو سے اور الجھن ہو گئی  
دیکھ کر سوسن زبان پھر واقف شیون ہو گئی  
جھومتا ہے کس لئے غصہ سے سرو گلستان  
اس نے کیا اہل وطن کی دیکھ لیں کج رائیاں  
پائمال افتادہ غم کی طرح کیوں ہے حنا  
کس لئے ہم رنگ دل باطن میں پر خون ہے حنا  
دیکھتے ہی سبزہ گلزار کو یاد آگئی

---

<sup>65</sup> Enis Fatıma, a.g.t, s. 150- 151.

بخت کا خواب گراں - احباب کو بیگانگی

ہے میرا ذوق ترنم بھی فقط وقف فغان

بلبلوں آؤ اٹھا لیں مل کے سر پر آسمان

## MUTSUZ SEYİRCİ

Bu aynı o cennet benzeri mesire yeri midir?

Yoksa benim gönlüm misali, gözüm de beni yanıltıyor mu?

Tufan yaratan göz mü, yoksa kırların ortasında bir havuz mu var?

Bunlar hasret gözyaşları mı yoksa çiğtanesi mi?

Lalenin ciğerindeki yara yaralı gönlü yansıtır

Burada gülün sinesi yüzlerce parçaya bölünmüş, paramparça

Hasta nergisi görünce şaşkınlığım arttı.

Avâre kokuyu alınca gönlümün perişanlığı arttı

Dağınık saçlı sümbül nedeniyle huzursuzluğum arttı

Zambağı görünce dilimden tekrar feryatlar dökülmeye başladı

Gülbahçesindeki servi kızgınlıkla kim için sallanıyor?

Acaba o, vatandaşların sapkın düşüncelerini mi farketti?

Neden gönülle aynı renkle boyanmış kına?

Görür görmez gülbahçesinin yeşilliği aklıma geldi

Bahtımın derin uykusu, dostlarımın yabancılaşması

Benim terennümümün zevki de sadece feryada vakıf olma

Ey bülbüller gelin gökyüzünü feryadımızla ayağa kaldıralım.

Zahide Hatun, Trablusgarp savaşının başlamasıyla “Rüya Alemi” isimli savaş mesnevisinde İtalya'nın saldırısının ardından yaşananları anlatmaktadır. Bu şiir Aralık 1912 tarihinde Zemindâr gazetesinde yayınlanmıştır. Mesneviden bazı bölümler şu şekildedir:<sup>66</sup>

### عالم خواب

پہ ہجوم غموم دنیا تھا۔۔\*\*ہمارے دل  
خدا کے گھر پہ کیا کافروں نے حملہ تھا  
کہیں ملا نہ سفر کی بہت نگہ میں نے  
بحال زار کیا قصدِ خوابگہ میں نے  
بندھا کچھ ایسا تصور کہ دیکھتی کیا ہوں  
طرابلس کے درختوں کے زیر سایہ ہوں  
وہاں جو کچھ نظر آیا وہ ہے اصح صحیح  
بہت سے نامہ نگار اس کی کرتے ہیں توضیح  
بپا تھا سر بفلک کیمپ بٹلی والوں کا  
تمام شہر پہ قبضہ تھا بدخصالوں کا  
زباں سے نکلا کہ اے تیری شان کے قربان  
ریاض خلد میں! اور دخل لشکر شیطان

<sup>66</sup> Enis Fatıma, a.g.t., s. 157-158.



مچا یہ شور کہ فخر اطالیہ آئے  
 یہ لو بنفس نفیس آپ کینوا آئے  
 ادائے طنز سے بولا اطالوی شیطان  
 اجی حضور کہاں کافروں کا کیمپ کہاں؟  
 عرج ہی کو ہوا کرتی ہے زوال پہ فتح  
 صلیب کو ہوئی پھر کس طرح ہلال پہ فتح  
 بتاؤ اب ہیں وہ عثمان و عمر و عاص کہاں  
 کہاں ہیں آپ کے وہ فاتحان خاص کہاں  
 کہا کڑک کے انہوں نے خاموش رہ کافر  
 جو خیر چاہے تو بس اگے کچھ نہ کہہ کافر  
 اطالوی بھی عدوئے شہ بشر □ نکلے  
 خدا کی شان ہے لو چیونٹی کے پر نکلے  
 حبیب! اہم شہ پاک □۔ اور تیرا منہ  
 صحابہ --- شہ لولاک □۔ اور تیرا منہ  
 نہیں ہے یاد تمہیں اپنی زلت و توبین  
 تمہارے حلق تھے اور خنجر صلاح الدین  
 ہم اب بھی ہیں وہی سرشار جام لاغالب  
 ارے غلام محمد □ ہوں رحم کے طالب

یہ سن کے دیونش پر غضب کابھوت چڑھا  
منہ اس کا سرخ ہوا جیسے آگ میں لوہا  
کہا کہ ہاں میرے شیرو! انہیں سقر پہنچاؤ  
چھٹی کا کھایا پیا باغیوں کو یاد دلاؤ

### RÜYA ALEMİ

Gönlümüzde dünya gamlarının saldırısı vardı  
Allah'ın evine kâfirler saldırmışlardı  
Çok uğraştım ama sefere çıkma imkânı bulamadım  
Ağlaya inleye yatak odama doğru yöneldim  
Böylece düşüncelere dalmışken bir de ne göreyim  
Trablus'un ağaçları altında gölgeyim.  
Orada her ne göründüyse en doğru odur  
Birçok gazeteci de onun izahını yapıyor  
İtalyan kampları çok yükseklerde dikilmişti  
Şehrin tamamını soysuzlar ele geçirmişti  
Dilden şunlar döküldü ki: Ey azametine/yüceliğine kurban olduğum Allah'ım!  
Cennet bahçelerinde, bu şeytan ordusunun işi ne!  
“İtalya'nın onurları/onurlu askerleri geldi!” diye bir gürültü koptu

“İşte bakın! Buraya bizzat Caneva'nın kendisi geldi”

Alaylı bir şekilde işte dedi bunu İtalya'nın şeytanı:

“Efendiniz nerede? Kâfirlerin kampı nerede?”

Her yükseliş çöküş ile sonuçlanır

(Bakın) yine nasıl haç hilali yenilgiye uğrattı

Söyle, şimdi Osman (r.a), Ömer (r.a) ve Amr (r.a) neredeler?

Neredeler, sizin o has (seçkin) fatihleriniz şimdi nerede?”

O gürleyerek şöyle söyledi:" Sessiz ol ey kâfir!"

Hayrı istersen, yeter, daha da başka bir şey söyleme!

İtalya da, Beşerin şahı/âlemlerin Efendisi Hz. Muhammed (s.a.v)'in düşmanı oldu  
çıktı

Allah'ın işine bak! Karınca da kanatlandı!<sup>67</sup>

Ey habis! Hz. Peygamber (s.a.v.)'in pak adı senin ağzına yakışır mı?

Sahabe...! "Levlak"<sup>68</sup> sahibi Hz. Muhammed (s.a.v)! ve senin (şu pis) ağzın!

Kendi zillet ve düşkünlüğünüzü hatırlamıyor musunuz?

Selahattin'in zinciri/hançeri sizin gırtlığınızdaydı.

Biz hâlâ o 'Yenilgiye uğratılmayan Allah'ın kadehinin şarabıyla sarhoşuz

Hey siz! Muhammed (s.a.v.)'e kul olun da rahmete kavuşun!

---

<sup>67</sup> Karıncanın kanatlanması değersiz bir kişinin yaptığı bir işle övünüp kendini bir şey zannetmeye başlaması, anlamında kullanılan bir deyimdir.

<sup>68</sup> Levlâke levlâk Lema halaktü'l-eflâk: "Sen olmasaydın, sen olmasaydın, ben âlemi yaratmazdım" anlamındaki hadis-i şerif.

Bunu duyunca kötü şeytan üzerine gazab indi

Kor olmuş demir gibi ağızları/yüzü kıpkırmızı oldu

Dediler ki: "Evet benim aslanım! Onları cehenneme gönder...Yenilen içilen bahçeleri hatırlat.

Ona eski zelil günlerini hatırlatın/Ona iyi bir ders verin!

Zahide Hatun yukarıdaki satırların ardından, şehadet durumunu şu şekilde anlatmaktadır:<sup>69</sup>

بشر کو رب سے ملا دیتی ہے شہادت ہی

دیتی ہے شہادت ہی ملائکہ سے بڑھا

یہ باغ وہ ہے کہ ہے دیکھنے میں خار سے پُر

مگر ہے اصل میں گلہائے عطربار سے پُر

یہ طور وہ ہے کہ پہلے ہو نار کا دھوکا

قریب جاؤ تو ہے نور پاک رب علا

یہ جام وہ ہے کہ ظاہر میں خوں سے ہے لبریز

مگر پیو تو شراب طہور و لذت سے خیز

Yaratana ulaştırır insanı işte bu şahadet

Meleklerden de üstün mertebeye ulaşıyor bu şahadetle

Bu bahçe görünüşte dikenle doludur

---

<sup>69</sup> Enis Fatıma, a.g.t., s. 158.

Ama aslında güzel kokulu güllerle doludur

Bu öyle bir şeydir ki ilk önce yandım sanırsın

Ama yaklaştıkça Yüce Rabb'in nurunu görürsün

Bu öyle bir kadeh ki görünüşte kanla dopdolu

Ama içince lezzetinden doyumsuzdur.

Türklerin Trablusgarp yenilgisinin ardından bir rubai yazan Zahide Hatun, aynı zamanda bu rubaide Trablusgarp yenilgisinin hicri tarihi olan 1330'u vermektedir:<sup>70</sup>

کیا پوچھتے ہو آہ سراغ طرابلس

گل چیں ہوا ہے قابض باغ طرابلس

نزہت جو پوچھتے حادثہ جانگسل کا سال

کہہ دو بکا کے ساتھ ہے باغ طرابلس

Trablus'un haberini/durumunu ne sorarsın?

Trablus'un bahçesini sardı dikenli teller.

Nüzhet, bu can yakan olayın tarihini soruyor

Ağlayarak de ki “Trablus Bağı/bahçesi”

Mirzâ Hâdî Azîz Lakhnovî de Müslümanların içinde bulunduğu durumdan etkilenerek bunu şiirlerine yansıtan şairlerdendir. İslâm Birliğini savunan şairin Trablusgarp ile ilgili yazdığı şiir şu şekildedir:<sup>71</sup>

<sup>70</sup> Enis Fatıma, **a.g.t.**, s. 18.

<sup>71</sup> Muiniddîn Akîl, **Tahrik-i Âzâdî me Urdu kas hıssah**, Lahor, Meclis-i Terakki-yi Edeb, 2008, s. 285.

مگر اک وہ وقت آیا ہے اب اے اہل دل سن لو  
 کہ مجھ کو دوسری قوموں سے حاصل ہے نگوں ساری  
 ترکی کے زخمیوں کا نتیجہ نہ پوچھئے  
 یہ زخم ان کے دیکھئے کیا گل کھلائیں گے  
 سنتے ہیں آپ جنگ صلیبی کی شورشیں  
 آ کر یہ فتنہ گر ہمیں کب تک ستائیں گے  
 ظلم اٹلی پر ابھی روئے نہ تھے دل کھول کر  
 دل میں باقی تھا ابھی مظلوم ترکی کا اثر  
 مسلمانو خبر ہے کچھ تمہیں مشہد پہ کیا گزری  
 اک آوارہ وطن مظلوم کے مرقد پہ کیا گزری  
 آپ کے جدسے ہوا بے عازم پیکار  
 فتنہ پرور اور جفا گستر غریب آزار روس  
 ظلم ایسے عہد میں ہوں کیا مصیبت یہ نہیں  
 آہ اے برٹش حکومت کیا قیامت یہ نہیں

Ey gönül ehli dinle! Şimdi o vakit geldi,

Şimdi diğer milletler karşısında boyun eğmek zorunda kaldım

Türk yaralıların durumlarını sormayın

Onların bu yarasına bakın, nasıl da tomurcuk açacak  
Hristiyanların yaygaralarını dinliyorsunuz  
Bu bozguncular gelip de bize ne zamana kadar eziyet edecek!  
İtalya'nın yaptığı zulümler için doya doya ağlayamamışken  
Gönülde mazlum Türklerin izi vardı.  
Ey Müslüman! Meşhed'de neler olduğundan haberin var mı?  
Vatanından uzak bir mazlumların kabirlerinin (bulunduğu o şehrin) başına neler  
geldi!  
Savaş için yöneldiğinden beri  
Fitneci, cefa yayıcı (zalim) ve acımasız Rusyanız  
Böyle bir devirde böyle zulümlerin yapılması bir musibet değil mi?  
Ah, Ey Britanya Hükümeti! Bu kıyametten başka nedir?  
Ekber Allahâbâdî'nin Trablusgarp Savaşı ile ilgili muhtelif görüşleri Farsça ve  
Urduca olarak "Türk ve İtalya Hakkında Görüşler" başlığıyla ele aldığı şiiri şu  
şekildedir:<sup>72</sup>

جنگ ترکی اور اٹلی کے متعلق رائیں

کوئی کہتا ہے

دکھائے گی نیا اب رنگ ترکی

نہ ہوگی مبتلائے جنگ ترکی

---

<sup>72</sup> **Kulliyat-ı Ekber Allahabadî**, Muarif be Lisan'ul Asr, Han Bahadır Seyyit Ekber Hüseyin Sahib, Lahor, Seng-i Mil Publications, 2008, s. 356-357

وہاں بھی آگئیں مغرب کی لہریں  
ہوئی اب ہم کنار گنگ ترکی  
بہت خود رائے تھے سلطان سابق  
رہا کرتی تھی ان سے تنگ ترکی  
ہوئے رخصت وہاں سے اولڈ فیشن  
ترقی اب کرے گی ینگ ترکی

بعض یہ کہتے ہیں

بدلی وہ ہوا وہ سنبل و گل رخصت  
ساقی رخصت وہ ساغر مل رخصت  
اب دل میں ہیں ووستان ترکی شاداں  
لو ہو گے پانیر کے عبدل رخصت

لیکن بعض یہ فرماتے ہیں

یلدیز سد راہ مخالف کنوں نمااند  
اندیشہ حریف بحال زبوں نمااند  
آن تیغ عقل و آن نگہ پر فسوں نمااند  
سودا بجوش آمد و آن رنگ خوں نمااند  
چوں رخت خود بہ بست و بروں از مقام شد  
عبدالحمید گفت کہ ترکی تمام شد  
آن فکر مصر و کابل و جاپان و چین کجا  
آن خوض و التفات پے کاردیں کجا  
آن پالسی و آن نگہ دور بین کجا



کجا آن نگیں کجا آن خاتم حمید  
در دل گزار بیم بجائے امید شد  
گوئی خلا بماند و خلافت شہید شد

بہت لوگ یہ کہتے ہیں

مجہ پہ ہے تقلید واجب ہند کے دربار کی  
رائے میری ہے وہی جو رائے ہے سرکار کی

کوئی انقلاب زمانہ کی یوں شکایت کرتا ہے

حالت ایش چیست کہ من پیش نظر می بینم  
در پس کاربتاں فتح ر ظفر می بینم  
در حرم سوز دل و خون جگر می بینم  
چرخ را وضع دگر رنگ دگر می بینم  
این چہ شور یست کہ در دور قمر و می بینم  
ہمہ آفاق پُر از فتنہ و شر می بینم  
شاہ و سلطان سے رعایا کی مروت نہ رہی  
پاس ملت نہ رہا دین کی غیرت نہ رہی  
وہ عقیدے نہ رہے اور وہ حکومت نہ رہی  
دل کا مرکز نہ رہا ہاتھ کی طاقت نہ رہی  
این چہ شور یست کہ در دور قمر و می بینم  
ہمہ آفاق پُر از فتنہ و شر می بینم

خار الحاد سے ہر گل کی یہ کاوش کیسی  
 ترک ایماں کی دل خلق میں خواہش کیسی  
 کفر سے دعویٰ اسلام کی سازش کیسی  
 اے فلک کیا یہ ترا رنگ یہ گردش کیسی  
 این چہ شورِ یست کہ در دور قمر و می بینم  
 ہمہ آفاق پُر از فتنہ و شر می بینم  
 اب تو رکہ دی گئی تہ کر کے ادب کی چادر  
 پہلے قبلہ تھے تو اب صرف ڈیئر ہیں فادر  
 امر تعظیم کو اطفال نے سمجھا بادر  
 ماؤں کو لینے کو برگز نہیں جاتیں تادر  
 دختران را ہمہ جنگ ست و جدل با مادر  
 بیچ الفت نہ پسر را بہ پدر می بینم

اور میں کہتا ہوں<sup>73</sup>

کیا بحث ہے ایران سے یا ترک و عرب سے  
 اس وقت تجھے قطع نظر چاہے سب سے  
 یا تخت پہ بیٹھے کوئی یا تخت سے اترے  
 رکہ کام تو دن رات فقط طاعت رب سے  
 تاریخ نے دیکہ ہیں بہت رنگ فلک کے  
 خورشید نکلتا ہے سدا پردہ شب سے

<sup>73</sup> A.g.e., 357.

## İTALYA-TÜRKİYE SAVAŞI HAKKINDA GÖRÜŞLER

### BİRİSİ DİYOR Kİ:

Türkiye şimdi yeni politiks benimseyecek  
Türkiye tekrar savaşa katılmayacak  
Oradan da Batının dalgaları ulaştı geldi  
Biz de şimdi Türkiye'nin ses seda çıkarmayan kıyısı olduk  
Önceki padişah çok başına buyruktu  
Türkiye ondan sıkılmıştı  
Oradan ayrıldı gitti.  
Şimdi ilerleme gösterecek Genç Türkiye.

### BAZILARI ŞÖYLE SÖYLÜYOR

Değişti o mevsim, o sümbül o gül çekti gitti  
Saki çekti gitti, o şarap kadehi kalmadı  
Artık Türkiye'nin dostları mutlu olurlar  
Çünkü Pioneer'ın Abdül'ü çekti gitti (Pioneer gazetesine konu olan Abdülhamid II çekti gitti.)

### AMA BAZILARI ŞÖYLE BUYURUYOR:

Şimdi muhaliflerin önündeki Yıldız engeli kalmadı  
Perişan haldeki muhalifleri endişelendirecek bir şey kalmadı  
O kılıç gibi keskin zekâlı ve büyümlü bakışları olan (Abdülhamit II) kalmadı  
Kalpteki kara nokta kabardı taşı kanın rengi kalmadı

Eşyasını toplayıp makamından çıkınca  
Abdülhamit dedi ki: Türkiye'nin işi bitti  
O Mısır, Kâbil, Japonya, Çin düşleri şimdi nerede?  
O din için çalışmaya iltifat ve ilgi nerede?  
O siyaset ve o (uzağı gören göz) feraset nerede?  
O Hamid'in mührü nerede? O yüzük mührü nerede?  
Gönülde ümidin yerini korku aldı  
"Hilâfet" şehit oldu yerine "hilâ"sı (boşluğu) kaldı.

#### ÇOK KİŞİ ŞÖYLE SÖYLÜYOR:

Benin Hint divânını taklit etmek vaciptir (Hindistan İngiliz Hükümetinin dediğini yapmaya mecburum)

Benim görüşüm de hükümetin görüşü gibidir.

#### BİRİSİ ZAMANIN DEĞİŞİMİNDEN ŞÖYLE ŞİKÂYET EDİYOR

Gözlerimin önünde olan bitenler ne, bu ne hâl!

Putların yaptıklarının ardından fetih ve zaferin geldiğini görüyorum

Haremde gönül yangını ve ciğerlerinin kanadığını görüyorum

Feleği farklı bir konumda, farklı bir renkte görüyorum

Bu ne ızdıraptır ki ay vaktinde

Bütün ufku fitne ve şerle kaplı görüyorum

Şah ve sultana halkın mürüvveti kalmadı

Milletin desteği kalmadı, din gayreti kalmadı  
O inanç kalmadı, o yönetim kalmadı  
Gönlündirenci kalmadı, elin kudreti kalmadı  
Bu ne ızdıraptır ki ay vaktinde  
Bütün ufku fitne ve şerle kaplı görüyorum  
Her gülün diken ile bu kucaklaşması nedir?  
Halkın dini terk etmeye olan bu arzusu nedir?  
Küfrün şu İslâm'ı koruduğu iddiası/komplosu nedir?  
Ey felek! Senin bu rengin bu dönmen nedir?  
Bu ne ızdıraptır ki ay vaktinde  
Bütün ufku fitne ve şerle kaplı görüyorum  
Şimdi edebın örtüsü katlanıp kaldırıldı  
Baba önce kıbleydi (klavuzdu) şimdi oldu sadece "dear"  
Saygı gösterme işini çocuklar sıkıcı olarak algıladılar  
Annelerini almaya gitmiyorlar artık kapıya kadar  
Kızlar anneleriyle kavga ve mücadele içinde  
Oğulun babasına karşı sevgi gösterdiğini hiç görmüyorum.

#### VE BEN ŞÖYLE SÖYLÜYORUM:

İran, Türkiye ve Arabın lafını etmeye ne gerek var?

Şimdi senin hepsini izlemeyi bırakman gerekiyor  
Kimler tahta oturmuş, kimler tahttan düşmüş, bırak bunları.  
Sabah akşam için yalnız Rabbe ibadetle dua etmek olsun  
Tarih feleğin pek çok rengini gördü  
Güneş daima gecenin perdesinden kurtulup doğar.

### 3.3. BALKAN SAVAŞLARI'NIN ŞİİRE YANSIMASI

8 Ekim 1912-29 Eylül 1913 tarihleri arasında yaşanan Balkan Savaşları<sup>74</sup> Türk tarihinin en büyük felaketleri arasında yer alır. 1804 yılında Osmanlı'ya karşı ilk ayaklanma çıkaran Sırp, 1809 yılında Osmanlı Rus Savaşı sonrası imzalanan Bükreş Antlaşmasıyla geniş imtiyazlara ve içişlerinde serbestliğe sahip olmuşlar, 93 Harbi sonrası imzalanan Ayastefanos ve Berlin Antlaşmalarıyla bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Böylece Osmanlı'nın Balkanlarda çözülme süreci de başlamış, Balkanlardaki üstünlük artık Ruslara geçmiştir. Sırp'ların ardından bağımsızlık mücadelesine giren Karadağ, 1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması ile bağımsızlığını elde eden ikinci Balkan devleti olmuştur. 1821 yılında Osmanlı'ya karşı direnmeye başlayan ve İngiltere, Fransa ve Rusya'nın desteğini alan diğer Balkan ülkesi Yunanistan, 1829 yılında Osmanlı ve Rusya arasında imzalanan Edirne Antlaşması ile bağımsızlığını ilan etmiş, Girit'i alarak topraklarını hızla genişletmiştir. Böylece bağımsız bir Yunan Devleti ve otonom bir Sırp Devleti'nin kurulmasıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardaki hâkimiyeti iyice zayıflamaya başlamıştır.

---

<sup>74</sup> Balkan Savaşları ile ilgili bakınız: Hafize Cesur, *Hatıratlar Işığında Türk Kamuoyunda Balkan Savaşları (1912-1913)*, (Abant İzzel Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi) Bolu 2008; Cevdet Küçük, "Balkan Savaşı", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. V, s. 23-25; Togay Seçkin Birbudak, *Balkan savaşları'nda Edirne*, Ankara 2010, s.5-139.; Richard C. Hall, *Balkan Savaşları, 1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası*, çev. M. Tanju Akad, Homer Kitabevi, İstanbul 2003.; Reşat Ballı, *Balkan Harbi*, c.I., Ankara 1970.

1873 yılında bu kez başkaldıran Balkan ülkesi Bulgaristan olmuş, Berlin Antlaşması ile Bulgar Prensiği kurulmuş, 5 Ekim 1908 tarihinde Osmanlı Devletinde II Meşrutiyetin ilan edilmesiyle doğan karışıklıklardan faydalanarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Zaten II. Meşrutiyet'in ilanı ile Balkanlar'da çok büyük kayıplar verilmiş, yukarıda belirtildiği gibi Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesinin yanı sıra, Girit Adası Yunanistan'a bağlanmış, Bosna Hersek ise Avusturya tarafından işgal edilmiştir.

Eflak ve Boğdan Beylikleri Osmanlı Devletine bağlandığından beri içişlerinde bağımsız ayrıcalıklı bir statüye sahip olmuş, Berlin Antlaşması ile Bağımsız Romanya Krallığı haline gelmiştir.

Diğer bir Balkan ülkesi Makedonya Orta Avrupa'yı Akdeniz'e bağlayan Mora ve Vardar nehirleri üzerinde olup, Balkanların en verimli topraklarına sahip olması ve Türk, Bulgar, Yunan, Sırp ve Arnavut gibi farklı milletlerin yaşadığı bir yer olması sebebiyle diğer Balkan ülkeleri tarafından ele geçirilmek istenen bir ülke olmuştur.

Şüphesiz tüm bu süreçte Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak bağımsız ya da yarı özerk konuma gelmiş bulunan Balkan devletlerinin bölge üzerinde emelleri olduğu kadar, sömürgeci büyük devletlerin çıkar hesapları ve buna dayalı kışkırtmaları da etkili olmuştur.

Milliyetçilik fikirleriyle çözümlere uğrayarak bağımsızlıklarını elde eden Balkan Devletleri, zamanla temeli Yunanistan ve Sırbistan'da atılan Balkan İttifakını oluşturmuşlardır. 1904 yılında Bulgarlar ve Sırpplar arasında ittifak imzalanmış, Makedonya topraklarının paylaşımı konusunda çıkarları kesişen Balkan devletleri, Rusya'nın arabuluculuk yapmasıyla birleşerek, ortak düşman için birlikte hareket etme kararı almışlardır. Osmanlı İmparatorluğu'na karşı yapılan bu ittifaka Yunanistan Krallığı ve Karadağ Krallığı da dahil olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu hesapta yokken içine sokulduğu bu savaşa ekonomik bakımdan büyük imkânsızlıklar içinde girmesinin yanı sıra askerî, siyasî, sosyal ve psikolojik açıdan da birçok sıkıntı ile karşı karşıya kalmıştır. Tüm bu imkânsızlıkla savaşın başlamasından bir ay sonra 8 Kasım 1912 tarihinde tek bir kurşun atmadan Selanik'i Yunanistan'a teslim etmek durumunda kalmıştır<sup>75</sup>

Osmanlı'nın Trablusgarp Savaşından yenik çıkmasının da cesaretiyle 8 Ekim 1912-30 Mayıs 1913 tarihleri arasında Balkan Birliği Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki topraklarının çoğunu ele geçirmiş, Bulgaristan ordusu Çatalca'ya kadar ilerleyerek İstanbul'u tehdit etmiş, Sırbistan, Yunanistan ve Karabağ orduları Makedonya'yı ele geçirmiştir. Arnavutluk bağımsızlığını ilan etmiş, Yunanistan, Gökçeada ve Bozcaada dışındaki Ege Adalarını işgal etmiştir. I. Balkan Savaşı sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'nun Trakya sınırı Edirne ve Kırklareli illerini dışarıda bırakacak şekilde Midye-Enez Hattı olmuştur.

Bulgaristan'ın hızla ilerlemesi karşısında daha fazla toprak almasını istemeyen diğer Balkan Devletleri Yunanistan, Karadağ, Sırbistan ve I. Balkan Savaşına katılmayan Romanya Krallığı birleşerek Bulgaristan'a karşı savaş açmış, Osmanlı İmparatorluğu ise bu karışıklıktan faydalanarak Edirne ve Kırklareli'yi geri almıştır.

8 Ekim 1912 tarihinden 29 Eylül 1913 tarihine kadar geçen süreçte Osmanlı İmparatorluğu Doğu (Trakya) ve Batı (Makedonya ve Arnavutluk) olmak üzere iki cephede, Doğu cephesinde Bulgarlarla, Batı cephesinde ise bütün Balkan ittifakı ile mücadele etmiştir.

Balkan Savaşlarında en fazla etkilenen şehir olan Edirne, Kasım 1912'den itibaren önce Bulgar ve ardından onlara katılan Sırp ordularının kuşatması altında kalmış ve Mehmed Şükrü Paşa komutasındaki Osmanlı askeri ve şehir halkı ancak 5 ay kuşatmaya direnebilmişlerdir. Şehir 26 Mart 1913 tarihinde Bulgar ordusuna teslim edilmiş, İkinci Balkan savaşı sırasında Enver Paşa komutasındaki Osmanlı birliklerinin

---

<sup>75</sup> Zekeriyâ Türkmen, "Balkan Savaşlarında Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin Osmanlı Ordusuna Yönelik Sağlık Hizmetleri", **Belleten**, c.LXVIII, sa. 252, Ağustos 2004, s. 486



21 Temmuz 1913 tarihinde şehre girmeleriyle bu yıkıcı işgal son bulmuştur<sup>76</sup>. Edirne ilk saldırılar esnasında savunulurken, kuşatma uzadıkça gıda yetersizliği yaşanır olmuş, temel ihtiyaç maddelerinin zamanla tükenmesiyle, giderek küçülen ve kararan ekmeklere süpürge tohumu, kuşyemi, kepek, kızılca, arpa, çavdar ve yulaf karıştırılmaya başlanmış böylece askerlere verilen yemeklerde besin değeri ve kalitesi giderek azalmıştır.<sup>77</sup>

Kuşatma altındaki şehre dışardan yardım gelemeyince ve yaralıların sayısı arttıkça sıkıntılar da büyümüş, beslenme yetersizliğine ve hijyen koşullarına bağlı olarak kolera ve tifo gibi salgın hastalıklar artmıştır.<sup>78</sup> Bu süreçte 28 bin asker hayatını kaybetmiştir.

Sağlık ekibi ve malzemesi alanındaki eksiklik karşısında Başkan Hüseyin Hilmi Paşa idaresinde 27 Eylül 1912 tarihinde toplanan Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Osmanlı ordusuna sağlık hizmetlerinde yardım kararı almış, ancak yeterli olamayınca Mısır ve Hindistan gibi Müslüman ülkelerin Hilâl-i Ahmer Cemiyetlerinden de destek alınmıştır<sup>79</sup>.

Hint Müslümanları daha önce Trablusgarp Savaşında da kendi ifadeleriyle "Türk kardeşleriyle" acılarını paylaşarak, tek yürek olmuşlar, yine Balkan Savaşları sırasında da Osmanlıyı desteklemeye yönelik çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlar, bu doğrultuda da 12 Ekim 1912 tarihinde Comrade gazetesinde yayınlanan bir yazıyla Şevket Ali tarafından Türkiye'ye gönüllü birlikler ekibi gönderme fikri ilk kez ortaya atılmıştır.<sup>80</sup> Daha önce 2 Ekim 1911 tarihinde Kalküta'da Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne

---

<sup>76</sup> Doç. Dr. Ali Fuat Örenç, "Bulgar Kuşatması Döneminde Edirne'de Kolera Salgını ve Hindistanlı Fatma Hanımefendin'nin Faaliyetleri", **Uluslararası Edirne'nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu** -(4-6 Mayıs 2011), Bildiriler Kitabı, Edirne 2012, s. 385-402.

<sup>77</sup> Birbudak, a.g.e, s. 78

<sup>78</sup> Ali Fuat Örenç, a.g.m. s.6.

<sup>79</sup> Zuhâl Özyayın, Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Sâlnâmesi, (İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji Anabilim Dalı ve Tıp Tarihi Bilim Dalı), İstanbul 1987, s. 129-130

<sup>80</sup> Azmi Özcan, a.g.e., s. 193

Yardım Komitesi kurulmuştur. 18 Ekim 1918 tarihinde Madras şehrinde yapılan mitingle Avrupa devletleri protesto edilmiştir. Bununla birlikte, Hint Müslümanları Osmanlı Halifesine bağlılık yemini etmekte ve din kardeşleri için yardım çağrılarını tüm ülkeye yaymaktaydılar.

Yapılan yardım çağrıları tüm alt-kıtayı kapsamakta ve din önderleri de işin içine girerek cihat çağrısı yapmaktaydı. Mesela, Sindh Bölgesi Sakkar yakınlarında Amrût ilinin din önderlerinden Mevlânâ Tâc Mahmmûd Amrûtî ( 1844-1929) Balkan savaşlarının başlaması ve alt-kıtada siyasi yapının bozulmasıyla Müslümanlara cihad çağrısı yapmış, Trablus ve Balkan Savaşları ile sarsılan Osmanlı'ya destek için İtalya malları boykot edilmiş, 1913 yılında Balkan devletlerinin ittifak olarak Osmanlı'ya karşı Balkandaki topraklarının çoğunu ele geçirmeleri ve İngiltere'nin bu haksızlığa sessiz kalması, alt-kıtada İngiliz Hükümeti aleyhinde gösteriler yapılmasına neden olmuştur<sup>81</sup>.

Balkan Savaşlarının başlamasının ardından gelişen olaylarla Osmanlı Hilal-i Ahmer başkanı Hüseyin Hilmi Paşa'nın yardım isteyen telgrafıyla yardımlar ivme kazanmıştır. Bunun bir sonucu olarak da Hindistan'ın çeşitli bölgelerinden, aralarından Aligarh Üniversitesi mezunu ya da siyasi sebepler sonucu üniversiteyi terk etmiş bulunan 5 doktor ve 19 hastabakıcıdan oluşan ekip, Londra'da hekimlik yapmış Muhtar Ahmed Ensarî başkanlığında 15 Aralık 1912 tarihinde Bombay'dan Türkiye'ye hareket etmiştir. 100 yataklı seyyar hastanenin yanı sıra nakdî yardım da getirmişlerdir. Daha öncesinde yine Hint Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından Londra'da tıp eğitimi gören gençlerden oluşan bir grup kendi aralarında topladıkları para ile İstanbul'a gelip, Haydarpaşa Askeri Hastanesinde görev yapmışlardı<sup>82</sup>. Hint Müslümanları bu şekilde çeşitli aralıklarla Osmanlı'ya nakdî yardımlar göndermişlerdir. Bombay kentinden, bir sağlık ekibi oluşturabilmesi için Cemiyet'e 80000 ruble/Rupi göndermişler, bunu Ziraat Bankasına gönderilen 90 Osmanlı Lirası ve 15000 kuruş izlemiştir. Kalküta Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Veznedârı H âcî Ahmed Abdüllatif Efendi kanalıyla gönderilen 1700

<sup>81</sup>. Muhammed Ali Çerâğ, **Ekâbirîn-i Tahrik-i Pakistan**, Seng-i Mil Publications, Lahor 2003, s.???

<sup>82</sup> Türkmen, **a.g.m.**, s. 513

İngiliz Lirası Harbiye Nezareti Veznesine yatırılırken, Lahor kentinin Müslümanları Hilâl-i Ahmer cemiyeti için Halife'ye 300 liralık bir çek gönderilmiştir.<sup>83</sup>

Dr. Ensârî başkanlığında gelen bu ikinci heyette Dr. Ensârî'den başka, Dr. Muhammed Naîm Ensârî, Dr. Feyzî, Dr. Bârî ve Dr. Mahmudullâh ve Abdurrahmân Sıddıkî, Abdulazîz Ensârî, Manzûr Mahmûd, Muhammed Yûsuf, Abdurrahman Peşâverî, Tevekkel Hüseyin, Tafazzal Hüseyin, Kazı Beşîrüddîn (Mirath), Vahideddîn, Nur ul Hasan, Çerâğ Ali, Gulâm Ahmed, Şuayb Kureyşî, Halîkuzzaman, Rızâ Hüseyin, İsmâîl Şîrâzî ve Tevenger Hüseyin gibi isimler bulunmaktaydı. Bu heyet, Balkan Savaşlarında yaralananlara tıbbî yardımda bulunmak üzere Türkiye'ye gelmişler, önce Kadirga'da bir hastanede çalışmışlar ardından, Ömerli de sahra hastanesi kurarak yaralıları tedavi etmişlerdir<sup>84</sup>. Bir kısmı Gelibolu'ya giderek buradaki sahra hastanesinde çalışmışlardır.<sup>85</sup>

Türkiye'de buldukları süreçte sağlık işlerinin yanı sıra bir yandan da Mevlânâ Muhammed Ali'nin haftalık gazetesi Comrade'de hatıra ve izlenimlerini ihtiva eden yazılar yayınlamaya ve Türklerle ilgili haberlere yer vererek daha geniş bir kamuoyu oluşturmaya çalışıyorlardı.<sup>86</sup>

Bu tıbbî heyet Hindistan'a döndüklerinde Abdurrahman Peşâverî dışında Abdurrahman Sıddıkî, Şuayb Kureyşî, Halîkuzzaman, Manzûr Mahmûd, gibi isimler 3-4 ay daha Türkiye de kalmış, bunlardan Abdurrahman Peşâverî bir daha Hindistana

<sup>83</sup> Seçil karal Akgül- Murat Uluğtekin, Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a, Ankara 2002, s. 115.

<sup>84</sup> Balkan Savaşını takip etmek için İstanbul'a gönderilen, gelişmeleri Tatar basınının en önemli gazetelerinden olan Vakîf gazetesinde yazarak halkı bilinçlendirmeyi amaçlayan ve bu doğrultuda İstanbul'da 4 ay kalan yine Tatar asıllı Fatih Kerimî, 28 Aralık 1912 tarihli yazısında Balkan Savaşları sırasında Hint Müslümanlarının 25 kişilik bir heyetle geldiğini, mensuplarının hepsinin aydın ve zengin Müslümanlar olduğunu, hastanede beş vakit namaz kılmalarının ve çarşıya çıktıklarında Hristiyan dükkanlarından hiçbirsey almayıp, Müslüman ve Türk dükkanlardan alışveriş etmelerinin Türkleri bile şaşırttığını ifade etmektedir. bkz. Fatih Kerimî, **İstanbul Mektupları**, yayına Hazırlayan: Fazıl Gökçek, Çağrı yayınları, İstanbul 2001, s. 147.

<sup>85</sup> Ebû Salmân Şâhcihânpûrî, (Mürettib: Muhammed Yûsuf, birâder-i Hôrd Abdurrahman-ı Şehîd) Gâzî Abdurrahman Şehîd Peşâverî, İzhar Sons, Karaçi, 1979, s. 120

<sup>86</sup> Ebû Salmân Şâhcihânpûrî, **a.g.e**, s.36

dönmemiş, Türkiye de yaşamayı tercih etmiştir. Türkiye'de verdiği hizmetler sonucu, Türk Hükümeti tarafından Afganistan'a elçi olarak gönderilmiş ancak yolda kimliği belirsiz bir kişi tarafından öldürülmüştür.<sup>87</sup> Öldürülme sebebi tam olarak belli olmasa da, Hüseyin Rauf Bey ile olan benzerliği sonucu aslında Hüseyin Rauf Bey öldürülmek istenirken, onun öldürüldüğü tahmin edilmektedir.<sup>88</sup>

Yukarıda zikredilen süreçte Balkan Devletlerinde yaşanan çözümler ve Balkan Savaşlarında alınan yenilgi sonucu yapılan antlaşmalar ile Osmanlının elinden çıkan yerlerde yaşayan Türkler mevcut Osmanlı topraklarına göç etmişlerdir<sup>89</sup>. Bu süreçte Hindistandan gelen tıbbî heyetin başkanı olarak Osmanlı topraklarında bulunan Dr. Ensârî ve bu tıbbî heyet dışında Türkiye'ye gelen Zemindâr gazetesini editörü Zafer Ali Hân ve Muhammed Ali'nin önerileriyle kurulan "Rumeli Muhacirlerine Yardım Cemiyeti" için çeşitli çalışmalar yapılmış, muhacirlerin yerleşebilecekleri iskan bölgeleri bulmak için Dr. Ensârî ve Zafer Ali Hân Anadolu'yu dolaşmış, Adana'da karar kılmış<sup>90</sup> ancak I. Dünya Savaşının çıkmasıyla bu amaca hâsıl olamamıştır.<sup>91</sup>

Hindistan Müslümanlarının din kardeşlerine destek olabilmek için verdikleri bu çabalar yazınsal ürünlerine yansımış, Comrade, Zemindar, El-Hilâl, Hasret Mohânî editörlüğünde yayınlanan **Urdu-u Mualla** başta olmak üzere gazete ve dergiler yoluyla da Türk halkının içinde bulunduğu durum gün be gün takip edilmiştir.

Ebû'l Kelâm Azâd, El-Hilâl gazetesinin 22 Ekim 1912 tarihli sayısında yayınladığı makalesinde tüm Müslümanları Türkiye'ye destek olmak için cihat yapmaya çağırırken haberde şu bilgilere yer vermiştir:

---

<sup>87</sup> Salmân Şâhchânîpûrî, **a.g.e.**, s. 15

<sup>87</sup> Ebû Salmân Şâhchânîpûrî, **a.g.e.**, s.16

<sup>88</sup> Ebû Salmân Şâhchânîpûrî, **a.g.e.**, s.16-17

<sup>89</sup> Sibel Orhan, "Balkan savaşlarında Türklere Yapılan Bulgar Mezalimi" (Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), Hatay 2008.

<sup>90</sup> Zuhâl Özyayın, "The Indian Muslims Red Crescent Society's Aid to the Ottoman State During the Balkan War in 1912", Journal of the International Society for the History of Islamic Medicine (ISHIM), 2(4): 12-18, 2003, s. 13

<sup>91</sup> Ebû Salmân Şâhchânîpûrî, **a.g.e.**, s.33

"Allah korusun eğer Türkler bu büyük musibete dayanamazsa onun onurunun yok olması İslâm Dünyası'nın cenazesinin kaldırıldığı gün olacak. Acaba Avrupalı müşrikler altı asırdır tevhit gücünün yükseldiği İstanbul Camilerinin minarelerinde putperestliğin sancağını mı dalgalandıracaklar. Eğer Müslümanlar kendi varlıklarını korumak istiyorlarsa cihat etsinler. Hak ve adalatın kıyamı için, malları ve kendileri için kan akıtsınlar. Beş vakit namaz onlar üzerine farz olduğu gibi, cihat da onlara farz kılınmıştır. İster alt-kıta Müslümanları olsun ister Arap, ister Türk, Avrupa'ya karşı cihat etmeleri gerekir. Bu cihat, mal ile, dil ile, nefis ve can ile de olabilir. Bu nedenle bizim Allah yolunda cihat için hazır olmamız gerekir".<sup>92</sup>

Yine 12 Kasım 1912 tarihli "Türklerin Sorunları" başlıklı haberinde, savaş sırasında yaşanan sıkıntıların nedeni olarak 20 yıldır süregelen Balkan ittifakı, Osmanlı hükümetinin savaş zamanı partiler arası çatışma ve çıkar kavgaları sonucu buhrana düşmesi başta olmak üzere, Trablus savaşı nedeniyle denizden orduların nakil edilememesini göstermiştir. Bunun yanında Türkiye'nin aynı anda dört farklı düşmana karşı tek başına kalmasının Türkiye'yi zor durumuna soktuğunu ifade etmiştir.<sup>93</sup>

Ayrıca yukarıda belirttiğimiz gibi Zafer Ali Hân ve Muhammed Ali'nin önerileriyle kurulan Rumeli Muhacirlerine Yardım Cemiyeti için, kendi aboneliklerinden elde edilecek kârı bu muhacirlere yardım olarak göndermeyi taahhüt etmiş ve bir yardım kampanyası başlatmıştır. İlk olarak 13 Mayıs 1913 tarihinde "Osmanlı Muhacirleri İçin Bağış" başlığıyla duyurulan kampanyada **el-Hilâl** okuyucularının yardım için evlerinde ne varsa göndermeleri ricası yapılmıştır.<sup>94</sup>

Bu yardım kampanyası el-Hilâl okuyucularından gelen mektuplar da zaman zaman gazetede yer almıştır. Ebû'l Kelâm Âzâd'a gönderilen her bir mektupta, hiç

---

<sup>92</sup> Zekai Kardeş, a.g.t., s. 98.

<sup>93</sup> Zekai Kardeş, a.g.t., s. 98

<sup>94</sup> Zekai Kardeş, a.g.t., s. 98-99.

paraları olmadığı ancak Müslüman kardeşlerine yardımda bulunmak istedikleri ve bunun için kendilerini satmaya hazır olduklarından bahsedilmektedir.<sup>95</sup>

Okuyuculardan gelen mektupların konu edindiği başka bir haberde ise gazete sayfasına şu şekilde yansımıştır:

"Osmanlı muhacirlerine bağış adı altında mektup ulaştı. Bu mektupların birinde bir fakir beyefendi yeni doğmuş bebeğinin mutluluğuyla 25 rupi yardımı Türk muhacirleri ve yoksulları için göndermiştir. Diğer bir mektupta bir beyefendi, eşinin ölümü üzerine Kur'ân okuduktan sonra yemek dağıtmamış, onun yerine bu parayı muhacirlere verilmesi için göndermiştir.<sup>96</sup>

İleriki tarihlerde, Osmanlı Devletinin yaşadığı tüm sıkıntılı süreçle ilgili haberlerin yer aldığı, İstanbul'da Türkçe, Arapça ve Urduca olarak yayımlanan **Cihân-ı İslâm** adlı gazetenin 23 Nisan 1914 tarihli sayısındaki uzun bir makalede, Peşaver'de yaşayan dul bir kadının şu sözleri yer almakta, bu da alt-kıta insanının Türkler'e yardım edebilmek için adeta imkânsızlıkları içinden bile bir imkân yaratmaya çalıştıklarını göstermektedir: "..Biçârelerin kalb-i hazînleri Trablusgarp Harbi ile müteallim iken Balkan Muharebesinin de zuhurunu işiterek elemeleri tezâ'uf etti. Günde iki defa yemeği bir defaya indirdiler. Et yemeği bırakıp mercimek yediler. Şu tarz iktisâd ile tasarruf edebildikleri parayı geri i'âne verdiler...Peşaver'de diğer bir dul kadın da hiçbirşeye malik olmadığı için i'âneye iştirak edemediğinden melûl ve mahzûn olarak yetim olan öz evlâdını i'âne encümenine götürüp "Fakirim, bir şeyim yok ki i'âneten vereyim; elimden gelen şu öksüz ciğerpâremi din arkadaşlarım uğruna keş-i İsmâil gibi fedâ veya ihdâ etmektir. Rica ederim kabul edin, beni mahzûn etmeyin".<sup>97</sup>

Türklerle ilgili haberler gazetelere bu şekilde yansırken, gerek gazete sütunlarında, gerek yapılan çeşitli yardım toplantılarının oturumlarında konu ile ilgili

---

<sup>95</sup> Zekai Kardeş, a.g.t, s. 99.

<sup>96</sup> Zekai Kardeş, a.g.t, s. 99.

<sup>97</sup> Halil Toker, "Urdu Dili ve Edebiyatında "Turk" ve "Turkî" Kelimelerinin Kullanımına Dair", Şarkiyat Mecmuası, C. IX, 2006, s.75.

شیرلر دے ترەننۇم عدیلمىش ۛە بۇ شیرلردە دے تۇرکلەرن اىچندە بۇلۇندۇغۇ دۇرۇم ۇرتاۛا سەرلەرەک تۇرکلەرن ہەر شارت ۛە کۇشۇلدە ۛانۇندا ۇلدۇکلارنى ہسستەرمىشلەردىر.

Mehmed Şükrü Paşanın yukarıda anlattığımız süreçte kuşatma süresi uzadıkça ortaya çıkan gıda sıkıntısını gidermek için halktan yiyecek tedarigine başlaması, ancak Edirne Kadısı Müslüman olmayanlardan da erzak toplandığını duyunca alınanların geri verilmesi sürecini Muhammed İkbâl, **Bâng-ı Dârâ** adlı eserinde bulunan "Edirne Kuşatması" isimli şiirinde şöyle anlatmaktadır:

محاصرة ادرنه<sup>98</sup>

يورپ ميں جس گھڑى حق و باطل كى چھڑ گئى  
حق خنجر آزمائى پە مجبور ہو گيا  
گرد صليب گرد قمر حلقہ زن ہوئى  
شكرى<sup>99</sup> حصار درنه ميں محصور ہو گيا  
مسلم سپاہيوں كے ذخيرے ہوئے تمام  
روئے امید آنكہ سے مستور ہو گيا  
آخر امير عسكر تركى كے حكم سے  
اٹين جنگ شہر كا دستور ہو گيا  
ہر شے ہوئى ذخيره لشكر ميں منتقل  
شاہين گدائے دانہ عصفور ہو گيا  
ليكن فقيہہ شہر نے جس دم سنى يہ بات  
گرما كے مثل صاعقہء طور ہو گيا  
ذمى كا مال لشكر مسلم پە ہے حرام

<sup>98</sup> Allâme Muhammed İkbâl, Kulliyât-ı İkbâl, (Bâng-ı Dârâ) Al Faysal, Urdu Bazar, Lahor, 2008, s.169.

فتویٰ تمام شہر میں مشہور ہو گیا  
چھوٹی نہ تھی یہود و نصاریٰ کا مال فوج  
مسلم خدا کے حکم سے مجبور ہو گیا

#### EDİRNE KUŞATMASI

Avrupa'da Hak ve Batıl savaşı başladığı an  
Hak, hançer kullanmaya mecbur oldu.  
Haçın tozu, ayın çevresinde halkalandı  
Şükrü Paşa Edirne Kalesinde mahsur kaldı.  
Müslüman askerlerin cephanesi tükendi  
Ümidin yüzü gözlerden kayboldu.  
Sonunda Türk komutanın emriyle  
Şehirde savaş kanunu uygulamaya başlandı.  
Her şey ordunun deposuna nakledildi  
Şahin serçenin yemine muhtaç kaldı.  
Ancak şehrin müftüsü bu hususu duyunca  
Öfkelenerek "Tur-u Sina"nın şimşegine dönüştü  
Zimmi'nin malı, Müslüman ordusuna haramdır"  
Fetva bütün şehre yayıldı  
Ordu, Yahudi ve Hristiyanın malına dokunmadı  
Müslümanlar, Allah'ın emrine boyun eymeye mecbur oldu.



Şiblî Numânî Edirne'nin tekrar geri alınması üzerine yazdığı " İslâm Beldelerine Ağıt" adlı şiirini Lakhnov'da Türkiye'ye yardım toplamak için toplanmış bir mecliste okumuştu<sup>100</sup>.

شہر اشوب اسلام

حکومت پر زوال آیا تو پھر نام و نشان کب تک  
چراغ کشتہ محفل سے اٹھے گا دھواں کب تک  
قبائے سلطنت کے گر فلک نے کر دئیے پرزے  
فضائے آسماں میں اڑیں گی دھجیاں کب تک  
مراکش جا چکا، فارس گیا، اب دیکھنا یہ ہے  
کہ جینا ہے یہ ترکی کا مریض سخت جاں کب تک  
یہ سیلاب بلا بلقان سے جو بڑھتا آتا ہے  
اسے روکے گا مظلوموں کی آہوں کا دھواں کب تک  
یہ سب ہیں رقص بسمل کا تماشا دیکھنے والے  
یہ صبر ان کو دکھائے گا شہید نیم جاں کب تک  
یہ وہ ہیں نالہ مظلوم کی لے جن کو بہاتی ہے  
یہ راگ ان کو سنائے گا یتیم ناتواں کب تک  
کوئی پوچھے کہ اے تہذیبِ انسانی کے استادو  
یہ ظلم آرائیاں تا کے یا حشر انگیزیاں کب تک  
یہ جوش انگیزی طوفان بیداد و بلا تا کے؟  
یہ لطف اندوزی ہنگامہ آہ و فغاں کب تک  
یہ مانا تم کو تلواروں کی تیزی آزمانی ہے

<sup>100</sup> Seyyid Suleyman Nadvî, **Hayat-ı Şibli**, Silsila-i Dar al- Musannifin, Azamgarh, 1943, s. 595

ہماری گردنوں پر ہوگا اس کا امتحان کب تک  
 نگارستان خوں کی سیر گر تم نے نہیں دیکھی  
 تو ہم دکھلائیں تم کو زخمہائے خوں چکاں کب تک  
 یہ مانا گرمی محفل کے سامان چاہئیں تم کو  
 دکھائیں ہم تمہیں ہنگامہ آہ و فعان کب تک  
 یہ مانا قصہ غم سے تمہارا جی بہلتا ہے  
 یہ مانہ تم کو شکوہ ہے فلک سے خشک سالی کا  
 سنائیں تم کو اپنے دردِ دل کی داستان کب تک  
 ہم اپنے خون سے سینچیں تمہاری کھیتیاں کب تک  
 عروس بخت کی خاطر تمہیں درکار ہے افشان  
 ہمارے ذرہ ہائے خاک ہوں گے زرفشان کب تک  
 کہاں تک لو گے ہم سے انتقام فتح ایوبی  
 دکھاؤ گے ہمیں جنگِ صلیبی کا سماں کب تک  
 سمجھ کر یہ کہ دھند لے سے نشان رفتگان ہیں ہم  
 مٹاؤ گے ہمارا اس طرح نام و نشان کب تک  
 زوالِ دولتِ عثمان، زوالِ شرع و ملت ہے  
 عزیزو! فکرِ فرزند و عیال و خان و ماں کب تک  
 خدا را تم یہ سمجھو بھی کہ یہ تیاریاں کیا ہیں؟

نہ سمجھے اب تو پھر سمجھو گے تم یہ چیستان کب تک  
 پرستاراں خاکِ کعبہ دنیا سے اگر اٹھے  
 تو پھر یہ احترامِ سجدہ گاہِ قدسیاں کب تک  
 جو گونج اٹھے گا عالم شورِ نا قوسِ کلیسا سے  
 تو پھر یہ نغمہِ توحیدِ گلبنانگِ اذان کب تک  
 بکھرتے جاتے ہیں شیرازہ اور اوقِ اسلامی  
 چلیں گی تند بادِ کفر کی یہ آندھیاں کب تک  
 کہیں اڑ کر نہ دامنِ حرم کو بھی یہ چھو آئے  
 غبارِ کفر کی یہ بے محابا شوخیاں کب تک  
 حرم کی سمت بھی صیدِ افگنوں کی جب نگاہیں ہیں  
 تو پھر سمجھو کہ مرغانِ حرم کے آشیاں کب تک  
 جو ہجرت کر کے بھی جائیں تو شبلی اب کہاں جائیں  
 کہ اب امن و امانِ شام و نجد و قیرواں کب تک

Devlete zeval gelmişse nam ve nişan ne zamana kadar?

Mahfilin söndürülmüş mumun dumanı tüter ne zamana kadar?

Felek saltanat giysisini parçalamışsa

Parçaları gökyüzünde uçuşur ne zamana kadar?

Fas düştü, İran düştü, şimdi şuna bakalım ki

Şiddetli hastalığa yakalanmış dayanıklı Türk yaşayacak ne zamana kadar?

Balkanlardan coşup gelen bela selini  
Mazlumların ahlarının dumanı durduracak ne zaman kadar?  
Bütün dünya kurban kesilen hayvanın çırpınışını izliyor  
Bu yarı canlı şehitler onlara sabır gösterecekler ne zamana kadar?  
Bu mazlumların feryatlarının sesidir  
Güçsüz yetimler bu şarkıyı onlara duyuracaklar ne zamana kadar?  
Biri sorsa: Ey insanlık medeniyetinin üstatları  
Bu zulümlerinize nereye kadar bu vahşetinize ne zamana kadar?  
Bu bela ve insafsızlık tufanınızın coşkusu ne zamana kadar?  
Bu ah u figanlardan zevk alacaksınız ne zamana kadar?  
Tamam anladık kılıçlarınızın keskinliğini deniyorsunuz ama  
Bizim boynumuz üzerinde bunun denemesi ne zamana kadar?  
Kana bulanmış manzaraları görmediyseniz  
Kanları damlayan yaralıları size gösterelim ne zamana kadar?  
Tamam, anladık, meclisinizi neşelendirmek için bir eğlence arıyorsunuz da  
Bu ah u figan hengamesini size gösterebiliriz ne zamana kadar?  
Tamam anladık siz üzüntü ve elem veren olaylardan hoşlanıyorsunuz ama  
Size gönlümüzün derdinin destanını dinletelim ne zamana kadar?  
Tamam anladık kuraklıktan dolayı feleğe şikayetçisiniz lakin  
Dertli hikâyelerimizi size daha ne kadar anlatabiliriz!  
Tarlalarımızı kanımızla sularız ne zamana kadar?  
Kısmet gelininizin başına serpmek için size pullar lazım ama  
Bizim kana bulanmış küllerimiz sizin başınıza altın pullar ne zamana kadar  
saçacak daha?

Bizden Eyyubî fethinin intikamını alacaksınız ne zamana kadar?  
Bize Haçlı Savaşlarının ortamını göstereceksiniz ne zamana kadar?  
Bizi atalarımızın puslu kalıntıları kabul ederek  
Nam ve nişanımızı yok edeceksiniz ne zamana kadar?  
Osmanlı Devletinin çökmesi din ve devletin çökmesidir  
Ey dostlar! Çoluk çocuk, mal mülk endişesi ne zamana kadar?  
Allah aşkına bu hazırlıkların ne olduğunu hiç anladınız mı  
Şimdi anlamadıysanız bu muammanın ne olduğunu ne zaman anlayacaksınız?  
Kâbe toprağının hizmetkarları (Osmanlılar) eğer ortadan kalkarsa  
Meleklerin secdegâhı Kâbe'ye saygı gösterseniz ne işe yarar?  
Kilise çanlarının gürültüsü tüm alemi kapladığında  
Artık ezan sesinin tevhid nağmeleri duyulacak ne zamana kadar?  
İslâm sayfalarının şirazesi dağılmaktadır  
Bu küfür rüzgarının şiddetinin kasırgası esecek ne zamana kadar?  
Aman uçuşup giderek Kâbe'nin örtüsüne de el sürmesin bir gün!  
Küfür tozunun bu korkusuzca küstahlığı ne zamana kadar?  
Kâbe civarı bile bu avcıların göz diktiği yer olursa  
Sen anla ki Kâbe kuşlarının yuvası duracak ne zamana kadar?  
Ey Şiblî! Hicret edip gidecek olsak bile artık nereye gidelim  
Huzur ve barış Şam, Hicaz ve Fas'ta olacak ne zamana kadar?  
Şiblî Haçlı Savaşlarının devamı niteliğinde olan bu savaşta Türkler nezdinde  
Müslümanlara yaşıatılan o elim tabloyu çizirken, Osmanlıya sahip çıkılması gerektiğini

zira Osmanlı devletinin yok olmasının İslâmın yok olması anlamına geldiğini ifade etmektedir.<sup>101</sup>

Zâhîde Hatun Şîrvânî'nin, Şîblî'nin yukarıda yer alan Şehrâşûb-i İslâm adlı mesnevisinden etkilenecek yazdığı aynı isimli uzun mesnevisi dört bölümden oluşmaktadır ve her bir bölümde 8 şiir bulunmaktadır. İslâm'ın yüceliğinden, Müslümanların ticaret ve ilimde ulaştıkları parlak noktadan ve sonrasında da özellikler Türkler bağlamında Müslümanların içinde bulunduğu durumu anlatmaktadır.

شہراشوب اسلام<sup>102</sup>

ہوا کچہ ایسی ہے بگڑی کہ عقل حیراں ہے  
الہی یہ چمنستان ہے یا بیاباں ہے  
نہ باغ کی روش سے ہے عقل چکر میں  
و ریاں ہے نہ لالہ ہے صنوبر نہ سرو  
نہیں ہے ڈھیر گلوں کا رکھی ہے نعش بہار  
کہ جس پہ بلبل ناکام مرثیہ خواں ہے  
یہ کیسا باغ تھا سوچو ذرا مسلمانو  
گرمی ہے کس پہ یہ برق بلا مسلمانو  
یہ باغ- آہ یہ بادِ فنا کا سیل زرہ

<sup>101</sup> Nitekim Rusya Türklerinden olan Abdürreşid İbrahim'in 1907-1910 yılları arasında gerçekleştirdiği Sibirya, Moğolistan, Mançurya, Japonya, Kore, Çin, Hindistan ve Ortadoğu'yu içine alan seyahatinde Hindistan'da bulunduğu süreçte Hindistanlı bir imamla yaptığı sohbetinde de aynı duygu ve inanış vardır: "İslâmiyetin bekası Türkiye Hükümetinin bekasına bağlıdır. Zira bütün Müslümanlar kendi hayatını Osmanlı hayatına bağlı görüyor. Bizim tek merciimiz Türkiye'dir. Fakat ne yazık ki, Türklerin de din ile alakaları kalmadı. Bizim burada bulunan Osmanlı konsoloslarında ne oruç tutan var, ne namaz kılan. Bizim burada bir konsolos var, devamlı şapka ile geldikten sonra hanımını da koltuğunda taşıyor" ve yine şu eleştiriyle sözlerine devam etmektedir: "Devlet-i Aliyye Bombay gibi bir Müslüman beldesine konsolos göndereceği zaman bura Müslümanlarının da ruhî durumlarını göze almalıydı". Abdürreşid İbrahim, 20. Asrın Başlarında İslâm Dünyası, Çin ve Hindistan'da İslâmiyet, (Hazırlayan: Mehmet Paksu), C. II, İstanbul 1987, s. 250

<sup>102</sup> Enis Fatıma, a.g.t, s. 159-160.

ریاض مذہب اسلام تھا مسلمانو  
 وہ عندلیب ترانے تھے جس کے جان چمن  
 اُسے خوش آئی عدم کی فضا مسلمانو  
 وہ قوم جس سے ہے توحید زندہ نزع میں ہے  
 میان جنگ فنا و بقا مسلمانو  
 جو چاہو لب لباب اس کا ایک جملے میں  
 سنو کہ دین محمد □ ہے آج خطرے میں  
 ہماری مشرق و مغرب میں تھی حکومت آہ  
 ہر اک سمت چمکتا تھا اپنا کوکبِ جاہ  
 ہمارے علم کا تھا جلوہ گاہ نیشاپور  
 ہمارے مال کا تھا صقیلہ تجارت گاہ  
 ہمارا جاہ و چشم پوچھو قصر حمرا سے  
 ہماری شان کے غرناطہ کے کھنڈر ہیں گواہ  
 ہٹی اطاعتِ رب کی سپر جو سینوں سے  
 تو شیر بن کے مقابل ہوئے جو تھے روباہ  
 اٹھی وہ قوم جو تھی لیس کیل کانٹے سے  
 جو مسلموں کے تنزل کی دیکھتی تھی راہ  
 وہ قوم جس نے سدا تیشہ مظالم سے  
 کیا شکستہ دل نائب رسول □ اللہ عز و جل  
 نہ پوچھو ہم نفسو بار بار کیا ہیں ترک  
 سنو وجود خلائق کا مدعا ہیں ترک

خروش فتح کی ہیں گونج زیر گنبد چرخ  
جیوش جاہ و چشم کے نشان پا ہیں ترک  
خدا کے گھر کے ہیں جاروب کش بفضل خدا  
مجادر لہ سیدالورے □ ہیں ترک  
نہیں ہے بحر عمیق جہاں میں بول فنا  
جہاز ملت بیضا کے ناخدا ہیں ترک  
اگر چہ خرمن جان عدو کو ہیں آتش  
ہماری بزم میں فانوس پڑ ضیا ہیں ترک  
یہ قول شبلی علامہ حرفِ قسمت ہے  
زوال دولتِ عثمان زوال ملت ہے

Öyle kötülükler oldu ki akıl şaştı kaldı

Burası çimenlik midir, çöl mü?

Ne bahçenin aydınlığından baş dönüyor

Ne lale, çam var, ne de servi ve reyhan var.

Güllerle dolu değil etraf, baharın naaşı ortada

Ki orada mersiye okyan mutsuz bülbül var

Bu nasıl bir bahçeydi, düşünün biraz ey Müslümanlar!

Bu bela şimşegi, bu ateş kime ey Müslümanlar!

Ah, bu bahçe.. Bu yokluk rüzgarının sel mağduru

Bir zamanlar İslâm dininin bahçeleri idi ey Müslümanlar!



Teraneleri kırları canlandıran o bülbülün  
Yokluk fezası hoşuna gitti  
Tevhidin sayesinde canlı kaldığı o kavim şimdi can çekişiyor,  
Varlık ve yokluk savaş ortasında ey Müslümanlar!  
Eğer istersen, uzun lafın kısası, onu bir cümlede dinle  
Şöyle ki: "Bugün Muhammed (s.a.v)'in dini tehlikede!"  
Heyhat, doğudan batıya bizimdi,  
Her bir tarafta azamet yıldızımız parıldardı.  
İlmimizin tecelli ettiği yer Nişapur'du  
  
Büyükük ve azametimizi El Hamra Sarayı<sup>103</sup>'na sor  
Büyükükümüze Granada<sup>104</sup>'nın yadigarı şahittir.  
Kalplerden Rabbe itaat kalkanı kalkınca  
Tilki olan aslan olup karşılık verdi  
Kalktı o millet, iyi donanımlıydı  
Müslümanların düşüşünü gözlüyordu  
O millet zulümlerin kazmasıyla  
Hz. Peygamber'in halefinin kalbini kırdı

---

<sup>103</sup> El Hamra sarayı, temeli 1232 yılında atılan Endülüs Emevilerinden günümüze kalan, İslâm sanatının en büyük eserlerindedir.

<sup>104</sup> Granada, İspanya'nın Endülüs eyaletinde, El Hamra sarayının da içinde bulunduğu şehirdir.

Ey Arkadaşlar! Tekrar tekrar Türkler kimdir diye sormayın!

Dinle, yaratılmışların sevgilisidir/arzu ettiği şeydir Türkler

Mavi kubbe altında fetih sesleri çınlıyor

Şan ve şevket askerlerinin ayak izidir Türk.

Allah'ın faziletiyle, Allah'ın evinin çöpcüsü hizmetkarındırlar

Efendimizin (s.a.v) lahitinin/kabrinin mücahididir/komşusudur Türkler.

Dünyanın derin denizde yok olma korkusu olmaz

Çünkü İslâm milletinin gemisinin kaptanıdır Türkler

Her ne kadar düşmanın canına ateş düşürseler de

Bizim meclisimizin nurlar saçan fanusudur Türkler

Allame Şiblî'nin şu sözü gerçekten kader hakkında bilgi verir:

“Osmanlı Devleti'nin çökmesi, din ve devletin çökmesidir”.

Balkan Savaşlarının devam ettiği süreçte Hindistan Müslümanlarının İngiliz hükümetine bu savaşlarda Osmanlı lehine ya da tarafsız olmaları yönünde çeşitli talepleri olmuş ancak bu talepleri karşılıksız kalmıştır. Bu durumu Şiblî, "Müslüman Varlığının Kurtuluşu" adlı şiirinde şu şekilde ifade etmektedir<sup>105</sup>:

ہستیِ مسلم کی رہائی<sup>106</sup>

جنگِ بلقان میں وزرائے برطانیہ کے دعویٰ اسلام دوستی کی تردید

وہ کہتے ہیں کہ ہم کو پاس ہے احساسِ مسلم کا

<sup>105</sup> Seyyid Suleyman Nadvî, a.g.e, s. 593

<sup>106</sup> Ebû Salmân Şâhchânî, a.g.e, s. 112\*

مگر اس اثر جو کچھ ہے بس ہندوستان تک ہے  
مگر ہم کیا کریں اس کو کہ عالم گیری ملت  
عراق و فارس و نجد و حجاز و قیرواں تک ہے

منافق ہے جو کہتا ہے کہ "میں ترکی سے یکسو ہوں  
یہ وہ الفاظ ہیں جن کی جہانگیری زبان تک ہے  
ہمارا جوش اسلامی انہیں باور نہیں کرتا!  
یہ انداز تغافل جلوہ گاہ امتحان تک ہے  
پڑا سوتا ہے کوئی گنبد خضر آئے یثرب میں  
کہ جس کا بندہ فرمان زمین سے آسمان تک ہے  
کوئی جا کر یہ کہہ دے ہم گناہگاروں کی جانب سے  
کہ اب مسلم کی ہستی تیرے الطاف نہاں تک ہے۔

## MÜSLÜMAN VARLIĞININ KURTULUŞU

Balkan Savaşında İngiliz Baklanların İslâm Dostluğu Davasına Tereddütleri

Onlar Müslümanların duygularını bildiklerini söylüyorlar  
Ancak sadece Hindistan'a kadar olan kısmını biliyorlar  
Biz ona ne yapalım bu âlemgîr millet,  
Irak, Fars, Neced, Hicaz, Kayravan<sup>107</sup>'a kadar mevcuttur.  
Her kim ben Türklerle aynı taraftayım derse münafıktır.

<sup>107</sup> Kayravan, Tunus'un orta kesiminde yer alan bir vilayettir.

Zira bu sadece laftan ibarettir.

Bizim İslâmla ilgili coşkumuza onlar inanmazlar

Bu bilmemezlikten gelme durumu...

Bazı çiçekler Yesrib yeşilliğinde hastalıklılar

Ki onların... yeryüzünden gökyüzüne kadardır.

Biri gidip de biz günahkarlar adına şunu söyleyiversin ki

Şimdi Müslümanların varlığı senin gizli lütuflarına bağlıdır.

Olanlara İngilizlerin de çanak tuttuğu söylenirken, Türklerin yaşadığı zulüm karşısında İngiltere'ye tepkiler devam etmekte, Şibli gazete yazıları ile tepkisini dile getirip, halkı aydınlatmakta ve taraftar toplamaktadır. Yine böyle bir gazete yazısısında aşağıdaki şiire yer vermiştir:

بمبئی کی وفادار انجمن<sup>108</sup>

ایک دن تھا کہ وفاداری مسلم کی متاع  
ہر جگہ عام تھی اور نرخ میں ارزانی بھی  
وقعہ ہو گئی ہنگامہ بلقاں میں گم  
قوم کو سخت مصیبت تھی، پریشانی بھی  
ہاتھ آنے کا تو کیا ذکر، پتہ تک بھی نہ تھا  
ڈھونڈھنے والوں نے گو خاک بہت چھانی بھی  
ہو مبارک تجھے اے بمبئی اے ناز دکن!  
کہ ترے تاج میں ہے طرہ سلطانی بھی  
تیرے بازار میں وہ یوسف گم گشتہ ملا  
جس کا مشتاق تھا خود یوسف کنعانی بھی

<sup>108</sup> Seyyid Suleyman Nadvî, a.g.e, s. 594

یہ آگ بات ہے اندھوں کو وہ آئے نہ نظر  
گو اسی زمرہ میں ہے 'یوسفِ ثوبانی'

### BOMBAY'IN VEFALI DERNEĞİ

Öyle bir zaman vardı ki Müslümanların vefalılığın metası  
Her yerde yaygın ve pahaca değerliydi.  
Ama bu durum Balkan Savaşlarında kayboldu  
Milletin başına çok sıkıntılar, belalar geldi.  
Ele geçirilmesinden bahsetmek de ne, anlaşılamadı bile  
...  
Mübarek olsun sana ey Bombay! Ey Dekken'in övüncü  
Zira Sultanlık kakülü de senin tacındadır  
Senin Pazarında o kayıp Yusuf bulundu  
Yusuf-u Ken'anî de onun aşığıydı.  
Bu başka bir söz ki gözleri görmeyenlere görünmez  
Yusuf-u Sûbânî <sup>109</sup> de o zümrededir.

Çalışmamızın I. bölümünde Türklere karşı nasıl bir bakış açısına sahip olduğuna yer verdiğimiz Ağa Han, Balkan savaşları sırasında yazdığı bir makalede Türklere Avrupalılarla savaşmak yerine, Avrupa topraklarını onlara bırakarak Asya topraklarını gitmelerinin daha iyi olacağı yönünde nasihatte bulunmaktadır. Şibli'nin aşağıdaki şiirleri de Ağa Han'a cevap niteliğindedir:<sup>110</sup>

<sup>109</sup> Bombaylı bir tüccar.

<sup>110</sup> Seyyid Suleyman Nadvî, a.g.e, s. 105.

سر اغا خان کا خطاب ترکوں سے

(1)

گفت با ترک حضرت آغا  
آنچه گویم بہ گوش در گیرید  
بگزارید خاکِ یورپ را  
دل ازین مرز بوم بر گیرید  
ایشا مسکنِ قدیم شہا است  
باز آن خاک را مقرر گیرید  
دل بصیدِ رمیدہ نہ توان بست  
یک شکار شکستہ پر گیرید  
اسپ گر زیر ران نمی آید  
بگزارید و مادہ خر گیرید  
کار پیشینہ شما کشت است  
مرغزارے و گاؤنر گیرید  
بانگِ توپ و تفنگ در دست  
ناوک و خنجر و سپر گیرید  
نوبتِ ریل و تلغراف گزشت  
قاصد و پیک و نامہ بر گیرید  
کار دنیا کسے تمام نہ گرد  
ہر چہ گیرید م، مختصر گیرید

(2)

ترک سے حضرت آغا نے یہ ارشاد کیا  
کیوں ہو بے فائدہ یورپ میں گرفتِ دائم  
ایشا میں اگر آجاؤ تو پھر تا ابد  
پاؤں پھیلا کے پڑے چین سے سوؤ گے چہ غم؟  
نظر آجائے گی بے کاری آلاتِ جدید  
جب کہ تم وادی تاتار میں رکھو گے قدم  
ریل یا تار کی پھر ہو گی نہ حاجت تم کو  
ڈاک پھینچانے کو آجائیں گے مرغانِ حرم  
خود ہی کہہ دو گے کہ بے کار ہیں سب تیر و تفنگ  
نظر آئے گا جو تیر افگنیوں کا عالم  
سلک بحری کی ادا دل سے اتر جائے گی  
دیکھ لو گے گو کمندوں کا وہ پیچ اور وہ خم  
فائدہ کیا ہے کہ تم ریل کا احسان اٹھاؤ؟  
آپ کا اسپ سبک سیر ہے کس بات میں کم؟  
آپ صحرا میں چلائیں گے جو خشکی کا جہاز  
پھر نہ کچھ بھاپ کی حاجت ہے نہ طوفان کا غم  
لطف جو بانگِ جرس میں ہے وہ سیٹی میں نہیں  
زمین کو کہہ نہیں سکتا کوئی ہم پایہء ہم  
لمپ کی شعلہ فشانے میں ہے کہاں وہ انداز؟  
شمع کی بزمِ طرازی کا جو کچھ ہے عالم

فیصلہ بیٹہ کے چوپال میں کر دے گا جو پنچ  
ہو گا یورپ کے قوانین سے بڑھ کر محکم  
اور مانا بھی کہ فردوس بریں سے یورپ  
حضرت خواجہ شیراز یہ کرتے ہیں رقم  
پدرم روضہ رضوان بدو گندم بفروخت

(1)

Türkler'e Hazreti Ağa Han şu irşatta bulundu:

Neden boş yere Avrupa'da sürekli saldırılara maruz kalırsın?

Eğer Asya'ya gelirsen sonsuza dek

Çin'e kadar ayağını uzatıp, rahatca uyursun gamsız kedersiz.

Tatar vadisine adım attığın zaman,

Çağdaş aletlerin boşunallığını göreceksin.

Demiryolu ya da telgrafa tekrar ihtiyaç duymayacaksın

Postanı ulaştırmak için harem Kuşları gelecekler.

Ok atmanın tadına vardığın zaman

Bizzat sen bu topun tüfeğin boşuna olduğunu söyleyeceksin

Denizle ilgili yolun isteği gönülden yok olacak

Kemendin o eğriliğini ve o büklümünü göreceksin.

Ne faydası olacak ki sen treni minnetle beklersin!

Senin atın zaten hızlı koşar, neden aşağı kalmış ki?

Çöle gitsen, kuruluğun ...

Ne dumanın haceti ne tufanın gamı olur.

Şarkı söylerken ortaya çıkan ses, o lütuf ıslıkta yoktur.



Yeryüzüne kimse gür sesin hem rütbesiyiz diyemez.

Lambanın aydınlığında o güzellik nerede?

Hani meşalenin mahfilde yaydığı akislerde olan.

Barakada oturup da verilen karar

Avrupa kanunlarından daha da sağlamdır.

(2)

Hazreti Ağa Han Türklere şöyle söyledi:

"Ne söylüyorsam bunu kafanıza iyice yerleştirin

Avrupa topraklarını bırakın

...

Asya padişahın eski meskenidir

...

Gönül ürkek ava.. bağlamaz

Kanadı kırık bir av yakalayın

Eğer at üzerine binemiyorsanız

Bırakın, dişi eşeğe binin.

Sizin mesleğinizdir çiftçiliktir

Tavuk, horoz, inek, öküz besleyin.

Top ve tüfek sesleri baş ağrıtır

Ok ve hançeri kalkan edinin.

Demiryolu ve telgraf zamanı geçti

Ulak, haberci, mektup kullanın (alın)

Dünya işini kimse bitirmedi

Her ne elde ettiyse, çok az bir şey elde etti.

Dr. Ensârî başkanlığındaki sağlık ekibi Hindistan'a döndüğünde Şiblî Numânî de Bombay'da gelen ekibi karşılayanlar arasında coşku dolu şu şiiri yazmıştır<sup>111</sup>:

خیر مقدم ڈکٹر انصاری

ادا کرتے ہیں ہم شکر جناب حضرت باری  
کہ ائے خیریت سے ممبران وفد انصاری  
ہزاروں کوس سے جا کر بھائیوں کی تم نے خدمت کی  
یہی تھا درد اسلامی یہی تھی رسم غمخواری  
فراق ملک و ترک خانماں و روری منزل  
خدا کے فضل سے تم نے یہ کڑیا جھیل لیں ساری  
تمہارے روکنے کے واسطے ہنگامہ آرا تھے  
صدائے نالہائے درد و جوش گریہ و رازی  
مگر اک جزبہ اسلام نے سب کو شکست دیں  
کہ سب کو چھوڑ کر پہنچے وہاں با این گراں باری  
جو سچ پوچھو تو تم انصاری بھی ہو اور مہاجر بھی!  
کہ سب اہل وطن کو چھوڑ کر پہنچے پئے یاری  
کسی کو خواب میں بھی یہ سعادت مل نہیں سکتی  
مریضوں کے لئے وہ آپ کی شبہائے بیداری  
جو سچ پوچھو تو زیبا ہے تمہیں داعوائے آفاقی

<sup>111</sup> Ebû Salmân Şâhcihânî, a.g.e, s. 160-164.

کہ تم نے کی ہے ترکان مجاہد کی پرستاری  
 تمہارا ناز اٹھائیں اہل ملت جس قدر کم ہے  
 کہ تم نے غازیان دیں کی کی ہے ناز برداری  
 تمہارے سامنے موتی کی لڑیوں کی حقیقت کیا  
 کہ تم دیکھ آئے ہو ترکی یتیموں کی گہرباری  
 تمہیں کچھ جان نوازی ہائے اسلام کو سمجھو گے  
 کہ تم دیکھ آئے ہو نصرانیوں کا طرز خونخواری  
 نہیں ہے سوز اسلامی کا گو نام و نشاں باقی  
 تمہارے دل میں ہیں کچھ درد کی چنگاریاں باقی  
 مسلمانوں کے تم نے طالع واڑوں بھی دیکھے ہیں  
 نئے سب انقلاب گردش گردوں بھی دیکھے ہیں  
 تمہارا درد دل سمجھیں گے کیا ہندوستان والے  
 کہ تم نے وہ مظالم ہائے روز افزوں بھی دیکھے ہیں  
 یتیموں کے سنے میں نالے ہائے جان گزا تم نے  
 زنان بے نوا کے چہرہ محزوں بھی دیکھے ہیں  
 گھروں کو لوٹنے کے بعد زندوں کو جلا دینا  
 بلاد مغربی کے یہ نئے قانون بھی دیکھے ہیں  
 مسلمانوں کا قتل عام اور ترکوں کی بربادی  
 نتائج ہائے امید گلیڈسٹون بھی دیکھے ہیں  
 تمہیں نے غازیوں کے جسم پر ٹانکے لگائے ہیں  
 شہیدان وطن کے جامہ پر خون بھی دیکھے ہیں

لہو کی چادریں دیکھی ہیں رخسار شہیداں پر  
 زمین پر پارہ ہائے سینہ پر خون بھی دیکھے ہیں  
 تمہیں سے کچھ پتا ملتا ہے شیدا یان ملت کا  
 کہ تم نے شاہد اسلام کے مفتون بھی دیکھے ہیں  
 جنون جوش اسلامی کوئی سمجھا تو تم سمجھے  
 کہ تم نے لیلیٰ اسلام کے مجنون بھی دیکھے ہیں  
 سہارا ہے اگر امید کا اب بھی کوئی باقی  
 تو تم نے وہ رموز قوت مکنون بھی دیکھے ہیں  
 عجب کیا ہے یہ بیڑا غرق ہو کر پھر اچھل آئے  
 کہ ہم نے انقلاب چرخ گردون یوں بھی دیکھے ہیں  
 دعائے کہنہ سالان ہے اگر مقبول یزدانی  
 تو اب دستِ دعا ہے اور یہ شبلی نعمانی

Biz Yüce Allah'a şükür eda ediyoruz  
 Çünkü Ensâri'nin heyeti selametle geri döndü.  
 Binlerce fersah giderek siz kardeşlerimize hizmet ettiniz  
 İşte İslâm yardımlaşması buydu, işte dert ortaklığının yolu buydu.  
 Vatandan ayrılma, yuvayı terketme ve evden uzak kalmaya  
 İşte bütün bu zorluklara siz Allah'ın lütfu ile dayandınız.  
 Sizi yolunuzdan çevirmek için hengame çıkarıyordu  
 Izdırap ve heyecan, ağlayıp inleme çığlıklarının sesleri.  
 Ama sizdeki bu İslâm aşkı hepsini mağlup etti  
 Ve herşeyi ardınızda bırakarak ağır bir görevle oraya vardınız.  
 Aslını sorarsanız siz hem Ensârsınız hem de Muhâcir

Çünkü hepiniz vatanınızı bırakıp, yetiştiniz dostlar ülkesine  
Kimse bu mutluluğu rüyasında bile göremez  
Gecelerce hastalar için olan sizin o uykusuzluğunuzu  
Aslını sorarsanız bütün alemi ilgilendiren bu dava da siz güzelsiniz???

Çünkü siz Türk mücahitlerine hizmet ettiniz  
Milletiniz ne kadar saygı duysa da azdır size  
Sizler İslâm gazilerinin yaralarını sardınız  
Sizin yanınızda incinin... hakikati de nedir?  
Siz inci dizisi gibi olan yetim Türk çocuklarını görüp geldiniz.  
Sizi bazı İslâm canınısevenleri anlayacak???????

Çünkü siz Nasranilerin (Avrupalıların) kanlı savaşını görüp geldiniz  
Her ne kadar iman ateşinin adı şanı kalmamışsa da  
Sizin gönlünüzde biraz ızdırab kıvılcımı kaldı  
Sizler Müslümanların kara bahtını da gördünüz  
Çarkı feleğin getirdiği bütün yeni inkılapları da.  
Hindistanlılar sizin gönlünüzdeki derdi ne anlayacaklar?  
Sizler gündün güne artan zulümleri de gördünüz.  
Sizler yetimlerin ciğer parçalayan çığlıklarını duydunuz  
Çaresiz kadınların mahzun yüzlerini de gördünüz  
Evleri yağmaladıktan sonra insanları diri diri yakan  
Batının yeni kanunlarını da gördünüz.  
Müslümanların genel katledilişini ve Türklerin mahvedilişini  
Gladston<sup>112</sup>'a bağlanılan ümitlerin sonucunu da gördünüz.

---

<sup>112</sup> William Ewart Gladstone (1809-1898) Osmanlı İmparatorluğunun Kırım Savaşı, Eflak ve Boğdan'ın bağımsızlık savaşı, Bulgaristan olayları, Ermeni sorununun uluslararası alana taşınması, Yahudilerin Filistin'e yerleştirilmeleri süreci gibi mücadelelerle geçen 19. yüzyılda Osmanlı Devletini yıkmaya planları yapan İngiliz siyasetçidir. Haçlı zihniyetiyle hareket ederek Kuran-ı Kerim yok edilmedikçe Avrupa'ya

Sizler gazilerin yaralarına sargı sardınız  
Vatan uğruna şehit düşenlerin elbiseleri üzerindeki kanı da gördünüz.na  
Şehitlerin yanakları üzerindeki kanla kaplanmış örtüyü de gördünüz  
Parça parça olmuş gönüllerdeki kanı da gördünüz  
Sizden İslâm için aklını yitirenler de anlaşılıyor  
Çünkü siz İslâm tutkunlarını da görüp şahit oldunuz  
Eğer İslâm sevgisini biri anladıysa siz anladınız  
Çünkü siz İslâm Leylasının Mecnûnlarını da gördünüz.  
Hala ortada bir ümit, destek var ise  
Siz işte o gücün gizli sırlarını da gördünüz.  
Donanmamız batıp tekrar üste çıktıysa bunda şaşacak ne var?  
Çark-ı feleğin bu değişimlerini daha önce de gördük  
Eğer yaşlı pirlerin duasını kabul ederse yüce Mevla  
Şimdi bu Şiblî Numânî elini kaldırıp dua etmektedir.

Tam da Kurban Bayramı döneminde alevlenen Balkan Savaşları sırasında kurban kesmek yerine kurban parasını toplayarak Osmanlı'ya göndermek konusunda Mevlânâ Zefer Ali Hân'ın muhalif olduğu bir durum olsa da müftüden ve Mevlânâ Abdülbârî Freng-i Mahal'den fetva almış ve bu şekilde toplanan yardımları Osmanlı'ya göndermiştir<sup>113</sup>.

Bu savaşlar sırasında Edirne önce elden çıkmış ama sonrasında geri alınmıştır. Edirne'nin geri alınmasının Şiblî üzerindeki etkisi 8 Aralık 1912 tarihinde yazdığı şu dizelerinden anlaşılmaktadır:

---

barış gelmeyecektir" sözüyle Türkleri Avrupadan atmaya çalışmıştır. Daha fazla bilgi için bkz: Prof. Dr. Taha Niyazi Karaca, **Büyük Oyun: İngiltere Başbakanı Gladstone'un Osmanlı'yı Yıkma Planı**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2011; Orhan Koloğlu, "Gladstone Abdülhamid'e Karşı", **Tarih ve Toplum**, C. XXV, Sa. 148, Nisan 1996.

<sup>113</sup> Seyyid Suleyman Nadvî, **a.g.e.**, s. 598

ترکوں سے خطاب

جنگ بلقان میں فتح اڈریانوپل پر مبارک باد، 8 دسمبر 1912<sup>114</sup>

اے ترک! اے مجسمہ کبریائے حق  
اے وہ کہ جس پہ عالم ہستی کو ناز ہے  
پشت و پناہ ملت ختم الامم ہے تو  
تو آج زور بازوئے شاہ حجاز ہے  
رنگیں ہے تیری تیغ سے ہر صفحہ وجود  
گہ ترکتاز ہے مغرب ترا ہے عرصہ  
تو نے دکھا دیا کہ تری تیغ جانستاں  
اب بھی فنا ئے ہستی دشمن کا راز ہے  
رنگیں جو ہے مرقع عالم کا ہر ورق  
شمشیر تیری خامہ رنگیں طراز ہے

#### TÜRKLERE SESLENİŞ

Ey Türk! Ey Hakk'ın yücelik abidesi  
Ey varlık aleminin gururu ulus  
Son peygamber ümmetinin hamisisin sen  
Bugün Hicaz şahının kol kuvvetisin sen  
Varlık sayfasının renkleri senin kılıcındır  
Batı senin ...

<sup>114</sup> Seyyid Suleyman Nadvî, a.g.e, s. 600

Sen gösterdin ki senin can alan kılıcın  
Bugün bile hala düşmanın varlığını yok etmenin sırrıdır  
Alemin kitabının her bir sayfasında olan renkler  
Senin kılıcının renkli kaleminin süsündendir.

Ağustos 1913'te Balık Pazarı bölgesinde bulunan Kanpur Camii ile ilgili şöyle olay yaşanır: Mescidin yanından yeni bir yol yapmak istenmiş bu doğrultuda camiin abdestahenesi yıkılmıştır. Ramazan ayına denk gelen bu olay Hindistan Müsümanlarını sokağa dökmüş ve çıkan olaylarda pek çok insan hayatını kaybetmiştir. Bütün bu olaylar yaşanırken Şiblî Bombayda'dır ve Balkan Savaşları ile eş zamanlı yaşanan bu olayı coşkulu bir söyleyişle şu şekilde ifade etmektedir:

خون کے چند قطرے<sup>115</sup>

اگر چہ آنکہ میں نم بھی نہیں ہے اب باقی  
اگر چہ صدمہ بلقان سے جگر شق ہے  
بچا رکھے ہیں، مگر میں نے چند قطرہ خون  
کہ کانپور کے بھی زخمیوں کا کچھ حق ہے

#### KANIN BİR KAÇ DAMLASI

Her ne kadar gözlerde artık yaş da kalmamışsa  
Balkan acısından ciğer dağlanmışsa da  
Ben yine de bir kaç damla kan sakladım  
Ki Kanpur yaralılarının da ona biraz hakkı var.

<sup>115</sup> **Külliyat-ı Şiblî**, Taarif u Mukaddime Dr. Muhammed İhsan ül Hak, Al Vakar Publications, Lahor 2004, s. 219.



دنیا میں مسلمانوں کی تعداد کیوں نہیں بڑھتی<sup>116</sup>

کیا پوچھتے ہو یہ کہ رسول عرب کی قوم  
کیوں گھٹ رہی ہے آج عدو میں ظہور میں  
سن لو وہ گنجہائے گراں مایہ دفن ہیں  
کچھ بلیقان کی خاک میں کچھ کانپور

Dünyada Müslümanların Sayısı Neden Artmıyor?

Ne sorarsın ki bugün Arap resulünün kavmi

Neden bugün azalıyor düşmanın zuhuruyla

Dinle, o kıymetli hazinenin serveti defnedilmiştir

Biraz Balkan biraz da Kanpur toprağında.

1912 yılında yayınlanan "Çağrı" adlı şiirinde kadınları muhatap alarak Hilâl-i Ahmer için bağış yapılması yönünde çağrıda bulunmaktadır. Bu süreçte bizzat kendisi de bağışlar toplamakta ve duygu ve düşüncelerini coşkulu şiirleriyle yansıtmaktadır.

اپیل<sup>117</sup>

اے گوشہ گیر بہنو! اے پردودار بہنو!

عفت مآب بہنو! عصمت شعار بہنو

کیوں آج ہو رہی ہے ہر سو پکار بہنو

<sup>116</sup> Külliyyat-ı Şiblî, s. 220

<sup>117</sup> Enis Fatıma, s. 158-159.

کیوں آج بزم دن ہے ہنگامہ زار بہنو  
 کیوں آج اہل ملت ہے سو گوار بہنو  
 سینہ زمیں کا شق ہے گردون کی چشم تر ہے  
 ہلتا ہے عرش و اعظم جبرئیل نوحہ گر ہے  
 کیسی یہ ہائے و بو ہے کیسا یہ شور و شر ہے  
 تم کو بھی کچھ خبر ہے؟ تم پر بھی کچھ اثر ہے  
 ہے دین پر مصیبت اے دندان بہنو!  
 دین محمد کی وہ یادگار عظمت  
 وہ فاتحان عالم کی آخری حکومت  
 وہ جس کے زیب کو شک ہے مسند خلافت  
 وہ سلطنت کی ترکی کہتی سے جس کو خلقت  
 یورپ کی ڈپلومیسی کی ہے شکار بہنو  
 ...  
 ہے دل سے جاں سے زر سے اسلام کی اعانت  
 مسنون فرض و واجب ارکان دین کی صورت  
 زر سے بھی گرنہ کی کچھ خدام دین کی خدمت  
 ہونا نہ شاہ دین □ سے کل طالب شفاعت  
 لازم ہے کچھ خیال روز شمار بہنو

ہو سرخ رو بنا کر بزم ہلال احمر  
اس کام میں ہے مضمحل اجر جہاد اکبر  
قربان بھائیوں پر مال و متاع و زیور  
ہے فانی اور محقر ہم کیا کریں گے رکھ کر  
کیا مال ہے بھلا زر ہے نثار بہنو

### İLÂN

Ey bir kenarda oturan(münzevi yaşayan) bacılarım! Ey iffetli bacılarım!

Namuslu bacılarım!Temiz bacılarım

Neden bugün her tarafta feryad u figân var?

Neden din meclisinde perişanlık kavgası var?

Neden millet şimdi böyle yaslı bacılarım?

Yeryüzünün sinesi yarık, feleğin gözleri nemli,

Arş-ı azam sallanıyor, Cebrail ağıt yakıyor

Bu nasıl bir hayhuy? Bu nasıl bir gürültü?

Sen de olanlardan haberdar mısın? Sana da hiç etki etti mi?

Dinimiz üzerinde sıkıntılar var, ey dindar bacılarım!

O, Muhammed (s.a.v)'in dininin azametinin hatırası

O, cihan fatihlerinin son devleti

O, sarayının süsü hilafete dayanan,

O, Türkiye denilen saltanat, onun hilkatı  
Bugün Avrupa siyasetinin avıdır ey bacılarım!  
....  
İslâm için gönülden, maldan, candan yardım var  
İster sünnet, ister vacip, ister farz niyetiyle olsun.  
Malından hiç bu din hizmetçilerine yardımda bulunmadıysan  
Yarın, sakın din şahı Hz. Resulullah (s.a.v)'dan şefaât dileme!  
Zira hesap gününü de düşünmek lazım ey bacılarım!  
Hilâl-i Ahmer, öfke neticesi oluştu,  
Bu işte büyük cihat ecri gizlidir.  
Kardeşlerimize mal, mülk, ziynet feda olsun  
Bunlar fani ve küçük şeyler, saklayıp da ne yapacağız!  
....

Zahide Hatun, özellikle bayanlara seslendiği yukarıdaki şiirinde, mal mülk biriktirmek yerine dar gününde din dostlarının yanında olması ve Hilâl-i Ahmer'e destek olunması yönünde telkinlerde bulunurken Zemindâr gazetesinin 20 Kasım 1912 tarihli sayısında yer alan ve Zafer Ali Hân tarafından yazılmış olan aşağıdaki şiirde özellikle İngiliz haber ajansı Reuters'de yer alan yalan yanlış haberlerden bahsetmektedir.<sup>118</sup>

آئیں بائیں شائیں

بلقانیوں کا شور ہے کوؤں کی کائیں کائیں

---

<sup>118</sup> Zafer Ali Hân, a.g.e., s. 370.

خبریں ہیں ان کی فتح کی سب آئیں بائیں شائیں  
 ہوتا ہے کوئی دم میں جلال حق آشکار  
 یہ کشتگانِ غمزہ ابلیس رہ تو جائیں  
 ڈالا زمین میں ظلم سے یورپ نے زلزلہ  
 مسلم دعا سے پایہٴ عرشِ بریں ہلائیں  
 ریوٹر نے اہل یاس کا ایماں لیا خرید  
 ہم کس لیے نہ سگہ لا تقنطوا چلائیں  
 ہیں بند سب کے سب قفسِ احتساب میں  
 خبریں کہاں سی نامہ نگاران جنگ لائیں  
 اس پر بھی تک سے تک وہ ملاتے ہیں مگر  
 ہم ارہ اتقاد کا ان پر نہ کیوں چلائیں  
 نہلاے گا غنیم کی فوجوں کو خون میں  
 بلغاریہ نے ترک کی دیکھیں نہیں ادائیں  
 اک ہم قلم کو غصہ ہے اس بات پر بہت  
 سوجھیں نہ جو انہیں ہمیں باتیں وہ سوجہ جائیں  
 اصرار ہے انہیں کہ جو دے 'ٹیلی تلغراف'  
 وہ گالیاں ضرور ہی ہم ان کی طرح کھائیں

ریوٹر بھی فتح ترک کی دے گر کوئی خبر  
ہم اس خبر کی شان کو ان کی طرح کھٹائیں  
قاصر رہیں گر اس سے تو ڈر بے انہیں کہ ہم  
تیورا کے بام قصرِ ثقاہت سے گر نا جائیں

### UYDURMACA.

Balkanların gürültüsü var kargaların gak gakları gibi  
Onların fetih haberlerinin hepsi uydurmaca  
Hakkın Celali ortaya çıkmak üzere  
Bu İblisin gamzesinin ölüleri yaşasın  
Avrupa zulmüyle dünyada deprem yaratsın  
Müslümanlar dualarıyla göğü harekete geçirsin  
Reuters ümitsizlerin imanını satın aldı  
Biz neden "Lâ taknetu"<sup>119</sup> demeyelim?  
Bütün herkes sansür kafesinin içinde mahkûm  
Gazeteciler savaş haberlerini nasıl, nereden getirsinler.  
Bunun üzerine de onlar saçma sapan konuşursa,  
Hadi, biz de onları neden eleştirmeyelim?  
Düşman ordularını kana bulandıracak  
Türklerin o edalarını Bulgarlar henüz görmedi.  
Bu söz üzerine biz gazeteciler çok öfkeleniyoruz

<sup>119</sup> Zumer Suresi 53. ayet: قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ (De ki: Ey kendilerinin aleyhine ileri giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü o çok bağışlayandır, çok merahmet edendir".

Onlar bizim söylediğimiz sözleri düşünmüyorlar, düşünsünler!  
Günlük telgraf gönderenler ısrar ediyor  
Biz de mi onlar gibi küfürlere maruz kalalım?  
Reuters da Türklerin fethi ile ilgili bir haber verirse  
Biz de o haberin şanını onlar gibi düşürelim.  
Onlarda kusur varsa korkarlar ki biz,  
..Güven sarayının damından düşmeyelim.

Zemindâr gazetesinde yayınlanan bu şiirde Balkanlarda yaşananların ve İngiliz basınında yer alanların doğruyu yansıtmadığı anlatılırken, aslında tarihçi olan ve Modern Urdu şairleri arasında yer alana Hâşimî Ferîd Abâdî'nin Aralık 1912 de Lakhnovda yayımlanan "Balkan Daveti" isimli şiirinde adeta savaş alanına koşulması için insanı harekete geçirmektedir.<sup>120</sup>

#### دعوت بلقان

تا کجا رخ زرد آنکھیں خوں چکاں دل مضمحل  
تا بہ کے ساز جنون مشتاق آہنگِ عمل  
دعویٰ ایمان رکھتا ہے تو ے مومن نکل  
شمہ غیرت کا ہے گر باقی تو چل بلقان چل  
جان سے لاکھوں گنی بڑھ کر بے تیری آبرو  
ہو فنا گر ہے بقائے جاوداں کی آرزو  
سوگواری ہائے فردا کی نہ کر تلقین تو

<sup>120</sup> Muhammedurrahman , a.g.e, s. 259.

شمہ غیرت کا ہے گر باقی تو چل بلقان چل  
 تا کجا یکساں روی اب سن پیام انقلاب  
 چھوڑ بے رنگی سکوں کی ہو رہیں اضطراب  
 وہ بھی کیا مارنا کہ خود فطرت تجھے دے دے جواب  
 لطف مرنے کا اگر چاہے تو چل بلقان چل  
 لہو غیظ و غضب کا آنکہ کی رگ رگ سے بہ نکلا  
 گرا جب خاک پر کٹ کر مرا عثمانوی بھائی  
 مرے ہر سانس سے اک انقلاب حریت اٹھا  
 مرے اک اک روئیں نے جب حمیت کی قسم کھائی  
 بس اب میں اپنے ملک نفس کا سلطان مطلق ہوں  
 بس اب ہے آج سے آغاز میری کار فرمائی

#### BALKAN DAVETİ

Korku, gözlerde yaş, kalpte üzüntü nereye kadar

...

İman davası koyulmuş, ey Mümin kalk yürü.

Biraz gayret kalmışsa yürü Balkan yürü

Candan binlerce ..artıp/büyüyüp vardır senin namusun

Ölümsüzlük arzusu varsa yok olur



Yarının matemlerini telkin etmezsen  
Biraz gayret kalmışsa yürü Balkan yürü.  
Ne zamana kadar aynı gidiş, şimdi inkılab mesajını dinle  
Bırak, rehinin ızdırabı eğreti huzur olsun  
O bile nasıl bir dayak ki fitratın bizzat kendisi sana cevap verir  
Ölüm lütfu eğer gerekliyse, yürü Balkan yürü.  
Öfke ve gazap kanı göz damarlarından fışkırdı  
Toprağa düştüğünde benim Osmanlı kardeşlerim  
Benim her bir nefesimden hürriyet inkılabı yükseldi  
...  
Yeter, ben şimdi artık kendi nefis ülkemin mutlak sultanıyım  
Yeter, artık bugünden benim işverenliğim başlar.

Aynı süreçte din birliği ile bağlı oldukları Osmanlının uğradığı haksızlıklara tepki veren isimlerden biri olan Hasret Mohanî daha önce de bahsettiğimiz gibi "Urdû-i Mu'allâ" adıyla çıkardığı Urduca dergide İslâm Birliğini savunan ve İngilizlere karşı direnmeyi tavsiye eden yazıları ile alt-kıta Müslüman gençliği üzerinde etkili olmuş, hatta Nisan 1908'de "Mısır'da İngiliz Eğitim Politikası" başlığıyla yayımladığı isimsiz makalesinden sonra İngiliz yetkileler tarafından tutuklanmış, dergi de halkı isyana teşvik ettiği gerekçesiyle kapatılmıştır. Tablusgarb ve Balkan Savaşları sırasında Osmanlılara yardım için Hint Müslümanlarından topladığı paraları İstanbul'da Hilâl-i Ahmer Cemiyetine göndermiş, ileriki konularda da göreceğimiz üzere Hindistan Hilafet

Hareketinin öncü isimlerinden olmuştur. Bu süreçte Türklerle ilgili şiirler de kaleme alan Hasret Müslümanların çaresiz durumu şiirinde şu şekilde anlatmaktadır:<sup>121</sup>

غصب ہے کہ پابند اغیار ہو کر  
مسلمان رہ جائیں یوں خوار ہو کر  
سمجھتے ہیں سب اہل مغرب کی چالیں  
مگر پھر بھی بیٹھے ہیں بیکار ہو کر  
ابھی ہم کو سمجھے نہیں اہل مغرب  
بتا دو انہیں گرم بیکار ہو کر  
فریب و دغا کے مقابل میں تم بھی  
نکل آؤ بے رحم م خونخوار ہو کر  
کہیں صلح و نرمی سے رہ جائے دیکھو  
نہ یہ عقدہ جنگ دشوار ہو کر  
تقاضائے غیرت یہی ہے عزازو  
کہ ہم بھی رہیں ان سے بیزار ہو کر

Ne acıdır ki düşmanın esiri olarak  
Müslümanlar yaşayacaklar böyle yenik düşürülerek.  
Batılıların bütün emellerini anlayıp  
Yine de birşey yapamadan, eli kolu bağlı oturuyorlar  
Batılılar henüz bizi anlayamadılar  
Sıcak savaş yap da anlat.  
Sen de hile ve aldatmanın karşılığı olarak

<sup>121</sup> Muhammedurrahman, a.g.e, s. 253.

Acımasızlığa ve hunharlığa bürün.

Bak, biryerlerde barış ve şefkatle yaşasın

Bu savaş muamması ...

Ey azizim! Gayret isteği işte budur

Ki bizde onlardan bîzâr olup yaşayalım.

Hasret Mohânî yine Trablusgarp ve Balkan Savaşları ile ilgili yazdığı " بیداری " adlı şiirinde Avrupa'nın Türklere yaptığı zulmün esasında Müslüman milletler arasında bir uyanışa vesile olduğunu ve Türklerin sayısının düşman kuvvetler karşısında az olmasına karşın her bir Türk neferinin yüz kişilik güce sahip olduğunu ifade etmektedir:<sup>122</sup>

قبضہ یثرب کا سودا دشمنوں کے سر میں ہے  
اب تو انصاف اس ستم کا دست پیغمبر □ میں ہے  
جور یورپ ہے بنا بیداری اسلام کی  
خیر ہے در اصل یہ بآنکہ شکل شر میں ہے  
خاطر افسردہ میں باقی ہے اب تک یادِ عشق  
گرمیء آتش ہنوز اس مشیتِ خاکستر میں ہے  
قلنتِ افواجِ ترکی پر نہ ہو اٹلی دلیر  
ایک ہے سو کے لیے کافی جو اس لشکر میں ہے  
اب خدا چاہے تو حسرت جلد ہوتا ہے بلند  
رایتِ حریت و حق جو کفِ انور میں ہے

Yesrib'in işgal sevdası tüm düşmanların aklında

Şimdi bu sitemin insafı peygamberin elinde

<sup>122</sup> Hasret Mohânî, **Kulliyât-ı Hasret** (Mecmû'a-yı Kelâm-ı Seyit Fazl ul Hasan Hasret Mohânî), Ali Hecuberi Publication, Urdu Bazar Lahor, s. 124.

Avrupa'nın zulmü İslâmı uyandırıyor  
Şer şeklinde olan bu durum aslında hayırdır  
Üzgün gönülde hala aşk hatırası bakidir  
Ateşin sıcaklığı hala bu küllerin avuçlarındadır  
Türkiye'nin ordusunun azlığı karşısında cesur olma ey İtalya  
O orduda yüz kişiye yetecek bir kişi var  
Şimdi Allah dilerse Hasret çabucak büyüyecek  
Enver'in elinde olan hak ve hürriyet sancağı.

Hasret Mohânî Haziran 1917'de yazdığı ve Kâmil Paşa ve Nazım Paşalardan da zikrettiği şiiri aşağıdaki gibidir: <sup>123</sup>

گو بظاہر شیر ہوں باطن میں بودے دل کے ہیں  
مظہر الحق نام ہے پیرو مگر باطل کے ہیں  
فوج کو اپنی ہی دنیا مل کے دشمن سے شکست  
یہ نتیجے آپ ہی کی فکر لاطائل کے ہیں  
ناز تھا شوق شہادت پر ابھی کل تک جنہیں  
دست بازو آج گویا خود وہی قاتل کے ہیں  
مل چکی سرکار استبداد میں جائے اما □ م  
حوصلے بیکار اس تجویز بے حاصل کے ہیں  
پائیں گے البتہ آغا خاں ثانی کا خطاب  
گر یہی انداز ان کے فہم ناقابل کے ہیں  
مظہر و انصار مظہر نے یہ ثابت کر دیا

<sup>123</sup> Hasret Mohânî, a.g.e, s. 182.

ہم میں اب بھی کچھ نمونے ناظم و کامل کے ہیں  
کیوں نہ ہو خطرے حسرت قافلہ احرار کا!  
راہزن ہوں جب وہی جو راہبر منزل کے ہیں

Sanki görünürde aslanım ama aslında ..  
Mazhar ül Hak isminde takipçi (lider) var ama aslında batıldır  
Bizzat kendi dünyası ile birleşip orduya düşmandan bozgun  
Bu sonuç sizin kendi faydasız fikirlerinizdendir  
Elleri, kolları bugün bizzat katil olanların  
Düne kadar şehadet şevki aşkı vardı.  
İstibdatta, komutan buluştu şmam gitsin  
Tahammül faydasız , bu öneri sonuçsuz olanındır  
Elbette III. Ağa Han'ın hitabını bulacağız  
Bu usül onun anlayışınca kabul edilmez ise.  
Mazhar ve Mazhar-ı Ensâr şunu ispatladı ki  
Bizde şimdi bile hala Nazım ve Kâmil'den örnekler var  
Ey Hasret! Özgürler kafilesi neden tehlike olmasın  
Eşkiyayım, menzilin rehberi...

Mevlânâ Zafer Alî Hân, Balkan Savaşlarında Avrupalı devletlerin Osmanlıya  
karşı tutumları karşısında hayal kırıklığı ve üzüntüsünü şu dizeleriyle ifade etmiştir:<sup>124</sup>

ترک کے طرہ طرار کا جھک جھک جانا

<sup>124</sup> Muiniddîn Akîl, a.g.e., s. 283

چاک دامان عرب تا بہ گریاں ہونا  
 خاک کا ورنہ و طبروق کے سر پر اڑنا  
 خون میں مشہد و تبریز کا غلطان ہونا  
 مصر کے سینہ صد چاک کے پرزے اڑنا  
 ہند کے دیدہ نمناک کا طوفاں ہونا  
 صفِ ماتم ادھر ایران کے اندر بچھنا  
 اور مراکش میں ادھر حشر کا ساماں ہونا  
 یہ مسلمان ہیں اس جرم میں کردو انہیں قتل  
 دست بلقان میں یورپ کا یہ فرماں ہونا  
 بوئے تیغ آتی ہے پہلوئے فلسطین سے ہنوز  
 جوئے خون بہنے کو ہے قدس کے میدانوں سے  
 سونپ دیں پرچم تثلیث کو بغداد ر دمشق  
 نہیں امید یہ کعبہ کے نگاہبانوں سے  
 کور دبتی ہوئی آتی ہے حریفوں کی نظر  
 اک طرف ترکوں سے اور ایک طرف افغانوں سے  
 مصر بیتاب ہو یا ہند ہو آتش بجگر  
 ہے یہ سب گرمی۔ ہنگامہ مسلمانوں سے  
 فضائے بدر پیدا کر فرشتے تیری نصرت کو

اتر سکتے ہیں گردوں سے قطار اندر قطار اب بھی  
 وہی ہے رشتہ جس نے ترک کا افغان سے جوڑا  
 وہی ہے ان کے اعدا کو جو کرسکتا ہے خوار اب بھی  
 دنیا کے گوشے گوشے میں ہے گرچہ آجکل  
 امت تری رہیں ستم ہائے بے حساب  
 لیکن میں پرستار نہیں خاک وطن کا  
 دیتا نہیں اس بت کو کسی شکل میں تعظیم  
 عزت ملت بیضا کی حفاظت کے لیے  
 دوش پر لاکھ بھی سر ہوں تو کٹاتے جاؤ

Türkün perçeminin büklüm büklüm olması  
 Arap eteğinin yakaya kadar parçalanması???  
 Tobruk'un yerinde yeller esmesi  
 Meşhed ve Tebriz'in kana bulanması  
 Mısır'ın sinisinin delik deşik olması  
 Hind'in yaşlı gözlerinin fırtınalar koparması  
 Orada, İranın içinde matem tutması  
 Marakeş'te mahşer günü yaşanması  
 Balkan Ovasında Avrupa'nın işte bu emri vermesi:  
 "Bunlar Müslümanlardır, Müslüman olma suçuyla onları öldürün"  
 Filistin tarafından kılıç kokusu geliyor  
 Kudüs meydanı kan akan ırmak

Bağdad ve Suriye Hristiyanlık dinine emanet  
Kâbe'nin bekçilerinde hiç umut yok.  
Düşmanların bakışları....geliyor  
Bir taraf Türklerden ve bir taraf Afganlardan  
Mısır bitâb ve Hind 'in ciğerinde kan var  
Bütün bunlar Müslümanların hengamesinin hararetinden  
Senin galibiyetine melekler gökyüzünü kapı yapıp  
Şimdi felekten sıra sıra inebilirler  
İşte Türk ve Afganı birleştiren o bağıdır  
İşte o onların düşmanlarını şimdi rüsva edebilir  
Gerçi bugün dünyanın dört bir tarafında  
Senin ümmetin hesapsız sitemlere rehindir  
Ama ben vatan toprağına tapan değilim  
Hiç bir şekilde bu putu (toprak parçasını) yüceltmiyorum  
Müslümanların izzetini korumak için  
Omuzda binlerce başım kesilmeye amade.

Mevlânâ Zafer Ali Hân şiirinde Avrupalı güçler tarafından sırf Müslüman oldukları için saldırılara maruz kalan İslâm ülkelerini teker teker sayarken Ekber Allahâbâdî "Bark-e Kilisa" (Kilisenin Şimşegi) adlı, kilisede karşılaştığı bir bayanla arasında geçen diyoloğı anlattığı şiirinde şu beyite yer vermiştir...



پہلوئے حسن بیان شوخیِ تقریر میں  
غرقِ ترکی و مصر و فلسطین کے حالات میں برق

İfadesi güzel, konuşmaları çekiciydi

Türkiye, Mısır ve Filistin'in durumundan haberdardı.

EkberAllahabâdî yine diğeri bir beyitinde ise Balkanlardaki durumu şöyle el almaktadır:

بہت کی سختیاں بلقانیوں نے بے گناہوں پر  
بالآخر (بل آخر) چرخ ان کے سر کو زیر سنگ لایا ہے

Balkanlılar günahsızlara çok zulüm ettiler

Sonunda felek onların kafasını taşın altına soktu.

Ekber şiirinde Balkanlarda yapılan zulümlere yer verirken, İkbâl, 1913 yılında düzenlenen bir toplantıda okuduğu “Şikayet'e Cevap” şiirinde Batılı güçlerin de etkisiyle İslâm anlayışında meydana gelen tahribatı ortadan kaldırarak, İslâm anlayışını asli değerleriyle topluma yeniden kazandırmayı amaçlamış, Balkanlarda yaşananların aslında gafilleri uyandırmak için bir mesaj olduğunu belirtmiştir. Bu şiir bastırılarak toplantıda hazır bulunan dinleyicilere satılmış geliri Balkan Derneği'ne bağışlanmıştır.<sup>125</sup> Şiirde Balkanlar ile geçen bölüm şu şekildedir:<sup>126</sup>

بے جو ہنگامہ بپا یورش بلغاری کا  
غافلوں کے لیے پیغام بے بیداری کا  
تو سمجھتا ہے یہ ساماں ہے دل آزاری کا  
امتحان ہے ترے ایثار کا، خودداری کا  
کیوں ہراساں ہے صہیل فرس اعدا سے

<sup>125</sup> Celal Soydan, a.g.e., s. 57.

<sup>126</sup> Muhammed İkbâl, Kulliyât-ı İkbâl (Bang-ı, Dara), s. 157.

نور حق بجہ نہ سکے گا نفس اعدا سے  
چشم اقوام سے مخفی ہے حقیقت تیری  
ہے ابھی محفل ہستی کو ضرورت تیری  
زندہ رکھتے ہے زمانے کو حرارت تیری  
کو کب قسمتِ امکان ہے خلافت تیری  
وقتِ فرصت ہے کہاں کام ابھی باقی ہے  
نور توحید کا اتمام ابھی باقی ہے

Bulgarların saldırılarındaki o gürültü  
Aslında gafilleri uyandırmak için bir mesajdır.  
Sen sanıyorsun ki bu, gönlü incitmek içindir  
Oysa senin kendinden geçişinle, kendini feda etmenle imtihanındır.  
Düşman atının kişnemesiyle neden korkuya kapılırsın  
Düşmanın nefesiyle Hak'kın ışığı sönmeyecek.  
Senin hakikatin diğer milletlerce henüz bilinmiyor  
Şimdi senin varlık dünyana ihtiyaç vardır  
Zira senin ısın zamaneyi canlı tutuyor  
Senin olanağının kısmetinin yıldızı Hilafettir.???  
Hala nerede iş kalmışsa hadi tam fırsattır  
Tevhid nuru henüz tamamlanmamıştır.

### 3.4. HİNDİSTAN HİLÂFET HAREKETİ VE ŞİİRE YANSIMASI

İngiltere, XVII. Yüzyılda, Doğu Hindistan Şirketi adı altında tüccarlarını deniz yoluyla Hint alt-kıtasına göndererek, bölgede var olan Fransa, Danimarka Portekiz, Hollanda gibi sömürgeci devletleri arkasında bırakmış, bölgenin ekonomik ve ticari ilişkilerini tekeline almayı başarmıştır. Ticaret ile başlayan bu sömürgeleştirme politikası zamanla bölgede misyoner faaliyetlerin yaygınlaşmasıyla devam etmiş ve 1757 Plasey Savaşı ile Bengal bölgesini ele geçiren İngilizler, 1803'te Delhi'yi işgal etmişlerdir. Böylece İngilizler Doğu Hindistan Şirketi olarak geldikleri alt-kıtada 1857 Büyük Sipahi Ayaklanmasının ardından yönetimi tamamen ele geçirek, Hindistan Müstemleke Nezareti'ni kurmuşlar, alt-kıtayı İngiltere Devletine bağlamışlardı. Bununla, Müslümanlar bölgede hükmeden konumundan çıkıp hükmedilen konumuna getirilmiş, Farsça resmi dil olmaktan çıkarılıp, İngilizce eğitim ve yazışma dili olarak kullanılmaya başlanmıştır. Hindular zaten yüzlerce yıl yabancı bir idare altında yaşamaya alışık oldukları için bu durumdan çok etkilenmemişler, üstelik Müslümanların güçlenmesinden çekinen İngilizler tarafından birtakım ayrıcalıklara sahip olmuşlardır. Bu ayrıcalıklarla biraz daha güçlenen Hindular, İngiliz yönetimine karşı tepkisiz kalmıştır. İngilizlerin giderek artan baskısı Müslümanları varlıklarını koruyabilmek için bir takım oluşumlara yöneltmiştir. Bu süreçte, Hristiyan sömürgecilerin tesis ettiği yönetimi reddederek, dini eğitime ağırlık veren Deoband medresesi ile, Batı tarzı eğitime ağırlık veren Aligarh merkezleri oluşturulmuştur. Farklı düşünce sistemlerinden hareket etmelerine rağmen, bu iki merkez alt-kıtanın hürriyet ve istiklal mücadelesinde önemli yere haiz olmuşlardır. İlerleyen süreçte, bu merkezlerde eğitim görmüş ve sömürgeci sistem ile mücadele konusunda azimli olan gençler, kurtuluş için yeni açılımlar geliştirmişlerdir. Aligarh Üniversitesi'nin Sir Seyyid'den sonraki genel katibi Navab Muhsinu'l-Mülk

önderliğinde tüm Müslüman cemaat temsilcileri bir araya gelerek "Tüm Hindistan Müslümanlar Birliği" adıyla 1906 yılında siyasi bir İslâmi cemiyetin temelleri atılmış ve başkanlığına da Ağa Han seçilmiştir. Birliği oluşturan üyeler, önceleri yalnızca İngiliz esaretinde yaşayan alt-kıta Müslümanlarının Hindularla aynı haklara sahip olması için mücadele ederken, ilerleyen süreçte Osmanlının içinde bulunduğu kaostan nasıl kurtulacağına dair çözüm yolları bulmaya çalışmıştır. Bu noktada özellikle İslâm Birliği ve Hilafet makamının önemi üzerinde duran Hindistan Müslümanları 30 Aralık 1918 tarihinde Delhi'de toplanan ve başkanlığını Fazlül-Hakk'ın yaptığı Tüm Hindistan Müslümanlar Birliği Kongresinde Dr. Ensârî'nin yaptığı konuşmayla Hilafetin önemine dikkat çekmişlerdir. Dr. Ensârî konuşmasında, Halife'nin görevinin mukaddes toprakların Müslümanların hâkimiyetinde muhafaza edilmesini sağlamak olduğunu ve bunun için de Halifenin elinde gerekli askeri, iktisadi ve siyasi gücün bulunması gerektiğini, İslâm aleminde de bu şartlara haiz yegane hükümdarın Osmanlı padişahı olduğunu belirtmiştir. Gerçek bir Müslüman, aynı zamanda gerçek bir Hindistanlı olduğunu vurgulamış ve Müslümanlar Türklere yakın davranıyorlarsa bunun aynı zamanda anavatana sahip çıkmak olduğunu ve İslâm'ın istiklali çerçevesinin birbirine bağlı parçalarını birlikte savunmak gerektiğinin altını çizmiştir.<sup>127</sup>

1919 yılının Ocak ayında İngiltere'de yaşayan Güney Asya Müslümanları, hükümete imzalı dilekçe vererek Osmanlıdan ayrılan Hristiyan milletlere her ne haklar tanındıysa Türklere de aynı hakların verilmesini istediklerini belirtmişlerdir.

Bunun yanı sıra, bu hareketin başlamasından önce Hindistan'da mukaddes toprakları gayrimüslimlerin saldırılarından korumak için çalışmalar yapmak üzere "Encümen-i Hüddâm-ı Kâbe" adlı cemiyet kurulmuş ve 31 Mart 1913 tarihinde Amritsar'daki bir toplantıyla cemiyetin faaliyete geçtiği duyurulmuştur.<sup>128</sup> Toplantıda konuşmacı olan Şevket ve Muhammed Ali kardeşler, Encümen'in kuruluş amacını açıkladıktan sonra bütün Müslümanları bu cemiyete katılmaya davet etmişlerdir. Bu

---

<sup>127</sup> Mim Kemal Öke, **Hilafet Hareketleri (Güney Asya Müslümanlarının İstiklal Davası ve Türk Milli Mücadelesi)**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları/61, 1991, s. 30-31.

<sup>128</sup> Azmi Özcan, **a.g.e.**, s. 199-206.

encümenin üyelerine göre, mukaddes toprakların koruyucusu olan Osmanlı Devleti giderek zayıflamakta idi ve buna bağlı olarak da mukaddes toprakların güvenliği tehlike altındaydı. Abdülbâri, Müşir Hüseyin Kıdvâî, Şevket Ali, Muhammed Ali, Lakhnovlu Hekim Abdülvâli, Dr. Nâzirüddin'den oluşan komite üyeleri gerek mitingler yoluyla, gerekse basın yoluyla Encümen'i tanıtmaya başladılar. Altı ay sonra üye sayısı üç bine, bir yıl sonra yirmi bine ulaştı.<sup>129</sup> Amaçları muhtemel tehlikeleri önlemek ve mukaddes toprakları koruyabilmek için bir donanma ve diğer gerekli teçhizatı sağlamak ve bunun yanı sıra Müslümanlar için okullar yetimhaneler açmak ve hacılar için kolaylıklar sağlamak olan Encümen, karşılaştığı güçlükler yüzünden okul ve yetimhane açmak için gerekli maddi imkânları sağlayamamış ancak buna karşın hac işleriyle ilgili bir takım teşebbüslerde başarılı olmuştur. Ayrıca bu süreçte Muhammed Ali tarafından Talat Paşa'ya mektuplar gönderilmiş, mesela Hindistan'daki hac organizasyonlarında İngilizlerin tekeli kırabilmek için ortak bir Hindistan-Osmanlı buharlı gemi taşımacılığı şirketi kurulmasını teklif etmiş ancak kısa bir süre sonra I. Dünya Savaşı çıkınca bir sonuç alınamamıştır<sup>130</sup>.

Ardından Güney Asya Müslümanları ile gerçekleştirilecek en ciddi temas sayılabilecek "Asya Müslümanları Federasyonu" tesis edilmiştir. Bu federasyonun amacı, Güney Asya uyanışının itici gücü olmak, İngiliz ve Fransız sömürsü altındaki topraklarda yaşayan Müslüman halklar arasında köprüler kurarak ortak stratejiler belirlemektir. Bu hedeften hareketle Enver Paşa'nın Orta Asya'daki faaliyetleri de Güney Asya Müslümanları tarafından destekleniyordu.

Hindistan Müslümanları, çeşitli aralıklarla muhtıralar hazırlayarak Hindistan Müstemleke Nazırı'na ya da İngiltere Hükümetine Türk barışı ile ilgili görüşlerini bildirirler. Sonrasında İngiltere ve müttefiklerinin izlediği yayılmacı politika ve Osmanlı topraklarını aralarında paylaşma planlarının aşikâr olması ile alt-kıtada protestolar başlar. İlk protesto 11 Eylül 1919 tarihinde Bengal'de gerçekleşir. Ardından, 22 Eylül

---

<sup>3</sup> Azmi Özcan, **a.g.e.**, s. 201

<sup>4</sup> Azmi Özcan, **a.g.e.**, s. 203

1919 tarihinde Lakhnov'da Abdülbâri'nin başkanlığında Tüm Hindistan Müslümanlar Birliği Konferansında Türkleri ve Halifeyi korumaya yönelik çeşitli kararlar alınır. Bombay'daki Hilafet Komitesinin merkez olarak seçilip tüm Hindistan'da şubelerinin açılması ve tutanaklarının basılması da kararlar arasındadır. Alt-kıta Müslümanları İngiltere hükümeti nezdinde Türkleri korumaya yönelik yaptıkları tüm müracaatların dikkate alınmaması sonucu, seslerinin duyurulabilmesi için ciddi bir teşkilatlanmanın zamanının geldiğini düşünerek daha önce on beş bine yakın taraftarın katılımıyla 20 Mart 1919 tarihinde düzenledikleri toplantıyla Hilafet Komitesi'nin şekillenmesini sağlamışlardı. 16 Ekim 1919 tarihinde Münşî Abdullâh Hân Şâkir Alî başkanlığında toplanan Hindistan Müslümanları, ertesi gün Osmanlı hükümetinin ve halifeliğin selameti için dua edilmesi yönünde fikir birliğine varmışlar, 17 Ekim 1919 Cuma günü Azamgarh, Lakhnov, Benares, Aligarh, Bengâl, Allahâbâd, Delhi, Bombay gibi şehirlerde esnaf dükkanlarını açmayarak Türk kardeşleri için dua etmişlerdir.<sup>131</sup> “Yevm-i duâ” olarak kabul ettikleri bugün, Cuma namazı sonrası tüm camilerde coşkulu dualar edilmiş, kalabalık kitleler Delhi'de bulunan Cami Mescid'de toplanarak din kardeşleri için tek yürek olmuşlardır. Ayrıca aynı gün Amritsar'daki oturumda, alt-kıta Müslümanlarının Osmanlı yanlısı duruşlarını ifade etmek ve Osmanlı'ya karşı olası savaş durumunu engellemek için duygu ve düşüncelerinin bildirmek üzere Muhammed Ali Cevher başkanlığındaki bir heyetin İngiltere'ye gitmesine karar verilmiştir. İngiltere'ye gidilerek yapılan bu görüşmede Lord George Hristiyan olsun Müslüman olsun tüm ülkelere eşit davranılacağını, Türklere de farklı bir muamelede bulunulmayacağını taahhüt etmiştir<sup>132</sup>. Ancak İngilizlerin sözünde durmaması karşısında ülke genelinde İngiliz malları boykot edilmeye başlamıştır. İleride 8 Haziran 1921 tarihli Hilafet kongresinde başkanlık yapacak olan Muhammed Ali Cevher, İngiliz Hükümeti Türkiye'ye saldırırsa, Hindistan'ın bağımsızlığını ilan edeceği şeklindeki konuşmasının ardından kardeşi Şevket Ali ve beraberindekilerle birlikte tutuklanacaktır<sup>133</sup>.

<sup>131</sup> Kadı Muhammed Adil Abbasi, **Takhrik-i Hilafet**, Lahor, Progressive Books, 40 -B, Urdu Bazar, s. 99.

<sup>132</sup> Rubab Hasan, **a.g.e.**, s. 18.

<sup>133</sup> Rubab Hasan, **a.g.e.**, s. 119.

Hindistan Müslümanlarının yanı sıra bu harekete Hindular da katılır. Ayrıca Mahatma Gandhi de bu hareketi destekler. Nitekim daha önce, 23 Kasım 1919'da düzenlenen Hilafet Konferansına Gandhi ve Hindu arkadaşları da katılır. Gandhi, Hindularla Müslümanların aynı milleti oluşturduğunu ve Müslümanların çıkarlarının tehlikeye düştüğü bir zamanda onları yalnız bırakmayacaklarını söylemiştir. Hekim Ecmel Han ise konuşmasında Hilafet meselesinin Güney Asya Müslümanlarını, hatta bütün İslâm âlemini ilgilendiren bir dava olmasının yanı sıra kendileri için de bir milli bir dava olduğunu ifade etmiştir.<sup>134</sup>

31 Aralıkta Gandhi ve Muhammed Ali Cinnah'ın katıldığı ve Mevlana Şevket Ali'nin de başkanlık ettiği toplantıda başka bir konuşma yapan Hekim Ecmel Han, İslâm'ın sadece bir inanç olmadığını kendilerine Müslüman kardeşliğinin gerektirdiği mesuliyetleri idrak etmeyi de öğrettiğini, böylece Türklerin meselelerine kayıtsız kalamayacaklarını söyler. Osmanlılar İslâm dünyasının koruyucu melekleriydiler. Tarihe bir göz atılırsa Türklerin İslâm'ın kılıcı olarak Müslümanları savaş meydanlarında korumak uğruna canlarını nasıl feda ettikleri görülecektir. Şimdi sıra onların bu cansiperane hizmetine karşılık vermeye gelmiştir. Güney Asya Müslümanları savaşın başında İngiliz ordusuna katılıp katılmama hususunda kendilerini ikilemde bulmuş olmalarına karşın Londra'nın bazı teminatlarına güvenerek savaşmışlar ancak zamanla şunu anlamışlardır ki bu savaş aslında bir Haçlı Savaşıdır<sup>135</sup>.

Hilafet Komitesi, 28 Şubat 1920 tarihinde, Bengal'de Ebû'l Kelâm Âzâd başkanlığındaki konferansında, Türk barışı konusunda tatmin edilmezlerse Güney Asya Müslümanlarından sadakat beklenilmemesi gerektiğini ve Hilafeti koruma adına ellerinden geleni esirgemeyeceklerini karara bağlar<sup>136</sup>. Azad, uzun konuşmasında meseleyi özellikle şer'i açıdan ele alarak İslâm'ın her zaman ve zeminde Müslümanların bir imamı ve halifesi olmasını zorunlu kıldığını, halifenin de tüm Müslümanların imamlığını ve din koruyuculuğunu yapan kimse olduğunu söylemiş, yüzlerce yıldır

---

<sup>134</sup> Mim Kemal Öke, **a.g.e.**, s. 43

<sup>135</sup> Mim Kemal Öke, **a.g.e.**, s. 44-45

<sup>136</sup> Mim Kemal Öke, **a.g.e.**, s. 50

hilafetin Osmanlı'da olduğunu ve bugün gayrimüslimlere karşı Haremeyn-i Şerifeyn korumak, gerekirse canını vermek sadece Osmanlı'nın değil bütün Müslümanların üzerine farz olduğunu vurgulamıştır.<sup>137</sup>

10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr antlaşması Güney Asya Müslümanları için tam bir hayal kırıklığı olmuş, artık İngiltere de Osmanlıya karşı tavrını somut bir şekilde gözler önüne sermiştir. İngiltereye karşı basın yoluyla protestolar başlamış, Sevr tereddütsüz reddedilmiştir. Müslümanlar tepkilerini göstermek için, Gandhi ile birlikte ilk önce pasif direnişe geçmişler, grevler yapmışlar ama bu tepki şekli zamanla onları tatmin etmeyerek farklı yöntemlere de başvurmuşlardır. Bunlardan biri de “dârü'l harb” olarak gördükleri Hindistan'dan “dârü'l İslâm”a hicret etmek şeklinde olmuştur. Bu noktada Afgan Kralı Emanullah Han, hicret edilecek ülke hususunda tereddüt etmemelerini, Afganistan topraklarının muhacirleri kabul etmeye hazır olduğunu belirtmiştir.<sup>138</sup> Sayıları kimi kaynaklarda<sup>139</sup> 500.000, kimi kaynaklarda 60.000 olarak belirtilen muhacirler hiç bir düzenleme yapmaksızın yollara düşmüşlerdir. Başlangıçta Afganlar tarafından misafirperverlikle karşılanmışlar ama giderek sayılarının artması ve mali yetersizlikler sonucu bu göçleri faciaya dönüşmüştür. Ev, bark, tarla neleri varsa satarak yola düşmüş olan bu Hint Müslümanları, Afganistan'da son derece kötü koşullarda geçirdikleri günlerden sonra büyük bir hayal kırıklığı içinde memleketlerine geri dönmek zorunda kalmışlar, kimisi yolda hayatını kaybetmiş, geri dönebilenler ise hiçbir şeylerini yerinde bulamamıştır. Dolayısıyla bu hicret hareketi faciayla sonuçlanmıştır.

2 Ocak 1921 tarihinde Napgur'da toplanan Hilafet Komitesi, Hilafet makamının savaş öncesi statüsüne kavuşturulana kadar mücadelesine devam edeceğini açıklamıştır<sup>140</sup> 1922 yılında Mustafa Kemal Paşa ve askerlerinin Anadolu'da Yunan

<sup>137</sup> Kadı Muhammed Adil Abbasi, **a.g.e.**, s. 15.

<sup>138</sup> Halil Toker, **Hindistan Hicret Hareketi**, Dîvân İlmî Araştırmalar, 2004/2, Sa. 17, Ayrı Basım

<sup>139</sup> **bkz.** P.C Bamford, **The Histories of Non-cooperation and The Khilafat Movements**, Delhi, 1925;M. N. Qureshi, **The Ulema of British India and the Hijrat of 1920**, Modern Asia Studies, XII/1, Cambridge 1979; W.C Smith, **Modern Islam in India**, Lahore 1963

<sup>140</sup> Mim Kemal Öke, **a.g.e.**, s. 69



ordusunu hezimete uğratmalarından sonra Güney Asya'da bayram sevinci yaşanmış, Ankara fonuna ianeler alınmaya devam edilmiştir.

Ancak ilerleyen süreçte yaşanan gelişmeler Güney Asya Müslümanları için hüsrana olacaktı. 3 Mart 1924 yılında halifeliğin ilgası ile Hindistan Hilafet Hareketi de bir anda çökmüştü. Son çare olarak Azad başta olmak üzere Hilafetçiler, Mustafa Kemal Paşa'nın Halifeliği üzerine almasını teklif etmişler, ancak bu teklif Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilmemiştir. Nitekim Hindistan Müslümanlarının bu düşüncesini Atatürk Nutuk'ta Hilafet makamının korunmasında dinî ve siyasî menfaat ve zaruret bulunduğuna inananlara verdiği cevapta şu şekilde ifade etmektedir:

"Efendiler, Hilafet makamının korunmasında, dinî ve siyasî menfaat ve zaruret bulunduğuna inanan bazı kimseler, belirttiğim kararların alınmakta olduğu son dakikalarda, Hilafetin benim tarafımdan üstlenilmesi teklifinde bulundular. Bu gibilere hemen gerekli ret cevabını vermiştim. Burada yeri gelmişken diğer bir noktayı da arz edeyim. Büyük Millet Meclisi Hilafeti kaldırdığı zaman Antalya mebusu ve din âlimlerinden Rasih Efendi, Kızılay adına Hindistan'da bulunan bir heyetin başkanı idi. Rasih Efendi, Mısır'a uğrayarak Ankara'ya döndü. Benden görüşme isteyerek şunları anlattı: Gezdiği memleketlerdeki Müslüman halk benim Halife olmamı istiyormuş. Yetkili ve etkili İslâmî heyetler Rasih Efendi'yi bu hususu bana tebliğ etmek için vekil etmişler"<sup>141</sup>

Halifeliğin ilgası ile birlikte hareket dağılmıştır. Hilafet, gerek manevî gücü, gerekse sembolik gücü itibarıyla sömürge bir millete bağımsızlık fikri yolunda adım attırılmış ve dinamizm kazandırmıştır.

1919 yılından halifeliğin kaldırıldığı 1924 yılına kadar devam eden halifeliği korumaya yönelik bu çalışmalar sürecinde birçok şiir yazılmıştır.

---

<sup>141</sup> Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk(Söylev)**, Haz: Osman Selim Kocahanoğlu, C. I-II Tam Metin, İstanbul 2003, s. 632.

Ali Kardeşlerin İngilizce olarak yayınladıkları "Comrade" adlı gazetelerinde, Muhammed Ali'nin Türklerle ilgili yazdığı "Türklerin seçimi" adlı makaleden sonra İngiliz Hükümetince tutuklanmış, takip eden süreçte de Muhammed Ali'nin ardından kardeşi Şevket Ali ve Ebû'l Kelâm Âzâd da tutuklanmışlardır. Ekber Allahâbâdî buna tepki olarak şu gazeli kaleme almıştır<sup>142</sup>:

زباں ہے ناتوانی سے اگر بند  
مرے دل پر نہیں معنی کے در بند  
بیاد رنج یاران نظر بند  
کیا ہم نے بھی اب ملنے کا در بند  
ہمارے بے کسی کب تک چہرے گی  
خدا پر تو نہیں راہ خبر بند  
بت مشرق نہیں محتاج سامان  
کمری جب نہیں کیسا کمر بند  
کہوں گا مرثیہ اس غم میں ایسا  
کھلے معنی دکھا کے جس کا در بند

Güçsüzlükten dilimiz lal olsa da

Gönlümde mananın kapıları kapalı değildir.

Gözaltındaki dostların hatırına

---

<sup>142</sup> Mu'înidîn Akîl, a.g.e, s. 290.

Biz de başkalarıyla görüşmeyi kestik  
Biz de şimdi görüşmeye tutsak  
Kimsesizliğimiz ne zamana kadar saklı kalacak  
Allah'da hiç bir şey gizli kalmaz  
Doğunun hiçbirşeye ihtiyacı yoktur  
Beli bile yokken nasıl kemere ihtiyacı olsun?  
Bu gamla öyle bir mersiye okuyacağım ki  
Onun manayı göserecek her bir kapısı açılsın.

Aralık 1919 tarihinde Amritsar'da gerçekleşen kongre, Bütün Müslümanlar Birliği ve Hilafet Hareketi oluşumu müşterek bir oturum gerçekleştirmiş ve burada yukarıda da belirttiğimiz gibi Mevlânâ Muhammed Ali Cevher'in bir heyet oluşturarak İngiltere'ye gidip, İngiliz Hükümeti'ni alt-kıta Müslümanlarının Hilafet konusundaki hassasiyetleriyle ilgili bilgilendirmelerine dair bir karar çıkmıştı. Bu düşünceye muhalif olan İkbâl şu eleştirel dizeleri kaleme almıştır:<sup>143</sup>

دریوزہ خلافت

اگر ملک ہاتھوں سے جاتا ہے جائے

تو احکام حق سے نہ کر بے وفائی

نہیں تجھ کو تاریخ سے آگہی کیا؟

خلافت کی کرنے لگا تو گدائی

<sup>143</sup> Muhammed İkbâl, **Kulliyât-ı İkbâl (Bâng-ı Dara)**, s. 198.

خریدیں نہ ہم جس کو اپنے لہو سے  
مسلمان کو بے ننگ وہ پادشاہی

Eğer ülke elden giderse gitsin  
Allah'ın hükümlerine vefasızlık yapma  
Tarihten hiç haberdar değil misin?  
Hilafet dilenciliği yapmaya başlamışsın  
Kendi kanı ile satın almadığı herşey  
Padişahlık dahi olsa bu Müslüman'a utanç verir.

İkbâl özellikle geçmişte olduğu gibi bir hilafet arzusunu "İslâm Dünyası" adlı şiirinde şu şekilde dile getirmektedir:<sup>144</sup>

ملک ہاتھوں سے گیا ملت کی آنکھیں کھل گئیں  
حق ترا چشمے عطا کردست غافل در نگر  
مومیائی کی گدائی سے تو بہتر ہے شکست  
مور بے پر! حاجتے پیش سلیمانے مبر  
رابط و ظابط ملت بیضا ہے مشرق کی نجات  
ایشیا والے ہیں اس نکتے سے اب تک بے خبر  
پھر سیاست چھوڑ کر داخل حصار دیں میں ہو  
ملک و دولت ہے فقط حفظِ حرم کی پاسبانی کے لیے

<sup>144</sup> Muhammed İkbâl, *Kulliyât-ı İkbâl (Bang-ı Dârâ)*, s. 204.

ایک ہوں مسلم حرم کی پاسبانی کے لیے  
نیل کے ساحل سے لے کر تانجاک کا شغرا!  
جو کرے گا امتیاز رنگ و خون مٹ جائے گا  
ثرب خرگاہی ہو یا اعرابی والا گہرا!  
نسل اگر مسلم کی مذہب پر مقدم ہو گئی  
اڑ گیا دنیا سے تو تو مانند خاک رہ گزرا!  
تا خلافت کی بناء دنیا میں ہو پھر استوار  
لا کہیں سے ڈھنڈ کر اسلاف کا قلب و جگر!  
اے کہ نشناسی خفی را از جلی ہشیار باش  
اے گرفتار ابوبکر و علی ہشیار باش

Ülke elden gitti, milletin gözü açıldı,  
Allah sana göz bağışladı, etrafa bak gafil!  
Mumya dilenciliğinden yenilgi daha iyidir,  
Ey kanatsız karınca! Süleyman'a bile el açmaya imtina et.  
Doğu'nun kurtuluşu Müslümanların birliği ile dir  
Asyalılar bu husustan hala haberdar değildir.  
Sonra siyaseti bırakıp, dinin hudutları dahiline gir,  
Mülk ve devlet sadece Harem'i korumanın neticesidir.  
Birlik olsun Müslüman, Haremi korumak için,

Nil sahilllerinden Kaşgar toprağına kadar.  
Kan ve renk ayırımı yapanlar yok olacaklar,  
İster otaklı Türk olsun, ister Bedevî Arap.  
Nesil eğer İslam dininden önde gelirse,  
Toprak misali dünyadan uçup gidecek.  
Hilafetle dünyayı tekrar sağlamlaştırmak için  
Bir yerlerden ecdadındaki kalp ve ciğeri ara getir.  
Ey saklıyı bilinenden ayırt edemeyen, akıllı ol,  
Ey Ebubekir ve Ali tutkunu, akıllı ol.

Mevlana Muhammed Ali Cevher, Hilafet Hareketinin en etkili ismiydi. Bu hareket süresince çeşitli süreçlerde tutukluluk da yaşayan Muhammed Ali, o günlerinde şu şiiri kaleme almıştır:<sup>145</sup>

مستحق دار کو حکم نظر بندی ملا  
کیا کہوں کیسی رہائی ہوتے ہوتے رہ گئی  
گھر چھٹا یوں کہ چھوڑنے والے  
ہم نہ تھے ان کے آستانے کے  
ایک ایک کر کے سب کے سب تنکے  
ہوئے برباد آشیانے کے  
باش کا حال پوچھتے کیا ہو بود و  
ہم ہیں باشندے جیل خانے کے

---

<sup>145</sup> Mu'inniddin Akil, a.g.e, s. 291.

نا اڑجائیں کہیں قیدی قفس کے  
ذرا پر باندھنا صیاد کس کے  
اذان دی کعبہ میں ناقوس دیر میں پھونکا  
کہاں کہاں تیرا عاشق تجھے پکار آیا

Darağacına layık olana hüküm verildi  
Ne söyleyeyim, nasıl kurtularak yaşadı  
Ev o kadar farklıydı ki, ayrılanlar  
Biz değildik onun eşiğindeki  
Bir bir hepsini sapa samana çevirip  
Kuş yuvaları viran oldu  
Olup bitenin halini ne sorarsın?  
Bizler hapishanenin mensuplarıyız  
Kafesin esirleri hiçbiryere uçmasın  
Avcı kısa bir sürede kimi bağlayacaksın  
Kâbe'de ezan oku, çanlar geç çalındı  
Senin aşıkların seni nerelerden tutup getirdi.

Mevlana Zafer Ali Hân'ın Kutsal toprakların elden çıkmasıyla Avrupa'nın asırlardır beslediği hayalini gerçekleştirdiğini adeta haykırdığı şiiri şu şekildedir:<sup>146</sup>

تیشہ یورپ سے جڑا انصاف کی کٹ ہی گئی  
انقطاع رشتہ مہر و وفا ہو ہی گیا  
خوش ہو اے یورپ برائی تیری صدیوں کی امید  
مکہ قسطنطنیہ سے آخر جدا ہو ہی گیا  
خدایا تیرے گھر کی خاک اڑائی جا رہی ہے کیوں  
قیامت وقت سے پہلے ہی آئی جا رہی ہے کیوں  
بجائی جا رہی ہے انیٹ سے کیوں انیٹ کعبے کی  
خلیل اللہ کی بنیاد ڈھاتی جا رہی ہے کیوں  
اڑائے جا رہے کس لیے پرزے خلافت کے  
رسول اللہ ﷺ کی دولت لٹائی جا رہی ہے کیوں

Avrupa'nın keseriyle insafın bağı kesildi

Kesilen bağ bizzat şefkat ve vefa oldu

Mutlu ol sen ey Avrupa! Asırlardır beslediğin hayal gerçek oldu

Mekke Konstantiniye'den nihayet ayrı düştü

Ey Allahım! Senin evinde neden böyle toz toprak uçuşuyor bugün?

Kıyamet vaktinden önce neden kopmaya başladı bugün?

<sup>146</sup> Mu'inniddin Akil, a.g.e, s. 292.



Kabenin her bir taşı yağmalanmakta

Halilullahın temeli niçin sarsılıyor bugün?

Hilafet parçaları neden uçuşuyor

Resulullah'ın mirası neden yağmalanıyor bugün?

Hilafete ilişkin nakil yoluyla bugünlere ulaşan ancak kimin tarafından yazıldığı belli olmayan şiirler de bulunmaktadır:<sup>147</sup>

میں جان دے دوں خلافت کے نامی پر  
دعا قبول یہ رب الانام ہو جائے  
کیا کروں یا رب کوئی دلبر نظر آتا نہیں  
بس خلافت کے سوا کچھ بھی نظر آتا نہیں  
آسماں ٹوٹ پڑے اور زمین کھا جائے  
جو خلافت کے مٹانے پہ کھڑا ہو جائے  
کیوں خلافت کے مٹانے پہ کمر باندھی ہے  
ہوش میں آ کہیں یورپ نہ فنا ہو جائے  
خلافت کا جھگڑا اٹھایا ہے جس نے  
وہ مٹ جائے یہ التجا کر رہے ہیں  
ہمیں قتل کر دو یا اولاد کو تم

<sup>147</sup> Mu'niiddin Akil, a.g.e, s. 294.

خلافت پہ ہم جاں فدا کر رہے ہیں

Ben Hilafet uğruna can vereyim!  
Bu duamın kabulü benim için ödündür  
Ne yapayım Ya Rabbim! Hiç bir sevgili görünmüyor  
Hilafet dışında hiçbirşey görünmüyor.  
Hilafeti yok emek üzere harekete geçen  
Asuman delinsin, yer yarılsın.  
Hilafeti yok etmek için neden böylesi amadedirler?  
Avrupa artık kendine gelsin, yoksa yok olacak!  
Hilafet kavgası yapan  
Bizzat kendisi yok olsun, bu dua ediliyor.  
Bizi yada çocuklarımızı öldür sen  
Zira Hilafet uğruna biz can veriyoruz.

Hareketin önderleri arasından tutuklu sayıları artmakta ve bu şekilde insanlar durdurulmaya çalışılmaktaydı. Yine bu üsreçte yazılan ve müellifi bilinmeyen şu dizler vardır:<sup>148</sup>

کہہ رہے ہیں کراچی کے قیدی

<sup>148</sup> Kadı Muhammed Adıl Abbâsî, a.g.e., s. 190

ہم تو جاتے ہیں دو دو برس کو  
تم کو رشیم کے کپڑے مبارک  
ہم کو تنزیب و لٹھے مبارک  
ہم کو کمبل کے ٹکڑے مبارک  
ہم تو جاتے ہیں دو دو برس کو  
تم کو محلوس میں رہنا مبارک  
تم کو تکیہ سہری مبارک  
ہم کو مٹی پہ سونا مبارک  
ہم تو جاتے ہیں دو دو برس کو  
تم کو دودھ اور حلوہ مبارک  
تم کو بسکٹ م مکھن مبارک  
ہم کو کچی ہی روٹی مبارک  
ہم تو جاتے ہیں دو دو برس کو

Karaçi mahkumları şöyle söylüyor:

2 sene 2 sene hüküm yiyoruz

Size ipekten elbise hayırlı olsun

Bize sargı bezi hayırlı olsun

Bize battaniye parçası hayırlı olsun

2 sene 2 sene hüküm yiyoruz

Size sarayda yaşamak hayırlı olsun

Sizin başınızın altına yastık hayırlı olsun

Bize toprak üzerinde uyumak hayırlı olsun

2 sene 2 sene hüküm yiyoruz

Size süt ve helva hayırlı olsun

Size bisküvi ve tereyağı hayırlı olsun

Bize çipçiğ ekmek hayırlı olsun

2 sene 2 sene hüküm yiyoruz

Bu süreçte konfranslar olmaya devam ederken yazılan şiirler de içinde bulunulan hali,coşkuyu sembolize ediyordu:<sup>149</sup>

اب تو چرخے کا آیا زمانہ

میری ماں بہنو چرخے چلاؤ

Şimdi çarkın zamanı geldi

Annem, bacım çarkı çalıştır!

diğer bir şiir:<sup>150</sup>

اے پولس والوستانا ظلم کرنا چھوڑ دو

بھائیوں کے حق پر خنجر چلانا چھوڑ دو

<sup>149</sup> Kadı Muhammed Adil Abbâsî, a.g.e, s. 191

<sup>150</sup> Kadı Muhammed Adil Abbâsî, a.g.e., s. 233.

چار دن کی زندگی ہے چار دن کی چاندنی  
چار دن کے واسطے چاندی رچانا چھڑ دو

Ey politikacılar! Sıkıntı yaratmayın, zulmü bırakın

Kardeşlerin adaletine hançer sallmayı bırakın

Dört günlük hayattır, dört günlük aydınlık

Dört günlük hayat için bayram yapmayı bırakın.

Bu dönemin en meşhur şiiirlerinden biri de Muhammed-Şevket Ali kardeşlerin annleri Be Amma tarafından kaleme alınan aşağıdaki şiiirdir:<sup>151</sup>

صدائے خاتون

ساتھ تیرے ہے شوکت علی بھی

جان بیٹا خلافت پہ وے دو

بورھی اماں کا کچھ غم نہ کرنا

کلمہ پڑھ کر خلافت پہ مرنا

پورے اس امتحان میں اترنا

جان بیٹا خلافت پہ وے دو

ہوتے میرے اگر سات بٹھے  
کرتی سب کو خلافت پہ صدقے

ہے یہی دین احمد کے رستے

---

<sup>151</sup> Mu'inniddin Akil, a.g.e, s. 294

جان بیٹا خلافت پہ دے دو  
اس حکومت پہ دعوا کروں گی  
جان بیٹا خلافت پہ دے دو

#### HATUN KİŞİNİN HAYKIRIŞI

Şevket Ali de seninle birliktedir  
Oğlum Hilafet uğruna canını ver!  
Yaşlı annene hiç kederlenme  
Kelime-i Şahadet getirip gerekirse Hilafet uğruna öl.  
Sınavında başarılı ol  
Oğlum Hilafet uğruna canını ver  
Yedi oğlum olsa  
Hepsini Hilafet için sadaka verirdim.  
İşte budur Ahmed'in dininin yolu  
Oğlum Hilafet uğruna canını ver  
Bu hükümeti dava edeceğim  
Oğlum Hilafet uğruna canını ver.

Urduca naat şairleri arasında da Hilafete ilişkin şiirler yazılmıştır. Bunlar arasında şu Kadı Muhammed Hüseyin'in "Müslüman'ın Feryadı" isimli şu şiiri bulunmaktadır<sup>152</sup>:

<sup>152</sup> Riyaz Mecit, **Urdu Main Naat Guyi**, Lahor, İkbal Akademi Pakistan, 1990, s. 395.

## فریادِ مسلم

ہوئی پارہ پارہ خلافت ہماری

تنزل پہ ہے شان و شوکت ہماری

گھٹادی ہے یورپ نے طاقت ہماری

بجھادی ہے شمع حکومت ہماری

عرب کو بھی غیروں نے اپنا بنایا

حرم محترم میں بھی سگہ جمایا

مقدس مکاموں میں کفار جائیں

حرم محترم میں بھی آفات ڈھائیں

خلافت کا دیکھیں گے یہ حال کب تک

رہیں گے ہم اس طرح پا مال کب تک

ہماری مدد کو خدا را اب او

خلافت کو اعدائے حق سے بچاؤ

## MÜSLÜMANIN FERYADI

Hilafetimiz parça parça oldu

Şan ve şevketimiz çöküştedir

Avrupa bizim gücümüzü parçaladı

Devletimizin meşalesini söndürdü

Düşmanlar Arapları bile kendilerinin yaptılar

Harem-i Muhteremi ayaklar altına aldılar  
Mukaddes mekanlardaki kâfirler gidin!  
Muhterem haremdeki afetler yok olun!  
Arabistan ve Irak'ta yönetimi ele geçirin!  
Hilafetin bu durumunu ne zamana kadar göreceğiz?  
Allahım yardımımıza şimdi gel  
Hilafeti düşmanların elinden kurtar  
Müsibete uğrayanların gönüllerini genişlet

Şairi belli olmayan diğer bir şiir ise yine yularıdaki aynı duygularla yazılmıştır:<sup>153</sup>

خیر لو خدا را مدینہ کے والی  
کہ دشمن جفا پر جفا کر رہے ہیں  
بے انصاف کی آرزو ہو نہ پوری  
خدا سے یہ ہم التجا کر رہے ہیں  
تھریس اور سمرنا کو لے کر ستم گر  
نہ سمجھیں کہ اپنا بھلا کر رہے ہیں

---

<sup>153</sup> Muhammedurrahman, a.g.e, s. 290



مصر، ہند، ترکی، مدینہ کے باشی  
دکھی دل سے ہر دم دعا کر رہے ہیں  
ہمیں قتل کر دو یا اولاد کو تم  
خلافت پہ ہم جاں فدا کر رہے ہیں

Medinelilerden Allah'a haber götür ki  
Düşman cefa üzerine cefa yapmakta.  
Allah'tan bunu diliyoruz ki  
İnsafızların arzuları gerçek olmasın  
Zalimler Trakya ve İzmirli alarak  
Kendileri için iyilik ettiklerini düşünmesinler  
Mısır, Hint, Türkiye ve Medine sakinleri  
Kederli gönülleriyle her an dua ediyorlar  
Bizi yada çocuklarımızı öldür sen,  
Zira biz Hilafet uğruna canımızı fedaya hazırız.

### **3.5. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE TÜRK MİLLİ MÜCADELESİNİN ŞİİRE YANSIMASI**

Fransız İhtilâli sonucu ortaya çıkan özgürlük, eşitlik, kardeşlik, milliyetçilik gibi siyasi kavramlar, ilerleyen süreçte tüm Avrupa'ya yayılarak Avrupa'nın siyasal haritasını ve güçler dengesini değiştirmiştir. Zira milliyetçilik hareketleri sonucu İtalya ve Almanya gibi devletler kurulmuş ve bu iki devletin kurulması siyasi dengelerin

değişmesine sebep olmuştur. Sanayi İnkılâbı ile hammadde ve pazar arayışları sömürge devletleri arasında rekâbeti artırmıştır.

Sanayi ve sömürgecilik sayesinde diğer Avrupa devletlerine nazaran ekonomik anlamda önde olan İngiltere ve Fransa karşısında aradaki farkı kapatmaya çalışan Almanya ve İtalya'nın bu iki büyük devletin ekonomik hâkimiyet alanları olan sömürgeler, deniz yollarının hâkimiyeti ve uluslararası ticaret ayrıcalıklarını ele geçirmeye çalışmaları I. Dünya Savaşına zemin hazırlayan unsurlardan biri olmuştur. Avusturya-Macaristan, Rusya'nın Panslavizm politikası karşısında güvenliğini korumaya çalışmış, İtalya ile Dalmaçya kıyıları sorunu çıkınca Almanya'ya yakınlaşmıştır. Rusya Boğazlara hâkim olarak sıcak denizlere inmek istemiş, Osmanlı ise daha önce kaybettiği toprakları geri almak için Almanya ile işbirliği yapmıştır. Tüm bu çıkar çatışmaları ülkeleri savaşa sürüklemiş, Osmanlı İmparatorluğu Almanya, Avusturya-Macaristan ittifak ederek aynı safta yer alırken, İngiltere, Fransa ve Rusya karşı tarafta yer almıştır.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliahtı Franz Ferdinand'ın 28 Haziran 1914 tarihinde Saraybosna'yı ziyareti sırasında bir Sırp tarafından öldürülmesi savaşın başlamasına sebep olmuş ve taraflar yukarıda belirttiğimiz şekilde saf tutmuşlardır.

Savaş başladığında tarafsızlığını ilân eden Osmanlı İmparatorluğu, İngilizlerce takip edilen iki Alman gemisinin boğazlara sığınması karşısında, bu gemileri enterne etmeyip, daha önce Almanya'dan satın almış gibi yaparak, gemilere Türk bayrağı çekmesi ve sonrasında Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın da çabalarıyla 29-30 Ekim 1914 tarihinde Osmanlı donanmasının Sivastapol ve Odesa gibi Rus limanlarına saldırmasıyla fiilen savaşa katılmıştır.

Osmanlı orduları, I. Dünya Savaşı'nda, Kafkas ve Galiçya cephelerinde Ruslarla; Makedonya'da Yunan ve Fransızlarla, Çanakkale'de İngiltere, Fransa ve İtalya ile, Filistin, Suriye ve Irak cephelerinde İngiliz ordularıyla olmak üzere yedi cephede savaş vermiştir

Bu süreçte İttihat ve Terakki hükümetinin “Teşkilat-ı Mahsusa” aracılığıyla İngiliz ve Fransız sömürgelerinde yürütmeye çalıştıkları “İttihâd-ı İslâm” propagandası bu ülkeleri ciddi bir telaşa sürüklemiştir. Propaganda başarılı olursa bundan en çok etkilenen ülke İngiltere olacaktır. Zira o dönemde en fazla Müslüman sömürüsü olan ülke İngiltere'dir. Ayrıca yine İttihat ve Terakki hükümeti Halifelik payesini kullanarak İtilaf devletleri sömürüsü olan Müslümanları Cihâd-ı Mukaddes ilânı ile ayaklandırmak istemişler, 23 Kasım 1914 tarihinde Şeyhülislâm, Cihâd-ı Mukaddes ilân ederek, Kırım, Türkistan, Hindistan, Afganistan ve Afrika Müslümanlarını Hristiyan milletler olan Rusya, İngiltere ve Fransa'ya karşı savaşa davet etmiştir. Fakat Hindistan dışındaki, Osmanlı Devleti haricinde yaşayan Müslümanların çoğu, bu devletlerin esareti altındayaladıkları için fetvaya icâbet edemedikleri gibi, bir kısmı da baskılara dayanamayarak Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmak zorunda kalmıştır. Dört yıl süren I. Dünya Savaşı süresince Avrupa devletlerinin İngiltere önderliğinde Türk milletine karşı kasıtlı olarak yürüttüğü hücumlar, esaret altında bile olsa Hindistan Müslümanları arasında infiale sebep olarak kendi aralarında teşkilatlanmalarına vesile olmuştur.<sup>154</sup>

I. Dünya Savaşından yenik çıkan Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'nın ağır maddeleri hükmünce Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması öngörülmüş, İtilaf Devletlerine Osmanlı İmparatorluğu'nun herhangi bir bölgesine güvenliklerini tehdit edecek bir durum nedeniyle girme hakkı verilmiştir. Bunu bahane ederek 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'i işgâl eden Yunanlılar 9 Eylül 1922 tarihine kadar bölgede kalarak geldiği ilk günden asker sivil ayırt etmeksizin pek çok Türk'ü katletmişler, Türkler'e karşı mezalimde bulunmuşlardır. Daha İzmir'e girdikleri ilk gün Kordon boyunda yaklaşık 2000 Türk'ü katletmişler, işyerleri evleri soymuşlar, halka çeşitli işkenceler uygulamışlardır<sup>155</sup>. Tüm bu yaşananlar, milli bilincin uyanmasına vesile olarak Türk

<sup>154</sup> Mehmet Saray, **Atatürk ve Türk Dünyası (Türkiye ve Türkiye Hâricinde Yaşayan Türkler)**, İstanbul, Acar Yayınları, 1988, s. 41.

<sup>155</sup> Zekeriya Türkmen, "İzmir'in İşgali Olayı ve Yunanlıların XVII. Kolordu Mensuplarına Yönelik Gasp ve Yağmalama Hareketi", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sa. 10, Kayseri 2011, s. 121-155.

milletini milli mücadele yönünde kamçulamış, Batı Anadolu'da Kuva-yi Milliye hareketinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinden 4 gün sonra 19 Mayıs 1919 tarihinde Mustafa Kemal 9. Ordu müfettişi olarak Samsun'a çıkarak Milli Mücadele ya da Türk Kurtuluş Savaşı olarak adlandırılan süreci başlatmış, yapılan mücadeleler ile 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açarak örgütlenme dönemini başlatmış, 17 Ocak 1921 tarihinde imzalanan Londra Barış Konferansı ile TBMM İtilaf Devletleri tarafından resmen tanınarak hâkimiyet sağlanmış, 29 Ekim 1923 tarihinde de saltanat kaldırılarak Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur.

Daha önce, 10 Ağustos 1920 tarihinde Sevr Antlaşması imzalanmış, ancak anlaşma imzalandığı dönemde devam eden Türk Kurtuluş Savaşı sonunda Türklerin galip gelmesi ile bu anlaşma yerine 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Antlaşması imzalanıp uygulamaya konulduğundan Sevr Antlaşması geçersiz sayılmıştır.

I. Dünya Savaşı'nın hemen ardından İtilaf devletleri karşısında Osmanlı Devleti olarak başlayıp Türkiye Cumhuriyeti olarak sonlanan tüm bu mücadele sürecinde, Kırım Harbi ile Türklerle karşı uyanışa geçen alt-kıta Müslümanları, 93 Harbi, Trablusgarp Savaşı ve Balkan savaşlarında da maddi manevi Türklerin yanında olarak" gelişmeleri yakından takip etmişlerdir. I. Dünya Savaşı'nın ufukta görüldüğü günlerde Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında bir tercih yapmak zorunda kalmayı istemeyen alt-kıta Müslümanları çıkacak savaşta Osmanlı'nın tarafsız kalması için bir takım girişimlerde bulunmuşlar, bu doğrultuda daha önce Balkan savaşları döneminde tıbbî heyetin başında Türkiye'ye gelmiş olan Dr. Muhtar Ahmed Ensârî, Muhammed Ali ve Dakka'lı Navab Salimullah Han tarafından Dahiliye Nazırı Talat Bey'e Hint Müslümanlarının Halife ya da İngiltere'ye karşı sadakatsiz davranmalarına neden olacak olası bir savaşın önlenmesi hususunda telgraf çekilmişti<sup>156</sup>.

---

<sup>156</sup> Salih Cönce, "Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan", **Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyum Bildirileri**, (Ankara 31 Ekim-1 Kasım 2002), s. 151.

Mevlânâ Zafer Ali Hân'ın külliyyatında bulunan "1912 yılı Hindistan Müslümanlarının Siyasi Görüşü" başlıklı şiirindeki şu beyit, alt-kıta Müslümanlarının içinde buldukları dilemmayı en güzel şekilde ifade etmektedir:<sup>157</sup>

عشق لندن دل میں سودا سر میں استنبول کا

ہم مسلمانوں کی ہستی کا یہ اصلی راز کا

Gönülde Londra aşkı, serde İstanbul sevdası

Biz Müslümanların varlığının asıl sırrıdır.

Nitekim, savaş başladığında Osmanlı Devleti tarafsızlığını ilân edince bu durum Hindistan Müslümanları arasında sevinçle karşılanmıştı. Zira bir tarafta Müslüman kardeşleri, hilafet makamının hâmisi Osmanlı, diğer tarafta tebaası oldukları İngiltere bulunmaktaydı ve olası bir savaş, onlar için bir tercih yapma zorunluluğu doğuracaktı. Ancak bir kaç ay sonra Osmanlı Devleti de savaşa katılmış, bu durum Muhammed Ali'nin editörlüğünü yaptığı Comrade gazetesine "Türklerin Seçimi" başlığıyla yazdığı makaleyle yansımıştı. Aslında The Times'da aynı isimle yazılan makaleye yanıt olarak yazılmış bu makale sonrası Muhammed Ali tutuklanmış ve 1919 yılına kadar hapisanede kalmıştır.<sup>158</sup> Çıktıktan sonra ise ileriki bölümde inceleyeceğimiz üzere Hindistan Hilafet Hareketini başlatmıştır.

Bu süreçte Diyobend Uleması da özellikle sınır boylarında kabile reislerinin desteğini sağlayarak, halkı İngilizler'e karşı kıskırtmaktaydı. Bu süreçte çalışmamızın I. Bölümünde Teşkilât-ı Mahsusa'nın alt-kıtada yaptığı çalışmaları anlatırken belirttiğimiz gibi Mahmûd Hasan Diyobendî'nin de çok aktif çalışmaları olmuştur.

İngilizlerin gözetimi altındaki Hicaz Şerifi Hüseyin, Türkler'e karşı ayaklanarak, Kureyş soyundan gelmedikleri için Osmanlının halife sıfatına sahip olamayacağını

<sup>157</sup> Mevlânâ Zafer Ali Hân, **a.g.e.**, s. 267.

<sup>158</sup> Aziz Ahmed, **Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslâm**, Çev. Ahmet Küskün, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1990, s. 161.

belirterek hilafet iddiasında bulunuyordu. 11 Haziran 1916 tarihinde İslâm'ın kutsal kenti Mekke İngiliz kışkırtması sonucu Türklere karşı isyan eden Şerif Hüseyin'in eline geçmiş, 11 Mart 1917 tarihinde ise İngilizler, Halifeler kenti olarak anılan Bağdat'ı ele geçirmişlerdi. 9 Aralık 1917 tarihine gelindiğinde ise Kudüs İngilizler tarafından ele geçirilmiş ve böylece dinî sembolleri olan büyük şehirler Türklerin elinden çıkmış, İngilizler ellerine geçirdikleri bu üstünlüğü propaganda malzemesi yaparak işgalleri altındaki İslâm topraklarında Osmanlı sempatanlığını yıkmayı hedeflemiştir<sup>159</sup>. Kur'an'ın hiç bir yerde herhangi bir ırka ya da kabileye ayrıcalık tanımadığını ifade ederek Şerif Hüseyin'in karşısında duran Mahmûd Hasan Diyobendî Şerif Hüseyin tarafından tutuklanarak 1917-1920 yılları arasında Malta'da gözaltında tutulmuştur.

Alt-kıta Müslümanlarının Osmanlı'ya olan bu alakaları karşısında İngiltere yukarıda da bahsettiğimiz gibi Mekke şerifini Osmanlıya karşı ayaklandırırken, bir taraftan da özel görevlendirdikleri casusu Ankara'ya göndermişlerdi. Mustafa Sagir isimli İngiliz casus kendini Hindistan Müslümanlarının yardımcıları konusunda elçi olarak tanıtarak Ankara'ya gelmişti. Ancak henüz İstanbul'da iken kendisinden kuşkuyla takip altına alınmış, Ankara'daki çalışmaları hakkında İstanbul üzerinden Hindistan'daki yardım komitesine ulaştırılmak üzere yazdığı mektupların aslında gizli mürekkeple İngiliz casusluk örgütüne yazıldığı tespit edilmiş ve yakalanmıştır. İngilizler tarafından Mustafa Kemal'i öldürmekle görevlendirildiğini itiraf eden Mustafa Sagir asılarak idam edilmiştir.<sup>160</sup>

Türk Milli Mücadelesi sürecinde alt-kıta Müslümanları kurdukları çeşitli dernekler vesilesiyle Türkler için para toplamışlardır. Özellikle merkezi Bombay'da bulunan Hilafet Komitesinin açmış olduğu yardım kampanyalarından toplamış olduğu gelir Mustafa Kemal'in emrinde durmuş ve Osmanlı Bankasında muhafaza edilmiştir. Büyük Taarruz öncesinde mali olanaklar tükenince bu para geçici olarak maliye

---

<sup>159</sup> İsmet Üzen, "İngilizlerin Kudüs'ü Ele Geçirmesi ve General Edmund H. Allenby'nin Kudüs'e Törenle Girişi (9-11 Aralık 1917)", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XIX, Sa. 2, Elazığ 2009, s. 329-344.

<sup>160</sup> Alptekin Müderrisoğlu, **Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları**, İstanbul, Kastaş Yayınları, 1988, s. 556-557.

Bakanlığı'na devredilmiş ve buradan bir kısmı ordunun ihtiyaçlarının giderilmesinde, bir kısmı da Büyük tarruz sonrası Yunanlılar tarafından yakılıp yıkılan köylerde yaşayan halka verilmiş, büyük zaferden sonra paranın harcanmış kısmı da tamamlanarak tekrar Maliye Bakanlığı tarafından Osmanlı Bankasına iade edilmiştir.<sup>161</sup> İlerleyen süreçte de söz konusu para Türkiye İş Bankası'nın sermayesi olarak kullanılmıştır.<sup>162</sup>

30 Ekim 1914 I. Dünya Savaşının başlamasından, 29 Ekim 1923 Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına kadar geçen süreç alt-kıtada Urduca ve Farsça şiire şu şekilde yansımıştır:

I. Dünya Savaşı sırasında en kanlı çarpışmalardan biri Gelibolu Yarımadası'nda hem karadan, hem denizden yapılmıştır. Tarihe "Çanakkale Savaşları" olarak geçen ve 1915-1916 yılları arasında yaşanan bu durum Mevlânâ Mahmûd Hasan Diyobendî'nin ebcet hesabı ile hicri 1334 (miladi 1915-1916) tarihini gösterdiği aşağıdaki şiirinde şu şekilde akis bulmuştur:

### نظم تاریخی

درّہ دانیال میں ترکوں کی فتح عظیم<sup>163</sup>

کیا کہوں اللہ اکبر کیا ہے شان در دنیل  
 سجدہ گاہ اشقیاء ہے آستان در دنیل  
 رستم و سہراب کے قصے ہیں تقویم کہن  
 ہم سے سن لے کوئی آ کر داستان در دنیل  
 بے تکلف آئیں سب اعدا کو دعوت عام ہے  
 کچھ نہ پوچھو کس قدر بہتا ہے خون در دنیل

<sup>161</sup> a.e, s. 557-558.

<sup>162</sup> a.e, s. 563.

<sup>163</sup> Ebû Salmân Şâhçihânpûrî, **Külliyat-ı Şeyhü'l-Hind: Hazreti Mevlânâ Mahmûd Hasan Diyobendî key Kelâm-ı Farisi u Urdu ka Mecmua**, Karaçi, Meclis-i Yâdgâr-ı Şeyhülislâm, 1994, s. 118-121.

ہم نے یہ مانا نہیں ہیں گو عزیز و مہربان  
 لندن و پریس مگر ہیں میہمان در دنیل  
 ہر پیاسے کو پلایا جام لبریز اجل  
 آفریں صد آفریں اے ساقیان در دنیل  
 بس ہوئی ایسی کہ بس کہنے کو بھی مہلت نہ دی  
 مرحبا صد مرحبا اے میزبان در دنیل  
 مست ہوئے ایسے قیامت ہی کو اب آئیں گے ہوش  
 اللہ کون ہے پیر مغان در دنیل  
 خر جو پیتا خمر ہے سمجھو لگے چیتٹی کے پر  
 اس کو سمجھے گا جو ہو گا رازدان در دنیل  
 اے عجب روباه بازی سے سگ زرد و شغان  
 چاہتے تھے کہ مدئیں پاسبان در دنیل  
 کثرت جن و شیاطین سے نہیں خوف و خطر  
 شعلہ باری کر رہا ہے آسمان در دنیل  
 تن سے ہو کر جدا سر گرتے ہیں سجدہ کے بل  
 تھا دلوں میں کس قدر شوق نہان در دنیل  
 لندرہ مظلم ہے پیرس کا ہوا ہے چاندہ نا  
 رنگ دکھلاتا ہے کیا کیا آسمان در دنیل  
 کیا سمجھ کر آئے تھے بتلا تو دو ہم کو مگر  
 سمجھے تھے خالہ کا گھر اپنی مکان در دنیل  
 جو کیا کرتے تھے تقسیم بلاد مسلمین



بانٹتے ہیں آج انہیں مور و سگان در دنیل  
 گوشت خردندان سگ کا بو العجائب ماجرا  
 دیکھ لو دیکھا نہیں ہوگا میان در دنیل  
 بوئے ہیں گر چاندنی تو پھولتا ہے لالہ زار  
 خون سے سینچا ہے کس نے بوستان در دنیل  
 زال و رستم ایک عالم کی نظر سے گر گئے  
 جب سے دیکھے اور سنے پیر و جوان در دنیل  
 مٹ گئے سب صفحہ ہستی سے چوں حرفِ غلط  
 جو مٹانے آئے تھے نام و نشان در دنیل  
 سرو یہ روس و فرانس و بٹلی و اہل فرنگ  
 روز محشر تک رہیں گے نوحہ خوان در دنیل  
 بحر اسود احمر اور احمر جو تھا اسود ہوا  
 کس غضب آفت کی تھی سیف و سنان در دنیل  
 ہے وہی ہل من مزید اور ہو چکے کفار ختم  
 قبر دوزخ ہے الہی یادبان در دنیل  
 سایہ میں ان کے ہیں سرداران لندن اور فرانس  
 رتبہ رکھتے ہیں ہما کاکر گسان در دنیل  
 دم کے دم میں ہو گئی کیسے خزاں رشک بہار  
 کون ہے ہم کو بتا دو باغبان در رنیل  
 دیکھ لیوے طلعت و انور کو آکر یک نظر  
 دیکھنے ہوں جس کو شیران نیستان در دنیل

کجروی پاؤں میں دل میں آرزو سر میں غرور  
 کاٹ ڈالے کیا بلا تھی تیغ بُراں در دنیل  
 کفر لرزے ہے دل کفار میں کہتے ہیں جب  
 نعرہ اللہ اکبر غازیان در دنیل  
 نادم و خوار و ذلیل ہیں پر نہیں ہیں زرو رو  
 خون سے یعنی سر خرو میں دشمنان در دنیل  
 لندن و پریس کا ہے کیا ذکر جملہ اشقیاء  
 روتے ہیں دوزخ میں بھی کر کے بیان در دنیل  
 نفسی نفسی ہے وہی شعلے ہیں ویساہی عذاب  
 کیوں نہ پھر دوزخ پر ہو ان کو گمان در دنیل  
 جب موحد کے لیے مخصوص ہے راہِ رشاد  
 مشرکوں سے طے ہو کیوں کر ہفت خوان در دنیل  
 جب تلک عالم ہے اور عالم میں تا اسلام ہے  
 حامیء اسلام و عالم ہوں شہان در دنیل  
 کفر و دین ہیں جب تلک باقی ہے یارب اختلاف  
 طلعت و انور رہیں روح روان در دنیل  
 تا قیامت لطف و فضل ایزدِ متعال ہے  
 حافظِ دین نبی ہوں حامیان در دنیل  
 غازیان ترک منصور و مظہر ہوں سدا  
 زندہ جاوید ہوں جانداگان در دنیل  
 حکمراں ہوں جملہ عالم پر تری رحمت سے اور

ہو شریعت کا قدم تاج سران در دنیل  
 روس محسودِ فرانس اور وہ محسودِ فرنگ  
 رحمتِ باری سدا ہو سائبان در دنیل  
 بھیڑیے یورپ کے بسم اللہ آئیں شوق سے  
 سر بکف جانباز اشرف بے شبان در دنیل  
 ان ضعیفوں کی الہی عاقبت محمود ہو  
 حُبِّ اسلامی سے جو ہوں مدح خوان (گلہ بان) در دنیل  
 کٹ کے سر انگریز کا تاریخ نکل بے بدل  
 سجدہ گاہِ اشقیاء ہے آستان در دنیل

#### ÇANAKKALE'DE TÜRKLERİN BÜYÜK FETHİ

Nasıl anlatayım! Allahu Ekber! Ne yüce Çanakkale'nin şanı,  
 Eşkiyanın başeğdiği yerdir, Çanakkale eşiği.  
 Rüstem ve Sohrab'ın hikayeleri ile doludur eski takvim,  
 Biri de gelip bizden Çanakkale'nin destanını dinlesin.  
 Bütün düşmanlara ortak çağrıdır, çekinmeden gelin  
 Çanakkale'nin kanı ne kadar akıyor, hiç sorma.  
 Her ne kadar biz bunu kabul etmesek de, aziz ve saygıdeğer  
 Londra ve Paris Çanakkale'de misafirdir.  
 Ecel dolu kadehi her susamışa içirtti  
 Aferin, yüzlerce aferin ey Çanakkale'nin sakileri.  
 Yeter artık demeye fırsat bile vermeden ecel şerbetini kana kana içirdi,

Merhaba, yüzlerce merhaba ey Çanakkale'nin ev sahibi.  
Öylesine sarhoş oldular ki artık kıyamette kendileri gelirler  
Aman Allahım! Kim bu Çanakkale'nin sakisi?  
Şarap içen eşek karınca gibi kanatlandı  
Başına ne geleceğini ancak Çanakkale'nin sırdaşı bilir.  
Hayret! Tilki oyundan sarı köpek ve çakal  
Çanakkale'nin muhafızı olmayı istediler.  
Cin ve şeytanların çokluğundan korku ve tehlike yoktur  
Çanakkale'nin göğü ateş püskürüyor.  
Nice başlar vücutlarından ayrılarak secde karşısında yere düşüyordu  
Gönülde ne kadar Çanakkale'nin gizli şevki vardı.  
Londra mazlumdur, Paris ise yardıma muhtaç,  
Çanakkale'nin göğü nasıl türlü türlü oyunlar oynuyor.  
Ne zannedip gelmişlerdi, bize bir anlat hele!  
Çanakkele yurdunu kendi halalarının evi sanmışlardı.  
Müslüman şehirlerini paylaşıp duranları,  
Bugün Çanakkale'nin karınca ve köpekleri paylaşıyorlar.  
Eşek eti köpeğin dişine yaraşır garip bir örnek  
Bunu görmediysen, seyreyle Çanakkale'de.  
Ay ışığı ekersen lale bahçesi çiçek açar  
Çanakkale'nin bahçesini kanla kim ekti?  
Çanakkele'nin genci yaşlısının yaptıkları duyulduğundan ve görüldüğünden beri,  
Zâl ve Rüstem âlemin gözünden düştüler.

Çanakkale'nin nâm u nişanını silmeye gelen herkes  
Yanlış yazılan yazı gibi varlık sayfasından silindi.  
Sırbistan, Rus, Fransa, İtalya ve Avrupalılar  
Mahşere kadar Çanakkale'nin matemini tutacaklardır.  
Karadeniz kızıl ve Kızıldeniz kara deniz oldu,  
Çanakkele'nin kılıç ve süngüsü sanki afet gibi keskindi.  
"Daha fazlası yok mu" derken kafirlerin hepsi öldü bitti.  
Bu cehennemdeki bir çukur mu yoksa Çanakkele'nin girişi mi?  
Gölgesinde Fransa ve Londra'nın komutanları var  
Çanakkele'nin akbabaları hüma gibi rütbeye sahipler.  
Bir anda hazan nasıl da bahara dönüştü  
Çanakkale'nin bahçevanı kimdir, bize söyleyiver.  
Çanakkele'nin sazlığının aslanlarını görmek istersen,  
Gel de Talat ve Enver'e bir bak.  
Ayakta eğri, gönülde arzu, serde gurur,  
Hepsini kesti attı, ne belalı kılıçtır Çanakkel'nin keskin kılıcı.  
Çanakkale gazileri "Allah u ekber" narasını attığında  
Kafirlerin gönlünde küfür titriyor.  
Pişman, itibarsız, zelildirler ama yüzleri sarı değil  
Çünkü Çanakkale'nin düşmanlarının yüzü kanla kıpkırmızı olmuş.  
Londra, Paris'ten ne bahsedeyim ki hepsi eşkiya onların  
Çanakkale'den bahsedip, ağlayıp duruyorlar.  
Herkes kendi başının çaresine bakmaya çalışıyor, yalazlar her yerde, azap orda

Böyle bir durumda Çanakkale'yi cehenneme neden benzetmesinler?  
Doğruluk yolu Allah'ın birliğine inanan için ayrılmışsa  
Çanakkale'nin "heft hân"<sup>164</sup>ı müşriklerden nasıl beklensin.  
Âlem varoldukça ve âlemde İslâm varoldukça  
İslâmın ve İslâm âlemin hamisi olsun Çanakkale'nin şahları.  
Küfür ve din arasında ihtilâf oldukça  
Talat ve Enver Çanakkale'nin ruh-i revanı olmaya devam etsinler.  
Kıyamete kadar Yüce Allah'ın fazileti ve lütfu oldukça  
Çanakkale'nin hamileri Peygamber'in dinin muhafızı olsun.  
Türk gazileri her daim muzaffer olsunlar  
Çanakkale'nin şehitleri ölümsüz olsunlar.  
Senin rahmetinle tüm alemin hükümdarı olsunlar  
Çanakkale'nin başlarının tacı şeriatın adımı olsun.  
Ruslar Fransızlarla ve Fransızlar Avrupa ile düşman olsunlar.  
Çanakkale'nin gölgeliği her zaman Allahın rahmet olsun.  
Avrupa'nın kurtları buyursun gelsin isterlerse  
Çanakkale'nin çobanı şerefli mücahit korkusuzca onları bekler.  
Ey Rabbim! O zayıfların (Hintlilerin) akıbeti hayrolsun  
İslâm sevgisiyle Çanakkale'yi methedenler  
"Başımı kesti" İngilizin kelimesinden tarih çıktı  
Eşkiyanın baş eğdiği yerdir Çanakkale'nin eşiği.

---

<sup>164</sup> İran Edebiyatına ait Firdevsi'nin Şehnâme adlı eserinde Mazenderan'da esir olan Keykavus'u kurtarmaya giden Rüstem'in herbirinde devlerle çarpıştığı yedi konağı ve yine Güştasb'ın esir olan kızlarını kurtarmak için savaştığı yedi durağı anlatan bölümlerde heft hân ifadesi geçmektedir. Rüstem ve İsfendiyar'ın yedi aşamadan geçerek amaçlarına ulaşmalarından kinaye her savaştan sonra düzenledikleri ziyafet ve şölenlere heft hân (yedi sofraya) denilmiştir.

1 Ekim 1916 tarihinde, İttihat ve Terakki'nin Türkçülük politikasını bahane ederek İngilizlerin kışkırtmalarıyla Osmanlıya karşı isyan eden ve kendisini Hicaz Kralı ilân eden Mekke Şerifi Hüseyin bin Ali'nin bu tutumu karşısında İkbâl, "Hızır-ı Râh" adlı şiirinde şu eleştirel dizeleri kaleme almıştır:<sup>165</sup>

بیچتا ہے ہاشمی ناموس دین مصطفیٰ

خاک و خون میں مل رہا ہے ترکمان سخت کوش

آک ہے، اولاد ابراہیم ہے، نمرود ہے

کیا کسی کو پھر کسی کا امتحان مقصود ہے؟

Hâşimiler Mustafa'nın dininin namusunu satmaktalar

Çilekeş Türkmenler kanlı toprakla bulanmış

Ateş var, İbrahim'in evlatları var, Nemrûd var

Birini tekrar diğnerinin imtahnana çekmek mi amaçtır?

Zafer Ali Hân, aynı konuya ilişkin olarak Batı'nın itaati altına giren ve bu uğurda Osmanlılarla mücadeleye tutuşan Araplara tepkisini şu dizelerle vermiştir:<sup>166</sup>

علم آشوب

زندوں میں بند بند کے احرار ہو گئے

اخیار اسیر پنچہ اشرار ہو گئے

ارزاں ہے جنس معصیت اس درجہ ان دنوں

<sup>165</sup> Muhammed İkbâl, **a.g.e.**, s. 199

<sup>166</sup> Zafer Ali Hân, **Habsiyyât**, (Tartib: Zâhid Ali Hân), Lahor April 2007, s. 29-30.

کرتے ہی مے سے توبہ گنہگار ہو گئے  
 گاڑھا پہن لیا تو ہوئے مورد عتاب  
 ممل خرید لی تو وفادار ہو گئے  
 کیا انقلاب ہے کہ عرب کے شریف بھی  
 تہذیبِ مغربی کے پرستار ہو گئے  
 نصرانیوں سے رشتہ اخوت کا جوڑ کر  
 عثمانیوں سے بر سر پیکار ہو گئے  
 قطع رگِ خلافتِ کبریٰ کے واسطے  
 برطانیہ کے ساتھ ہیں تلوار ہو گئے  
 اسلامیوں کی سیزدہ صد سالہ جائداد  
 یورپ کی نذر کرنے کو طیار ہو گئے  
 وہ گھر جو خود کبھی عربوں نے بسائے تھے  
 آج ان کے اپنے ہاتھ سے مسمار ہو گئے  
 ناموس کعبہ بیچ کے گو فیصل اور حسین  
 عقبی کی ذلتوں کے سزاوار ہو گئے  
 ثمرہ انہیں یہ اضاعوا لاصواۃ کا  
 مغرب کی لعنتوں میں گرفتار ہو گئے  
 مانا کہ ان کی قوم فروشی کی آڑ میں



وہ مسئلے جو سہل تھے، دشوار ہو گئے  
 لیکن خدا کے فضل نے عقدہ کیا یہ حل  
 اس حیلہ سے جو خفتہ تھے بیدار ہو گئے  
 دنیا کے گوشہ گوشہ سے اٹھ کر خدا پرست  
 قران دین احمد مختار ہو گئے  
 ہندستان و کابل و ایران کے سر فروش  
 ترکوں کے یاور اور مددگار ہو گئے  
 کشتی ڈبو کے خود تو عرب غرق ہو گیا  
 لیکن شناوران عجم پار ہو گئے  
 آذر سے گھر خدا کا اجاڑ نہ سکا  
 صدہا خلیل کعبہ کے معمار ہو گئے

Hint Hürriyetçileri zindanda tutuklu oldular  
 Hayır sahipleri şerlerin pençesinde esir oldular.  
 O dinlerde günah o kadar değersiz ki,  
 Şaraba tövbe edenler yine günahkâr oldular.  
 Kalın kıyafet giyince azarlama konusu oldular,  
 Beyaz ince bez alınca vefâdâr oldular.  
 Nasıl bir değişim ki Arap şerifi bile,  
 Batı medeniyetinin itaatkârı oldular.

Nasranilerden kardeşlik bağı koparıp,  
Osmanlılarla mücadele başında oldular.  
Ulu Hilafetin damarlarını kesmek için,  
Britanya ile birlikte kılıç oldular.  
Müslümanların on üç asırlık servetini,  
Avrupa'ya adamaya hazır oldular.  
Arapların bir zaman kendi yaşadıkları o ev,  
Bugün bizzat kendi elleriyle harap oldular.  
Kâbe'nin namusunu satarak Faysal ve Hüseyin,  
Ahiret zilletinin cezasını hak eden oldular  
Onlar "edâu es salâte"<sup>167</sup> nin sonucu olarak  
Batı'nın lanetine giriftâr oldular.  
Kolay olan meseleler zor oldular.  
Ama Allah'ın lütfu bu sorunu çözdü,  
Bu hileyle uymuş olanlar, uykularından uyandılar.  
İnanç sahipleri dünyanın dört bir tarafından harekete geçip,  
Kur'an, din, Ahmet, vekil oldular.  
Hindistan, Kâbil ve İran'ın can verenleri  
Türklerin destekçisi ve yardımcısı oldular.  
Gemiyi batırıp, Araplar bizzat kendileri boğuldular,  
Ama Acem yüzücüleri karşı kıyıya ulaştılar.  
Ateşle, Allah'ın evi yerle bir edilemez,

---

<sup>167</sup> Meryem Suresi 59. Ayet: أَصَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهْوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غِيًّا (Bundan sonra onların arkasından gelen nesil namazı ihmal ettiler ve şehvetlere tabi oldular. Artık yakında gayy ile karşılaşacaklar.

Yüzlerce Halil, Kâbe'nin mimarı oldular.

İkbâl, yine İsbâm ülkelerinin içinde bulunduğu durumu "İslâm Dünyası" adlı şiirinde şu şekilde ele almaktadır:

دنیاے اسلام

کیا سناتا ہے مجھے ترک و عرب کی داستان  
مجہ سے کچہ پنہاں نہیں اسلامیوں کا سوز و ساز  
لے گئے تثلیث کے فرزند میراث خلیل  
خشت بنیادِ کلیسا بن گئی خاکِ حجاز  
ہوگئی رسوا زمانے میں کلاہ لالہ رنگ  
جو سراپا ناز تھے، ہیں آج مجبورِ نیاز  
لے رہا ہے مے فروشانِ فرنگستان سے پارس  
وہ مئے سرکش، حرارت جس کی ہے مینا گداز  
حکومتِ مغرب سے ملت کی یہ کیفیت ہوئی  
ٹکڑے ٹکڑے جس طرح سونے کو کر دیتا ہے گاز  
ہو گیا مانند آبِ ارزاں مسلمان کا لہو  
مضطرب ہے تو کہ تیرا دل نہیں دانائے راز  
گفت رومی "ہر بنائے کہنہ کا باداں کنند"  
می ندانی "اول آن بنیاد را ویراں کنند؟"

ملک ہاتھوں سے گیا ملت کی آنکھیں کھل گئیں  
حق ترا چشمے عطا کر دست غافل در نگر

مومیائی کی گدائی سے تو بہتر ہے شکست  
 مور۔ بے پر! حاجتے پیش سلیمانے میر  
 ربط و ضبط ملت بیضا ہے مشرق کی نجات  
 ایشوالے ہیں اس نکتے سے اب تک بے خبر  
 پھر سیاست چھوڑ کر داخل حصار دیں میں ہو  
 ملک و دولت ہے فقط حفظ حرم کا اک ثمر  
 ایک ہوں مسلم حرم کی پاسبانی کے لیے  
 نیل کے ساحل سے لے کر تابخاک کاشغر  
 جو کرے گا امتیاز رنگ و خون، مٹ جائے گا  
 ترک خرگاہی ہو یا اعرابی والا گہر  
 نسل اگر مسلم کی مذہب پر مقدم ہو گئی  
 اڑ گیا دنیا سے تو مانند خاک رہ گزر  
 تا خلافت کی بنا دنیا میں ہو پھر استوار  
 لا کہیں سے ڈھونڈ کر اسلاف کا قلب و جگر  
 اے کہ شناسی خفی را از جلی ہشیار باش  
 اے گرفتار ابوبکر و علی ہشیار باش  
 عشق کو فریاد لازم تھی سو وہ بھی ہو چکی  
 اب ذرا دل تھام کر فریاد کی تاثیر دیکھو  
 تو نے دیکھا سطوت رفتار دریا کا عروج  
 موج مضطر کس طوح نبتی ہے اب زنجیر دیکھ  
 عام حریت کا جو دیکھا تھا خواب اسلام نے

اے مسلمان آج تو اس خواب کی تعبیر دیکھ  
اپنی خاکستر سمندر کو بے سامان وجود  
مر کے پھر ہوتا ہے پیدا یہ جہان پیر دیکھ  
کھول کر آنکھیں مرے آئینہ گفتار میں  
آنے والے دور کی دھندلی سی اک تصویر دیکھ  
آزمودہ فتنہ ہے اک اور بھی گردوں کے پاس  
سامنے تقدیر کے رسوائی تدبیر دیکھ  
مسلم استی سینہ را از آرزو آباد دار  
ہر زمان پیش نظر لا یخلف الميعاد دار

## İSLÂM DÜNYASI

Arap ve Türk'ün destanını bana ne anlattırın!  
İslâm ülkelerinin geçmişini ben de biliyorum.  
Mesih oğulları, Halil'in mirasına el koydular  
Hicaz toprağı kilisenin temeli oldu.  
Lale renkli külah günümüzde rüsva oldu  
Baştan ayağa gururdu, bugün niyaza mecbur.  
İranlı Frengistan satıcısından şarap alıyor  
Baş döndürür, sıcaklığı sürahiyi kavurur şarabı.  
Batılı devletlerden millete şu hal geldi,  
Sanki altını ısırarak parçalara ayırıyor.  
Müslümanın kanı ucuz su gibi oldu,

Sen muzdaripsin, senin gönlün sıraları bilen değildir.  
Rumi der ki, "Bir köhneyi abad etmek isterler"  
Bilmiyorsun, "Önce onu temelden viran ederler".  
Ülke elden gitti, milletin gözü açıldı,  
Allah sana göz bağısladı, etrafa bak gafil!  
Mumya dilenciliğinden yenilgi daha iyidir,  
Ey kanatsız karınca! Süleyman'a bile el açmaya imtina et.  
Doğu'nun kurtuluşu Müslümanların birliği iledir  
Aşyalılar bu husustan hala haberdar değildir.  
Sonra siyaseti bırakıp, dinin hudutları dahiline gir,  
Mülk ve devlet sadece Harem'i korumanın neticesidir.  
Birlik olsun Müslüman, Haremi korumak için,  
Nil sahillerinden Kaşgar toprağına kadar.  
Kan ve renk ayrımı yapanlar yok olacaklar,  
İster otaklı Türk olsun, ister Bedevî Arap.  
Nesil eğer İslâm dininden önde gelirse,  
Toprak misali dünyadan uçup gidecek.  
Hilafetle dünyayı tekrar sağlamlaştırmak için  
Bir yerlerden ecdadındaki kalp ve ciğeri ara getir.  
Ey saklıyı bilinenden ayırt edemeyen, akıllı ol,  
Ey Ebubekir ve Ali tutkunu, akıllı ol.  
Aşka feryat gerekiyordu, o da oldu  
Şimdi biraz kendini tut da feryadın tesirine bak.

Sen denizin kabardığını gördün,  
 İzle bak, şimdi azgın dalgalar nasıl zincir örüyorlar.  
 İslâm genel hürriyet rüyası görmüştü,  
 Ey Müslüman! Şimdi sen işte bu rüyanın tabirini izle.  
 Kendi külü semenderin<sup>168</sup> varlığıdır  
 Ölüp tekrar dirilecek olan bu cihanı izle.  
 Benim sözlerimin aynasında gözlerini açıp  
 Gelmekte olan dönemin puslu resmini izle.  
 Feleğin yanında denenmiş bir fitne daha var  
 Takdirin karşısında tedbirin rüsva oluşunu izle.  
 Müslümansın sen, yüreğin bu arzuyla abad olsun  
 Her zaman aklında ki "La yuhlif-ul miyad"<sup>169</sup> olsun.

Birinci Dünya Savaşının ardından imzalanan barış antlaşması vesilesi ile Zahide Hatun tarafından yazılan şiirde karanlık devrin bitip aydınlık devrin geldiği ve Batılıların Kutsal mekanlara dokunulmayacağı yönünde verdiği taahhüt şu dizelerle anlatılmaktadır:<sup>170</sup>

سنا ہے ہم نے دور عیش و عشرت آنے والا ہے  
 ہوئی کافور ظلمت اب اجالا ہی اجالا ہے  
 مبارک باد لو اس مسلم دل ریش کی جس نے

<sup>168</sup> Ateşte yanmadığına, hatta ateşi söndürdüğüne inanılan efsanevi hayvan.

<sup>169</sup> Al-i İmran Suresi, 9. ayet: رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ (Rabbimiz muhakkak sen geleceğinde şüphe edilmeyen bir günde, insanları toplayansın. Şüphe yok ki Allah vaadinden dönmez.

<sup>170</sup> Muhammedurrahman, **Ceng-i Âzâdî Key Urdu Şuerâ: 1857 tâ 1947**, Kavm-i İdâre Berây-ı Tahkîk-i Târîh u Sekâfet, Islamabad 1986, s. 287.

تمہارے واسطے اسلام کو خطرے میں ڈالا ہے  
مقاماتِ مقدس میں نہ ہو گی دخل اندازی  
طلب گار عمل یہ وعدہ سر کار دالا ہے  
مسیحی ہو مسیحائی کرو بیمار ترکی کی  
بڑے نازوں سے جس کو مادر گیتی نے پالا  
نہیں استغفر اللہ! کون کہتا ہے کہ جلدی ہو  
ہنسی ٹھٹھا ہے کچھ انصاف یا منہ کا نوالا ہے

Duyduk ki zevk ve sefa dönemi gelmek üzeredir  
Karanlık yok oldu, şimdi aydınlık mı aydınlık.  
Senin için İslâmı tehlikeye atan,  
Bu gönlü yaralı Müslümanın selamını al.  
Makam sahipleri (Batı) amel talepkarlarına (Doğu) şu sözü verdi ki:  
"Kutsal makamlara müdahale eden olmayacak".  
Son derece sevgiyle ana toprağını büyüten,  
Hasta Türkiye'nin Hristiyanlarını Hristiyan bırak.  
Hayır, estağfurullah! Kim diyor ki çabuk olsun,  
Biraz insaf kolay bir iş midir, ya da küçük bir iş midir?



Türk milleti tarafından kabul edilmeyen ve uygulamaya konulmayan Sevr Antlaşması'nın taşıdığı ağır hükümler sonrası oluşan elim tabloyu Zafer Ali Hân "Sevr Antlaşması" başlıklı şiirinde şu şekilde çizmektedir:<sup>171</sup>

عہد نامہ سیورے

قدیم وضو پر اندازہ جہاں نہ رہا  
مکیں رہے مگر ان کا کہیں مکان نہ رہا  
زمین پاؤں تلے سے نکلتے جاتے ہے  
سروں پہ سایہ فگن تھا جو آسمان نہ رہا  
ہوا اک ایسی یکایک چلی زمانہ میں  
کہ جس کے ہم تھے عنادل وہ گلستان نہ رہا  
وہ رونقیں نظر آتی نہیں خیاباں پر  
فضا وہ پہلی سی اگلا سا وہ سماں نہ رہا  
وہ بوئے نسترن و یاسمین و گل نہ رہی  
وہ رنگ لالہ و نسرین و ارعوان نہ رہا  
خמוש ہے چمکتاں کہ شاخساروں میں  
خروش نالہ مرغان صبح خواں نہ رہا  
یہ کہہ رہے ہیں نصاریٰ کہ آج دنیا میں  
کہیں بھی سطوتِ اسلام کا نشان نہ رہا  
بچا حرم بھی صیدا افگنوں کے ہاتھوں سے  
سلامت ایک بھی طائر کا آشیانہ نہ رہا

---

<sup>171</sup> Zafer Ali Hân, a.g.e., s. 32.

بھٹک رہے ہیں اندھیرے میں قافلے والے  
 کہ رہبری کے لیے میر کارواں نہ رہا  
 دل شکستہ کو امیدِ عافیت نہ رہی  
 زبان بستہ کو یارائے الاماں نہ رہا  
 کبھی زمانہ میں ڈالا تھا غلغلہ جس نے  
 وہ نام زینتِ عنوان داستان نہ رہا  
 زوال و لتِ عثمان پہ خوش نہ کیوں ہو رقیب  
 کہ اک حجاب جو حائل تھا درمیاں نہ رہا  
 ہزار سال وہ سر-سز؟ تھوڑتا رہا جس پر  
 ہزار حیف وہی سنگِ آستان نہ رہا  
 گلہ ہے بخت کی نیرنگیوں سے لا حاصل  
 عبث ہے شکوہ کہ گنبد پہ گردگان نہ رہا  
 گئی جو خاتمِ جم باتہ سے تو غم کیسا  
 خدا تو سر پہ رہا گر خدایگان نہ رہا  
 فلک نے بادہ کشوں کا الٹ دیا ساغر  
 تو کیا حجاز کا ساقی بھی مہربان نہ رہا؟  
 بیا کہ قاعدہ آسمان بگر دانم"  
 "قضا بگردش رطل گراں بگر دانم"

SEVR ANTLAŞMASI

Cihan o eski konumunda kalmadı

Yerleşeni kaldı ama onların hiçbir yerde evi kalmadı  
Korku ve dehşetle ayakta zor duruluyor  
Başlar üzerinde gölge olan o gökyüzü kalmadı.  
Günümüzde tek tek öyle bir gidişat oldu ki  
Bülbülü olduğumuz o gülistan kalmadı.  
O ışıklar görünmüyor sokakta  
Fezada, o önceki gökyüzü kalmadı.  
O yaban gülünün, yaseminin, gülün kokusu  
O lale, nesrin ve erguvanın rengi kalmadı.  
Sessizdir, bahçedeki ağacın dalları üzerinde  
Seher vakti inleyen kuşun coşkusu kalmadı.  
Ensârî diyor ki: "Bugün dünyada  
Hiçbir yerde, İslâm'ın ağırbaşlılığının izi kalmadı".  
Harem bile avcılarının elinden kurtulmadı  
Bir kuşun yuvası bile selamatte kalmadı.  
Kafile karanlıkta yanlış yola sapıyor  
Zira rehberlik edecek kafile başkanı kalmadı.  
Yenilmiş kalpte iyileşme ümidi kalmadı,  
Lâl olmuş dilde "el'aman" deme gücü kalmadı.  
Bir zamanlar şöhreti her yana yayılan  
O destanının esamesi bile kalmadı.  
Osmanlı Devleti'nin yenilgisinden düşman neden mutlu olmasın?  
Aralarında olan o örtü nihayet ortadan kalktı!

Bin yıldır gereksiz çaba sarfettiği  
İşte o eşiğin taşında bin pişmanlık kalmadı.  
Bahtın hilekârlığından şikayet var,  
Ama şikayet saçmadır zira o kümbette gülle kamaldı.  
Son topluluk da elden gittiyse ne gam!  
Ulu padişah kalmadıysa de yukarıda Allah var.  
Felek şarap içenleri ters çevirdiyse  
Hicaz'ın sakisi de mi lütufkâr olarak kalmadı.

15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in Yunanlılar tarafından ele geçirilip burada yaşayan Türklerin Rumlar tarafından katledilmesinin Zafer Ali Hân tarafından şu şiir yazılmıştır<sup>172</sup>:

خروش مسلم

ہے سودا جب سے لیلائے خلافت کا مرے سر کو  
جنوں نے حشر کا میدان بنایا ہے مرے گھر کو  
مجھے اس وقت دھوکاسا زمیں سے پر آسمان کا ہے  
ستم گاروں نے ڈالا جب سے زنداں میں ہے اختر کو  
حرم میں بھی جب اس کا آشیاں ہو جائے خاکستر  
گلہ بجلی سے کیا پھر بند میں ہو گا کبوتر کو

<sup>172</sup> Gulam Hüseyin Zulfikar, **Urdu Şairi ka Siyâsî aur Semâcî Pes Manzar**, Lahor, Silsile-i Neşriyât-ı Şarkiyîye, Camia-ı Pencab, 1966, s. 452

زمیں تھرا گئی آوازہ اللہ اکبر سے  
 خروش مسلم شوریدہ شرماتا ہے تندر کو  
 جلایا اس نے مردوں کو باذن اللہ قم کہہ کر  
 جگایا اس نے ایک اواز میں ہندوستان بھر کو  
 لگا دی سب کے دل میں ایک ساتھ اس نے لگن اپنی  
 ملایا اس نے مالا بار کی سرحد سے خیبر کو  
 مسیحی مسلمانوں سے ٹکڑائی تو ہے لیکن  
 کسی نے آج تک شیشے سے توڑا بھی ہے پتھر کو  
 ڈراوا دے رہے ہیں کیا وہ ہم کو طوق و جولان کا  
 پہنتا ہے خوشی سے مومن اس ایماں کے زیور کو

## MÜSLÜMANIN COŞKUSU

Kafamda Hilafet sevdası olduğundan beri

Evimi mahşer meydanına çevirdiler

Ne zaman ki zalimler özgürleri zindana tıktı

O vakittir bende aldatmacanın farkındalığı var.

Harem'de bile onun yuvası küle dönünce

....

Yeryüzü Allahu Ekber nidasıyla sallandı

Perişan Müslümanın coşkusu gökgürültüsünü utandırmakta

Ölüler: " Allahın izni ile kalk" diye

Bir ığlıkta bütün Hindistan'ı uyandırdı.

Kendi arzusunu herkesin gönlüne de yerleştirdi

Malabar'dan Hayber'e kadar birleştirdi.

Hristiyanlık Müslümanlıkla mücadelede girdi ama

Biri bugüne kadar şişe ile taşı da kırabildi ki!

O bizi boyunduruk ve pranga ile tehdit ediyor

Mümin mutlulukla bu imanın ziverini takıyor.

Zafer Ali Hân, Hristiyanlık Müslümanlıkla mücadelede girdi ama tüm bu boyunduruk ve pranga ile tehdite karşı Müminin bu imanın ziverini mutlulukla taktığını ifade eden yukarıdaki şiirinin ardından, bu kez 9 Eylül 1922 yılında işgalin son bulmasıyla yaşadığı coşkuyu şu şekilde kaleme almıştır:<sup>173</sup>

ایمان نے آ کے شعلہ غیرت کو دی ہوا  
روشن چراغ دودہ عثمان کر دیا  
عثمانیوں کے خنجر خارا شگاف نے  
یورپ کے کافروں کو مسلمان کر دیا  
دین مبین کے مجد و شرف کے لزوم کو  
تمہید عہدنامہ لوزان کر دیا

<sup>173</sup> Gulam Hüseyin Zülfikar, a.g.e., s. 568.

"مشرق کو زندہ کر نہیں سکتا خدا بھی آج"  
مغرب کے اس عقیدہ کا بطلان کر دیا  
اس فتح نے زمانہ میں جس کی نہیں نظیر  
سارے جہاں کی عقل کو حیران کر دیا  
پھر ماجرا یہ کیا ہے کہ اپنی ہی فتح نے  
اہل وطن کو سر بگریبان کر دیا  
کس سمت سے ہوا یہ چلی جس نے یک بیک  
دانشوران بند کو نادان کر دیا  
کیا سوچ کر انہوں نے جو تھے مصلحت پسند  
ہر مصلحت کو گائے پہ قربان کر دیا  
اپنے کیے پر آپ پشیمان ہو گئے  
اپنے چمن کو آپ بیابان کر دیا

İman gelip gayretin ateşini körükledi,

Aydınlığı Osmanlı devri yaptı.

Osmanlıların hançeri dikenini kesti,

Avrupalı kafirleri Müslüman yaptı.

Din-i mübeyyenin (İslâm Dininin) büyüklüğü ve şerefi lüzumuna (uğruna),

Lozan Antlaşması'nı sundu.

"Allah bile bugün Doğu'yu canlı tutamaz" diyen Batı'nın

Bu inancını hükümsüz kıldı.  
Bu zamanda benzeri olmayan bu fetih,  
Tüm dünyayı kendine hayran bıraktı.  
Sonra serüven şöyle oldu ki, bizzat kendi fethi  
Vatan ehlini düşünceye sevk etti.  
Hint bilginlerini bir bir cahil yapan bu gidiş  
Ne taraftan geldi?  
İyiliği sevenler düşünüp yaptılar,  
Her iyiliğe kurban kestiler.  
Kendi yaptıklarına kendileri pişman oldular,  
Zira kendi bahçelerini çöle çevirdiler.

Zafer Ali Hân, İzmir'in geri alınmasıyla "Allah bile bugün Doğu'yu canlı tuamaz" diyen Batı'nın bu hükmünün geri alındığını belirtirken, aynı konu Muhammed Ali Cevher'in dizelerinde şu şekilde akis bulmuştur:<sup>174</sup>

علم میں آج دھوم ہے فتح مبین کی  
سن لی خدا نے قیدی گوشہ نشین کی  
شیطان جلد باز کا جادو نہ سکا  
تفسیر آج ہوگی کیدی متین کی

---

<sup>174</sup> Muhammedurrahman, a.g.e, s. 274.



ہے نام مصطفیٰ کی یہ برکت کہ پھر خدا

یوں جڑ جما رہا محمد ﷺ کے دین کی

Dünyada müjdelenmiş o fethin velvelesi var bugün

Allah tecrit edilmiş tutukuların sesini duydu

Şeytan çabucak sihrini yapamadı

Açıklama bugün yapıldı o çetin aldatmanın

Allah'a şükürler olsun ki yine Mustafa'nın adı var

Mustafa (s.a.v)'nın dinini böyle sağlamaştırdı.

İlerleyen süreçte Batılı güçler karşısında savaşta genel galibiyet elde edilmiş ve Mustafa Kemal önderliğinde yeni bir devlet kurulmuştur. Zafer Ali Hân, kılıçların kınlarından tekrar çekilip, tekbir sesleri eşliğinde Doğu'nun Batı karşısında zafer kazanmasını ve Mustafa Kemal Paşa önderliğinde yeni devletin kurulmasının sevincini şu dizelerle anlatmıştır:<sup>175</sup>

ملت کی مشکلات کو آسان کر دیا

اس کی عزیمتوں نے بتائید ذوالجلال

جو سلطنت زمانہ کی سر تاج تھی کبھی

اس کا وقار از سر نوکر گیا بحال

چرکے دئیے صلیب پرستوں کو پے بہ پے

وہ ہاتھ میں جب خنجر ہلال لے کر بڑھا

<sup>175</sup> Mu'iniddîn A'kîl, a.g.e., s. 292-293.

میانوں سے نکل آئیں تڑپ کر پھر وہ شمشیریں  
پلٹ دی ہیں جنہوں نے مشرق و مغرب کی تقدیریں  
پڑا ہے زلزلہ دنیا میں پھر لڑین سے پکیں تک  
بلند ایک ساتھ ہوتی ہیں مسلمانوں کی تکبیریں  
وہ سب رحمت پیمبر کی یہ امت کی تقصیریں  
امان اللہ خان اور مصطفیٰ کو دیکھ لو جا کر  
نہ دیکھی ہیں اگر اسلام کی غیرت کی تصویریں

Milletin müşkülâtını kolaylaştırdı  
Zülcelâl onun büyüklüklerini anlattı  
Bir zamanlar şimdiki saltanat baş tacıydı  
Onun vakarını yeniden düzeltti.  
Hristiyanlara ardı ardına derin zarar verdi  
Hilâlin hançerini eline alınca yükseldi.  
Kılıçlar coşkuyla kınlarından tekrar çekildi  
Batının ve Doğunun kaderini değiştirdi  
Zelzele dünyada Lizbon'dan Pekin'e kadar ulaştı  
Yükselme, Müslümanların tekbiriyle birlikte olmakta.  
Orada Ankara ve Kabil, burada Bağdat ve Delhi  
Bunların hepsi peygamberin rahmeti, ümmetin kusurları.  
İslâm'ın gayretinin resimlerini görmediysen,  
Git de Emânullah Hân ve Mustafa'yı gör.

İkbâl, Türk Milli Mücadelesinden esinlenerek yazdığı "İslâm'ın Doğuşu" adlı uzun şiirini Mart 1923 yılında İslâm'ı Koruma Derneği'nin 38. yıllık toplantısında okumuştur.<sup>176</sup> Baştan sona Türklerin ve Mustafa Kemal'in mücadelelerinden etkilenilerek kaleme alınan bu uzun şiirde Milli Mücadele süresinde yaşanan süreçler yer alırken, sanayisi ile başlarda üstünlük elde etmiş olan Batı'nın aslında bir hiç olduğunu, Mustafa Kemal'in başarılarının tıpkı Türkiye gibi Batı'nın esareti altında bulunan Afganistan ve İran gibi Müslüman ülkelere de bağımsızlıkları yönünde umut olduğunu ifade etmiştir. Teknolojik olarak daha üstün halde olan Almanların bile yenilgi karşısında cesaretlerini yitirirken, Türklerin tüm elverişsiz şartlarına rağmen cearetlerini yitirmeyip büyük zaferler kazandığını belirtmiştir. Bu şiirde "Türk" kelimesi yerine "Turanlılar" kelimesi kullanılmıştır:

#### <sup>177</sup> طلوع اسلام

دلیل صبح روشن ہے ستاروں کی تنک تابى  
 افق سے آفتاب ابھرا گیا دور گراں خوابى  
 عروق مردہ مشرق میں خون زندگى دوڑا  
 سمجھ سکتے نہیں اُس راز کو سینا و فارابى  
 مسلمان کو مسلمان کر دیا طوفان مغرب نے  
 تلاطم ہائے دریا ہی سے ہے گوہر کی سیرابى

<sup>176</sup> Celal Soydan, *Aşk ve Tutku (Muhammed İkbâl'in On Uzun Manzumesi)*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s. 90.

<sup>177</sup> Allâme Muhammed İkbâl, *Kulliyât-ı İkbâl (Bang-ı Dara)*, Lahor, Al-Faysal Publication, 2008, s. 206-214.

عطا مومن کو پھر درگاہِ حق سے ہونے والا ہے  
 شکوہ ترکمانی، ذہن بندی، نطق اعرابی  
 اثر کچھ خواب کا غنچوں میں باقی ہے تو اے بلبل  
 "نوا را تلخ ترمی زن چو ذوق نغمہ کم یابی"  
 تڑپ صحن چمن میں، اشیاں میں شاخساروں میں  
 جدا پارے سے ہوسکتی نہیں تقدیر سیمابی  
 وہ چشم پاک میں کیوں زینتِ برگستاں دیکھیے  
 نظر آتی ہے جس کو مردِ غازی کی جگر تابی  
 ضمیر لالہ میں روشن چراغِ آرزو کردے  
 چمن کے ذرے ذرے کو شہید جستجو کردے  
 سرشکِ چشمِ مسلم میں ہے نیساں کا اثر پیدا  
 خلیل اللہ □ کے دریا میں ہوں گے پھر گہر پیدا  
 کتابِ ملتِ بیضا کی پھر شیرازہ بندی ہے  
 یہ شاخِ ہاشمی کرنے کو ہے پھر برگ و بر پیدا  
 ربوداں ترک شیرازی دل تبریز و کابل را  
 صبا کرتی ہے بوئے گل سے اپنا ہم سفر پیدا  
 اگر عثمانیوں پر کوہِ غم ٹوٹا تو کیا غم ہے  
 کہ خون صد ہزار انجم سے ہوتی ہے سحر پیدا

جہاں ہانی سے ہے دشوار ترکار جہاں بینی  
 جگر خوں ہو تو چشم دل میں ہوتی ہے نظر پیدا  
 ہزاروں سال نرگس اپنی ہے نوری پہ روتی ہے  
 بڑی مشکل سے ہوتا ہے چمن میں دیدہ ور پیدا  
 نوا پیرا ہو اے بلبل کہ ہو تیرے ترنم سے  
 کبوتر کے تن نازک میں شاہیں کا جگر پیدا  
 ترے سینے میں ہے پوشیدہ راز زندگی کہہ دے  
 مسلمان سے حدیث سوز و ساز زندگی کہہ دے  
 خدائے لم یزل کا دست قدرت تو، زباں تو ہے  
 یقین پیدا کر اے غافل کہ مغلوب گماں تو ہے  
 پرے ہے چرخ نیلی فام سے منزل مسلمان کی  
 ستارے جس کی گرد راہ ہوں، وہ کارواں تو ہے  
 مکان فانی، مکین آنی، ازل تیرا، ابد تیرا  
 خدا کا آخری پیغام ہے تو، جاوداں تو ہے  
 حنا بند عروس لالہ ہے خون جگر تیرا  
 تری نسبت براہیمی ہے معمار جہاں تو ہے  
 تری فطرت امیں ہے ممکنات زندگانی کی  
 جہاں کے جوہر مضمحل کا گویا امتحان تو ہے

جہان آب و گل سے عالم جاوید کی خاطر  
 نبوت ساتھ جس کو لے گئی، وہ ارمغان تو ہے  
 یہ نکتہ سرگزشتِ ملت بیضا سے ہے پیدا  
 کہ اقوام زمین ایشیا کا پاسباں تو ہے  
 سبق پھر پڑھ صداقت کا، عدالت کا، شجاعت کا  
 لیا جائے گا تجھ سے کام دنیا کی امامت کا  
 یہی مقصودِ فطرت ہے، یہی رمزِ مسلمانی  
 اخوت کی جہانگیری، محبت کی فراوانی  
 بتان رنگ و خوں کو توڑ کر ملت میں گم ہو جا  
 نہ تورانی رہے باقی، نہ ایرانی، نہ افغانی  
 میان شاخساران صحبتِ مرغِ چمن کب تک!  
 ترے بازو میں ہے پرواز شاہینِ قہستانی  
 گماں آباد ہستی میں یقینِ مردِ مسلمان کا  
 بیابان کی شبِ تاریک میں قندیلِ ربانی  
 مٹایا قیصر و کسریٰ کے استبداد کو جس نے  
 وہ کیا تھا؟ زورِ حیدر □، فقرِ بوذر □، صدِ سلمان □  
 ہوئے احرارِ ملتِ جادہ پیما کس تجمل سے  
 تماشائی شگافِ در سے ہیں صدیوں کے زندانی

ثباتِ زندگی ایمان محکم سے ہے دنیا میں  
 کہ المانی سے بھی پابندہ تر نکلا ہے تورانی  
 جب اس انگارہِ خاکی میں ہوتا ہے یقین پیدا  
 تو کر لیتا ہے یہ بال و پر روح الا میں پیدا  
 غلامی میں نہ کام آتی ہیں شمشیریں، نہ تدبیریں  
 جو ہو ذوقِ یقین پیدا تو کٹ جاتی ہیں زنجیریں  
 کوئی اندازہ کر سکتا ہے اس کے زور بازو کا  
 نگاہِ مرد مومن سے بدل جاتی ہیں تقدیریں  
 ولایت، پادشاہی، علمِ اشیا کی جہانگیری  
 یہ سب کیا ہیں؟ فقط اک نکتہٴ ایمان کی تفسیریں  
 براہیمی نظر پیدا مگر مشکل سے ہوتی ہے  
 ہوش چھپ چھپ کے سینوں میں بنالیتی ہے تصویریں  
 تمیز بندہ و آقا فسادِ آدمیت ہے  
 حذر اے چیرہ دستاں سخت ہیں فطرت کی تعزیریں  
 حقیقت ایک ہے ہر شے کی خاکی ہو کہ نوری ہو  
 لہو خورشید کا ٹپکے اگر ذرے کا دل چیریں  
 یقین محکم، عمل پیہم، محبت فاتحِ عالم  
 جہادِ زندگانی میں ہیں یہ مردوں کی شمشیریں

چہ باید مرد را طبع بلندے، مشربِ نابے  
 دل گرمے، نگاہِ پاکِ بینے، جانِ بیتا بے  
 عقابی شان سے جھپٹے تھے جو بے بال و پر نکلے  
 ستارے شام کے خونِ شفق میں ڈوب کر نکل  
 ہوئے مدفون دریا زیرِ دریا تیرنے والے  
 طمانچے موج کے کھاتے تھے جو، بن کر گہر نکلے  
 غبارِ رہگذر ہیں، کیمیا پر ناز تھا جن کو  
 جبینیں خاک پر رکھتے تھے جو اکیسر گر نکلے  
 ہمارا نرم رو قاصدِ پیامِ زندگی لایا  
 خبر دیتی تھیں جن کو بجلیاں وہ بیخبر نکلے  
 حرم رسوا ہوا پیرِ حرم کی کم نگاہی سے  
 جوانانِ تناری کس قدر صاحبِ نظر نکلے  
 زمین سے نوریانِ آسمان پرواز کہتے تھے  
 یہ خاکی زندہ تر، پایندہ تر، تابندہ تر نکلے  
 جہاں میں اہلِ ایماں صورتِ خورشید جیتے ہیں  
 ادھر ڈوبے، ادھر نکلے، ادھر ڈوبے، ادھر نکلے  
 یقین افراد کا سرمایہ تعمیرِ ملت ہے  
 یہی قوت ہے جو صورتِ گر تقدیرِ ملت ہے



تو راز کن فکاں ہے اپنی آنکھوں پر عیاں ہوجا  
 خودی کا رازداں ہوجا، خدا کا ترجمان ہوجا  
 بوس نے کر دیا ہے ٹکڑٹکڑے نوع انسان کو  
 اخوت کا بیاں ہوجا، محبت کی زباں ہوجا  
 یہ ہندی، وہ خراسانی، یہ افغانی، وہ تورانی  
 تو اے شرمندہ ساحل اچھل کر بیکراں ہوجا  
 غبار الودہ رنگ و نسب ہیں بال و پر تیرے  
 تو اے مرغ حرم اڑنے سے پہلے پرفشاں ہوجا  
 خودی میں ڈوب جاغافل! یہ سر زندگانی ہے  
 نکل کر حلقہ شام و سحر سے جاوداں ہوجا  
 مصاف زندگی میں سیرت فولاد پیدا کر  
 شبستان محبت میں حریر و پرنیاں ہوجا  
 گزر جا بن کے سیل تندرو کوہ و بیاباں سے  
 گلستان راہ میں آئے تو جوئے نغمہ خواں ہوجا  
 ترے علم و محبت کی نہیں ہے انتہا کوئی  
 نہیں ہے تجہ سے بڑھ کر ساز فطرت میں نوا کوئی  
 ابھی تک آدمی صید زبون شہر یاری ہے  
 قیامت ہے کہ انسان نوع کا شکاری ہے

نظر کو خیرہ کرتی ہے چمک تہذیبِ حاضر کی  
 یہ صنّاعی مگر جھوٹے نگوں کی ریزہ کاری ہے  
 وہ حکمت، ناز تھا جس پر خرد مندانِ مغرب کو  
 ہوس کے پنجہ خونیں میں تیغِ کار زاری ہے  
 تدبیر کی فسوں کاری سے محکم ہو نہیں سکتا  
 جہاں میں جس تمدن کی بنا سرمایہ داری ہے  
 عمل سے زندگی بنتی ہے جنت بھی جہنم بھی  
 یہ خاکی اپنی فطرت میں نہ نوری ہے نہ ناری ہے  
 خروشِ آموز بلبلی ہو گرہِ غنچے کی وا کر دے  
 کہ تو اس گلستاں کے واسطے بادِ بہاری ہے  
 پھر اٹھی ایشیا کے دل سے چنگاریِ محبت کی  
 زمیں جولانگہِ اطلس قبایانِ تتاری ہے  
 بپا پیدا خریدارِ راست جان ناتوا نے را  
 "پس از مدت گذار افتاد بر ما کاروانے را"  
 بیاساقی نوائے مرغِ زار از شاخسارِ آمد  
 بہارِ آمد، نگارِ آمد، نگارِ آمد، قرارِ آمد  
 کشید ابرِ بہاری خمیہ اندرِ وادی و صحرا  
 صدائے آبشاراں از فرازِ کوہسارِ آمد

سرت گُردم توہم قانون پیشیں ساز دہ ساقی  
کہ خیل نغمہ پروازاں قطار اندر قطار آمد  
کنار از زاہداں برگیر و بیباکانہ ساغر کش  
پس از مدت ازیں شاخ کہن بانگ بزار آمد  
بہ مشتاقاں حدیثِ خواجہ □ بدرو حنین آور  
تصرف ہائے پنہانش بچشم آشکار آمد  
دگر شاخ خلیل □ از خون مائمناک میگردد  
بیزار محبت نقدِ ما کامل عیار آمد  
سرخاکِ شہیدے برگہائے لالہ می پاشم  
کہ نونش بانہال ملتِ ما ساز گار آمد  
"بیاتاکل بیفشانیم و مے در ساغر اندازیم"  
"فلک راسقف بشگافیم و طرح دیگر اندازیم"

## İSLÂM'IN DOĞUŞU

Yıldızların sönmesi, aydınlık sabahın delilidir  
Ufukta güneş yükseldi, derin uyku devri bitti  
Şark'ın ölü damarlarından yaşam kanı aktı  
İbn-i Sina ve Farabi anlayamaz o sırrı.  
Batının bu tufanı Müslümanı Müslüman yaptı

Denizin sert dalgalarıyla oluşur inci.  
Hakk'ın dergahından müminlere o ihsan tekrar gelmek üzeredir,  
Türkmen'in azameti, Hintli'nin zekası ve Arab'ın fesahatı.  
Ey Bülbül! Goncalarda biraz da olsa uyku sersemliği kalmışsa,  
Nağme zevki azaldığında, daha acı feryat et.  
Debelen çimenlikte, aşiyanda, dallar üzerinde  
Civanın kaderi civadan ayrılamaz.  
O güzel gören göz neden zırh ziynetine baksın?  
Ona gazi erin ciğer yakarı görünür.  
Lalenin gönlünde arzu meşalesini parlat  
Çimenliğin her bir zerresini arayış aşığına  
Müslümanın gözündeki yaşta nisan yağmurundan izler göründü  
Halilullah'ın denizinde tekrar inci ortaya çıkacaktır.  
İslâm milletinin kitabı tekrar ciltlenecektir  
Bu Haşimi dalında tekrar yaprak ve meyve açmak üzeredir  
O Şirazlı Türk, Tebriz ve Kâbil'i cezbetti  
Saba rüzgarı gül kokusundan kendine yoldaş ortaya çıkardı  
Osmanlıların üzerine felaket dağı düşmüşse de gama ne hacet!  
Yüzbinlerce yıldızın kanıyla sabah olur.  
Dünya hâkimiyetinden zordur hakikati görme işi

Ciğere kan dolunca ancak gönül gözü açılır.  
Binlerce yıl nergis kendi körlüğüne ağladı,  
Çimende gören göz ender bulunur.  
İnlemeye devam et ey bülbül!  
Senin terennümünle, güvercinin nazik bedeninde şahin cesareti oluşmaktadır.  
Yüreğinde gizli olan yaşamın sırrını anlat  
Müslümanlara yaşamın yakıcı hikayesini anlat.  
Ebedi olan Allah'ın hem eli hem dilisin sen,  
İnancını pekiştir ey gafil, şüphenin mağlubusun sen.  
Müslümanın menzili mavi renkli göğün ötesindedir  
Yolun tozu yıldızlar olan kervan sensin  
Mekan fani, mekan sahipleri gelip geçici, ezel de sensin ebed de  
Allah'ın son mesajı sesnsin, ebedi olan sensin.  
Senin ciğerinin kanından lale gelinine kına yapılır  
Sen İbrahim'in soyundansın, dünyanın mimarı sensin.  
Senin yaratılışın yaşam mümkünatının eminidir  
Cihanın gizli cevherinin sözde imtihanısın sen.  
Su ve çamur dünyasından ebedi âlemin hatrına  
Peygamberin beraberinde armağan olarak getirdiğisin sen.  
İslâm milletinin serüveninden şu sonuç ortaya çıkar ki,

Asya uluslarının koruyucusun sen.  
Sadakat,adalet ve cesaretin dersini tekrar çalış  
Dünyanın liderliği senden alınacaktır.  
İşte yaradılışın gayesi, işte Müslümanın sembolü  
Kardeşliğin tüm cihana yayılması, sevginin bolluğu.  
Kan ve renk putunu kırıp, milletin içinde kaybol  
Ne Turanlı kalsın geri, ne İranlı ne Afganlı!  
Dallar üzerinde çimen kuşunun sohbeti ne zaman kadar?  
Kanatlarında Kahistan<sup>178</sup> şahininin uçuşu vardır.  
Şüpheyile yoğrulmuş varlık aleminde, Müslüman inancı  
Çölün karanlık gecesinde dervişin kandilidir.  
Kayser ve Kısra'nın baskısına son veren neydi?  
Haydar'ın gücü, Ebuzer'in yoksulluğu, Salman'ın doğruluğu.  
Hür millet nasıl bir ihtişamla yola koyuldu  
Yüzlerce yıllık mahkûmlar kapı aralığında seyirci.  
Dünyada hayatın sebatı sağlam bir imandır  
Turanlılar Almanlardan daha dayanıklı çıktı.  
Şu toprak bedende inanç peyda olduğunda  
Ruhu'l-Emîn (Cebrail)'in kol ve kanadına sahip olur.

---

<sup>178</sup> Horosan'da şahinleriye meşhur bir bölge.

Kölelikte ne kılıçlar işe yarar, ne tedbirler  
İnanç zevki ortaya çıktığında ise tüm zincirler kırılır.  
Onun kol kuvvetini kim tasavvur edebilir?  
Müslüman kişinin bakışıyla tüm mukadderat değişir.  
Velilik, sultanlık, madde iliminde hâkimiyet,  
Bunların tümü nedir ki? Sadece imanın bir noktasının tefsirleri.  
İbrahim görüşüne sahip olmak oldukça zordur  
Arzular gönüllerde gizli gizli yer ediyor.  
Kulu ve efendiyi ayırt etme insanlığın fesadıdır  
Sakının ey kudretli insanlar! Yaratılışın cezası çok serttir.  
İster topraktan (insan) ol, ister nurdan (melek) herşeyin hakikati birdir  
Zerrenin kalbini deş, güneşin kanı damlar.  
Sağlam inanç, sürekli amel, alemin feth eden muhabbet  
Yaşam savaşında işte bunlar kişinin kılıçlarıdır.  
Erkeğe yüksek mizaç, saf şarap ne lazımdır?  
Sıcak bir kalp, temiz gören göz ve takatsiz bir can yeterlidir.  
Kartal ihtişamıyla saldıranlar kanatlarını yitirdi  
Akşam yıldızları şafağın kanına batarak çıktılar.  
Denizin altında yüzenler, denize gömüldüler  
Dalganın tokadını yiyenler, inci olup yücediler!

Kimya ile övünenler, yolun tozu oldular  
Alınlarını toprağa sürenler, kimyager oldular.  
Bizim ağır giden postacımız yaşam mesajını getirdi  
Yıldırım hızıyla haberleşenler ise habersiz kaldılar.  
Harem, harem şeyhinin dar görüşlülüğünden rüsva oldu  
Tatar gençleri ne kadar da geniş görüşlü çıktılar!  
Gökte uçan melekler yeryüzüne hitaben diyorlardı ki:  
Bu topraktan olan (insan), bizden daha canlı, daha kalıcı, daha parlak çıktılar.  
Dünyada iman sahipleri güneş gibi yaşarlar  
Buradan batar oradan doğarlar, oradan batar buradan doğarlar.  
Fertlerin inancı milletin ömrünün uzamasının sermayesidir  
İşte o güç milletin mukaderratının belirleyenisidir.  
Sen yaratılışın sırrısın, gözlerini aç!  
Benliğin sırrına malik ol, Yaradan'ın tercümanı ol!  
Arzular insan türünü parça parça etti  
Kardeşliğin açıklayıcı ol, muhabbetin dili ol.  
Bu Hintli, o Horosanlı, bu Afganlı, o Turanlı  
Sen ey sahilin utangacı! Hoplayıp zıplayıp hudutları aşan ol.  
Soy ve renk tozuna bulanmıştır senin kolun kanadın  
Sen ey harem kuşu! Uçmadan önce bir silkin.



Benliğin içine gömül ey gafil! Bu hayatın sırrıdır,  
Gece ve gündüz bağından kurtul da ebedi ol!  
Yaşam savaşında çelik zırhına bürünerek  
Muhabbet haremliğinde yumuşacık ipek ol.  
Hızlı akan sel olup, dağları çölleri aş,  
Yolun gülbahçesine düşerse, şarkı söyleyen ırmak ol.  
Senin ilim ve muhabbetinin sonu yoktur  
Yaratılış sazında seni aşıp da geçecek seda yoktur.  
İnsanlık hala padişahlığın zavallı avıdır  
Ne acıdır ki, insan insanın avı olmuştur.  
Mevcut medeniyetin parlaması gözleri kamaştırıyor ama  
O sanayi, ancak sahte taş işçiliğidir!  
Batı bilgelerinin övündüğü o bilgi  
Arzuların kanlı pençesindeki savaş kılıcı gibidir!  
Cihanda medeniyeti sermayeye dayanan medeniyet,  
Tedbirin efsunudur, bununla asla sağlamlaşamaz.  
Yaptıklarımızla hayat cennet de olur, cehennem de  
Bu topraktan olanın kendi fitratında ne nurluktur ne ateşlik.  
Bülbüle feryat öğreten ol, goncanın düğümünü çöz  
Zira sen o bahçenin bahar rüzgarı gibisin.

Asya'nın gönlünde tekrar muhabbet kıvılcımı çaktı,  
Yeryüzü Atlas elbiseli Tatar'ın gezinti yeri oldu.  
Gel, bu takatsiz canın bir müşterisi vardır  
Uzun zamandan sonra bir kabile bizim yanımızdan geçti.  
Gel ey saki, inleyen kuşun sesi ağaçlıktan geldi  
Bahar geldi, sevgili geldi; sevgili geldi, huzur geldi.  
Bahar bulutu vadi ve sahraya çadır kurdu  
Şelalelerin sesi dağ tepelerinden geldi.  
Kurban olayım, sen de eski usulde düzen kur ey saki!  
Zira şarkıcılar ordusu kabile kabile geldiler.  
Zahitlerden ayrıl, hesapsızca şarap iç,  
Uzun zamandan sonra bu eski dallardan bülbül sesi geldi.  
Aşıklara Bedir ve Huneyn sahibinin maceralarını anlat,  
Onun gizli tasarrufu gözlere aşikar oldu.  
Artık Halîl'in dalı bizim kanımızla tekrar yeşeriyor  
Muhabbet pazarına bizim paramız tam ayarında geldi.  
Şehit toprağının başında lale yaprakları saçıyorum  
Ki onun kanı milletimin fidanını yaşıyor.  
Gel, gül saçalım, kadehe şarap koyalım,  
Feleğe delik açıp, başka bir düzen kuralım.

Türkiye'nin bağımsız bir devlet olarak uluslararası arenada kabul edilmesinin sağlanadığı Lozan Konferansının ardından, Zafer Ali Hân coşkusu şu şekilde anlatmaktadır:<sup>179</sup>

### جشن صلح لوزان

جس وقت جشن صلح کے گھر گھر جلے چراغ

سمجھا تھا میں کہ یہ چراغاں مرے لیے

اُتریں گی آسماں سے فروشتوں کی ٹولیاں

کھولیں گی حلقہ در زنداں مرے لیے

ممکن کسی طرح یہ نہیں ہے کہ آج بھی

صبح وطن ہو شام غریباں مرے لیے

برسوں میں مرے چمن میں خزاں کا عمل رہا

پھر کیوں نہ ہو بہار گل افشاں مرے لیے

اس پر یہ ایک حامی سرکار نے کہا

تیرے لیے نہیں، ہے یہ ساماں مرے لیے

تھی تیرے دم سے رونق ہنگامہ شام تک

اب ہے خروش حلقہ زنداں مرے لیے

ٹو خوگر جفا ہے تو میں پیکر وفا

آنسو ترے لیے ہیں چراغاں مرے لیے

ٹو عافیت شناس ہے میں عافیت پسند

زنداں ترے لیے ہے گلستاں مرے لیے

<sup>179</sup> Zafer Ali Hân, a.g.e., s. 62.

عقبی تری عروس ہے دنیا مری کنیز  
موزوں ترے لیے وہ، یہ شایاں مرے لیے  
تیرے لیے حریم رسول خدا کی خاک  
اور وائسرائے ہند کا داماں مرے لیے  
طاقت ترے لیے بے مرے واسطے ثواب  
روزے ترے لیے ہیں سوپاں مرے لیے

#### LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASININ COŞKUSU

Ev ev barış kutlamasının meşalesi yandığında  
Sandım ki bu meşaleler benim için.  
Gökyüzünden melekler güruhu yeryüzüne inecek,  
Zindan kapısının kilidini açacaklar benim için.  
Bu bir şekilde mümkün değil mi ki bugün de,  
Vatanın sabahı olsun, gariplerin akşamı benim için.  
Yıllardır bahçemde hazan yaşanmakta  
Gül saçan bahar tekrar neden gelmesin benim için?  
Bunun üzerine bir yönetici söyledi ki,  
Senin için değil bu herşey, benim için!  
Senin nefesinle o hengamenin canlılığı akşama kadardı,

Şimdi zindan mahkûmunun coşkusu benim için.

Sen cefa alışkınısın ben vefa takipçisi

Gözyaşı senin için, meşaleler benim için.

Sen sonucu bilensin (ileri görensın), ben selameti beğenen

Zindan senin için, gülistan benim için.

Ahret senin gelinin, dünya benim cariyem

O senin için uygun, bu münasip benim için.

Allah Resulü'nün toprağı senin için ev

Hindistan valisinin eteğı benim için.

İbadet senin için var, benim vesilemle sevap

Oruçlar senin için var, erişte benim için.

### **3.6. TÜRK DEVLET ADAMLARI VE ŞAHSİYETLERİNİN ŞİİRE YANSIMASI**

#### **3.6.1. MUSTAFA KEMAL ATATÜRK**

18. yüzyıldan itibaren İngiliz sömürüsü altında varlığını devam ettirmeye çalışan Güney Asya Müslümanları tarafından Türk Kurtuluş Mücadelesi yakından takip edilmiş, çıkardıkları gazete ve dergiler kanalıyla gün be gün Türklerin içinde buldukları durum kamuoyuna duyurulmuştur. Bu süreçte Türk kahramanlarının mücadeleleri roman, makale ve şiir gibi edebi türlere yansımıştır. Bu eserlerde de şahıs olarak en fazla ismi geçen Mustafa Kemal

olmuştur. Zaten Mustafa Kemal Atatürk'ün Hindistan'da Batı sömürgesine karşı girişilen mücadelede örnek alınan bir lider olduğu herkes tarafından bilinen bir gerçektir.<sup>180</sup> Hindistan Müslümanlarından Hakim Muhammed Yusuf Hasan, Atatürk'ün hayatını ve idare ettiği savaşları kapsayan 170 sayfalık Atatürk, **Gazi Mustafa Kemal ki İcaz-i Mesihayi (Gazi Mustafa Kemal'in Atatürk gibi Can Kurtarıcı Olması)** adlı kitabındaki Mustafa Kemal'e ilişkin şu sözleri de alt kıtada ulu öndere verilen önemi ve yüklenen misyonu göstermektedir: "Gazi Mustafa Kemal'in hayat hikayesini Hintliler ve özellikle Müslümanlar mutlaka okumalıdır. Müslümanlar zümresi cesur, korkusuz ve yardımsever olduğu halde önderleri tarafından susturulmuştur. Önderlerimiz Gazi Mustafa Kemal'in biyografisini okumalıdır. Onun kalbine halkın derdi nasıl yerleşti? Nasıl bu gaye için hayatı boyunca koşuşturdu? Nasıl başardı? Başarılarından sonra onun fedakarlıkları ve diğer bazı özellikleri ne şekilde ortaya çıktı? O, gece gündüz memleket ve milletin hizmeti ile meşguldü. Bu uğurda ev, yuva ve evlat hevesini terk etti. Mülkiyetini, sağlığını ve çok çalışarak hayatını millete feda etti. Kendisine hiçbir şey saklamadı. Fakat milletini ebediyete kavuşturdu. Acaba Hindistan'ın bilginleri ve parti liderleri, kendi milletlerinin neden bir ilerleme kaydetmediğini hiç düşünmediler mi? Bu zorbalık, particilik, dilenme alışkanlığı ve gece gündüz iman ve karakter satma alışkanlığı... velhasıl liderlerimizin hiçbir yönü düzgün değildir. Eğer bugün Hint Müslümanları dürüst, sözüne sadık ve milletini düşünen bir önderin bayrağı altında toplanabilirlerse, özlediğimiz hedef karşımıza çıkıverecektir"<sup>181</sup>. Ayrıca aynı eserde, "Acaba Hint Müslümanları da Gazi Mustafa Kemal'in kutsal görevini takip edebilirler mi? Eğer onlar yaşamak ve saygın bir hayat sürdürmek istiyorlarsa, bu cesur insanın yaptıklarından hiç değilse bir kısmına uymaları gerekmektedir"<sup>182</sup> sözleriyle de yine Atatürk'e yüklediği misyonu göstermektedir. Hindistan Müslümanlarında milli bilincin uyanması Osmanlı Türklerinin dağılma sürecine girdikleri döneme rastlamaktadır. Dini liderliği bünyesine barındırması sebebiyle halifelik makamı etrafında çember oluşturmaya çalışan Hindistan Müslümanları aynı zamanda, savaşlarda gösterdiği kahramanlıklar sebebiyle de başta Mustafa Kemal olmak üzere çeşitli komutan ve devlet adamlarını desteklemişler, kendilerinin de kurtarıcıları olacağına inanmışlardır. Türklerin zaferleri bunları örnek alan Doğu halkları için paha biçilmez umut kaynağı olmuştur. Bu dönemde hangi dilde yazılmış olursa

<sup>180</sup> Erkan Türkmen, "Urdu Edebiyatında Atatürk", Türk Dili (Atatürk ve Gençlik), Sa. 407, Kasım 1985, s. 316.

<sup>181</sup> Erkan Türkmen, **a.g.e.**, s. 316 ( Hakim Muhammed Yusuf Hasan, Atatürk Gazi Mustafa Kemal Paşa, Lahore, Hindustani Literature Company, 1937 ve 1938, s. 165' e ithafen)

<sup>182</sup> **a.g.e.**, s. 169

olsun Güney Asya Müslümanları tarafından oluşturulan edebi ürünlerde Türklere ve Türk ileri gelenlerine ait yazılmış şiirlere rastlamak mümkündür. Özellikle Türklerin kurtarıcısı olarak gördükleri Mustafa Kemal ile ilgili bir çok şiir bulunmaktadır. Bu hayranlık ve beğeni öyle bir safhaya gelmiştir ki Hint Alt kıtasında belli bir dönemde çocuklara Mustafa Kemal hatta Mustafa Kemal Paşa adının verilmiştir. Mesela Keşmirin İlk başbakanı Şeyh Abdullah oğluna Mustafa Kemal adını vermiştir<sup>183</sup>.

Nitekim, 1921 yılında Sakarya Zaferinden sonra Kalküta'da Bengali dilinde yayımlanan bir dergide Doğu Bengalli bir şair olan Nazrul İslam "Kemal Paşa" adlı şiirini neşretmiştir<sup>184</sup>. Aşağıda da görüleceği üzere şiirdeki coşku ve lirizm adeta bir Türk'ün kaleminde çıkmışçasına yoğundur.

#### KEMAL PAŞA

Hamiyetli annenin cesur evladı  
Kemal'in erkek sesi gürlemektedir.  
Kan içen ifritlerin korkak feryadı  
Karanlık dehlizlerde titremektedir.

Harikalar yarattın sen Kemal kardeş  
Harikalar yarattın mucizeye eş.

Kılıcınla mübarek ol Kemal Paşa  
Cehenneme gönderdin düşmanı. Yaşa!  
Kükre! Kuvvet ver bize kutsal hıncından.  
Söyle! Korkmayan var mı Türk kılıcından.

Kudretli Kemallere muhtacız biz de  
Şahlanan bayrak oldun sen içimizde  
Zayıfların sesine kim önem verir?  
Kana susayan düşman güçle devrilir.

---

<sup>183</sup> Türkkiye Ataöv, "Doğu Bengalli Ünlü Ozan Nazrul İslam'ın Kemal Paşamız Şiiri", **Türksolu Gazetesi**, Sa. 139, 2007.

<sup>184</sup> Türkkiye Ataöv, **a.g.e.**

Bu mavi uçlu süngü deşmeğe hazır  
Düşmandan hıncımızı Kemal almıştır.

Çok yaşa sen Bozkurdum! Yaşa Kahraman!  
Ayağının altında zalime aman  
Verme! Ez! Acıma, ez! Ah, hain düşman!  
Bak güneş bile kızıl doğar ufuktan.

Mehmetçiğe leke ha! Haris köpekler!  
Kalleşçe saldırdınız hür bir vatana  
Ama bu toprakları Bozkurtlar bekler  
Cehennemin dibi az bile sana.

Hür ruhlu insanlara, hür bir ülkeye  
Zehirli solucanlar gibi sokuldun  
Baş verir, hürriyeti vermez Türkiye  
İşte kardeş Kemal'den belanı buldun.

Felek bile çevirdi yüzünü sizden  
Tuzağına düştünüz kahramanların  
Ne ahmakça saldırış! Gücünüz yokken  
Dizginini tutmaya Türk atlarının...

Gökyüzünü kaplayan iki bulut var  
Biri karanlık mavi, biri kırmızı  
Kanınızdan bulaşmış göğe karalar  
Kin ve nefret bürümüş damarınızı.

Leş akbabalarının kanı mavi su  
Vahşi hayvan sürüsü! Vahşet ordusu!



Ölümü kucaklayan, toprağı öpen  
Genç kahraman askerler şehit olurken  
Arkadan vurularak kalleşçesine  
Gökler kapandı, Allah! Allah! Sesine

Onlar şehit oldular.. Ya siz? Korkaklar!  
Sırtınızda Tanrının kırbağı şaklar  
Şahlanmış süngüsü Türk Mehmetçığının  
Savaş meydanlarından tez kaçın, gidin.

Cesur insan kanını bilir misiniz?  
Bakın ne kadar sıcak, kırmızı, taze...  
Bu cesur topraklarda neydi işiniz?  
Bu dağların tek taşı çok gelir size.

Cezanızı verdi ya kardeşim Kemal  
Burada hürriyet vardır, burada İstiklal..  
Biz de haykırıyoruz hürriyet diye  
Ye herkese hürriyet, ya hiç kimseye..

Bak kızlar sesleniyor pencerelerden  
-“Sen kimsin ey kahraman? Hangi zaferden?”  
Bu kadar gösterişli kim olabilir?  
Bu heybetli kahraman Kemalimizdir.

Bizlere bayram bugün, evler süslensin  
Evin en güzel süsü Kemalim sensin  
Harikalar yarattın mucizeye eş,  
Mucizeler yarattın sen Kemal kardeş<sup>185</sup>.

---

<sup>185</sup> Mehmet Saray, **a.g.e.**, s. 44.

Yine Bengladeşli şair Şehadet Ahmed'in 1938 yılında Atatürk'ün vefatı üzerine yazdığı şu şiir Güney Asya Müslümanlarının Atatürk'e verdiği değeri yansıtmaktadır:

Seni hiç gözlerimle görmedim,  
Sadece duydum ismini.  
Eşsiz ve asil şöhretinle,  
Kırdın esaret zincirini.  
Kurtardın en sonunda,  
O Yüce milletini.

Hatıran ebedidir Atatürk.  
Sen yaşıyorsun,  
Değil sadece Türklerin  
Bütün Asyalıların, inan,  
Kalbinde parlıyorsun.

Bu şiir dünyasında sana  
Takdirlerimi sunuyorum.  
Elveda diyerek,  
İki damla gözyaşı sunuyorum<sup>186</sup>

Nedim Sehbaî tarafından kaleme alınarak Prof. Dr. Hanif Fauk tarafından Türkçeye çevrilen ama orjinaline rastlayamadığımız **Atatürk (Urduca Yayınlarında)** adlı çeviri kitapta Mustafa Kemal ile ilgili şu şiirler yer almaktadır:<sup>187</sup>

MUSTAFA KEMAL'İN ÖLÜMÜ  
O mükemmel Kemal alemden göçtü  
Türkiye'nin şanını eski durumuna koyup.  
Onun gücüyle bütün millet yasa büründü.  
Bugün her müslüman sonsuz ızdıraplıdır.

<sup>186</sup> Mim Kemal Öke, **a.g.e.**, s. 144.

<sup>187</sup> Hanif Fauk, **a.g.e.**, s. 45.

Onun yiğitliğini kim anlatabilir!  
Titredi heybetinden dünyaya hükmedenler,  
O, düzenbazların her oyununu anlardı.  
Hakk'ın Sevgilisine aşık, İslam'a hayrandı.  
Onun işi "siz yükseksiniz" in telkiniydi.  
Kendi bilgisiyle bilginleri hayran bıraktı.  
Türkiye'nin düşmanlarını dize getirdi.  
Bakışları geleceğin sırrını keşfederdi.  
Gece gündüz İslam'ın haysiyetini düşünürdü.  
İslam'ın faydasının şunda olduğuna kaniydi O,  
İslam Aleminin Birliği yeniden kurulmalı  
O, şan ve azamette eşsiz ve benzersizdi  
Dünya O'nu İslam'ın büyük kahramanı diye anar.

Yine aynı kitapta aşağıdaki şiirler yer almaktadır:<sup>188</sup>

#### HASTA TÜRKİYE'NİN İSASI

Hasta Türkiye son nefeslerini alırken,  
Onu tedavi edenler umutlarını yitirirken,  
Batıda Müslümanların değeri tükenirken,  
İslam ülkelerinin sırları çözülürken,  
Varlıkları Avrupa'dan silinirken,  
Türkiye'nin bölüşürülmesi tartışılırken,  
Mustafa Kemal bir İsa misali ortaya çıktı.  
Sen Gazneliler'in sevgilisi gibi oldun.  
İleri atılarak mazlum milleti ayağa kaldırdın.  
Fetih kapısı senin ellerinde açıldı.  
Senin azim ve iradeni görerek şaşakaldılar,  
Kendi siyasetlerinin üstünlüğüyle böbürleneler.  
Müslümanlar, senin hasretinle kan ağlıyorlar!

<sup>188</sup> Hanif Fauk, a.g.e, s. 116-117

Sen uykuya daldın ama yurdun uyanıktır.

### ÖZLEM

Kahrolası ölüm, ne yaptın öyle!  
İslam dünyasından adımı sildin bugün!  
O alemin halini nasıl anlatayım,  
En büyük evladını aramızdan aldın bugün.  
Müslümanların Kemal'i nereye gizlendin sen?  
Seni hayran gözlerim her yerde arıyor bugün.  
Üzüntüden milletin gözleri yaşla dolup,  
Her yerde inci mercan dağıtıyorlar bugün.  
Dün Avrupa'nın siyasetini yere vuran,  
Allah'ım! O sel ansızın niçin durdu bugün!  
Ölüm haberin duyulunca üzüntüden  
Her Türk, Afgan ve İranlı kendisini kaybetti bugün.  
Ey yolcu, Hint Müslümanlarının halini hiç sorma,  
Bu haber onları da cansız bıraktı bugün.  
İstiklal umutları da suya düştü onların,  
Özlemleri de içlerinde donakaldı ya bugün!  
Git güle güle, Huriler beklemekteler seni,  
Allah'ın rahmeti de yolunu gözlemekte.

1920'li yıllarda Lahor'da yayınlanan günlük *Afitab* adlı gazetenin editörü Vajahat Hüseyin Vajahat, 1921 yılında Mustafa Kemal Paşa adıyla yazdığı kitapta şu beyitlere yer vermiştir:<sup>189</sup>

مصطفےٰ کمال پاشا

ترکی کو پھر بجالکيا مصطفےٰ کمال

<sup>189</sup> Sher Muhammed Garewal, Ataturk and Muslims of the Punjab (1919-1924), Mustafa Kemal Ataturk, Modern Turkiye and Pakistan: Some Aspects, National Institute of Historical and Cultural Research Centre of Excellence, Quaid-iAzam University, Islamabad 2005, s. 95.

تو نے بڑا کمال کیا مصطفےٰ کمال  
ترکی بہ ترکی تو نے جواب اُس کا دیدیا  
یورپ نے جو سوال کیا مصطفےٰ کمال  
اسلاف کے کمال کے جو ہر دکھا دیئے  
ماضی کو تو نے حال کیا مصطفےٰ کمال  
مدت سے خشک بھٹا شجر آرزوئے قوم  
تو نے اسے نہال کیا مصطفےٰ کمال  
پہنچا دیا تھا جنگ نے ترکی کو چشم زخم  
یکسر خراب حال کیا مصطفےٰ کمال  
انگورہ جا کے تو نے تدابیر خاص سے  
زخموں کا اندمال کیا مصطفےٰ کمال  
پیر و جوان کا الفت قومی کی راہ میں  
کیا خوب اتصال کیا مصطفےٰ کمال  
اپنی زباں سے تو نے انہیں دیدیا جو حکم  
ترکوں نے امتثال کیا مصطفےٰ کمال  
میدان کا راز میں خوش ہو کے جان دی  
قربان اپنا مال کیا مصطفےٰ کمال

## MUSTAFA KEMAL PAŞA

Türkiye'ye tekrar can verdin sen Mustafa Kemal

Ne de büyük iş yaptın sen Mustafa Kemal!

Avrupa'nın sorduğu soruya

Mertçe cevap verdin sen Mustafa Kemal.

Atalarının büyüklüğünün özünü gösterdin

Geçmişte olan durumu sergiledin sen Mustafa Kemal!

Milletin arzularının ağacı bir süredir kurmuştu.

Onu sen yeşerttin, Mustafa Kemal!

Savaş Türkiye'ye pek çok yara vermişti

Ankara'ya gidip aldığı özel tedbirlerle

Yaralıları sağlığına kavuşturdu sen Mustafa Kemal

Genç-yaşlının dostluğunu milletinin yolunda

Ne de güzel birleştirdin sen Mustafa Kemal

Senin kendi ağzından onlara verdiği emre

Türkler de itaat etti Mustafa Kemal

Savaş meydanında mutlu olup can verdi

Kendi malını kurban etti Mustafa Kemal.

Muhammed İkbal 1922 yılının temmuz ayında yazdığı "Mustafa Kemal Paşa'ya Hitap" adlı şiirinde ise bir yandan Türkleri takdir ederken bir yandan da içinde buldukları şartlar karşısında cesaretlerini artırmaya çalışmıştır.

خطاب به مصطفی کمال پاشب ایدہ اللہ

امی بود که ما از اثر حکمت او  
واقف از سر نہانخانہ تقدیر شدیم  
اصل ما یک شرر باخته رنگی بود است  
نظری کرد کہ خورشید جہانگیر شدیم  
نکتہ عشق فروشت ز دل پیر حرم  
در جہان خوار بہ انداز ہ تقصیر شدیم  
باد صحراست کہ با فطرت ما در سازد  
از نفسہای صبا غنجہء دلگیر شدیم  
آہ آن غلغلہ کز گند افلاک گزشت  
نالہ گردید چو پابند ہم و زیر شدیم  
ای بسا صید کہ بی دام بہ فتراک زدیم  
در بغل تیر و کمان کشتہء نخچیر شدیم  
"ہر کجا راہ دہد اسپ، بران تاز کہ ما  
بارہا مات درین عرصہ بتدبیر شدیم"

MUSTAFA KEMAL PAŞA'YA HİTAP

(Allah O'na Yardım Etsin)

Bir ümmet vardı, biz onun varlığıyla

İlahi kanunların gizli gerçeklerini bilir olduk.  
Bizim aslımız rengi uçmuş bir kıvılcım iken,  
Onun bir bakışıyla dünyayı aydınlatan güneş olduk.  
Harem piri gönlünden aşk mefhumunu çıkardı  
Alemden kusurumuz derecesinde zelil olduk.  
Sahra rüzgarı fitratımıza iyi geliyor  
Saba rüzgarının nefesleriyle muzdarip bir goncaya döndük.  
Masiva kaydına düşüşümüzden bu yana  
Feleklerin kubbesinden aşan feryatlarımız inleme haline geldi.  
Tuzak kurmadan nice avlar avlayıp terkimize asmıştık,  
Şimdilerde okumuz ve yayımız koltuğumuzda avlarımız bizi öldürdü.  
"Atın nereye kadar giderse oraya atıl, düşünme.  
Biz bu meydanda nice kereler tedbir yüzünden mat olduk" (Naziri)

Seyyit Tahir Hasanü'l-Huseyni tarafından Mustafa Kemal ile ilgili yazılan  
diğer bir şiir şöyledir:

یورپ بھی تجھکو مان گیا مصطفےٰ کمال

( از جانب سید طاہر □ حسنی الحسینی )

ٹرکی کو تو نے زندہ کیا مصطفےٰ کمال



اللہ رے کمال ترا مصطفےٰ کمال  
 واللہ تو ایسی چال چلا مصطفےٰ کمال  
 یورپ بھی تجھکو مان گیا مصطفےٰ کمال  
 جرأت کو تیری مان گئے اہل کارزار  
 کیا کہنا تیرے حوصلہ کا مصطفےٰ کمال  
 ہمدرد ایسا قوم کا ہونا محال ہے  
 کب کوئی اور تجہسا ہوا مصطفےٰ کمال  
 جو کام پہلے اور کسی سے نہ ہو سکا  
 وہ کام آج تو نے کیا مصطفےٰ کمال  
 حق کی صدائیں گونج اتھیں کوہ و دشت میں  
 تو جب سپاہ لے کے چلا مصطفےٰ کمال  
 منصوبے سارے دشمنوں کے خاک میں ملے  
 یونانیوں کو پست کیا مصطفےٰ کمال  
 یورپ سے دب سکا نہ کسی باتیں بھی تو  
 دندان شکن جواب دیا مصطفےٰ کمال  
 جب تک فلک پہ خسرو خاور کا ہے چلن  
 روشن رہے گا نام ترا مصطفےٰ کمال  
 طاہر کے پاس اور تو دولت نہیں ہے کچھ  
 ہے جان زار تجہ پہ فدا مصطفےٰ کمال

SANA AVRUPA DA BAŞ EĞDİ MUSTAFA KEMAL

Allah Allah!Muhteşemsin sen Mustafa Kemal

Vallahi öyle bir tavır sergiledin ki

Avrupa'da baş eğdi sana Mustafa Kemal

Askerler cesaretine hayran kaldılar  
Yiğitliğine ne demeli Mustafa  
Ulus için böyle dert ortağı bulmak zordur  
Senin gibisi bir daha ne zaman çıkar Mustafa Kemal  
Daha önce hiç kimsenin yapamadığını  
Bugün sen gerçekleştirdin Mustafa Kemal.  
Askeri alıp yürüdüğünde Mustafa Kemal  
Yeryüzünde Hakk'ın sesi yankılandı  
Düşmanların bütün planları alt üst oldu  
Yunanlıları bozguna uğrattın Mustafa Kemal.  
Hiçbir şeyde Avrupa'ya baş eğmedin  
Sert bir şekilde verdin Mustafa Kemal  
Dünyada Doğu'nun padişahı hükmettikçe  
Aydınlık kalacak adın Mustafa Kemal  
Tahir'in yanında başka sermaye yoktur  
Hakir can feda olsun sana Mustafa Kemal.

### **3.6.2. HALİDE EDİP ADIVAR**

Balkan savaşları sırasında, 25 kişilik bir sağlık ekibinin başında Türkiye'ye gelerek savaşta yaralanan Türklere 6 ay süre ile tıbbi destek veren Dr. Muhtar Ensârî, ülkesine döndükten sonra da Türk dostlarıyla ilişkilerini kesmemiştir. 1935 yılına gelindiğinde Delhi'de kurulacak İslâm Milleti Üniversitesi (Câmi'a-i Milliye-yi İslâmiyye)'nin temel atma törenine ülke dışından birinin davet edilmesi düşünüldüğünde aklına Türkiye'de geçen günleri sırasında tanıştığı ve etkilendiği Halide Edip Adıvar gelmiştir. Dr. Muhtar Ensârî'nin daveti 7 Ocak 1935'te Hindistan'a giden Halide Edip, 14 Mart 1935'e kadar Hindistan'da kalarak bir seri konferans vermiştir.

Hint basınında Halide Edip'in Hindistan'a gideceği ile ilgili haberlerde "Türkiye'de Doğu ve Batı Çatışması" adıyla bir seri konferans vereceği duyurulmuş, Hindistan'da bulunduğu süreçte de gazetelere konu olarak Hindûlar ve Müslümanlar tarafından takip edilmiş, gittiği Aligarh, Lahor, Peşaver, Lucknov, Benares, Kalküta, Haydarâbâd, Vardha ve Bombay şehirlerinde büyük bir ilgi ile karşılanmıştır.

İlk konferans 15 Ocak 1935 tarihinde Dr. Ensârî, ikinci konferans 19 Ocak tarihinde Mahatma Gandhi başkanlığında, üçüncü konferansı 22 Ocak tarihinde Bhulabhaş Desai, dördüncü konferans 29 Ocak 1935 tarihinde Mevlânâ Süleyman Nedvî, beşinci konferans 31 Ocak tarihinde Muhammed İkbâl, altıncı konferans 2 Şubat 1935 tarihinde Şevket Ali, yedinci konferans 5 Şubat tarihinde Sarojini Naidu, sekizinci ve son konferans ise 9 Şubat tarihinde Bhakvandas M. L. A başkanlıklarında verilmiş ve böylece Halide Edip'in konferanslarına dört Müslüman ve 4 Hindû başkanlık etmiştir<sup>190</sup>. Aslında bu konferanslardan amaç biraz da Hindû Kongres Partisi ile Bütün Hindistan Müslümları Birliği Partisi arasında kalmış müslümanları Dr. Ensârî'nin Hindistan birliğini savunan görüşleri ertarfinda toplama konusunda Halide Edip'ten destek almaktı. Halide Edip'in daha sonra Dr. Ensârî tarafından 5 Haziran 1935 tarihli ilk baskısına önsöz yazılarak kitaplaştırılan konferansları, "Devlet Kurucu Olarak Osmanlı", "Osmanlıların Gerilemesi", "İnkılap ve Savaş", "Türkiye Cumhuriyeti", "Edebiyat ve Kültür I", "Edebiyat ve Kültür II", "Türk Kadını", "Topluca Bakış ve Geleceğin Manzarası" başlıkları altında toplanmıştır.<sup>191</sup>

Delhi'den sonra 10 Şubat 1935 tarihinde konferans vermek için bu kez Aligarh'ta bulunan İslâm Üniversitesi'ne gitmiş, burada da Hindistanlı ünlü hikaye yazarı ve aynı zamanda Türkçe bilip kendisinin de bazı öykülerini Urduçaya tercüme etmiş olan Seccad Haydar Yıldırım başkanlığında sosyal ve kültürel gelişmeler içerikli iki konferans vermiştir.

<sup>190</sup> Osman Bülent Yorulmaz, **Halide Edip Adivar'ın Hindistan Hayatı**, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1988, s. 11-15.

<sup>191</sup> Ahmet Fuat Bilkan, "Halide Edip Adivar'ın Hindistan'daki Konferansları", **Bilgi Dergisi**, Kış: 2011, Sa. 56, s. 33-42

Aligarh'tan sonra 14 Şubat 1935 tarihinde Lahor'a giden Halide Edip, burada çeşitli davetlerde kadınlarla biraraya gelme şansı bulmuştur. Ardından ertesi gün Peşaver'e geçmiş, burada Balkan Savaşları zamanında Dr. Ensârî başkanlığındaki tıbbi heyetle birlikte Türkiye'ye gelerek, sonrasında da burada kalmış, beraberindeki heyet Hindistan'a dönerken kendisi Türkiye'de kalmayı tercih etmiş, Türkiye için pek çok görevde bulunmuş, bu süreçte Halide Edip ile de tanışmış, hatta en son Türk Hükümeti tarafından Afganistan'a elçi olarak gönderilmiş, Hüseyin Rauf Orbay'a benzerliğiyle Hüseyin Rauf Bey zannedilerek öldürülerek şehit olmuş Abdurrahman Peşaverî'nin ailesinin evinde misafir olmuştur.<sup>192</sup>

Peşaver'den sonra 18-24 şubat tarihleri arasında adına verilen davetlere katılmak üzere Luckov'a, 24-26 Şubat tarihleri arasında Benares'e girmiş, 26-29 Şubat tarihleri arasında Kalküta'ya gelerek burada yine Balkan Savaşları zamanında Dr. Ensârî başkanlığında Türkiye'ye gelen heyette bulunan Abdurrahman Sıddıkî'nin evinde kalmıştır. Buradaki Hindû Üniversitesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğuşu ile ilgili konuşmalar yapmış, 29 Şubat tarihinde Camia-i Milliye-yi İslâmiye'nin temel atma töreni için Delhi'ye tekrar geri dönmüş, buradan Haydarâbâd'a geçerek Osmaniyeye Üniversitesi tarafından düzenlenen ve oldukça kalabalık bir dinleyici kitlesine hitap ettiği bir konferans gerçekleştirmiştir.

11-12 Mart tarihlerinde Gandhi ile görüşmek için Vardha'ya giden Halide Edip, buradan 12-14 Mart tarihleri arasında Bombay'a geçerek, 14 Mart'ta Hindistan'dan ayrılmıştır. Hindistan'daki bu 3 aylık gözlemlerini, izlenimlerini *Inside India* eseriyle kitaplaştırmıştır.

Kitabındaki "Hindistan'ı kendi ülkemin dışında herhangi bir yabancı ülkeden daha çok, kendi ruh iklimime yakın hissettim. Bu, sadece müslüman olduğum ve Hindistan'da müslümanlar bulunduğu için değildi. Evlerini büyük bir nezaketle bana açan ve sosyal yaşayışları bizimkinden büyük farklılıklar gösteren Hindû arkadaşlarımı

---

<sup>192</sup> Muhammed Zâhid, "Halide Edip Aligarh Meyn", **İrtibât**, İstanbul, C. I, S. 2 July ta September 2009, s. 22; Ebû Salmân Şâhchânî, **a.g.e.**, s. 16-17.

da kendime çok yakın bulmuştum. Hindistan'da bulunduğum sürece kendimi bütünüyle yurdumda hissettim" sözleriyle de Hindistan gezisinin kendisi üzerindeki etkisini anlatmıştır.<sup>193</sup>

Halide Edip'e Hindistan'da kaldığı süreçte gazetelerde çıkan yazılarda "Modern Türkiye'nin Kurucusu", "Demokrasi Müdafii ve Hürriyet Kahramanı", "Türkiye'nin Jan Dark'ı", "Türkiye'nin En Büyük Kadını", "Bir Eğitimci, Bir Hatip, Halkı Coşturan Haksızlıklara Karşı Koyan ve Savaşan Bir Asker", "Türkiye'nin İstiklâli İçin Mustafa Kemal ile Yanyana Çarpışan Meşhur Türk Hanımı Bayan Halide Edip", " Türk Vatanperverinin Müslüman Kadınlara Tavsiyesi", "Modern Türkiye'yi Şekillendiren Ünlü Türk Hanımı Güle Güle" gibi başlıklarla tanımlanmıştır.<sup>194</sup>

Seyit Nezâr Niyâzî tarafından Mektûbât-ı İkbâl adıyla kaleme alınan eserde İkbâl'in Halide Edip ile ilgili Dr. Ensârî arasında yazılan mektuplarda Dr. Ensârî tarafından İkbâl'in Halide Edip'in konferanslarından birine başkanlık etmek üzere davet edildiğini ancak, o günlerde hasta olan İkbâl'in önce bunu reddettiğini, sonrasında karşılıklı mektuplaşmadan sonra kabul ettiğini belirtmektedir. Halide Edip'in alt-kıta için Hindû-Müslüman ayrımı yapmaksızın ortak hareket edilmesi gerektiği fikri esasında İkbâl'in felsefesine uymamakla birlikte, Halide Edip Türk olduğu için ve Türkiye'nin kurtuluş mücadelesi sırasında verdiği desteğe saygı duyduğu için konferansa katılmış ve oturma başkanlığı yapmıştır.<sup>195</sup>

Halide Edip hakkında Aligarh'ta, Israr'u-l Mecâz tarafından bir şiir yazılmış ve bu aşağıda yer verdiğimiz bu şiir "Aheng" dergisinde yayınlanmıştır. Şiirde Halide Edip'in bir Hint Müslüman'ının nazarında ne kadar yüce ve önemli bir makama sahip olduğu açıkça görülmektedir.<sup>196</sup>

نذر خالدہ

<sup>193</sup> Osman Bülent Yorulmaz, a.g.t, s. 1.

<sup>194</sup> Osman Bülent Yorulmaz, a.g.m, s. 181.

<sup>195</sup> Halil Toker, Halide Edip ka Dovre-i Hindistan- Aur İs Dovre Par Kuç Muhtelif Hayâlât, Kuç Muhtelif Rây, *Almâs*, Sa. 12, 2010-2011 Pakistan, s. 99-102.

<sup>196</sup> Muhammed Zâhid, a.g.m, s. 24-25.

(مسلم یونیورسٹی یونین ہال میں خالدہ ادیب خانم کا مقدم)

دل مسرت کی فراوانی سے دیوانہ ہے آج  
دیکھنا یہ کون آخر زیب کاشانہ آج  
کیفِ صہبائے طرب میں غرق میخانہ ہے آج  
ہر شجر ساقی می، ہر پھول پیمانہ ہے آج  
غنچہ و گل تھے یہی لیکن یہ رعنائی نہ تھی  
اس گلستاں میں بہار اس دھوم سے آئی نہ تھی  
نرگس مخمور ہے لذت کش خوابِ نشاط  
پھوٹ نکلا ہے گل و نسریں سے سیلابِ نشاط  
اہل محفل کے لیے مشکل ہے اب تابِ نشاط  
آج پیمانوں سے چھلکے گی مئے نابِ نشاط  
پُر فشاں ہے جزبہ پنہاں ابھرنے کے لیے  
مضطرب ہے ذرہ ذرہ رقص کرنے کے لیے  
پھر ادھر آئے نہ آئے یہ شمیم جاں فزا  
پھر میسر ہو نہ ہو ایسا سماں ایسی ہوا  
چھیڑ اس انداز سے اے مطربِ رنگیں نوا  
ٹوٹ جائے آج اک اک تار تیرے ساز کا  
ذکر جس کا زہرہ و پرویں کے کاشانے میں ہے  
وہ صنم بھی آج اپنے ہی صنم خانے میں ہے  
خالدہ تو ہے بہشتِ ترکمانی کی بہار  
تیری پیشانی پہ نور حریتِ آئینہ کار

تیرے رُخ سے پرتو معصوم مریم آشکار!  
 تیرے جلوؤں کی صباحت سے فرشتے شرمسار  
 گل پیشماں قلبِ بلبل رشک سے دو نیم ہے  
 تیری باتوں میں خمار کوثر و تسنیم ہے  
 یوں تو ہم ہر شمع علم و فن کے پروانے رہے  
 یہ حقیقت ہے کہ ہم تیرے بھی ریوانے رہے  
 مدّتوں اپنی زباں پر تیرے افسانے رہے  
 تو رہی بیگانہ لیکن ہم نہ بیگانہ رہے  
 یاد تیری اک زمانے سے ہمارے دل میں تھی  
 تو یہاں آنے سے پہلے بھی اسی محفل میں تھی  
 شوق کی شرش جمال و نور کا سیلاب ہے  
 ہر کلی ساز طرب ہے ہر نظر مضراب ہے  
 آنکہ حیراں روح اربابِ وفا بیتاب ہے  
 یہ ہمارے خواب کی تعبیر ہے یا خواب ہے  
 لالہ و گل کیا چمن بھی تیرے قدموں پر نثار  
 یہ گہر ہائے سخن بھی تیرے قدموں پر نثار  
 اے مقدّس حور اے پروردہ موج نسیم  
 روح عشرت گاہ ساحل جان طوفانِ عظیم  
 تو نے ترکوں کو دکھائی ہے صراطِ مستقیم  
 پھونک ڈالے ہیں تعصّب کے حجابتِ قدیم  
 ضعف دکلایا ہے جب بھی فطرتِ احرار نے

آگ برسادی ہے تیرے نطق گوہر بار نے  
 رہ چکی ہے ہاتھ میں تیرے وہ تیغ بے نیام  
 جس کی جنبش نے بدل ڈالا حکومت کا نظام  
 ترک افتادہ کو تو نے ہی دیا اذن خرام  
 تیرے ہی ہاتھوں نے چھلکائے ہیں آزادی کے جام  
 نقش ہیں اب تک سمرنا کے در و دیوار پر  
 تو نے جو احساں کیے ہیں ملتِ احرار پر  
 ہاں بتا دے ہم کو بھی اے روح اربابِ نیاز  
 کس طرح مٹتا ہے آخر رنگ و خوں کا امتیاز  
 دل پہ کیوں کر فاش ہو جاتے ہیں آزادی کا راز  
 چھیڑتے ہیں کس طرح محفل میں بیداری کا ساز  
 تیری آنکھوں میں سرورِ عشرتِ جمہور ہے  
 آہ یہ جوہر ہماری دسترس سے درو ہے  
 محرمِ درد و مسرتِ رازدارِ صبح و شام  
 محفلِ فطرت کی خاموشی ہے تجھ سے ہم کلام  
 تیری بستی آسمانِ ترک کا ماہ تمام  
 تو محبت، ہر نفس تیرا محبت کا پیام  
 گلشنِ مشرق میں مانندِ صبا آئی ہے تو!  
 صبحِ روشن کا پیام جانفرا لائی ہے تو!  
 قربتِ گل کس قدر جاں بخش ہے خاروں سے پوچھ  
 چاند کی تنویر میں کیا لطف ہے تاروں سے پوچھ



نشہ صہبا میں کیا لذت ہے میخواروں سے پوچھ  
چارہ سازی میں مزا کیا ہے یہ بیماروں سے پوچھ  
روح و دل کو جگمگا دے جلوہ آرائی تری  
کم سے کم اتنا تو کر جائے مسیحائی تری  
کوئی دم میں اس گلستاں سے نکلنا ہے ہمیں  
فرش گل سے دور انگاروں پہ چلنا ہے ہمیں  
خار زار غم کو پیروں سے کچلنا ہے ہمیں  
جادۂ منزل میں گرنا ہے سنبھلنا ہے ہمیں  
درس ایسا دے کہ دل آزرده منزل نہ ہو  
فکر لا حاصل نہ ہو، اندیشہ باطل نہ ہو

#### HALİDE'YE (İTHAF)

(Aligarh Müslüman Üniversitesi Konferans Salonunda Halide Edip Hanım'a Hoş geldin  
Toplantısı)

Gönül mutluluk sarhoşluğuyla divânedir bugün  
Bakın, bakın! Yuvamızı süsleyen kimdir bugün?  
Meyhane neşe verici şarabın keyfine gark olmuş bugün  
Her ağaç şarap sunan bir saki, her çiçek kadehtir bugün  
Gül aynı gül, gonca aynı goncaydı ama bu güzellik yoktu  
Bu bahçeye bahar hiç bu kadar görkemli gelmemişti  
Nergis mutluluk rüyasının lezzetiyle mahmur  
Gül ve nesrinden neşe seli fişkirmakta.  
Meclistikler için neşeye sabır zor şimdi

Bugün kadehlerden neşenin saf şarabı dökülecek  
(Gönülde gizli) coşku fıskırmak için/dışarı çıkmak için içten içe kaynıyor  
Her bir zerre raksetmek için muzdariptir  
Buraya yine gelir ya da gelmez bu cana can katan koku  
Tekrar yaşanır ya da yaşanmaz böylesi hava  
Şarkını öyle bir tarzda çal ki ey çalgıcı!  
Enstrümanın telleri teker teker kopsun bugün.  
Zühre ve Pervin'in evinde zikri geçen  
O put/güzel kendi put hanesine geldi bugün  
Halide, sen Türkmen cennetinin baharısın  
Senin alnında hürriyet ışığı parıldar  
Masum Meryem'in ışığı senin yanaklarında aşikâr!  
Senin edalarının güzelliğini gören melekler utanca kapılır  
Gül pişman, bülbülün kalbi paramparça kıskançlıktan  
Senin sözlerinde Kevser ve Tesnîm şarabının etkisi/sarhoşluğu var  
Biz böyle her ilim ve fen ışığının pervanesi olduğumuz gibi  
Bu gerçektir ki senin de divâneniz.  
Uzun zamandır dillerimizde senin efsanelerin dolaşıyor  
Sen bizi tanı mıydun ama biz seni tanıyorduk  
Senin hatıraların uzun zamandır bizim gönlümüzde  
Sen buraya gelmeden önce de bu mecliste  
Sevk coşkusunun güzelliği ve nur sel olmuş akıyor

Her daire<sup>197</sup> neşe sazı, her bakış mızraptır  
Göz şaşkın, vefa erbabının ruhu sabırsız  
Bizim rüyamızın gerçekleşti mi böyle yoksa hâlâ rüya mı görüyoruz?  
Senin adımına sadece lale ve gül değil tüm bahçe kurban olsun  
Bu mücevher gibi olan sözler de senin yoluna kurban olsun  
Ey mukaddes huri, ey nesim dalgasının beslediği güzel!  
Sahilin işret meclisinin ruhu, büyük tufanın canı  
Türkler'e sen doğru yolu gösterdin  
Taassubun eski perdesini sen yırttın attın  
Ne zaman özgürlerin yaratılışı/Türkler zayıflık gösterse  
Senin cevherler akıtan nutkun ateşler saçmıştır/onları ateşli sözlerle harekete geçirmiştir  
Hareketiyle devlet düzenini değiştiren  
O kınısız kılıf kalmış senin elinde.  
Düşmekte olan Türkler'e tekrar ayağa kalkma gücünü sen verdin  
Özgürlük kadehini senin elin taşırdı  
Senin özgür millete/Türk milletine yaptığın iyiliklerin izi  
Hala İzmir'in kapı duvardında durmaktadır  
Ey niyâz erbâbının ruhu/ ihtiyacı olanlara yardım eden ruh, bize de söyle  
Rengin ve kanın ayırımının nasıl ortadan kaldırılacağını  
Gönülde özgürlük arzusunun nasıl aşikâr olacağı sırrını anlat  
Mecliste uyanışın sazını nasıl çaldıklarını anlat  
Senin bakışlarında gizli halkın mutluluk ve huzuru

---

<sup>197</sup> Saz takımından usul vurmaya yarayan tef.

Ah (ne yazık ki) bu cevher bizim ulaşabilirliğimizde uzaktır  
Derdin ve neşenin mahremi, sabah ve akşamın sır tutanı  
Fitrat meclisinin sessizliği seninle aynı dildendir  
Senin varlığın Türk'ün gökyüzünün dolunayı  
Sen bir sevgisin, her bir nefes senin sevginin mesajı  
Sen şarkın/Doğu'nun gül bahçesinde saba gibi geldin  
Aydınlık sabahın cana can katan mesajını getirdin  
Gülün yakınlığı ne kadar cana can katar, dikenlere sor  
Ayın aydınlığında ne lütuflar vardır, yıldızlara sor  
Şarabın sarhoşluğunda ne lezzet vardır, şarap içenlere sor  
Çare buluculukta ne haz vardır, hastalara sor.  
Senin cilvelerin ruhu ve gönlü biraz aydınlatsın  
Mesih'e yaraşır özelliğın en azından bunu yapsın  
Bir zaman sonra bu gülistandan çıkmamız lazım  
Gül bahçesinden uzak korlar üzerinde yürümemiz lazım  
Gam dikenliğini ayaklarımızın altında ezmemiz lazım  
Menzile uzanan caddede düşüp düşüp kalkmamız lazım  
Bize öyle bir ders ver ki gönül menzile ulaşmak için çabalamaktan bıkmasın  
Fakat bunlar sonuçsuz düşünce ve batıl endişeler olmasın

## SONUÇ

Hindistan-Pakistan alt-kıtası ile Türklerin tanışıklıkları İslâm öncesi döneme kadar gitmektedir. Mevcut araştırmalara göre, İslâm öncesi dönemde Ak-Hunlar bölgede hâkimiyet elde etmiş ve ilişkiler bu dönemde başlamıştır. İslâm sonrası dönemde Gazneliler ile başlayan Türk devletlerinin alt-kıtaya hâkimiyetleri, İngilizlerin bölgeyi ele geçirmelerine kadar yüzlerce yıl devam etmiştir. Alt-kıta insanının, İslâmiyet ile tanışmaları Hz. Muhammed zamanında olduysa da İslâmiyet'in alt-kıtanın içlerine kadar yayılması Türkler kanalıyla olmuştur. Bu yüzden de özellikle ilk dönem Urdu şiiri incelendiğinde "Türk" kelimesinin "Müslüman" kelimesi yerine kullanıldığı görülmektedir.

Türk insanı ile alt-kıta insanının yüzlerce yıl aynı topraklarda birlikte yaşamasının doğal sonucu olarak karşılıklı etkileşim olmuş, Türk kültürüne ait pek çok unsur alt-kıtaya yerleşmiştir. Bu etkileşimin en belirgin örneği Urdu dilinin bizatihi kendi ismidir. Nitekim Türkçe "ordu" kelimesinden gelen "urdu" kelimesi, yaygın görüşe göre, Gazneli Mahmud'un Pencap bölgesini ele geçirerek, buraya yerleşmeleriyle, zamanla bölgede kullanılan yerel diller ile askerlerin kullandıkları Türkçe, Farsça ve Arapça gibi dillerin karışımı sonucu ortaya çıkmıştır.

XIX. yüzyıldan itibaren İngiltere'nin müstamlekesi olan Hindistan'da Müslümanlar, İngilizlerin bölgeyi hâkimiyetiyle başlayan süreçte, sosyal ve siyasal bakımında üstünlüklerini kaybetmişler, ayrıca İngilizlerin yoğun baskısı karşısında dil ve dinlerini kaybetme noktasında endişelenmeye başlamışlardır. Bu şartlar altında çeşitli sosyal, kültürel ve siyasal oluşumlar içine giren alt-kıta Müslümanları, bir taraftan kendi esaret zincirlerinden kurtulmaya çalışırken, sığınacak bir merci arayışında olmalarının da etkisiyle yüzlerini Hilafet bağı ile bağlı oldukları Osmanlı'ya çevirmişlerdir. Fakat o dönemde kendisi bir çöküşün eşiğindeki Osmanlı'nın yaşadığı zorlukları gördüklerinde

bu sefer de Osmanlı'ya dolayısıyla Türk kardeşlerine yardım ve destek noktasında ellerinden geleni yapmışlardır.

Kırım Savaşı ile başlayan Osmanlı'nın içinde bulunduğu şartlar karşısında Türklerin yanında olma eğilimi, 93 Harbi ile başlamıştır. Bu eğilim, Trablusgarp Savaşı ve Balkan Savaşları ile doruğa ulaşmış, Hint Müslümanları, kimi zaman bizzat kendileri Osmanlı topraklarına gelip kendi deyimleri ile "Türk kardeşleri" için tek yürek olarak Türklerle aynı cephede düşmana karşı çarpışmışlardır, kimi zaman da topladıkları yardımlar vasıtasıyla onlara destek olmaya çalışmışlardır. Tüm bu süreç, alt-kıta Müslümanlarının gazete yazılarında, topluluğa hitaben konuşmalarında, roman ve hikâyelerinde akis bulduğu gibi, şiirlerine de yansımıştır.

Bu çalışmamızda, imkânlar doğrultusunda, özellikle XIX. yüzyıldan itibaren incelediğimiz şiirler çerçevesinde Hristiyan Batı'nın Müslüman Doğu'ya yaptığı bu saldırıları Haçlı Seferi olarak tanımlayan at-kıta Müslümanlarının Türkler ve Türkiye için nasıl bir bakış açısı geliştirdiklerini ortaya koymaya çalıştık. Elde ettiğimiz bilgilerde gördük ki II. Abdülhamid tarafından yapılan İslâm Birliği çalışmalarının da etkisiyle "Hilafet Hareketi" adıyla tüm alt-kıtaya yayılan oluşum ortaya çıkmış ve Hint Müslümanları, Halife ve Hilafeti korumak için de var güçleriyle çalışmışlardır. Bu dönemde yazdıkları şiirlerle yüzlerce yıl kutsal toprakların muhafızı olan Türkleri yüceltmişler, Türkleri tekrar eski gücüne kavuşacakları yönünde onları motive etmeye gayret etmişlerdir. bir taraftan da ülke genelinde bağış kampanyaları düzenleyerek çok sevdikleri Türkler'e maddi olanaklar sağlamaya çalışmışlardır.

Bu süreçte Hindistan'da yayınlanan gazeteler de Türklerle ilgili haberlere yer vererek, yayınlarıyla onların yanında olmuşlardır. Çalışmamız kapsamında, özellikle Balkan Savaşları döneminde, Hindistan'da Mevlânâ Zafer Ali Hân editörlüğünde Urduca olarak yayınlanan Zemindâr gezetesini incelediğimizde gün gün Türkiyedeki gelişmelere yer verdiliği gibi, gazetenin ilk sayfasında o günkü durumu anlatan şiirlere de yer verildiğini de görmekteyiz.

İslâm birliğini oluşturmak için bölgede etkili çalışmalar yapan II. Abdülhamid, 93 Harbinde Plevne Savunması ile uluslararası üne kavuşan Gazi Osman Paşa, Balkan Savaşlarında Edirne Müdafii adıyla nam kazanan Mehmet Şükrü Paşa, bir komutan ve devlet adamı olarak Enver Paşa, modern Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk ve Türk kurtuluş mücadelesinde bir kadın olarak yaptığı çalışmalardan dolayı Halide Edip Urdu şiirine konu olan isimler arasında bulunmaktadır.

Çalışmamız sırasında, özellikle felsefe ile yoğurduğu Urduca ve Farsça şiirleriyle alt-kıta edebiyatına bambaşka bir soluk getirerek, bugünkü Pakistan'ın da milli şairi kabul edilen Muhammed İkbâl'in şiirlerinde Türkler'in çok yoğun bir şekilde yer aldığını tespit ettik. İkbâl dışında, Şibli Numani, Mevlânâ Zafer Ali Hân, Ekber Allahâbâdî, Hasret Muhânî, İsmail Mirathî, Zahide Hatun Şirvânî gibi alt-kıtanın Urduca şiirine yön veren ve şairlik dışında pek çok sahada ün kaanmış isimlerin şiirleriyle Türk kardeşlerine destek olduklarını gördük.

İncelediğimiz şiirleri Urduca asıl metinleriyle vererek ileride bu alanda çalışma yapacak araştırmacılar için bu şiirlere erişimi biraz daha kolay hale getirdik. İncelediğimiz şiirler dışında kaynaklarda başka şiir ve şair isimlerine de rastlamamıza rağmen çalışılan coğrafyanın geniş bir alana yayılmış olması ve birçok şiirin gazete sayfaları arasında kaybolmasından kaynaklanan koşullar ve araştırma yapmak üzere bulunduğumuz Pakistan'da derli toplu bir arşiv olmaması gibi sebeplerle kaynaklarda adına rastladığımız bu şiirlerin kendisine ulaşamadık.

Sonuç olarak, bu çalışma özellikle Türklerin tarih boyunca yaşadığı en sıkıntılı dönemde alt-kıta Müslümanlarının Türkler'e nasıl bir bakış açısıyla baktığını ve tarihten bugüne özellikle bugünkü Pakistan halkı tarafından Türklere için yapılan "kardeş" tanımının hangi süreçlerle olgunlaştığını bizlere göstermektedir.

## KAYNAKÇA

- Abbâsî, Kadı Muhammed Adîl **Tahrik-i Hilafet**, Progressive Books, Urdu Bazar Lahor 1986.
- Abdurresûl, Sâhibzâde **Târih-i Pâk û Hind Evvel tâ 1526(Ahd-i Salâtîn 1. bölüm)** , M-R Brothers, Urdu Bâzâr, Lahor 1964.
- Ahmed, Aziz **Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslâm**, Çev. Ahmet Küskün, İstanbul 1990.
- Ahmed, M. Aziz **Siyasî Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu**, Tercüman 1001 Temel Eser, 60.
- Ahmed, Feroz **"Kemalist Hareket ve Hindistan"**, bkz: İskender Gökalp-François Georgeon, **Kemalizm ve İslâm Dünyası** (çev. Cüney Akalın), İstanbul 1990.
- Ahmed, Feroz **"1914-1915 Yıllarında İstanbul'da Hint Milliyetçi Devrimcileri"**, (Çev. Fatmagül Berktaş), Yapıt, Sayı 6, Ağustos-Eylül 1984.
- Akgül, Seçil Karal; Uluğtekin, Murat **Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a**, Ankara 2002.
- Akîl, Muiniddîn **Tahrik-i Âzâdî me Urdu kas hıssah**, Meclis-i Terakki-yi Edeb, Lahor 2008.
- Alkan, Ali Fuat **Hindistan'da Gelişen Türk Edebiyatı**, Kültür Bakanlığı Yayınları/2044, Ankara 1998.



- Aser, Fahreddîn Sıddıkî; Encüm, Muhammed Ali; Zehrâ, Tebessum
- Ataöv, Türkkaya
- Atatürk, Mustafa Kemal
- Âteş, Hacı Haydar Ali
- Aydın, Şadi
- Ayverdi, İlhan
- Babür, Gazi Zahirüddîn Muhammed
- Babur, Gazi Zâhireddin Muhammed
- Bâdemci, Ali
- Bailey, Thomas Grahame
- Bayur, Yusuf Hikmet
- Bayur, Yusuf Hikmet
- Urdu Muhâvere**, Izharsons Publication, Lahor.
- “Doğu Bengalli Ünlü Ozan Nazrul İslam’ın Kemal Paşamız Şiiri”, Türksolu Gazetesi, Sa. 139.
- Nutuk(Söylev)**, Haz: Osman Selim Kocahanoğlu, C. I-II Tam Metin, İstanbul 2003.
- Külliyat-ı Âteş, Mekteb-i Şiir u Edeb**, Semenâbâd, Lahor.
- Türk: Klasik Fars Şiirinde Sevgili**, Ankara 2012.
- Misalli Büyük Türkçe Sözlük: Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde**, C. III O-Z, Kubbealtı, İstanbul 2006.
- Vekayi-Babür'ün Hâtıratı**, Türk Tarih Kurumu, c. I, Ankara 1943.
- Bâbürnâme(Vekayi)**, Doğu Türkçesinden çeviren: Prof. Reşit Rahmeti Arat, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006.
- 1917-1934 Türkistan Milli İstiklâl Hareketi ve Enver Paşa**, Kutluğ Yayınları, İstanbul 1975.
- "Urdu: The Name and Language", **JRAS**, Nisan 1930.
- Hindistan Tarihi; İlk Çağlardan Gurkanlı Devleti'nin Kuruluşuna Kadar (1526)**, TTK, C. I, Ankara 1987.
- Hindistan Tarihi; Gurkanlı Devleti'nin Büyüklük Devri (1526-1737)**, TTK, C. II, Ankara 1987

- Bayur, Yusuf Hikmet **Hindistan Tarihi; Nadir Şah Afşar'ın Akınından Bağımsızlık ve Cumhuriyete Kadar (1737-1949)**, TTK, C. III, Ankara 1987.
- Bayur, Yusuf Hikmet "Maysor Sultanı Tipu ile Osmanlı Padişahlarından I. Abdülhamid ve III. Selim Arasındaki Mektuplaşma", **Belleten**, C. XII, Sa. 47.
- Benli, Selma "İlk Dönem Urdu Edebiyatına Genel Bir Bakış", Nüsha Dergisi, Yıl: 4, Sa. 13, Bahar 2004.
- Bey, Adil Hikmet **Asya'da Beş Türk**, (Osmanlı Türkçesinden Çeviren Dr. Yusuf Gedikli), Ötüken Yayınları, İstanbul 1998.
- Bilkan, Ahmet Fuat "Halide Edip Adıvar'ın Hindistan'daki Konferansı", **Bilig Dergisi**, Kış: 2011, Sa. 56.
- Bırışık, Abdülhamit "Mahmûd Hasan Diyûbendi", **DİA**, c. 27, Ankara 2003.
- Bozdağ, İsmet **II. Abdülhamid'in Hatıra Defteri**, Kervan Yay. İstanbul 1975.
- Ca'ferî, Ada **Gazal numâ**, Encümen-i Terakki-yi Urdu Pakistan, Bâbâ-yı Urdu Road, Karaçi 1987.
- Câlibî, Cemîl **Târîh-i Adab-i Urdu**, c. I, Lahor 1995.
- Cöhce, Salim "Hindistan'da İlk Türk Hakimiyeti: Kuşanlar ve Akhunlar", **Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi**, c. 1 Ankara 2002.
- Cöhce, Salih "Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan", **Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyum Bildirileri**, Ankara 31 Ekim-1 Kasım 2002.

- Çerâğ, Muhammed Ali **Ekâbirîn-i Tahrik-i Pakistan**, Seng-i Mil Publications, Lahor 2003.
- Dalryremple, William **The Last Mughal: The fall of a Delhi 1857**, Bloomsbury Publishing, London 2006.
- Dehlevî, Mevlevi Seyyit Ahmed **Ferheng-i Asfia**, Tarakî-e Urdu Board, C. IX, Delhi 1974.
- Dehlevî, Mevlevî Seyyit Ahmed **Farhang-i Asafiya, C 1-2, Elf ta je**, Urdu Science Board, Lahor 1995.
- Duralı, Ş. Teoman **Omurgasızlaştırılmış Türklük**, Degâh Yayınları, İstanbul 2010.
- Eraslan, Cezmi **II. Abdülhamid ve İslâm Birliği**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1992.
- Eravcı, H. Mustafa **Avrupa'da Türk İmaji: XVI. - XIX. Asır İngiltere Örneği**, Konya 2010.
- Farooqî, Naimur Rahman "Six Ottoman Documents on Mughal-Ottoman Relations During the Reign of Akbar", **Journal of Islamic Studies 7:1**.
- Fauk, Hanif **Atatürk (Urduca Yayınlarında)**, Ankara Üniversitesi DTC Fakültesi, 1979.
- Fazlıoğlu, Şükran **Arap Romanında Türkler**, Küre Yayınları, İstanbul 2006.
- Göyünç, Nejat "16. Yüzyılda Avrupada Türk İmaji", **I. Uluslararası Seyhatnamelerde Türk ve Batı İmaji Sempozyumu Belgeleri**,(Eskişehir 28 Ekim-1 Kasım 1985), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1987.
- Gülsoy, Ufuk; Ochsenswald, William "Hicaz Demiryolu", **DİA**, C. XVII.

- Gültekin, İlhame “Bayram Muhammed Han Şiirlerinin Vezin (ölçü) Özellikleri”, **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (DÜSBED)**, Yıl: 3, Sa. 5, Nisan 2011.
- Gürer, Mümtaz Onur **İtalyan Krallığı'nın Doğu Akdeniz Politikası (1861-1913)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İzmir 2007.
- Hakkî, Şan'ul Hak **Ferheng-i Telaffuz**, Mukteder-i Kavm-i Zeban, Islamabad 1990.
- Halî, Altaf Hüseyin **Yadgar-e Gâlip**, 1897.
- Han, Sir Seyid Ahmed "Makâlât-ı Sir Seyid" (Murattab: Mevlânâ Ahmed İsmâil Panîpatî), Lahor 1961.
- Hân, Zafer Ali **Baharistân**, (Tartib: Zâhid Ali Hân), Lahor April 2007.
- Hân, Zafer Ali **Habsiyyât**, (Tartib: Zâhid Ali Hân), Lahor April 2007.
- Huşgî, Muhammed Abdullah Han **Ferheng-i Âmire**(Urdu Zeban me Muste'mil Arabî, Farsî aur Turkî Elfaz), Mukteder-i Kavm-i Zeban, İslâmabad 1989.
- İkbal, Allâme Muhammed **Kulliyat-ı İkbal-ı Urdu**, Elmüslim Pablişız, Urdu Bazar, Karaçi 1994.

- İkbâl, Allâme Muhammed **Kulliyât-ı İkbâl**, (Bâng-ı Dârâ) Al Faysal, Urdu Bazar, Lahor 2008.
- İslâm, Khursidul; Russell, Ralph **Three Mughal Poets: Mir-Sauda-Mir Hasan**, Oxford University Press (Oxford India Paperback), New Delhi, 1994.
- Karal, Enver Ziya **Osmanlı Tarihi (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri)**, Türk Tarih Kurumu, C. V, Ankara 1983.
- Kardaş, Zekai **Ebû'l Kelâm Âzâd ve El-Hilâl Gazetesi Çerçevesinde Türkiye ve Türkler**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2011.
- Keleşyılmaz, Vahdet **Teşkilât-ı Mahsûsa'nın Hindistan Misyonu (1914-1918)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999.
- Keskin, Mustafa **Hindistan Müslümanları'nın Milli Mücadele'de Türkiye'ye Yardımları (1919-1923)**, Kayseri 1991.
- Koca, Salim **"İslâm Medeniyeti Çerçevesinde Türk İmajı"**, Gazi Üniversitesi Türkiyet Dergisi, Bahar 2010, Sa. 6, Ankara 2010.
- Konuçu, Enver **"Hindistan'da Devlet Kuran Altaylı Kavimler'den Hunlar"**, **XVI. Milletlerarası Altaistik Kongresi Bildirileri**, Ankara 1979
- Konukçu, Enver **"Halaç"**, **DİA**, c. XV, İstanbul 1997.
- Kortel, S. Haluk **Delhi Sultanlarından Halacîler (Alâeddîn Muhammed Şâh Halacî Devri)**, İstanbul Üniversitesi Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994.

- Kutay, Cemal **Anavatanda Son Beş Osmanlı Türkü**, Tarih Yayınları, İstanbul 1962.
- Kurtcephe, İsrafil **"Osmanlı Paramentosu ve Türk-İtalyan Savaşı (1911-1912)"**, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sa. 5, Ankara 1994.
- Lahiri, Nayanjot **"Commemorating and Remembring 1857: The revolt in Delhi and its afterlife "**, **World Archaeology**, Vol.35, The Social Commemoration of Warfare, 3 Jun 2003, pp. 35.
- Lovett, Sir Verney **A History of the Indian Nationalist Movement**, London 1968.
- Mecit, Riyaz **Urdu Main Naat Guyi**, İkbâl Akademi Pakistan, Lahor 1990.
- Merçil, Erdoğan **"Gazneliler ve Hindistan"**, **Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu** (31 Ekim -1 Kasım 2002) Atatürk Kültürü Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları XXVI, Sayı 12, Ankara 2006.
- Merçil, Erdoğan **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.
- Merçil, Erdoğan **Gazneliler Devleti Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
- Merçil, Erdoğan **"Âdilşâhîler"**, **DİA**, c. I, İstanbul 1998.
- Miroğlu, İsmet **"Hindistan Hakkında XVIII. Yüzyılda Yazılmış Küçük Bir Eser"**, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Prof. Dr. M. C. Şehâbeddin Tekindağ Hatıra Sayısı, İstanbul 1984.
- Mohânî, Hasret **Kulliyât-ı Hasret** (Mecmû'a-yı Kelâm-ı

- Seyit Fazl ul Hasan Hasret Mohânî), Ali Hecuberi Publlication, Urdu Bazar Lahor.
- Mughul, Muhammed Yakup **Kanunî Devri: Osmanlılar'ın Hint Okyanusu Politikası ve Osmanlı-Hint Müslümanları Münasebetleri 1517-1538**, Fetih Yayınevi, İstanbul 1974.
- Mughul, Muhammed Yakup "Portekiz Tehlikesi Karşısında Osmanlı-Hint Münasebetleri" , **İÜEFY İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, c.VI, Cüz, 1-2, 1975.
- Muhammad, Shan **Indian Muslims: 1900-1947 III**, Meenakshi Prakashan, 1980.
- Muhammedurrahman **Ceng-i Âzâdî Key Urdu Şuerâ: 1857 tâ 1947**, Kavm-i İdâre Berây-ı Tahkîk-i Târîh u Sekâfet, Islamabad 1986.
- Müderrişoğlu, Alptekin **Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları**, Kastaş Yayınları, İstanbul 1988.
- Müstakim, Sırât-ı "Osmanlı Donanması ve Hindistan Ahali-i İslâmiyyesi", C. IV, Dersâadet 1326.
- Nadvî, Seyyid Suleyman **Hayat-ı Şibli**, Silsila-i Dar al-Musannifin, Azamgarh, 1943.
- Nizami, K. A. "Dekken", **DİA**, C. IX, İstanbul 1994.
- Numanî, Şibli **Anadolu-Suriye-Mısır Seyahatnamesi**, (terc. Yusuf Karaca), Risale Yayınları, İstanbul 2002.
- Orhan, Sibel "Balkan savaşlarında Türklere Yapılan Bulgar Mezalimi" (Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), Hatay 2008.
- Öke, Mim Kemal **Hilafet Hareketleri (Güney Asya**

- Müslümanlarının İstiklal Davası ve Türk Milli Mücadelesi**), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları/61, Ankara 1991.
- Öke, Mim Kemal "İngiliz Belgelerinde Türkçülük", 1916-1918, **Türk Yurdu**, C.VIII/1, Şubat 1987.
- Önalp, Ertuğrul "Hadım Paşa'nın 1538 yılındaki Hindistan Seferi", **OTAM**, Sa. 23, 2008
- Önalp, Ertuğrul "Cervantes'in Türklere Esir Düşmesi ve Esaretinin Eserlerine Yansıması", **OTAM**, Sa. 3, Ankara 1992.
- Önalp, Ertuğrul "İspanyol Seyyahlara Göre Türk İmaju", **I. Uluslararası Seyhatnamelerde Türk ve Batı İmaju Sempozyumu Belgeleri**,(Eskişehir 28 Ekim-1 Kasım 1985), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1987.
- Öreñç, Ali Fuat "Bulgar Kuşatması Döneminde Edirne'de Kolera Salgını ve Hindistanlı Fatma Hanımefendin'nin Faaliyetleri", **Uluslararası Edirne'nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu** -(4-6 Mayıs 2011), Bildiriler Kitabı, Edirne 2012.
- Özaydın, Zuhâl **Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Sâlnâmesi**, (İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji Anabilim Dalı ve Tıp Tarihi Bilim Dalı), İstanbul 1987.
- Özaydın, Zuhâl "The Indian Muslims Red Crescent Society's Aid to the Ottoman State During the Balkan War in 1912", **Journal of the International Society for the History of Islamic Medicine (ISHIM)**, 2(4): 12-18, 2003.
- Özcan, Azmi "İngilizlere Karşı Hind-Osmanlı Planı Yahut İpek Mendil Komplusu", **Tarih ve Toplum**, Temmuz 1992.



- Özcan, Azmi "1857 Büyük Hind Ayaklanması ve Osmanlı Devleti", **İÜEF İslâm Tetkikleri Dergisi**, C. IX, İstanbul 1995.
- Özcan, Azmi **Pan-İslâmizm, Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1914)**, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1992.
- Özçelik, Selahattin **Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- Özkan, Gülseren Halıcı "Bağımsızlık Mücadelesinde Yeni Bir Ruh: Sir Seyyid Ahmet Han ve Aligarh Hareketi", **Nüsha**, Yıl: III, Sa. 8, Kış 2003.
- Özyüksel, Murat **Hicaz Demiryolu**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.
- Sahib,Hazreti Mevlana Mevlevi Muhammet İsmail **Kulliyat-ı İsmail**, Sabak Müderris-i Farisi Government Central Normal School Agra, Defter-i İshaat, Dey Orriental Publishing Company, Orriental House Miret 1910.
- Saray, Mehmet **Atatürk ve Türk Dünyası (Türkiye ve Türkiye Hâricinde Yaşayan Türkler)**, Acar Yayınları, İstanbul 1988.
- Schwob, Ute Monika "XV. ve XVI. Yüzyılın Almanca Eserlerindeki Türk İmajı: Basma Kalıp Düşüncelerin Oluşumuna Dair", **I. Uluslararası Seyhatnamelerde Türk ve Batı İmajı Sempozyumu Belgeleri**,(Eskişehir 28 Ekim-1 Kasım 1985), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1987.
- Sıddıqi, İqtidar Hussain "Gurlular", **DİA**, C. XIV, İstanbul 1996.
- Soydan, Celâl **Aşk ve Tutku (Muhammed İkbâl'in On Uzun Manzumesi)**, Akçağ Yayınları,

- Ankara 1999.
- Stoddard, Philip Hendrick **Teşkilât-ı Mahsusa: Osmanlı Hükümeti ve Araplar 1911-1918: Teşkilâtı Mahsusa Üzerine Bir Ön Çalışma**, Çev. Tansel Demirel, Arba Araştırma Basım Yayınları, İstanbul 1994.
- Streets, Heather "The Rebellion of 1857: Origins, Consequences and Themes", **Teaching South Asia**, Vol. I, Number 1, 2001.
- Şah, III. Ağa Han Sultan Muhammed **Ekselansları Ağa Han (İmam, Politikacı, Filozof Dost)**, Çev. Zeynep Özbek, İstanbul 2005.
- Şâhçihânî, Ebû Salmân **Külliyat-ı Şeyhü'l-Hind: Hazreti Mevlânâ Mahmûd Hasan Diyobendî key Kelâm-ı Farisi u Urdu ka Mecmua**, Meclis-i Yâdgâr-ı Şeyhülislâm, Karaçi 1994.
- Şâhçihânî, Ebû Salmân (Murettib: Muhammed Yûsuf, birâder-i Hôrd Abdurrahman Şehîd), **Gâzî Abdurrahman Şehîd Peşâverî**, İzhâr Sons, Karaçi.
- Toker, Halil **"Cihân-ı İslâm: Turki ka Ek Urdu Ahbâr"**, Urdu Academy, Lahor 2011.
- Toker, Halil "Hint-Türk İmparatorluğu'nun Son Temsilcisi, Bahâdur Şah Zafer (1189-1279/1775-1862)", **Nûsha**, Yıl:4, Sa. 12, Ankara 2004.
- Toker, Halil "Hindistan Hicret Hareketi", **Dîvân İlmî AraştırmalarI**, 2004/2, Sayı 17, Ayrı Basım.
- Toker, Halil "Urdu Dili ve Edebiyatında "Turk ve Turk□" Kelimelerinin Kullanımına Dair", **İÜ. Şarkiyat Mecmuası**, c. IX, 2006, İstanbul 2007.

- Toker, Halil "Urdu Şiirine Genel Bir Bakış- Başlangıçtan Klasik Dönemin Sonuna Kadar", **Şarkiyat Mecmuası**, c. VIII, İstanbul 1998.
- Toker, Halil Halide Edip ka Dovre-i Hindistan- Aur İS Dovre Par Kuç Muhtelif Hayâlât, Kuç Muhtelif Rây, **Almâs**, Sa. 12, 2010-2011 Pakistan.
- Türkmen, Erkan "Türkçe ile Urduca Arasındaki İlişkiler", **Türk Dili**, Sa. 397, Ocak 1985.
- Türkmen, Erkan "Urdu Edebiyatında Atatürk", **Tür Dili (Atatürk ve Gençlik)**, Sa. 407, Kasım 1985.
- Türkmen, Zekeriya "Balkan Savaşlarında Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin Osmanlı Ordusuna Yönelik Sağlık Hizmetleri", **Bellekten**, C. LXVIII, Sa. 252, Ağustos 2004.
- Türkmen, Zekeriya "İzmir'in İşgali Olayı ve Yunanlıların XVII. Kolordu Mensuplarına Yönelik Gasp ve Yağmalama Hareketi", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sa. 10, Kayseri 2011.
- Üzen, İsmet "İngilizlerin Kudüs'ü Ele Geçirmesi ve General Edmund H. Allenby'nin Kudüs'e Törenle Girişi (9-11 Aralık 1917)", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 19, Sa. 2, Elazığ 2009.
- Yorulmaz, Osman Bülent **Halide Edip Adıvar'ın Hindistan Hayatı**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1988.
- Zulfikar, Gulam Hüseyin **Urdu Şairi ka Siyâsî aur Semâcî Pes Manzar**, Silsile-i Neşriyât-ı Şarkiyeye, Camia-ı Pencab, Lahor 1966.

## ÖZGEÇMİŞ

27.03.1978 tarihinde İstanbul'da doğdum. 1989 yılında İstanbul'da Hasan Tahsin İlkokulu'ndan, 1992 yılında Ümraniye Ortaokulu'ndan, 1996 yılında Kadıköy Anadolu Meslek Lisesi'nden mezun oldum.

15.06.2002 tarihinde İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'ndan mezun oldum. Aynı yıl başladığım İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ortaöğretim Alan Öğretmenliği, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü 2003 yılında bitirerek, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı yüksek lisans programına kayıt yaptırdım ve 2006 yılında buradan mezun oldum. Eylül 2006 tarihinde başladığım Urdu Dili ve Edebiyatı alanındaki doktora tez dönemim sürecinde, 2008 yılında 7 ay ve 2010 yılında YÖK bursu ile 1 sene süre ile tez konuyla ilgili çalışmalarda bulunmak üzere Pakistan'da bulundum.

Arzu Süren Çiftsüren

## KİŞİ ADLARI İNDEKSİ

|   |                       |   |               |
|---|-----------------------|---|---------------|
| Abdurrahman Peşâverî .....                                      | 37, 38, 162, 163      | Ekber Şah .....   | 6, 23         |
| Abdurrahmân Sıddıkî .....                                       | 37, 162               | el-Mütevekkil .....                                       | 2             |
| Abdülhamid8, 28, 30, 36, 43, 98, 99, 155,<br>192, 300, 301, 303 |                       | Emanullah Han .....                                       | 221           |
| Abdürrahîm Hân .....  | 52                    | Emîr Celâleddin Fîrûz Şâh Halacî .....                    | 19            |
| Adil Hikmet Bey .....   | 32, 302               | Emir Hüsrev-i Dehlevî .....                               | 50            |
| Ağa Han44, 45, 46, 47, 183, 186, 187, 209,<br>216, 304          |                       | Enver Paşavii, 31, 33, 35, 36, 160, 218, 241,<br>301, 302 |               |
| Ahmed Ağa .....   | 4                     | Esedullah Han Galip .....                                 | 52            |
| Ahmet Muhtar Paşa .....   | 77, 92                | Evrengzîb Şah Alemgîr .....                               | 7             |
| Alâeddîn Muhammed Şâh Halacî17, 19,<br>305                      |                       | Fatih Sultan Mehmet .....                                 | 1             |
| Alemgîr .....   | 24                    | Fazlû'l-Hakk .....  | 217           |
| Ali Asgar Bey .....   | 42                    | Ferruhî-i Sistanî .....                                   | 50            |
| Ali Kulli .....   | 3                     | Fevzî .....   | 51            |
| Ali Raca .....  | 8                     | Firdevsî-i Tusî .....                                     | 59            |
| Aziz Ahmet .....  | 58                    | Galip Paşa .....  | 34            |
| Bayram Han .....  | 23, 304               | Gandhi .....  | 220, 221      |
| Bayram Hân .....  | 51                    | Gıyâseddin Balaban .....                                  | 18            |
| Behrâm Şâh .....  | 16                    | Gıyâseddin Muhammed b. Sâm .....                          | 17            |
| Bursalı İbrahim Hakler Bey .....                                | 32                    | Giolitti .....  | 122           |
| Câhız .....   | 59                    | Gulâm Ahmed .....   | 37, 163       |
| Caneva .....  | 122, 145              | Hâcî Ahmed Abdüllatif Efendi .....                        | 162           |
| Caypâl .....  | 14, 15                | Hadım Süleyman Paşa .....                                 | 4             |
| Cemalettin Afganî .....   | 44                    | Halife Ömer .....   | 14            |
| Cengizhan .....   | 18                    | Halîkuzzaman .....  | 37, 38, 163   |
| Cihângîr .....  | 7                     | Hans Schildberg .....                                     | 56            |
| Çerâğ Ali .....   | 37, 163               | Har Dayal .....   | 33, 34        |
| Çerkes Reşit .....  | 31                    | Hasan Paşa .....  | 7             |
| Çın Kılıç Han .....   | 24                    | Hasret Mohânî .....                                       | 164, 207, 208 |
| Ebû Saîd El Arabî .....   | 35                    | Hoca İmâdü'd-dîn Mahmud Gavan .....                       | 1             |
| Ebû'l Kelâm Âzâd .....  | 23, 42, 165, 220, 223 | Husrev Şâh .....  | 16            |
| Ebu'l-Futûh Dâvud .....   | 15                    | Hümayun .....   | 5, 23         |
| Ekber6, 7, 23, 32, 51, 60, 94, 150, 223, 251,<br>272, 301       |                       | Hüseyin Bey .....   | 32            |
| Ekber Allahâbâdî .....  | 94, 150, 213          | Hüseyin Emrullah Bey .....                                | 32            |
| Ekber Allahâbâdî'nin .....                                      | 150                   | Hüseyin Hilmi Paşa .....                                  | 36, 161, 162  |
|   |                       | Hüseyin Rauf Bey .....                                    | 163           |
|   |                       | Hüsrev Melik .....  | 16            |
|   |                       | Hüsrev Sami .....   | 31            |

|   |                        |  |   |
|---|------------------------|--|---|
| H. Muhammed .....   | 13, 109, 146, 299      | Muhammed Ali   | 37, 38, 42, 74, 101, 162, 163, 164, 165, 217, 219, 220, 223, 224, 243, 244, 275 |
| I. Abdülmecid .....   | 9, 27                  | Muhammed b. Kâsım es-Sekâfi .....                            | 14  |
| I. Beyâzıd .....  | 23                     | Muhammed Gûrî .....  | 49  |
| I. Tahmasb .....  | 6                      | Muhammed İkbâl   | 129, 167, 214, 225, 226, 255, 278   |
| II. Bahadır Şah Zafer .....                                     | 26                     | Muhammed Kuli Kutupşah .....                                 | 50  |
| II. Bayezid .....   | 4                      | Muhammed Mian Ensârî .....                                   | 35  |
| II. Murad .....   | 21                     | Muhammed Naîm Ensârî .....                                   | 37, 162   |
| IV. Murad .....   | 7                      | Muhammed Şafî .....  | 44  |
| İbni Hassul .....   | 58                     | Muhammed Yûsuf .....   | 37, 162, 163, 306   |
| İbni Seyyit Muhammed eş-Şerif el Sünisi .....                   | 100                    | Muhammed Zâhireddin Babür .....                              | 3   |
| İbrahim Mirzâ .....   | 51                     | Muhtar Ahmed Ensârî .....                                    | 37, 162   |
| İmam Rabbani .....  | 7                      | Muizzüddin Muhammed b. Sâm .....                             | 18  |
| İsmâil Mirathî .....  | 79, 85, 94             | Muizzüddîn Muhammed b. Sâm .....                             | 17  |
| İsmâil Şirâzî .....   | 37, 163                | Mustafa Kemalvii, 99, 164, 222, 242, 245, 246, 276, 278, 301 |   |
| Kadı Beşîrüddîn .....   | 37                     | Mustafa Kemal Paşa .....                                     | 222, 276  |
| Kadı Muhammed Hüseyin .....                                     | 238                    | Mustafa Rûmî .....   | 3   |
| Kâmil Paşa .....  | 208                    | Mustafa Sagir .....  | 245   |
| Kâmrân Mirzâ .....  | 51                     | Mûstensir Billâh .....                                       | 18  |
| Kanuni Sultan Süleyman .....                                    | 6, 51                  | Münşî Abdullâh Hân Şâkir Alî .....                           | 219   |
| Kuşçubaşı Selim Sami .....                                      | 32                     | Müşir Hüseyin Kıdvâî .....                                   | 42, 218   |
| Kutbeddin Aybeg .....   | 17, 18                 | Nadir Şâh .....  | 52  |
| Kutbeddîn Aybek .....   | 49                     | Navab Muhsinu'l-Mülk .....                                   | 216   |
| Lakhnovlu Hekim Abdülvâli .....                                 | 218                    | Nevvab Abdüllatif .....                                      | 9   |
| Mahmûd1, 14, 15, 16, 34, 37, 38, 49, 50, 94, 162, 163, 247, 303 |                        | Osman Nuri Paşa .....  | 76, 78  |
| Mahmud Gavân .....  | 21                     | Pîrî Reis .....  | 4   |
| Mahmûd Hasan Diyobendî  | 34, 244, 245, 246, 247 | Rasih Efendi .....   | 222   |
| Martin Luther .....   | 56                     | Recep Hüdavend Hân .....                                     | 3   |
| Mehmet İsa Efendi .....   | 24                     | Reuters .....  | 108, 123, 200, 202  |
| Melik Ayaz .....  | 2                      | Rızâ Hüseyin .....   | 37, 163   |
| Mem'ûn .....  | 58                     | Sebüktekin .....   | 14  |
| Menâkib Cund el-hilâfe ve fedâil el-Etrâk                       | 59                     | Sefer Hüdavend Hân .....                                     | 3   |
| Menûçehrî-yi Dâmgânî .....                                      | 50                     | Selim Sami Kuşçubaşı .....                                   | 31  |
| Mesud .....   | 16                     | Seydi Ali Reis .....   | 4, 5, 6, 51, 53, 306  |
| Mevlânâ Tâc Mahmmûd Amrûfî .....                                | 161                    | Seyit Emir Ali .....   | 9   |
| Miguel de Cervantes .....                                       | 56                     | Seyyit Ahmet Dihlevî .....                                   | 53  |
| Mimar Yusuf .....   | 7                      | Seyyit Ali Emir .....  | 44  |
| Mîr Hasan .....   | 52                     | Sikender Lodi .....  | 3   |
| Mîr Zahik .....   | 52                     | Sir Edward .....   | 116, 127  |
| Mîrîm Beg .....   | 51                     | Sir Seyyid Ahmet .....                                       | 42, 43, 44, 306   |
| Mirzâ Hâdî Azîz Lakhnovî .....                                  | 148                    | Sultan Alaaddin Halacî .....                                 | 49  |
| Mirza Muhammed Rafî Sevda .....                                 | 52                     | Sultan Ali Han .....   | 8   |

|                          |                        |                                     |   |
|--------------------------|------------------------|-------------------------------------|---|
| Sultan Balaban.....      | 19                     | Tipu Sultan.....                    | 8   |
| Sultan III. Murad.....   | 6                      | Ubeydullah Sindhî.....              | 34  |
| Sultan Mehmet Reşat..... | 41                     | Urfî.....                           | 51  |
| Süleyman Nedvî.....      | 78                     | Vahideddîn, Nur'ul Hasan.....       | 37  |
| Süleyman Şah Mirzâ.....  | 51                     | Vasco de Gama.....                  | 1   |
| Şah Cihan.....           | 7, 24                  | Velid b. Abd el-Melik.....          | 14  |
| Şerif Hüseyin.....       | 245                    | Yavuz Sultan Selim.....             | 2, 4, 22  |
| Şevket Ali.....          | 36, 161, 218, 220, 223 | Ye'cüc ve Me'cüc.....               | 58  |
| Şeyh Ahmed Serhedî.....  | 7                      | Yûsuf Âdil Hân.....                 | 21  |
| Şibli Numanî.....        | 78, 79                 | Yusuf Karaca.....                   | 78, 79  |
| Şir Şâh.....             | 5                      | Yusuf Şatvan.....                   | 35  |
| Şuayb Kureyşî.....       | 37, 38, 163            | Zafer Ali Hân.....                  | 38, 42, 44, 103, 106, 109, 112, 116, 120, 125, 164, 165, 199, 200, 213, 230, 244, 256, 266, 270, 272, 275, 276, 296, 300, 301 |
| Şükrü Paşa.....          | 160, 168, 301          | Zahide Hatun Şirvânî.....           | 135   |
| Tafazzal Hüseyin.....    | 37, 162                | Zahîrüddîn Muhammed Bâbüür Şah..... | 22, 51  |
| Talat Paşa.....          | 218                    | Zuhurî.....                         | 51  |
| Tevekkel Hüseyin.....    | 37, 162                |                                     |   |
| Tevenger Hüseyin.....    | 37, 163                |                                     |   |
| Timur Han.....           | 23                     |                                     |   |